

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache

von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Eliézer Ben Jehouda
à Jérusalem

Paris
H. Le Soudier

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

Bruxelles
Misch & Thron

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew,
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

London WC.
H. Grevel & Co.

New York
The International News Company
Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. IV

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM
IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHIEDTI

492.4

EX 2.9

V. 4

THE SAURUS
TOTIUS HEBRAEITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

ELIEZER BEN IEHODA

Dictionnaire complet

Langue Hébraïque ancienne et moderne

Eliezer ben Jehoda

Leipzig, 1818

A Complete Dictionary

Of the Hebrew Language

Eliezer ben Jehoda

SCHÖNEBERG AND BEROLINUM

Langenscheidtsche Buchdruckerei, Berlin-Schöneberg

Bnai Brith 22113 Shofar 5.06 v.4 Continuation

10813 HW

492.43
B44m
v.4

30 Jan 29 Day

מלון הפֿשון העבֿרית

הישנה והחדשה

כרך רביעי

אליעזר בן-הנח

ניו-יורק

בית-הדפוס

244448

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

(א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שנחלמו ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמ"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

(ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

(ג) עדויות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכ שמוש הלשון בה.

(ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות ותקויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעותן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחרות.

(ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המקבשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה
ירושלמי

כרך רביעי

ירושלם - ברלין

אתתמיד לחרבן

לכבוד

ועד המלון בברלין

בִּגְשֵׁי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומכאן גדול יבואו בכרך מיוחד.
מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הומנים בדיוק, וחשבתיו את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון המהורה, הקדומה, ובתקופה השנייה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.
את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.
בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.
בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.
בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הומנים, ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.
המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם :

כלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מנוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

† מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

‡ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.	אולסה', אולסהויון.	אסת', אסתר.
א"א, ארך אנפין.	אור"נ, אוצר נחמד.	אעפ"כ, אף על פי כן.
אב', מסכת אבות.	אוצה"ה, אוצר החיים.	א"ק, אדם קדמון.
א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.	אוצה"ס, אוצר הספרות.	ארנ' מוס, ארנולד...
אנ' המוס', אגרת המוסר.	אוצה"ש, אוצר השרשים.	ב.
אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.	אוצ"ש, אוצר טוב.	ב"אה"ה, באר הגולה.
אדר"ג, אבות דרבי נתן.	אורח' צד', אורחות צדק.	באו"ה, בעל אור תורה (מנחם מלונגו).
אהל', אהליות.	אי', איוב.	בארמ', בארמית.
אה"ע, אבן העזר.	איכ', איכה.	ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול
אה"צ, אהבת ציון.	איל' אהב', אילת אהבים.	בד"ה, בדבור המתחיל.
אז"א, אמת ואמונה.	איש"ש, איש שלום (Friedman).	בוקשד', בוקשדורף.
אז"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות.	אמו"ר, אמונה רמה.	ב"ז, בן זאב.
אז"ו, אור ורוע.	אמשד', אמשטרדם.	כחי"ע, כחינת עולם.
אז"ח, אורח חיים.	א"ס, אין סוף.	

ביהמ"ד, בית המדרש.

בינ', בינוני.

בכו', בכורים — בכורות.

ב"מ, בבא מציעא.

במד', במדבר.

ב"ס, בן סירא.

בסור', בסורית.

ב"ע, בר עלי.

בעבר', בעברית.

בע"ה, בעלי חיים.

בערב', בערבית.

ב"ק, בבא קמא.

ב"ד, בן רבי. — בראשית רבה.

בראש', בראשית.

בר"ד, בר דוד.

ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.

גיט', גיטין.

ג"כ, גם כן.

גמ', גמרא.

גני', גניזה.

ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.

גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.

דבר', דברים.

ד"ה, דבור המתחיל.

דה"י, דברי הימים.

דהי"א, דברי הימים א.

דהי"ב, דברי הימים ב.

דו"מ, דוד ומיכל.

ד"ה, דברי חכמים.

די"ע, דברי ימי עולם.

דל"ע, דקדוק לשון עברית.

דני', דניאל.

ד"ס, דקדוקי סופרים (שנוי נוסח' בתלמוד בבלי).

דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.

הנר"א, הגאון ר' אליהו.

הוס', הוספה.

הוצ', הוצאת.

הור', הוריות.

הוש', הושע.

הלכ', פסוק, הלכות פסוקות.

הקד', הקדמה.

הרא"ש, הרב רבנו אשר.

הרדב"ן, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.

זכח', זכחים.

זר"ה, זואולוגי דם תלמודם,

(Zoologie des Talmuds).

זכר', זכריה.

ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.

חקק', חבקוק.

חגי', חגיגה.

חה"י, חמדת הימים.

חז"ה, חובות הלכות.

חזה"מ, חול המועד.

חזהמ"ס, חול המועד סכות.

חזהמ"פ, חול המועד פסח.

חול', חולין.

חז"מ, חושן משפט.

חז"ס, חיים זליג סלונמסקי.

חס', חסד, חסדים.

ט.

טהר', טהרות.

טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.

יבמ', יבמות.

י"ג, יש גורסים.

יוא', יואל.

יור', יורה דעה.

יוה"כ, יום הכפורים.

יחוק', יחזקאל.

יל"ג, יהודה ליב גורדון.

ילק' שבע', ילקוט שמעוני.

י"מ, יש מפרשים.

יסו"ע, יסוד עולם.

יסמ', יסטרוב (M. Jastrow).

ירוש', ירושלמי.

ירמ', ירמיה.

י"ש, יהודה שלמה.

ישע', ישעיה.

יש"ר, יהודה שלמה ריביו.

כ.

כ"י, כתב יד.

כ"מ, כסף משנה.

כמו"כ, כמו כן.

כנ', כנוי.

כנה"ג, כנסת הגדולה.

כרית', כריתות.

כשת', כשתלו (Castello).

כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...

מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.

מ"ב, מלכים ב'.

מג"א, מגן אבות.

מד', מדות.

מדב"מ, מתניית דבני מערבא.

מדב"ע, מדבר בעדו.

מד"ר, מדרש רבה.

מהד', מהדורה.

מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...

מהר"ם מרוטנבורג, ר' מאיר...

מהרש"ך, הרב שלמה כהן.

מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.

מה"ש, משקלי השמות.

מו"ל, מוציא לאור.

מו"מ, מורת ומערב.

מו"ג, מורה נבוכים.

מו"ק, מועד קטן.

מ"ז, משקל זכר.

מיכ', מיכה.

מיכאל', מיכאליס.

מי"כ, מיכה יוסף כהן.

מכילתא.

מכשי', מכשירין.

מל', מלא, מלאים.

מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.

מלא' ההג', מלאכת ההגיון.

מלה"ג, מלות הגיון.

מ"מ, מכל מקום.

מנח', מנחה, מנחות.

מס', מסכת.

מסו' מסורה.

מ"ע, מצות עשה.

מע"ה, מעשר ראשון.

מע"ש, מעשר שני.

מעשר', מעשרות.

מק"ג, מקיצי נדרמים.

מ"ר, מספר רבים.

מ"ש, מנחת שי.

משמ' משמעת.

מת' שפת', מתק שפתים

נגע', נגעים.

נדר', נדרים.

נוסח', נוסחאות.

נחול', נחום.

נחמ', נחמיה.

נחמ' ונע', נחמד ונעים.

ניד', נידה.

נל"ה, נחי למד הא.

נמס', נמסר.

נע"ו, נחי עין וו.

נע"י, נחי עין יוד.

נפ", נחי פה יוד.

נק', נקבה.

ס' פרנקל, סיגמונד...

סדעו"ר, סדר עולם רבה.

סומ', סוטה.

סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.

סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.

סמ"ג, ספר מצות גדולות.

סמיו, סמיכות.

סנה', סנהדרין.

סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

עב', עבר.

ע"ד, על דבר.

עדו', עדיות.

עה"ט, עמק המלך.

עה"ש, ערוך השלם.

עובד', עובדיה.

עוקצ', עוקצין.

ע"ו, עבודה זרה. — על זה.

עור', עזרא.

ע"ה, עץ חיים.

ע"י, עיין.

עיוה"כ, ערב יום הכפורים.

עיו"ש, עין שם.

עיו"ת, עשרת ימי תשובה.

ע"כ, עד כאן.

עכ"פ, על כל פנים.

ע"מ, על משקל.

עמ' פרנס', עמנואל פרנסיס.

עמה"מ, עמק המלך.

עמו', עמוס.

עפ"ר, על פי רוב.

ער"ה, ערב ראש השנה.

ערכ', ערכין.

ערל', ערלה.

ע"ש, על שם.

עת', עתיד.

פ' פ"י, פעל יוצא.

פסח', פסחים.

פסק' רב', פסיקתא רבתי.

פסק' ר"ב, פסיקתא רב כהנא.

פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.

פעו"י, פעל עומד ויוצא.

פרש"י, פרש רש"י.

פתי', פתיחה.

צ' צ"ה, צמח דוד.

צו"ג, צום גדליהו.

צוה"ת, צוהר התיבה.

צ"ל, צריך לומר.

צפנ', צפניה.

ק' קהל', קהלות.

קוה', קוהות.

קוט"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.

קונט', קונטרסים.

קינ', קינה.

קני' קנים.

ק"ס, קרית ספר.

ק"ש, קלמן שולמן.

ר' ר"א קליר, רבי אליעזר...

ר"א מודינא, רבי אריה...

ר"א הקראי, רבי אהרן...

ר"א דלמודיגו, ר' אליהו...

ר"א בחור, רבי אליהו...

ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.

ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.

רנב"ש, ר' נרשון בן שלמה.

רנמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה.

רד"ק, רבנו דוד קמחי.

ר"ה, ראש השנה.

רז"ג, רב האי גאון.

ר"ת, רבנו חננאל.

רז"ו, רבי חיים ויטאל.

ר"י יעב"ז, רבי יוסף...

ר"י גאנארה, ר' ישראל...

ר"י מטנוב, ר' יצחק...

ר"י אברבנל, ר' יצחק...

ר"י עמדין, ר' יעקב...

ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.

ר"י אלבו, רבי יוסף...

ר"י הלוי, רבי יהודה...

ר"י אלהריו, רבי יהודה...

ר"י חיוג, רבי יהודה...

ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.

ריב"ל, רבי יצחק בר לויגוון.

ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.

ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.

ר"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...

ר"ל, רצה לומר.

רלכ"ג, רבי לוי בן גרשון.

ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.

ר"מ מרטנברג, רבי משה...

רבא"ג, ר' מרדכי אהרן גנוכורג.

רבב"ם, רבנו משה בן מימון.

רבב"ן, רבנו משה בן נחמן.

רבב"ע, רבי משה בן עזרא.

רב"ג, ר' מאיר גבאי.

רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.

רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדובירו.
 ר"ג, רבנו נסים.
 רנה"ו, ר' נפתלי הירץ וויזיל.
 רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
 רסע"ג, רב סעדיה גאון.
 רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
 רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
 ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
 ר"ש גמץ, רבי שמואל . . .
 רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
 רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
 רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
 רשב"ץ דוראן, ר' שלמה בן צמח . . .
 רש"ט פלקוירא, רבי שם טוב . . .
 רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
 רש"ל, ר' שלמה.
 ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.
 רש.
 ש' בלאך, שמשון . . .
 ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
 ש"ב, שמואל ב'.
 שבו', שבועות.
 שבי', שביעית.
 שבי"ע, שבילי עולם.

שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
 שה"ג, שבת הגדול.
 שה"ב, שיר הכבוד.
 שה"פ, שם הפעולה.
 שה"ק, שלשלת הקבלה.
 שה"ש, שיר השירים.
 שו"ע, שולחן ערוך.
 שופט', שופטים.
 שו"ת, שאלות ותשובות.
 ש"ן, שם זכר.
 שי"פ, שמואל יוסף פיין.
 שי"ד, שלמה יהודה רפפורט.
 של"ה, שני לוחות הברית.
 שמה"ן, שמות הצמחים.
 שמו', שמות.
 שמח', שמחות.
 שמ"ע, שמיני עצרת.
 ש"נ, שם נקבה.
 ש"ע, שבילי עולם.
 שקל', שקלים.
 שש"ק, שירי שפת קדש.
 ש"ת, שמחת תורה.
 שח"ן, שם תאר זכר.
 שת"ג, שם תאר נקבה.

ת.
 ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום
 ארמית
 ת"ב, תשעה באב.
 תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
 תר"א, תנא דבי אליהו.
 תה"ל, תהלים.
 תה"פ, תאר הפעל.
 תה"ש, תאר השם.
 תה"א, תולדות הארץ.
 תוה"ב, תורת הבית.
 תוה"ט, תולדות הטבע.
 תוס', תוספות.
 ת"ו, תאר זכר.
 תחכ', תחכמוני.
 ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
 תל"ע, תלמוד לשון עברי.
 תמו', תמורות.
 תמיד', תמיד.
 ת"נ, תאר נקבה.
 תנח' בוב', תנחומא ביכר.
 תרג', תרגום.
 תרומו', תרומות.
 תענ', תענית.
 תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא לחננים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

הוצאת ההדפסה משתתפות החברות הללו:
 Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums; Hilfsverein der Deutschen Juden;
 Zunz-Stiftung; Zionistische Vereinigung.

חברי "הועד להוצאת מלון בן יהודה" הם האדונים:

Prof. Dr. M. Philippson; Dr. Paul Nathan; Prof. Dr. O. Warburg.

- Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.
- Brock, Brockelmann.
- Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.
- Ew, Ewald.
- Ges, Gesenius.
- JAs, Journal asiatique.
- JQR, Jewish Quarterly Review.
- KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.
- Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
- Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.
- MF, Morgenländische Forschungen.
- MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
- Nö, Dr. Nöldeke.
- Olsh, Olshausen.
- Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.
- PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.
- PSm, Payne Smith.
- QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
- REJ, Revue des études juives.
- SKr, S. Kraus.
- Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
- ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
-

***חַרְדָּלִית** (1), ש"ג, — זרם של מי גשמים מקלחים ובאים בעז ממקום גבוה, Giessbach; torrent; מטבילין (בלים) בחרדלית (עדי' ה' כ, וכע"ז מקוה' ו). ואיוהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון (תוספתא מקוה' ד י). שלש גשמים בנחל העליונה התחתונה והאמצעית וכו' וחרדלית של גשמים עוברת ביניהן (תני' יט.). חרדלית ששופטת ויוררת ממקום גבוה (רש"י שם).

***חַרְדָּלִית**, ש"ג, — כמו חרדלית: שלש גשמות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה חרדלית של גשמים נכנסת לחוכן ויוצא מהן (תוספתא מקוה' ג ד).

***חַרְדָּן** (2), ש"ג, — כמו אחרה: שהוא שאינו גוף ולא בח בגוף יהוייב לסלק ממנו יתבדך ההתפעלים הגשמיים כלם כמו אחרה (3) והעצב והשמה והנקיטה והנטייה (העקרים כ ז).

***חַרְדָּנִיאל**, ש"ג, — מלאך ממנה על הרקיע, גבה קומה מאד: ועל הרקיע ממנה חרדניאל

אמר עלי על חרדניאל שנבנה מחביריו מהלך ששים רבוא פרסאות וכל דבור ודבור שמוציא מפיו ויוצאים עמו י"ב אלפים ברקים של אש לבנה ושר צבאו ברקואל ממנה עליו ומלאכים ברקיע שמנידים שבתו והואך מתנהג עם העולם (ספר רזיאל כג:).

***חַרְהָ**, ממנו חרה, חרוץ, חרי, ואולי גם *תַּחְרָה.

חַרְהָ, ש"ע, עת' יחרה, יחר, ויחר, מקור חר'ה, חרות, בחרות, — חר'ה לו, פָּעַם, קָצַף, zornig w.; se fächer; become angry: ויאמר יי' לקין (שהתרעם על אדהים שלא שעה אל מנחתו) למה תרה לך ולמה נפל פניך (נראה' ד ו). אם כה יאמר (שאו'ל) טוב שלום לעבדך ואם תרה' יתרה לו דע כי כלתה הרעה

(1) כבר אמר בנימין מ'ספיא, כי מקור מלה זו במלה יונת חרדרא, והסכימו לזה רוב החדשים, מפני שאין בשאר הישונות השמיות מלה דומה לה במשמ' זו ואין שרש שמו שנוכל לגורה ממנו. ואעפ"י"כ מפני הסוף העברי ית, ית, יש לה קצת זכות בתוך אוצר המלים של השון העברית. וזה"ל גרם חרדלית בהא.
(2) משק' אַבְדָן, בְּנִין. — (3) כך בכל הדפוסים.
(4) בארמ' חרא, ברט מרטה לזה ותר' a) בערב' במשמ' בעם.

(כלא' א' ג), ואת החרדל (מרחיקין) מן הדבורים (כ"כ ב י). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל הריע (תוספתא כלא' כ ד). מעשה בשיחין בקדח אחד שר חרדל שהיו בו שלשה בדיו ונפשה אחד מהן וסיכבו סוכת היוצרים ומצאו בו שלשה קבין של חרדל (ירוש' פאה ז כ:). אמר ר"ש בן חלפתא קלח אחד של חרדל היה לי בתוך שלי והייתי עולה בו בעורה ברמש התאנה (סס) — וכנל: שאתה אומר לו הרחק חרדלך מן דבוראי (כ"כ ית.). — ומתקן לאכילה: נותנין ביצה במסגנת של חרדל (שנת כ ג). אין נותנין קמח לתוך חרומת או לתוך החרדל (פסח' כ ת). חרדל ששחקה מערב שבת מביא דבש וגותן דתוכו (תוספתא שנת יד יד). הלוחף וחרדל ותרמיסין ושאר כל הנבכשים בין עד שלא המתקו בין משהמתקו (שם עוק' ג ט). תמרות של תלתן של חרדל ושל פול דבן (ירוש' מעשר' א מח ד). מטלשלין החרדל מפני שהוא מאכד יונים (שם שנת יח יו ג). מסתקין את החרדל בנחלל (שם כילה ד סג ג). הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ברכ' מ). חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בין ביד בין בכדי ונותן לתוכו דבש (שנת קמ). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החיטים צריכים להטחן (מד"ר נראה' נכ). — ולכל נגרר ונגרר של החרדל: הרואה טיפה (של דם) בעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ו' נקיים (ירוש' ברכ' ה ח ד). בנות ישראל החמירו על עצמן שאמירו ראות טיפת דם בחרדל יושבות עליה ו' נקיים (בבלי ס' לא). לעולם אין לגלגל חמה שזקק עד שהוא נעשה כמין חרדל של דם (מד"ר ויקר' לא). — ומ"ר: השק מלא אנונים בידך את נותן דתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין (מד"ר ש"ש, אל גינת אנו). — ובחלום סימן לקבורה: בשלקת עפר (בחלום) סימן לקבורה וחרדל גם כן לפי שהוא דק בעפר (פתר' חלום' לר"ש אלמולי ד ד).

ברומה, וכן בוקשד' וצ"ד. לוי ד סגולה, יסטר' ד קמוצה. בארמ' וסורית חרדלא, בערב' ח'רדל (a) חרדל' (b). ואמר מרנק' (Fr. Aram. 141) שהיא מלה חשודה אעפ"י שהובירוה כבר העריכים הקדמונ' עוד לפני מחמד. ולא נתברר מקור מלה זו.

(a) חַרְדָּל (b) חַרְדָּל

(a) وحر

וַיֵּרָא אֶת הָעֶגֶר וּמַחֲלַת וַיִּחַר אַף מִזֶּה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת הַלֶּחֶת וַיִּשְׁכַּר אֶתָּם (שְׁמוֹת לז יט). וַיִּשְׁמַע זֶבֶל שֶׁר הָעִיר אֶת דְּבָרֵי גַעֲר בֶּן עֶבֶר וַיִּחַר אַפּוֹ (שׁוֹפֵט' ט ל). וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים עַד שְׁאוּל בִּשְׁמֵעוֹ אֶת הַדְּבָרִים (שְׁאִמֵר נחש העמוני לישראל) וַיִּחַר אַפּוֹ מֵאֵד (ש"א יא ו). — וַחֲרָה אַפּוֹ בְּפִלּוֹנִי: הַבָּשָׂר עֹדֶנּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרֵם יִכְרַת וְאֵף יי' חָרָה בָּעַם וַיִּךְ יי' בָּעַם מִכָּה רַבָּה מֵאֵד (כַּמֵּד' יא לג). וַחֲרָה אַף יי' בָּם וַעֲצָר אֶת הַשְּׂמִים (דַּכְר' יא יו). וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בִּרְחֵל וַיֹּאמֶר תַּתֵּת אֱלֹהִים אֲנֹכִי (כַּרְאש' ל כ). וַיִּחַר אַף אֱלִיאֵב בְּדוֹד וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה יִרְדֶּת וְעַל מִי נִשְׁמַת מֵעַם הַצֹּאן הַחַיָּה כַּמִּדְבָּר (ש"א יז כח). הַבְּנֵהרִים חָרָה יי' אִם בְּנֵהרִים אֶפֶס (תַּכְּנִי ג ת). וַיִּסַּף אַף יי' לְחֲרֹת בִּישְׂרָאֵל וַיִּסַּח אֶת דוֹד בָּהֶם (ש"כ כד ח). לֹלֵא יי' שְׁהִיָּה לָנוּ בְּקוֹם עֲלִינוֹ אֲדָם אֹזִי חַיִּים בְּלַעֲוֵנוּ בְּחֲרוֹת אֶפֶס בְּנוֹ (תַּהֲל' קַד כג). — וַחֲרָה אַפּוֹ אֶל פִּלּוֹנִי וְעַל פִּלּוֹנִי: וַיִּחַר אַף בֶּלַק אֶל בְּלָעִם וַיִּסְמַק אֶת כַּפּוֹ (כַּמֵּד' כד י). עַל הָרַעִים חָרָה אֱפִי וְעַל הַעֲתוּדִים אֶפְקוֹד (זַכְר' י ג). — וַחֲרָה בְּעֵינֵי פִלּוֹנִי: וַתֹּאמֶר (רַחֵל) אֵל אֲכִיָּה אֵד יִחַר¹ בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לֹא אוֹכַל לָקוֹם מִפְּנֵיהָ. כִּי דֶרֶךְ נָשִׁים דִּי (כַּרְאש' לא לס). — וַהֲשַׁמְשׁ הַפִּטְוֹן שְׁלֵא כְרִיךְ בַּפֶּעַל זֶה בַּחֲלֹלֹת חָרָה פִּלּוֹנִי, וַיִּחַר פִּלּוֹנִי בַּמִּשְׁמָ' קֶצֶף: חָם וַיִּחַר מוֹשֶׁל רִשָּׁע, חוֹק מִכּוֹתָיו בְּלִי פֶשַׁע (אֲוֹדֶךְ כִּי אֲנִתָּה, שְׁנַת ח' תַּנְכָּה).

— נִפְעַ' בַּחֲרָה², בִּיג' בַּחֲרִים, עִת' אַחֲרָה, — בַּחֲרָה פִּלּוֹנִי בַּפִּלּוֹנִי, הַתְּנַהֵג אִתּוֹ בְּקוֹשִׁי, בָּרַע לָב, בְּאִיבָה, misshandeln, placken; maltraiter; maltreat: אֵל תִּרְאֵנִי שְׁאֵנִי (שׁוֹלְמִית) שְׁחַרְחַרְתָּ שְׁשׁוּפְתָנִי הַשְּׂמֵשׁ בְּנֵי אֲמִי נַחֲרָו³ בִּי שְׁמִנִי נִטְרָה יֵאֵת הַכְּרָמִים (ש"ס ח ו). הֵן יִכְשׁוּ וַיִּכְלְמוּ כָל הַנְּחָרִים בְּךָ יִחַיו כְּאִין וַיֹּאבְדוּ אֲנָשֵׁי רִיבֶכְךָ (יִשַׁע' מֵא יא). עֲרִיו יִבּוֹא וַיִּכְשׁוּ בָל הַנְּחָרִים בּוֹ (ש"ס מה כד).

— הִפְעַ' הַחֲרָה, הַחֲרִיתִי⁴, יִחֲרָה, יִחַר, וַיִּחַר, — אֵל הַחֲרָה אַפּוֹ עַל פִּלּוֹנִי, עֲשֵׂה שִׁיחָה אַפּוֹ: יִתְצַנִּי סָבִיב

ע"כ, וְעִי' בַּמִּכּוֹא בַּחֲלֵק הַדְּקוּק, — רִיב"ג: וַכְּבֵר אֲמָרוֹ אֵל יִחַר בְּעֵינֵי אֲדוֹנִי בַּמִּקּוֹם אֵל יִרַע, — רִיב"ג: עִי' הָעֵרָה שְׁלֵקְסֵן. — ³ הַסְכַּמְתָּ הַמִּדְקָרִים הַקְרִמוֹנִי כִּי הוּא נִפְעַ' מִן חָרָה זֶה, וְכֵן מִתְחַדְשִׁים בְּטִכְר וְנִזְנִיב, נִגְדִי אֲוֹלֵד, אֲוֹלֵה' וְשִׁטְרָה שֶׁהַחֲדִישׁוֹהוּ מִן חָרָה, וַאֲמָר נִזְנִיב כִּי נַחֲרָה הוּא בַּמִּקּוֹם נַחֲרָה כְּמוֹ נַחֲרָה, וְנַחֲטָף מִפְּנֵי פְנִישַׁת חֵית וְרִישָׁה, וְאֲוֹלֵם כְּכֹל קֶצֶת קֶשֶׁה הַסְתַּעֲפוֹת מִשְׁמָ' זֶה מִמּוֹשֶׁג הַחֵם וְהַחֲרָה, וְעִי' בַּחֲרָה⁴ — רִיב"ג: חֲרָה.

מֵעַמּוֹ (ש"א כ ו). וַיֹּאמֶר (אֲבִרָהָם כְּדִבְרֵי אֵל הָאֱלֹהִים) אֵל נָא יִחַר דָּאֲדָנִי וַאֲדִבְרָה אִךְ הַפֶּעַם (כַּרְאש' יח לב). וַיִּשְׁעַי יי' אֵד הַכֶּד וְאֵל מִנְחָתוֹ וְאֵד קִין וְאֵל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקִין מֵאֵד וַיִּפְּלוּ פָנָיו (ש"ס ד דה). וַיִּחַר לִיעֲקֹב וַיִּרֶב בְּלָבָן וַיִּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה פֶּשְׁעִי מִזֶּה חֲטָאתִי כִּי דִלַקְתָּ אֶתְרִי (ש"ס לא לו). וְכִנִּי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשָּׂדֶה בִּשְׂמֵעָם (מַה שְׁעָנָה שְׂכָם אֶת דִּינָה אֶחָתָם) וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מֵאֵד כִּי נִבְלָה עֲשֵׂה (שְׂכָם) בִּישְׂרָאֵל (ש"ס לד ז). וַיִּחַר לְמִשָּׁה מֵאֵד (עַל דָּתָן וְאֶבְיָהִים) וַיֹּאמֶר אֵל יי' אֵל תָּפֵן אֵל מִנְחָתָם (כַּמֵּד' יו יח). וַיְהִי דִבְרֵי יי' אֵד שְׁמוּאֵל לְאִמֵּר נַחֲמָתִי כִּי הַמַּלְכִּיתִי אֶת שְׁאוּרִי לְמֶלֶךְ כִּי שָׁב מֵאֶחָרִי וְאֶת דְּבָרֵי לֹא הִקִּים וַיִּחַר לְשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֵל יי' כָּל הַלַּיְלָה (ש"א יח יא). וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (שְׁקִירָה בֵּין אֲמִנּוֹן וּבֵין תָּמָר) וַיִּחַר דָּוִד מֵאֵד (ש"כ יג כח). וַיִּרַע אֵל יוֹנָה רַעַה גְדוּלָּה (עַל מַה שִּׁשְׁחַחְהוּ אֱלֹהִים לְחַתְנָכָה עַל גִּינוּחַ) וַיִּחַר לוֹ (יוֹנָה ד ח). וַיְהִי כֹאשֶׁר שָׁמַע סִנְבַלְטָא כִּי אֲנַחְנוּ בּוֹגִים אֶת הַחוּמָה וַיִּחַר לוֹ וַיִּבְכֶּם הָרַבָּה וַיִּלְעָג עַל הַיְּהוּדִים (יִתְמ' ג לג). וַיִּחַר לִי מֵאֵד כֹּאשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת זַעֲקָתָם (שֶׁל הָעָם עַל הַשָּׂרִים) וְאֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (ש"ס ו ו). — חָרָה לוֹ עַל דְּבַר, כְּעַם אוֹ הַצִּמְעָר בְּשִׁבּוֹל הַדְּבַר: וַיִּעַן כָּל אִישׁ יִהוּדָה עַל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי קִרְבַּת הַמֶּלֶךְ אֵלֵינוּ וְלָמָּה זֶה חָרָה לָךְ עַל הַדְּבַר הַזֶּה (שְׁמַחְרָנוּ לְחִשְׁבּוֹ אֲלֵינוּ) הַאֲכֹל אֲכַלְנוּ מִן הַמֶּלֶךְ (ש"כ יט מ). וְתֵךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלֵּף וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לָמוֹת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מַחְיִי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל יוֹנָה הִחִיבֵךְ חָרָה לָךְ עַל הַקִּיקִיּוֹן וַיֹּאמֶר הִיטֵב חָרָה לִי עַד סוֹת (יוֹנָה ד ט). וַיֹּאמֶר (אִישׁ בִּשְׁת בֶּן שְׁאוּרִי) אֵל אֲבִנִּי מִדּוֹעַ בָּאתָה אֵל פִּילְגֶשׁ אֲבִי וַיִּחַר לְאֲבִנִּי מֵאֵד עַל דְּבָרֵי אִישׁ בִּשְׁת וַיֹּאמֶר הָרָשָׁה כְּדָב אֲנֹכִי (ש"כ ג ו). וַיִּמַּת שָׁם (עוֹה) עִם אֲרֹן הָאֱלֹהִים וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יי' פָּרַץ בְּעוֹה (ש"ס ו ו). — וַחֲרָה בְּעֵינָיו כִּי, כְּמוֹ חָרָה לוֹ עַל: וַעֲתָה אֵד תִּעֲצָבוּ וְאֵד יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִבְּרַתָם אֲתִי הִנֵּה (כַּרְאש' מה ה). — וּבִפְרָט עִם אַף, חָרָה אַף¹ פִּלּוֹנִי: וַחֲרָה אֲפִי וְהִרְגָתִי אֶתְכֶם בַּחֲרָב (שְׁמוֹת כג כ). וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֵד יִחַר אַף אֲדֹנִי (שְׁעִשִׁיתִי אֶת הַעֲנַל) (ש"ס לז כ). וַיְהִי כֹאשֶׁר קָרַב (מִשָּׁה) אֵל הַמַּחֲנֶה

¹ יֵשׁ מִמֶּךָ לְדַבֵּר כִּי לִפְנֵים קִרְאוֹ שְׁתֵּי מַלִּים אֵלּוּ חָרָה-אֵף כְּמַלְה אֶחָת, חָרָה, וְכַמּוֹ"ב חָרָה אֲפִי כְּמוֹ חָרָה, וְלָכֵן אֲמָרוּ בְּגֵם יְרוּשָׁה (מִנִּי' ח ה' יא): אֵלּוּ שְׁמוֹת שֶׁהֵן נִחְלָקִין (בְּכַתִּיבָה) בֵּית אֵל בֵּית אֵן וְחָרָה אֵף וְחָרָה אֲפִי,

— והשתמשו הסופרים החדשים הרבה בפעל התחרה בפלוני במשמ' נלחם עם פלוני למשל בעניני מסחר וכדומה, עשה לו תחרות, עי' זה הערך. — תתחרה' מתחרה, עי' תחרה.

ב. **תַּחְרָה** ⁽¹⁾, מסגו חרא, חרי, מחראה.

* **תַּחְרֹב** ⁽²⁾, תרוב, ע"ו, מ"ל תרובים, תרובים, — אילן דומה במראהו לאילן התפוח, והוא דחוס בעלים וגותן פרי בעין תרמיל ארוך נוצץ ובשרי, מתוך המעם ובו גרעינים קשים, caroubier; Boeshornbaum; carob-tree: ופול מצרי זה תרוב אינם כללים זה בזה (כלא' א' ב). מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה בתרוב ובשקמה חמשים אמה (כ"ט כ' ז). אילן שהוא נוטה לשרה חבירו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה ובתרוב ובשקמה כנגד המשקולת (שס' יג). המוכר את השרה מכר את האבנים וכו' ואת התרוב שאינו מורכב (שס' ד ט). המקדיש את השרה לא הקדיש התרוב המורכב ושקמה הישנה (י"ט' שס' ט' ד). גוי אחד שאל את ר"ג אמר מפני מה נגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה א"ל אלו נגלה על תרוב אחד או על תאנה אחת כך היית שואלני (מד"ל כמד' יג). את סבור שמתחת תרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו (האלהים לאדם את תוה) אלא משקשטה בכ"ד מיני תבשיטין את"כ הביאה לו (שס' כלא' יח). אין הארץ שותה אלא דפי חסומה אם כן מה יעשו שרשי תרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום (שס' יג). — ומ"כ: ובאילן האוג והתרובין האגוזים והשקדים (פאה' א' ה). אר"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת ליתים שהיו להם בכל רוח ולתרובין כל הנומין זה את זה (שס' כ' ד). מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית וכו' התרובין משישלו והנפנים משיגרעו (שכ"ע' ד י). לולבי זרדים והתרובין יש להם שביעית (שס' ו ה). דקלים וזיתים ותרובין אע"פ שחנמו פירותיהן קודם מ"ו בשבט (כ"ט יס'). — והפרי, התרמילים המתוקים: ב' ציבורי ויתים ותרובין שכתה (פאה' ו ה). הדבילה והתמרים והתרובים

(1) בערב' חרי' א.

(2) כך נקוד בתוספתא (כ"כ א יב) כ"י אר"פ. ולוי נקד ח קמוצה ר' שרוקה, וכך הכרת האשכנזים, וכן גם התימנים. הספרדים הוברים תרוב. בארמ' וסורית

ואלך ויסע בעץ תקוה ויחר עדי אפו ויחשבני לו כצרי (איוצ' י"ט י"א). — (ב) החרה ⁽¹⁾ ועשה דבר, נודרו ועשה כחם וקנאה, eifrig sein; être zélé be zealous: אחרי החרה ⁽²⁾ החזיק ברוך בן זכי (בבבין החומה סביב ירושלם) מדה שנית (נחמ' ג כ). — הס' התחרה, תתחרה, ⁽³⁾ תתחר, — התחרה בפלוני, התקנא בו והשתדל לעשות כמעשהו, wetteifern rivaliser; to rival: אל תתחר ⁽⁴⁾ במרעים אל תקנא בעשי עולה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהי' לו א"כ). דום לוי' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות הרף מאף ועוב חמה אל תתחר אך להרע (שס' ז-ח). אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית דרע (משלי כד יט-כ). — ואמר המשורר: במרע אל תתחר, ודרכו אל תבחר, כלול פה ובמחר, מקמט בקברים, והתחר בירא, וקנא במורה, תעודת הבורא, ומעגל מישורים (דונס, לנוד הנשיא חסדאי א'). — ובמשמ' *התגרה: באין עצמה אל תתחר ⁽⁵⁾ וברייב זדים אל תקומם (כ"ט גני' י"א י"ט). באויבי אל תתחר, ואפך בו יחר, פכיוני תאכל אש, ואת תוכו נחר (ראב"ע, באויבי). — וכמו שלמים: אל תתחרה באיש מתעלל כי צורה הוא לדברי פיך (כ"ט, תרג' כ"ז ח יד). — ובמשמ' *השתדל והתאמץ: ואם תחפץ לכתוב דבר בתוך עלי העתים תתחרה על פי רוב לכתוב דבר ממשי ואותך אבקש אשר בכוא התבריך מליפציג לה' ד' תתחרה לגרשו מרינא בחסון (אג' י"ג א יג).

— (1) מלה חשורה, ועי' הערה דקסן. — (2) פרשו הסבארים הקדמונים ורוב החדשים במשמ' זריות והתהלכות. אמר ריב"ז: ואפשר שיהיה מן הענין הזה ואחריו החרה החזיק כלומר חם לבו ובנה. ע"כ. אבל הדבר חשוד, כי מדוע לא נכתבה מלה זו אלא פעם אחת רק אצל אחד מרבים שנוכרו שם שעסקו בבנין החומה, ולא אצל הראשון או אצל האחרון אלא באמצע, ובדאי אין שום סבה לחשב כי זה האחד בלבד נודרו בדבר ולא האחרים. ולכן קרוב הדבר כי מלה זו היא שבוש, כפל משובש מן המלה החזיק שלאחריה. וכבר מתקוה קצת החדשים. אבל, עפ"י הכלל שלשוננו בנויה ומיוסדה על התנ"ך לפי הנוסח המסור, יש לה למלה זו זכות בלשון במשמ' שיחכו לה המפרשים. — (3) ר"י חיוג. — (4) אמר ר"י חיוג: ויתכן היות אל תתחר במרעים מזה הענין (של חרה) והיה שרשו תתחרה כמו תתגרה. ע"כ, וכן גם החדשים. — (5) בפנים גוף הכ"י כתוב תאחר. אבל הנוסח הסורי תתחרא מעיד כי נשתבש הנוסח העברי ונתחלפה התיו באלף.

31). חרובים הצומחים בקוצים בארץ גליליה ופרים דומה לכליות הכבשים מהויקס את הילך המעיים (סס).
***חרובית**, ש"ג, מ"ר חרובית, — אילן החרוב: אמר רבי חנינא (אבשלום) בחרובית גדולה היה (מד"ר נמד' ט). מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברת מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו אמר ר' יצחק בר' חנינא בר' ספא בר' יצחק והוא מביא חרשים וגוסר את החרובית והיה הרם שותת (פסיק' רנתי, ויקח אליהו).

***חרוד**, ש"ו, — כמו בחרדה: (קדע האבל) את הברסים ואת הברדסים ואת הפלמוט ואת השלל ואת החרוד² לא יצא (ידי חובת קריעה) (מס' סמח' ט).

חרוז, ש"ו, מ"ר חרוזים, — א) חודיות של פנינים וכדומה חרוזים על פתיל, חלבשם האשה לחבשים על צוארה, Perlenschnur; collier des perles; strings of pearls; נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים חורי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף (שס"א י"א). — ואמר הפיסן: אני ישנה וך חנוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי לתרוזים (יולר ב' פסת, גן נעול). — "ועצם החודיות: וכבר נאמר כי החרוזים העשויים מאבן האלמוגים אם יתלו די שיגעון באצטומכא יועילו תועלת גדולה לכאביה (קאטן ג' ד א). — ב) *נתח בשר או דג חרוז על שפוד וכדומה שתדיו בחנות הקצבים: (בעה רב הונחמר בשר) בחרוזין⁴ מהו (אם זה סימן מספיק אם נעלם מן העין ביד גוי

האורז והכמון (דמאי כ א). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש (שנ"ז ז א). החרובין (חייבים במעשרות) משינקדו וכל השחרים משינקדו (מעשר' א ג). הפדר והצמוקין והחרובין משיעמיד עריטה (סס ו). והחרובים עד שלא כנסם לראש הגג מוריד מהם לבהמה (סס ג ד). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה (שנת כד כ). לולבי החרדין והחרובין עד שלא ימתיקו (תוספתא מע"ג א ג). חרובין מאכל בהמה הן (ירוש' מעשר' ג א). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נוזנין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת דערב שבת (נכ"י יו). בבקשה ממך מפני שאני בדוחק השאינני כור של חרובים א"ד בוא וטור א"ל השאילני כור של שעורים והנח כור של חרובים א"ל בוא וטור (מד"ר אגדת כרש' טו). — ומשל: משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכלת שעורים מפני שאין לי פת חטים מפני מה אתה אוכל חרובים מפני שאין לי דבילה (פסרי, כהלתך פט). — ומיני חרובים גרועים: חרובי שיטה וחרובי צלמונה וחרובי גירודא¹ שאין נאכלים (פסרי דנ"י קס). והיו אוכלין (ירוש' ור"א בנו בהיותם במערה) חרובין של גרוד' עד שהעלה גופן חלודה (מד"ר כרש' טע). — וקללה: חרובין תאכלו (מד"ר ויקר' לט), ר"ל תהיו דלים ורשים שיהיה מאכלכם חרובים. יושבין (אוה"ע) משיחין בי ומלטיגין בי ואומרין (ברי שלא נצטרך לחרובים² ביהודים) (ר' אבהו, מד"ר אי"כ, פתי'). — וברפואה: חרובים הדומים לקרני עיזים מתוקים וחמים ויבשים מונעים את הרוחות ומכניעים את הליחה וכובשים את המרה (אסף הכוסא

חרובא. בערבית ח'רוב א), ח'ר'ג' ב), וכבר מקפץ פרנק' (Fr. Aram. 14) בערביותו, מפני שעצם המשק' פעול אינו ערבי ביותר וגם מפני מציאות הצורה השניה ח'ר'ג' ב. — ולא נתברר מקור השם. — ¹ בירוש' (מעשר' א א) גרוד: שאני מרבה חרובי שיטה וצלמונה וחרובי גרוד. — ² עצם המשל הוא בארמית: בנין דלא נצרך לחרובא ביהודאי. — ומשל: צריבין ישראל לחרובא עבדין תחובא (פסיק' דר"כ, שמעו), ובעבר': צריבים ישראל לחרוב הם עושים תשובה. — וכדרך דרוש: למה נקראו חרובים שמחריבים את השנים (תנחום ירושלמי, הקד').

א) ח'רוב ב) ח'ר'ג'

¹ ע"י הערה שלקמן. — ² כך הגרסה בכל נוסח' של מס' שמחות, והגיה הגר"א עפ"י הבבלי מו"ק כו: הקורע את הסולמות ואת הלקט ואת השלל ואת המלל. אך זו הגהה יותר מדי קיצונית, כי רק המלים פלמוט ושלל דומות להמלים האחרות שבגמ' מו"ק שם, אבל המלים הברסים והברדסים והחרוד אינן דומות כלל ללקט ומלל, והשתבשות כזו קשה להגיה. וע"כ דבר ברור הוא כי כמו ברדסים וברסים הם שמות בנדים כן גם חרוד, וכבר פירש כך גם המפרש בעל נחלת יעקב, אמר וז"ל: הברסים וכו' מיני בנדים הן שאינן חשובין מש"ה לא יצא בהן ידי חובת קריעה. ע"כ. ובמס' המליצה לר"ש בר"ש פירש טלוא, וממך לזה גם השם בחרדה, וכבר נזכר בהערה שם דעת לוי והגדרה מן השרש הרד בערבית, ואלה שתי המלות חרוד וחרדה מעידות זו על זו.

³ מן חרו, ע"ש. — ⁴ כך בנוסח', ופערך

ושוה הוא במשקל וכו' (שם, משק' הפעלים). ובעבור
 היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתדות
 הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלה כגבור (סג).
 ובאמת כי היא (חכמת הלשון) חכמה מפוארה כי
 ידע בעליה לדבר לשון צחות במכתביו או בחרוזיו
 (הוא, יסוד מורה א). יש (נביא) עושה חרזים
 בתולדתו בלי דמיון ויש שהוא צריך דמיון (הוא, פי'
 יוגה א א). ואם כאנו דקדק בספרים שאינם דרך
 חרזים נמצא בהם מעיות רבות בקדקו גם בטעמי
 המלות אף כי בכל חרזו (הוא, שפת ימי עד). אם
 במפרד נפשי תחרד איך בחרזו יש לו תקוה (כמכ"ט,
 דיואן 198). דואת יואת להתם כל חרזים כך כי דך
 נאווה תהלה (הוא, תרש"א א שפט). שלחו חרזים
 ירדו על דב. אנוש צמא דמי שכל כמימי נשם ים
 ומאדם מאר צחו עדי עלו חרזיהם כמנין דשם
 (שם שט). גלה סוד רזיו דונש בחרזיו עד
 פה וכו' בחרזו שירי יאורו עיני נשאו (דונש
 על מנח, הכנע' ר"ת). וראינו להביא אחר בן מעט
 מועד מדברי החכמות ומידיהם ולחבר אליהם ממה
 שהיברו אנשי המוסר בחרזים (ר"י א"ת, תנע"א:
 לרשב"ג כד). והיה זה אחר הגיע אלי כתביך
 וחרזיך מן אסכנדריה (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). שיש
 אתנו עם בני ישראל שלשה מינים מהשירים המין
 האחד הוא מהמאמרים הנעשים במדה במשקל ובמשורה
 וכו' ונקראו השירים ההם חרזים לפי שהם שביצים
 מסודרים מלשון צוארך בחרזים שהם אבנים טובות
 ומרגליות נקודות מחוברות ומסודרות בסדר ותבנית ישר
 (ר"י אבנרנאל, כשלת). ואמרו החרזים יגיעה רבה
 בהעשותם ותכלית רוחב הלב בהראותם לפני מבחיני
 ערבם (ידע' נדנש, הפחדם ח). וחקקתי על פני הספר
 חרזים שנים על שם הספר (ספ' הגלוי לר"ק, קלס).
 — וביחוד שיוון הקול בסוף שתיים או יותר מלים ⁽¹⁾
 כמו אמר-שמר, גבע-צבע-שבוע, וכיוצא בזה, Reim
 rime; rhyme: ומה (מן צוארך בחרזים) קראו
 המשוררים הפגות של בתי השיר חרזים בעבור
 סדורם על אותות ודעות (ר"ב"ג, שם חזו). ציח שיר
 מסוגר השערים, ונלאו מעבור בו רוב יצורים, איש-
 בו אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גורי שמירים.
 ומחמד כל מליצות גם נבות החרוזים החשוקים

מיוחד. — ⁽¹⁾ עי' בהערה לערך חרוז אדות הראשונים
 שהשתמשו בשרש זה במלאכת השירה, אבל בצורה

והכיר אח"כ היהודי את החרוזים) אמר לו אל תהי
 שוטה בחרוזין הרי זה סימן (חול' 55:). ואם יש
 בשר בחרוזים כמו שתולין הקצבים ועשה בו
 הלוקח סימן באותם חרזים מהו (דגמ"ה שם). מצא
 חרזין ⁽¹⁾ של דגים ושל בשר הרי אלו שליו (חומס'
 סג, ג) — "במלאכת השירה, פסוק מרכב ממספר
 קצוב של הכרות עפ"י סדר קבוע, Verse, verse: ⁽²⁾
 בחרוז ומפדה, כמו המל יורד, בלב חכמי ספרד,
 דדורי הדורים (שירי דונש על מנח' ג טו). וירב
 חרזים מעותים ונלוים בעבור הודיע חכמתו
 בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו' תלמידי מנח',
 ראש דבר). ונעים זמירות כל מתי שיר, ואדון השיר
 ומבצר קורע, באו דך חרזים נעמו, ירך לבבו
 ויקרע (רשב"ג, שירי שלמה לז). בחר די ועיר עד
 אערך לפיך חרזים רקים צנומים ודקים בם עור
 ופסח (ר"י הלוי, מכת' לר' דוד). חרזו שיר בעת
 שקר עניתם, ואיך עת האמת עתה דמיתם, קשרתם
 כלכם וזרתם, עדי לבא ברסני לא רציתם (הוא,
 אמור לנכח חקקים). נאום אסף ביום אסף חרזיו,
 ונשא על נשיא דוי חרזיו (הוא, נאום אסף). וכאשר
 יפתח האות בעבור שיש אחריו נח נראה כמ"ם אמר
 יקמץ בקמץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנה כי
 משפט אחד להם ובאלו הוא חצי חרוז (לרשב"ג,
 לחות, נדנר התנועות). והדרך השניה של משקל
 הפועלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים
 חרזים. ופרש: דך בו קוץ או מירי אחרינא. ע"כ. ורש"י
 דען רישמש, ונראה שהכוונה בזה דרשת וכדומה. אך
 רנמ"ה פרש חרזים נתח כמו שעושים הקצבים, ובהיות
 שהוא הקדמון פרושו מכריע, ובפרט שהוא כבר השתמש
 בלשון בשם זה במש"מ זו, וגם התוספות הסכימו
 לפרוש זה, כנראה מדבריהם שם ד"ה בחרזים, שאמרו
 שם: משמע שאין דרך לחרוז בשר, והביאו מהתוספתא
 מצאו חרזין, כמו שהובא בפנים. ועי' הערה שלקמן.
 — ⁽¹⁾ הביאו התוספ' מאמר זה בשם התוספתא ב"מ ב. אך
 בגוף התוספתא בנוסח' וגם בכ"י אר"פ מהר' צו"ם
 הגרסח: חתיכות של בשר ומחרוזות של דגים. ואולי
 בכ"ז היתה בידיהם גוספ' אחרת ששם היתה גרסה זו
 שהביאו, עכ"פ בעלי התוספ' השתמשו במלה זו כמו"כ
 במש"מ שהשתמש בה כבר רנמ"ה. — ⁽²⁾ עפ"י לשון
 ערבית שהשתמשו למזג זה בהשם נמ"ם א), שעקר
 משמעותו הוא סדר וביחוד חרזים פנינים וכדומה, ובהשאלה
 במלאכת השירה, פסוק שקל במספר ההכרות וסדר

פסוקים אחדים מהשיר חרוזים ומתחרים יחד, Strophe: מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הוקן מסרו גתארה אצל ר' שמעון הגדול כשהתחיל ר' שמעון לומר סדר זה או בקש רבינו אליהו הוקן מרבו שמעון לומר חרוזת אחת בשמו (מנהגי ורמיוזא, א' אפשיין ס). כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קין מכאיב (מח' ויט' רמט). והתחיל בחרוזה השלישית סיבה היתה (סס). שהרב רבי יצחק ז"ל בן גיאת כתב במחזור חרוזה אחת כתוב בה עשית בראשית שבעה גלגלי רקיע (ש"ת רשנ"א תקלח). אלה הבתים וסדרם ואלה החרוזות בדקדוק רב עשויות מהררי שכל חצובות (הקמ' סדס המכמ' לרנ"ה, אול"ס ג). כמו שאמר המשורר כמפליג בחולשת גופו ודלותו שתי חרוזות אלו במחברת שיריו (המאירי, הקמ' גמסל). והמשורר אמר בנועם חרוזותיו משבה בית גדיב נכבד (סס יא). ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיושי דתן (מכיל' סל' ת"ג). וכן כל שתי חרוזות לצבור ושליח צבור תהיה וכו'. שליח צבור נומר הכל עד סגור עיניך ואז אומר הצבור אתה מכין חרוזה ראשונה ופותחים בקול רם חרוזה האחרונה שמך מעולם (הוא, הל' גיל יוס"כ). ומתחילים ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות ואז הווד וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית מושש (הוא, סל' ר"ה). והטבת מלאכת השבח תהיה בעשותה החרוזות האחרונות לא הקצרות (גאור ספ' סג' לריסטר ו). נחפשי המנהג לומר (במוצ"ש) החרוזות והפיוטים שנוכר בהן אליהו (לכז' אור' לט' י). חרוזות אלו כתב א"א הגו"ל בכתב אשורית גדול. לקראה (ש"ת מח' יאיר, כסוף). — ובמשמ' חרוזים בענין שויון הקול, ואמר המשורר: ונאשרהו אשר יחשוק גבירה כזאת, וגדבר לפניו דברי חשק בחרוזות, ונעשה אל הגבירה רמיוות (עמ' מח' יו). — ובחכמת החשבון: שורת מספרים אשר יתרון מספר השני מן הראשון שזה אר יתרון מספר השלישי מן השני וכן יתרון הרביעי מן השלישי וכן כלם עד בלות כל השורה [ילכו המספרים הלך וגדול בכדי יתרון ההוא או להיפך שהמספרים הולכים בגל השורה הולך וחסור בכדי איזה מספר קצוב] וכו' ואני אקראה חרוזה הנדמית להיות מספרי השורה חרוזים איש באחי

הבחורים (ר"מ דרעי, לק"ק פט). ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיד הצריכו (את ר"א קליר) לאמר פור הפיד השיבותיו כי לא מצאנו הנבואים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיד ואותו לארץ הפיד (ראש"ט, קהל' ס א). ואפשר שיביאום (מהברי ספרי הפלסופיה) במשקל שיר וחרוז¹ ויבחרו להם מלים צחות (ר"י חריו, מו"א עג). ונקרא התנועה האחרונה השונה בכל השירה חרוז ונקרא האות השרשית המתנועעת אות חרוז (רס"ע אכן זלג), פרק נהר). מי הוא אבי המשוררים אם תרעו אחי ואי מזה חרוזים באו (סס). וכבר בקשתי והפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הגדול ר"א קליר וד' לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומנתו (הוא, הקד' סכר' סלו, כ"י). שהספרדים נתעסקו בה (במלאכת החרוזים) יותר ועשו חרוזי הגוי והצחות כמעשה הישמעאלים (סס). חרוז הוא השואת ההברה באחרית התבה כמו שירה ברה טהורה שהתנועה האחרונה לכל התבות רה וכן דבר שבר מדבר תנועה אחרונה לכלם בר (ר"ע פרנסים, מתק שפ"א 41). תפשתי את קסתי ולשדחתי ישבתי, לענוד בת שירי חרוזים כאשר נסיתי (יל"ג, השירה מלון תמל). — "חרוז עני, ששויון הקול אינו ממש או שמספר הקולות השווים אינו אלא אחר וכדומה: יש בפיוטיו (של ר"א קליר) חרוזים עניים ואביונים מחורירי עד הפתחים שחיבר הר עם גבחר (ראש"ט, קהל' ס א).

* **חרוז**. ש"י, מ"ר חרוזים, — מי שמחבר חרוזים, שירים שקולים: חרוזים אלו הן הפיוטים (מד' ספ"א י).

י: **חרוזות**. ש"י, מ"ר חרוזות, — כמו חרוז בשיר במשמ' הכללית: לא הביא המלים האלה הדומות להם בחרוזות השיר היותם מוצאים פתחון פה ואף כי לא דבר כזאת בחרוזת ולא בפרידה (תכו' תלמי' דוגש, ערך חוק). ואת שירתי זאת, תהי אם לחרוזות, ובתיה חוזות, לשירי השירים (סס; את מי תרפת). שיש בעולם יחשבו שעלה בידם קנין נכבד מדברים פחותים כעושי החרוזות והמליצות והשירים (ר' קלוי', אכן נתן ס). — וכמו"כ

חרוז במשמ' זו אינו יודע מי השתמש קודם. — ² בגוף הערבי: סג' עת. ואמר רמב"ם במכתבו לר"ש א"ת בערב: ואלמנ' אעה הי אלקאפיה ואממהא באלעבראני חרוז. ע"ב. — ובעבר: וסנ' אעה בערב' היא השואת ההכרות ושמה בעברית חרוז.

***חרוזי** (חֲרוּזִים), ש"י, מ"ר חרוזים, — שקיעה בכתל להניח בה חפצים, Blende; niche; blind window: המוסר מפתח דעם הארץ הבית ממא וכו' היו שם יציעין נבוהין עשרה מפתים וחרוזין (2) נבוהים עשרה מפתים אינו ממא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט ידו ודינע (תוספתא סנה' ד ח).

חרוז (חֲרוּז), ש"י, — כה"פ מן חרף: לא נשתנה (גרש ברמל) מבריתו אמר ע"י חירוף (3). וזה חירוף ידוע בדברי חז"ל (רד"ק, ערך חרף).

חרול (חֲרוּל), ש"י, מ"ר חרלים, חרולים, — צמח קוצי, dorniges Unkraut; herbe épineuse; thorny weed: דכן חי אני וכו' כי מואב כסדם תהיה וכני עמון בעמרה ממשק חרול (5) ומכרה מלה ושממה עד עולם (פלי' כ ט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כנגב בערוץ נחלים דשכן חורי עפר וכפים בין שיחים ינחקו תחת חרול יספחו (איוב ל ה). עד שדה איש עצר עברתי

(1) ע"י הערה לקמן. (2) בנוסח' הדפוס ובמהר" צו"מ כאן חרוזין, ה בראש המלה, אבל בס" 6 במהר" צו"מ שם חרוזין בחית, וסוף לזה גם גרסת ר"ש (סנה' ז ח) במקום הזה בתוספתא חרלים ואין לאמר כי זה שבוש פשוט, הואיל ור"ש בעצמו פרש כאן חרוזין חרוזין שבכותל, מוכח שבאמת היתה לפניו גרסה בחית בתחת המלה, ונגד ר השניה שבגרסת ר"ש מעידות כל הנוסח' של התוספתא כאן ובהלכה ה, שגם שם באה מלה זו (ע"י למעלה ערך *חרר) והביאה חר"ש בעצמו בפרק זה משנה ו בצורה חרוזין, בדרת במקום הריש שבכל נוסח' התוספתא. מכל זה מוכח, כי הצורה האמיתית של מלה זו היא חרוזין בחית בראשית ור"ש אחת. ובדבר מש"י השם חרוזין הנה ר"ש פרש חרוזין שבכותל, אך אין ספק שדא לחור סתם שבכותל קראו חרוז, כי למושג זה משמש השם חור גם בתוספתא, ונראה מהענין שהוא דבר עשוי בכונה ככותל כמו יציעין, ולכן נראה שהוא השקיעה הנהוגה בכתלים להנחת חפצים וכדומה, וסעיד על זה גם זווג שתי המלים חרלים וחרוזין בתוספתא כאן הלכה ה' שהובא בערך חרר שנוצר למעלה. והנה לא נתברר מקור שם זה, ואולי נסתעף משרש חרה באשור' במש"י חפר, והשם חרוז כלי שישי לז בית קבול (מלון אשור' דליץ).

(3) לא נמצא עד הפתקה מראה מקום.
(4) דא נתברר מקור מלה זו, בערב' דומה לה בצורה האותיות ח'ר' א, בסור' חורלא, וע"י הערה דקמן. — (5) אין לברר בדיוק איזה צמח מהצמחים קראו בשם זה המדברים: עברית בימי חיי הלשון, כי גם

וביריעת שנים מהם נזכר לחרוז את כלם ע"פ הוספה היתרון או הנרעתו ד"ם שורת מספרים המבעים 1 2 3 4 5 6 כו' אשר יתרון המאוחר מהקודם ככולם הוא 1 או שורה זאת 3 5 7 9 11 13 כו' אשר היתרון הוא 2 או 26 21 16 11 6 1—4—9 וכו' אשר היא הולכת הלוך וחסר בבדי 5 כל אלה ודומיהן חרוזה הנדסית תקראנה (כליל הסגנון ו 6). שורת מספרים ההולכת תהולכת ערך סידרי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שזה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך וחסר וכו' ואני אקראנה חרוזה מדידת ד"ם 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 כל אלה ודומיהן חרוזות מדידות (ס 3).

חרוזי (חֲרוּזִים), לנק' חרוזיות, — שיר חרוזי, שעשוי בחרוז: ושיר חרוזי יקרא כל שיר שתבא אות החרוז בסוף כל דעת מדרגותיו (שקל הקדש יט). והחלק הרי' (מהשירים) יקראוהו חרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לכוז חרוז אחד בשתי דלתותיו ואין חרוזי בית זה כחרוזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (רס"ע אכן דלאן, ערך כשיר). שיר חרוזי הוא כשיבאו החרוזים בדרגות ובסוגרים (מתק שפת' לר"ע פרקים 47). וזאת ההקדמה החרוזית על דרך חרוזה' אשכנזית (הקד' מסור' המסרת). ועוד יש על משקל זה אלא שהתנועה החרוזית יבא יחד במקומה (ס 52).

חרוזי (חֲרוּזִים), ש"י, מ"ר חרוזים, — א) בתשברת, כמו "גרשו, והוא נוף ענול התושבת וחד הראש (2), Kegel; cône; cone: בשאלת החשבון וספר החרוזים ובתכולות ולהרבות משאלות אל ההנדסה (ח' פרק' להרמב"ם ה). והנה כבר התבאר כספר החרוזים אפשרות התקצר המרחק לבלתי תכלית (ר"ח קדשק, אור' ה' ב' א). — ב) נקודה: עושין דכל אות ואות סימן וחרוזים ומקבצין כל האותיות והחרוזים ועושים מלים (נרטיס הנקדן לז). — ג) דברים כתובים באבן או על חמר אחר, Inschrift; inscription: ועליו (על הארון) חרוזים אשר כבר נמחו רבים (אגיל ממל' 151). כפרי אחר הביא דנו דות אבן גדול חקוק בחרוזים דמכר דנו (ס 158).

(1) ע"י ערך חרמ. — (2) בערב' מחרוז א).

(a) حُرُ

(a) حُرُوط

(אסף 85). המלכין פני חבירו ברבים יתענת מ' יום וילקה בכל יום וכו' ויתגלגל בחרושים ערום שקורין ברע"ן נעסלי"ן בר"א (עמ"מ; תיזני סתו' יז). חרולים אורטיגא"ש בלעו אם תבשלם ובערעם ותרחוק הפנים באותם המים יתלבנו (שנע מוסר לר' אליהו יא). לחרש שאיננו שומע קח חרולים הנק' אורטיגא"ש ותסיר המיץ וערב אותו בשומן אווז וכו' ושים אותו באוון ויועיל (דרך ישרה, ענף הסגולות).

חרולה חרדה, ש"י, כמו חרד; וחלק (אלכסנדר הגדול) מלכות וממשלה, לארבעה בני עולה, הם היו לסגולה, קוף ודרדור וחרולת (זולת מנכה, אזכר מעלי יס). — ואמר המפורסד: ונחשב לי (הזמן) לאכזר ביענים ודא חם עין אנוש עלי לחמלה, וייסר בוגדי בגד בשומים ולי יסר בעקרב וחרדה, זפנה מעסקיו הומן רע משדס אל פני נפשי נמולה (עמ"מ, מח"א).
***חרום**, ש"י, — מעמד של תגרה בין שתי ארצות, שנפסק מנע ומשא ביניהן, Kriegszustand; état de guerre; state of war: רב אמר (מה שאמרו במשנה שאם היה ביהודה והחוק בקרקע בגליל אינה חוקה) בשעת חירום (י"ד) שנו' (ירוש' כ"ג ג יד). דסתם יהודה וגליל בשעת חירום דמו (תנ"י). — "ובכלל, במש"מ מעשי אלמות ותקיפת אויב: וההוקים מצויים בהם (בנסיקות הספינות בים) אם מועף הים אם מחרום האויבים השודדים (תנ"י ד"ג שח).

*חרום, — ע"י *חרם.

חרון, ש"י, כמ"י חרון, מ"ד חרוני, כנ"י חרוניך, — סה"פ מן חרה, בפרט בחבור עם אף, חרון אף, בעם, קצף עז, Zorn colère; anger: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חמאים לכפות עוד על חרון אף יי' אל ישראל (נמד' לז יד). הנה יום יי' בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (ישע' יג ט). עד כן שמים ארגין ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי' צבאות וביום חרון אפו (סס יג). וגדמו נאות השלום מפני חרון אף יי' (יזמ' כה לו). והבאתי עליהם רעה את חרון אפי נאם יי' ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (סס מע לו). בטרם דא יבוא עליכם חרון אף יי' (לפנ' כ כ). לפני ועמו (שד אלהים) מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו

(1) פרש הערוך: סיכסוך איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר. ע"כ. רש"י: שיש תגרה בין המלכויות. ולא נתברר מקורו.

ועד כרם אדם חסר לב והנה ערה כלו קמשונים כמו פניו חרדים וגדר אכזרי נהרסה (משלי כד לז). — והשתמשו במלה זו במש"מ זו גם בזמן מאוחר: ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא (באשר נרש אברהם את הנר) הדך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר ואמר רבון העולמים אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא (פרקי ר"א ל). ופעמים יורע על הארץ מאין פתוח גם כי יצאו החרולים יניהם שם עד שיכמו התבואה (מלמד התלמיד, שופט). — ואמר הפיטן: מטע קרן שמן המדושן, מרסם מדוע בחרו לי כבשן, גוצר למעלה לא יישן, נטעו דמשלות פרות הבשן (פלות' יוס ג, אין כמדת). — ב) "השתמשו בשם זה ביהודי כמו שם דצמח הקוצי שעליו מכסות שערות דקות שבנגע בהן בשר גוף בע"ח הן גרמות כאב כמו אש שרפה, Nessel; ortie; nettle (Urtica): עשב צומח בחורבות ובחצוצות נקרא בלשון ארם ואמאי ובלשון יוון קנידא ובלשון רומים לורדיקא הוא חרול ובלשון ערב נקרא חוריק וקורייך

התרגומים הקדמונים אינם מסכימים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו כאן ובאויב במלה שמש"מ היא הוציאו ודחתו מן, ובמשלי במש"מ ורדים יבשים, ת"י במשלי חרול, ובאויב מלוהין, הירוג' תרגם במש"מ קוצים, וכן רסע"ג קוצים סתם: (תרשפ"א), ריב"ג: פרשו בו חרשף (כמו דרדר) ואמר התרגום ממשק חרול משמט מלוהין ובערבי מלאה וזה אצלי יותר נכון לפי שספר מקום צמחו בספור הזה כמו שאמר ומכרה מלה ושמה. ע"כ. רש"י במשלי: חרולים גדולים מקמשונים והרי הם חרים בקוצים. ע"כ. רק באויב לעז חרול אורשיאש, שהוא הצמח השורף בנגיעה. רד"ק: יש ספרשים כי הוא עשב דומה לקוצים אורטיגאש בלעז וי"ם שהוא הקוף שמעמידין בפרח שלו הנבינה קרדון בלעז. ע"כ. מהחדשים, גוג' פרש שיה קוצי ולא באר המקור. רק Ditrich גור אותו מן חרר, או חרה, במש"מ יקירה ושרפה, ואמר כי הלמד נוספה, והסכים דזה אולסח' (Ohlsh. § 216 b) אף על פי שקשה היתה בעיניו דגשות הלמד, וכמו"כ בטכ' (Bö. § 762) שגורו מן חרו, עד שבא נלקד' (Nö. Mand. § 54) והמיד נגר במכרה זו וגור כי השם חרול הוא השם הערבי ח'ל' b) שהוא אחד ממיני הקטניות, Lathyrus, כמו שכבר אמר Geor. 18, 6, וכמו שתרגם ב"ע חורדא בגלבאן בערבי, והסכים דזה לו (E. Löw, Pfln. § 127). וכן החדשים שואלי, בוחל' וקניג, אבר, זה קצת קשה, יען באדמת כרם שדא נעבר עולים באמת מיני קוצים ולא מיני קטניות.

(א) حَرْشَف (b) حُلَر

מלון הלשון העברית (2)

מקנאי מעדתי מלאים מחמת אף חרונים, ואת חתי באפיהם אשוח ואתן על לחיהם רסנים (דכ"ג, ט"ז) שלמה ט. — ואמר הפישן: מלך עליון שומע אל אביונים, ומאזין חנונים, מאריך רצונים, ומקצר חרונים (קרוי כ"ה, מלך עליון). עלתה מהעזרה אל הגג בחרונים, וראתה אותם עושים כונים, עונה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת נג מאשת מרגים (ק"י לת"כ, טכ"ה נופת). וכוור אומן אשר אמן כאב המגדל בנים, ברית עניו וחיוניו נאמן הנאמנים, יקוהאל בחיל האל משיב אף וחרונים, אשר הוציא וגם המציא פדות לבני איתנים (סמ"ה, סליח ר"ה, ישראל). אם בגלות ישן נושן, ארכו לך זמנים, עוד מעט אפי יעשן, אעזר חרונים (כ"י נאגלאל, ומ"ר, ט"ז נד). — ובנוסח' החרם: ויאפל מזלו (של המחרם) במעוניהם, ויהיה דקצף אף וחרונים, ותהיה נבלחו לחיות ופתנים (חרם הגדול, נוקשד', ערך חרם).

ב. **חרון**⁽¹⁾, ט"ז, — צמח קוצי, Dornstrauch; épine; spin. בטרם יבינו מירחיקם אמר כמו חי כמו חרון⁽²⁾ ישערנו (תה"ל נח י').

חרון⁽³⁾, ט"ז, — כמו אחרון, ומליצה, השיב אפו מחרון, כמו המליצה שב מחרון אפו: נשאת עון עמך בסוית כל חטאתם מלה אספת כל עונתך השיבות מחרון⁽⁴⁾ אפך (תה"ל פה ג-ד).

* **חרוֹתָהּ** — ע"י *חר'תה.

* **חרוֹתָהּ**, ת"ו, לנק' חרוֹתָהּ, — שפחה חרוֹתָהּ, שגזרה לפי, ע"י ערך ב. חרף: אשם גזילה אשם מעילה אשם

(1) ע"י הערה לקמן, — (2) לפי היוני הגיהו קצת החדשים חרול במקום חרון זה, ועכ"פ ע"י מתישבת מליצת הכתוב קצת יותר, בפרט אם נפרש על ישערנו במשמ' שרפה, ע"י ערך שער, ולבלתי שבש הנוסחה המקבילה אפשר לאמר כי השם חרון שמש במשמ' קוץ. (3) משקל באוש, שכוז', ועוד. וע"י הערה לקמן, — (4) אמר רד"ק (במכלול ובשרשים): ומקור אחר השיבות מחרון אפך שאם היה שם היה לו לומר חרון בקמץ החת כי איננו סמוך ואפך הוא הפעול. ע"כ, אבל, מקור מוכרת פועל (ובכ"ה פעול) הוא זר, ועדיף דשקל ע"מ השמות הרשומים בהערה הקודמת. ואעפ"י שיש מקום לפקפק באמתת הנוסחה השיבות ונכונה אולי דעת רוב החדשים שצריך לקרוא בקל: שבת, וכוונת כזה, אעפ"כ לפי הנוסחה המסורה נכונה דעת הרד"ק כי הפועל הוא אפך.

ממנו (נח"א ו). הביטו וראו אם יש מכאוב במכאבי אשר עולל לי אשר הונה יי' ביום חרון אפו (אי"כ א יב). ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיהם כי חרון אף יי' עליכם (דכ"ב כה יא). — עשה חרון-אפו בפלוגי, עשה לו הרעה שומם בקצפו עליו: דא שמעת בקוד יי' ורא עשית חרון-אפו בעמלק (ט"א כה יח). דא מעשה חרון אפו דא אשוב דשחת אפרים (הושע יא ט). — שפך חרון-אפו עד פלוגי: בלה יי' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (אי"כ ד יא). כי משפטי דאספ גוים דקבצי ממלכות דשפך עליהם ועמי כל חרון אפו (סמ"ג ג ח). — שלח חרון אפו בפלוגי: ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בדתומו (אי"כ כ כג). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תה"ל פה מט). — חרון אפו השליח את פלוגי, הניע עריו וחר עליו: שפך עליהם ועמך וחרון אפך ישיגם (תה"ל טו כה). — שב חרון אפו מפלוגי, חרד בעמו וקצפו מפלוגי: וישב חרון אף יי' מישראל (כמד' כה ד). על זאת חגרו שקים ספרו והילילו כי דא שב חרון אף יי' ממנו (ירמ' ד ח). דא ישוב חרון אף יי' עד עשתו ועד הקימו מומות לבו (ס"ל כד). עתה אד תקשו ערפכם כאבותיכם תגו יד דיי' וכו' ועבדו את יי' אלהיכם וישב מכם חרון אפו (דכ"ב ל ח). — ושב מחרון אפו, חרד מקצף: שוב מחרון אפך והנחם עד הרעה לעמך (שמות לג יב). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם דמען ישוב יי' מחרון אפו (דכ"ב יג יח). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יי' מחרון אפו (יחז' ו כו). אך לא שב יי' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה (מ"ב כג כו). ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יו"ב ג ט). — *ונסתלק ח"א: א"ד בר קפרא לרבי ראיתי (בחלומי) חוטמי שנשר א"ד חרון אף נסתלק ממך (נכ"כ נו:). — וחרון דבד, בלי אף: וברך גאגך תהרם קמ"ך תשלח חר'גך⁽¹⁾ יאבדמו כקש (שמות יז). הקונה אד ישמח והמוכר אד יתאבל כי חרון אד כל המונה (יחז' ז יב). כי חרוני אל כל המונה (ס"ד יד). אז ידבר אלימו באפו דבחרונו יבהלמו (תה"ל כ ה). הלוא כה עשו אבותיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון עד ישראל לחלל את השבת (נחמ' יג יח). — ומ"ל: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתוני (תה"ל פה יו). — ואמר המשורר: וישבו

(1) אולי פה במשמ' העקרית של להם אש.

שנים של אבן או של ברזל יעבירוהו על התבואה, Dreschschlitten; traufau à battre; threshingwain
כי לא בחרוץ יורש קצה ואופן עגלה על כמן יוסב כי
במטה יחבט קצה וכמן בשבט (יט' כח כז). — (ב) מום
בגוף האדם, כעין סדק או פגמה בעין או בשפה,
Schmarre; taillade; slash: עורת או שבור או
חרוץ (1) או יבלת או גרב או ילפת דא תקריבו אלה
דיו' (ויק' ככ כג). מה שבור במקום עצם אף
חרוץ במקום עצם (כזכר' מל'). — (ג) כעין עמק
צר בין שני הרים, או חפירה רחבה מסביב לחומה
וכדומה (2), Graben, Tal; fosse; ditch: המנים
המנים בעמק החרוץ (3) כי קרוב יום יי' בעמק החרוץ
(יואל' ד יד). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב
וחרוץ (4) ובצוק העתים (דני' ט כה).

חרוץ (א) ש"ו, מ"ר תרוצים, תרצים, — אדם
מהיר וזריז מאד, Fleissiger, Geschickter,
apliqué, adroit; sedulous, dilligent: מחשבות
חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כה ה).
ראש עשה כף רמיה ויד תרוצים תעשיר (שס יד). יד
תרוצים תמשול ורמיה תהיה למס (שס יכ כד). מתאווה
ואין נפשו עצל ונפש תרצים תדשן (שס יג ד). — (ב)
*ת"ו, לנק' תרוצה, מ"ר תרוצים, תרוצות: א"ל (תקב"ה
לדוד) דוד יריך חרות וחרוצות הן ואני מבקש
לרדות בהן עולמי (ילק' מכיני, תהל' ס ככ). — תרוצ
הלשון, שהוא חרוץ תמיד לשונו: כי הכלב חרוץ
הלשון (ר' בחיי, בוא).

שם: מישון בירק חרוץ.
(1) אמרו בספרא (אמור ק"ג): חרוץ ריס של
עיניו שניקב שנפגם ושנפדק. והנה אפשר כי הוא תאר
כמו שבור, אך הקדמו' החליטוהו לשם מום, כמו המומים
שדאחריו, ואמרו שהוא מה שנוכר בבכורות ו ב חרין
שד' עין, דפי גרסת ריב"ז והערך, במקום הרים שבנוסח',
וכמו"כ מה שנוכר שם משנה ד שפמו שניקבה (ד"ק,
השכ"ס). ואולי קצת דומה לזה השם הארצה (8) בערב,
שהוא פצע שקורע העור. ונמ' רוב החדשים פרשוהו כמו
שם. — (2) אמרו הקדמו' שהוא כמו חרוץ המצוי בתלמוד,
וכן באשור' תריצ החפירה שמסביב לעיר. — (3) כך ריב"ז.
ות"י: במישר פליג דינא, תרגם חרוץ כשם מפשט
במשמ' פסק דין, וכן רד"ק וכן רוב החדשים. — (4) לפי
קצת התרגומים הקדמו' הגיהו רוב החדשים במקום
חרוץ חוץ או חיון.

(a) حارصة

שפחה חרופה אשם נזיר ואשם מצורע (תוספתא כרית'
א יט). איוו היא שפחה חרופה זו שחציה שפחה
וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי (גיט' מג). הבא
על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת (כרית' ט).

חרוף, ש"י, מ"ר חרופים, — שם"ס מן א. חרף: ויעשו
נאצות גדולות חרופין ונידופין (מד"ר שמות מא).
סיסרא הרשע על ידי שנתנאה ולחץ את ישראל וכו'
ב חירופין ובנידופין לא נדון אלא באש (שס ויקר'
ו). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלם וחרוף, דחופים
סחופים נתונים דטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצירוף.
גלגל בחסד לסליחה ותרוף (מליח' יוס א, תנא לפניך).
על אלה עשקנו בחרופיהם, והגדילו שאון נדופיהם,
פצו עלי פיהם (ר"א קליר, איכא אשפתו). השם אלהי
אונך לדוברת אני ואפסי עוד, ושמע נדופיה וחרופיה
משתחצת עד כסאך עוד (סוף, הטה).

חרופה (1), ש"י, — נערה חרופה לאיש, ובשון
בני יהודה כמו ארוסה, כלה: ביהודה קורין
לארוסה חרופה (קדוש' ו). האומר (לאשה ביהודה
את) חרופתי (היא) מקודשת (שס).

חרוץ (2), ש"י, — שם מליצי להובא, Gold; or: ותכן
צר מצור לה ותצבר כסף בעפר וחרוץ כמיט תוצות
(זכר' ט ג). בנפי יונה נחמה בכסף ואברותיה בירקרק
חרוץ (תהל' מח יד). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ
נבחר (משלי ח י). טוב פריי (אמרה החכמה) מחרוץ
ומסו ותבואתי מכסף נבחר (שס יט). קנה חכמה מה טוב
מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (שס יו יו). כי טוב
סחרה (של החכמה) מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (שס
ג יד). — ואמר בן סירא: לדב קטן לא נאווה עושר
ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ"ס גני' יד ג). רודף
חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישנה (שס לד ה). — ומ"ר
חרוצים: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוגי
והפציהם תרוצים, ליר נדבה ברצי הכספים להעשיר
כל ובצורות חרוצים (3) (רמב"ע, תרשי"א קמג).

חרוץ, ש"י, מ"ר חרוצים, — (א) בעבורת האדמה,
כלי דישה ידושו בו תבואה, לוח קבועים בו כעין

(1) עי' ב. חרף.

(2) בכנעני' חרין: כאי אדלן כסף אי אדלן חרין
וכד' מנם משד (כתנת תכנת בן אשמנעור מלך ידון), ובעבר':
כי אין אצלי (בתוך קברי) דא כסף ודא זהב ודא כל
דבר חפץ, ויש סוברים כי זה מלה שאולה גם בבבגנית
מאשור' חרצ, ומה גם ביוו' כריווס לזהב. — (3) ורשום

חֲרוּץ (א) חֲרוּץ, מִרְחָץ, עֶקֶץ חֲדָה: ויבאו ראשי החרוצים המתורדים במעי התנין וינקבו (יוסיטון ג.) — (ב) חֲרוּץ, התפך מן חֲרוּץ, רָחַץ; ⪯ &per; rauh; &per; asper: וכן בחוש המשוש אנהנו מתפעלים אך כנגוע המוחש בגופנו להרגיש בו אם הוא חם או קר לח או יבש חלק או חרוץ רך או קשה (אדם, חֲרוּץ, מחקרי שמו המדכר, חכמ').

חֲרוּץ, חֲרוּץ, — כמו חוץ של דקל: ירוק שבידוקים רבי אלעזר אמר בשעוה וכתורסל סומכוס אומר ככנף טווס ובחרוץ⁽¹⁾ של דקל (תוספ' סוכ' לא: כסס תוספתא נגע').

חֲרוּץ, עי' חרצה.

חֲרוּץ, חֲרוּץ, לִקְחַת חֲרוּץ, — מטבע דבר חרוץ: ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוץ רוחני לא מפני שאינו היא הדבר החרוץ והרוחני אבל היא הוא בגופה ובעינה (תרג' דוד אלמקם, פי' יציר לרי' כרלונזי 80).

חֲרוּץ⁽²⁾, חֲרוּץ, מִרְחָץ, חֲרוּץ, — שם לבע"ח קטנים מסוג הרומשים בלי חוט השדרה בעלי שש רגלים וגופם מחלק בתוך כמו בחתך עמוק, Kerbtier, insecte; et (המור תרג' קלו).

חֲרוּץ⁽³⁾, חֲרוּץ, — כמו חֲרוּץ, מעמד אדם חפשי, בן חורים, Freiheit; liberté; — שטעה (הקב"ה) לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (פסח' י"ה). וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמת וכו' רבו (של העבד) מוציאו לחרות ואינו שמת (מכ' גא, ה). כגון שבא (חצי עבד וחצי משוחרר) על אשת איש וגמצא צד חירות שבו משתמש באשת איש (יבמ' מה). ר' יהודה אמר (מי' שעוסק בתורה יש לו) חירות ממלאך המות ר' נחמן אמר

(1) בגוף התוספתא שלפנינו ובחוץ של דקל, אך כנראה בגופת בעלי התוספ' היתה גוססה זו, ואין זה שבוש פשוט, כי הביאו שם ראייה מן בירקת חרוץ. (2) יצר דר' מויא, מפני שגופם כמו חרוץ באמצע, והשתמש בו גם במאמרו על שמירת הבריאות כה"אור" בגליון הרשום בפנים. (3) מן שרש ב, חרר, עי' ש. בערב' ח'ה"ה א.

(a) חֲרוּץ

החרות מן המלכיות ורבנן אמרי חירות מן היסורין (מד"ר ויק' ית). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלמתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות (שם שמות מא). תקע בשופר גדול לחרותנו ושא גם דקבץ גלויותינו (תפלת י"ת, תקע). — ואמר הפיטן: שבים שבים שבת שחרות, שתולים יושר ילדות בחרות, תנן חרות מצד תמרות, תחון תיו חיים חרות (פלימ' יוס' ג, אס עונינו). — "זוכות מיוחדת נתונה לאדם לעשות דבר מה, במסחר וכדומה: ומי שיש לו חירות לסחור בלי מכס אינו רשאי לשלוח סחורה של איש אחר שאין לו חירות על שמו (פנק' קראקא, ש"ס). — ובמשמ' "זכות מיוחדת בכלל מהממשלה בענין צבורי: שלא יבררו רב או ראשים וטובים לקהל ושאר מינויים שבעולם רק ברחוב היהודים ובפידת חורתנו הקדושה ויש לנו עי' חירות וקיומים מן המלכים ומן השרים ומושלים (שם). — "ומ"ר: ויש לה חירות וזכות לעמד בין המקום של אשת האדוף הפרנס וכו' לראות בהנחתה הס"ת על המגדל (פנק' הסקדש של ורמייזא י"א).

חֲרוּץ⁽¹⁾, חֲרוּץ, מִרְחָץ, חֲרוּץ, — ענף הרקל, העלה של, Palmblatt; feuille de palmier, palm-twig: לולב העשוי במין חרות ושנפרצו רוב עליו (תוספתא סוכ' ג' י). ריאה שדומה לחרות של דקל (והסוכ' שמיני). — ומ"ר: רבי יוחנן בן ברוקה אומר חירות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצירי המוכח ואותו היום נקרא יום חבוש חריות (סוכ' ד' ו). הקש זה חריות והעצים והאבנים (ספרי, תקת קלו). חריות מלמטה ועצים מלמעלה כיון שעלה האור בנתיים מותר (ירוש' שנת סוף א). שיורי חריות נפתח וכעצים (שם ג' א). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור לאהליו צריכות קישור (שם ד' ג). חיפהו (את הקבר) מחצלות בשד מלאהו חריות צריכה (שם כ"ז ע"ב). תמרה זו אין בה פסולת אלא חמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסוכן סיבים לחבדים סנסנים לכברה (מד"ר גלג' מא). ריאה שנמצאת גפוחה כמו עיקר חריות שד דקל (כמנ"ס שמי' ח' ת). — ואמר

(1) עי' ערך ב, חרת. בארמ' חריות א (סוכ' לב), וכן בסור' חרותא, ותרנם ב"ע אלסעפה, והוא ענף ועלה התמר. — (2) בב"י פרמה מנק' חריות, ובקצת

(a) خرز

מעשה החרו נסדר תנועות ויחדים על משקלים מהמשקלים הידועים בהרגל לשוננו וכו' ובשנשלים חצי הכית נשקל עליו אחד כמהו שנשים בו את החרו (כס"ע חכן דגלן, כספ' הסרש' בלו). והחלק הר' (מהשירים) יקראוהו החרווי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרו אחד בשתי דלתותיו ואין חרוי בית זה כחרוי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (הוא, פקד כס"ו). וכימו השלשה טורים ראשונים בחרו אחד והרביעי בחרו אחד וכפי חרו הרביעי כן יהיה חרו המור הראשון מן השור הנמשך אחריו (רמב"ם, דרכי נספ). ונשתמש (רשב"ם) בחרו אחד פעמים רבות ר"ל שפיים בתים רבים במלה אחת (מנחם מלוננו, הקד' דרך חיים).

יִחְרוֹן, ש"י, — כמו חרון: סדרתי כל ר' ערי התמותי כל חרו (1) האלמתי כל מצחצה ואחסום פה כל מחרו (אג"ר מנחם לסדאי).

יִחְרוֹה, ש"י, — כמו חרו: ידענו כי או מ' ר' סעדיה וזולתו מכל בני מורה לא היתה להם ידיעה בהיבור החרוה ושיקול הפיוט' (תכ' דוגש על כספ"ג 105). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשבור ותעבור אמר בשלשתן שרק אם אתה צריך עליה לדוחק בחרוה ולא מה שהיה על משקלה כמו תוכור תעשה אותו לפי שהוא על המידה (שס 108).

יִחְרוֹנִים, ש"י, מ"ר חרונים, — מי עושה חרונים בשיר: אמר אחד מן החרונים אבתב בלב רנו כל אשר עלינו (כ"י א"ת, הסרש' לריב"ג, גא). החרונים ואנשי לבב גורעין הא' בלשונם כאשר אמרתי ביסוד המשנה (עכ"ר) כני גזן 110, כהנרס). ושמי עמנואל תלמיד החרונים מתאבק בעפר רגלי הרבנים (פמ"י, מתכנת א'). ובמשקל שיר פלם, מן תהיה לקלם, גם בלתו כל חרוון לרוח גיב וורה, ממכשול זה סקל, שירך מן תתקלקל, כי שקל ישקד, או ירה יירה (מתן שפת' לרע"פ 60). — והשתמש עמנואל בשם זה בתאר לשיר, במשפ' שיר חרו: כי השיר אשר חשב היותו במאוזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרוון, היו מויו שניאותיו מלאים מפיקים מן אל ון (פמ"י, מתכ' כג). **יִחְרוֹת**, ש"י, — חרות דגים, כמו מחרות, עי' ערך חרו בנין פעל.

(1) מהחרו עם ר' נראה כי גם מלה זו צריך לקרוא בריש קמוצה. וא"כ זה שם ע"ם חרש.

ו (כ). — ואמר הפיסן: נוקם לצרים וגומר לאויבים, מדרת מדתם כזרו דאהובים, לוחם וניגיו הותלו מוצלבים, בחרות של דגים חורו תחובים (כ') משולם, סלית' לתע"א, כמתי מספר).

— הפע', *החריו, — בהשאלה, החריו דברי תורה: אדא מחריו (היה בן עזאי) דברי תורה דנביאים ונביאים דכתובים ודברי תורה שמחין ביום גתינתן בסיני (מד"ר ויקר' יו). — ובמשפ' מחבר דברים זה לזה: החיים מחביר והמות מפריד, החיים מחריו והמות מפור (תוכחה לר' כתיי הדיין, נכני נפ"י). והאות למטה מן הכל שאינו מוכיח לא על שם ולא על זמן אלא מחביר ומפריד ומחריו ומפור (הור' הקורא 14). — ובמלאכת השיר: האלמתי כל מצחצה ואחסום פה כל מחריו לבלתי הותיר דמו מקום לדבר ולא מענה להוסיף (אג"ר מנח' לסדאי).

— יתפ', *נתחרו, — נתחרו חוליות על חוט: לחוט של כסף או של זהב וזולתם אשר בו יתחרו הרבה מאבני האקדח (נפ"י יהודס מע).

יִחְרוֹ, ש"י, מ"ר חרוים, — גמו חרונו במלאכת השיר: יורב דוגש חרוים מעותים וגלזוים בעבור הודי חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תכ' תלמי מנח' על דוגש 20). הלא רב סעדיה ויל יש לו כמה שירים וכמה חרוים ולא נשקלו במשקל הערב (שס 27). לפור במ חרוים כבדולח ואין אוסף לפור מחברותיו (כ"י סלוי, הקד' יכרס). יהודים הפרוים, ודוגש בחרוים, לחכם הרוים, כתואי מכמרים (ר"ת כהנרעויות, א"י אדרש). נעמה מליצתך ומה יקרה, לו בחרו דבקה ונקשרה, תמתך בצוף ודבש בראשית, אך באחרית כלענה מרה (פמ"י סלוי, Mon. Fr. XX 457). אנוש חשב עלי כמה לוויים, אני גבר ירחמאל בחרוים, אוי ארעה ואוסיף לו לכל וזו פרוטה או רביע בהפזים (ירחמאל בן שלמה, חידס). ועשיתי חרוים אחרים על חרו אפיקורוס ציצים תנו דודים לספר זה (ספ' סגלוי לרי"ק 135). אמר המיסד לפי שמליצת החרו צרה ודחוקה אצלי ואצל זולתי וכו' לכן ישר בעיני לגמור הדברים במליצה מסודרה לא אחור אחר חרוים אם לא שיודמן מאדיו (כ' קלוגי, חכן נתן פמ"י). והחון שהתפלל אמר חרו אחד של זכור ברית (סרוקת, מ' קיג). לכך בכל חרו ביוצר יום הכיפורים או ביום כפור יש אור ונעלם אור בחרו (סס ריו). וזה

ניטל הדרבן טמא מפני החרחר נחלק לשנים
וגשתיר בחרחר עד שבעה טפחים וברבן עד
ארבעה טפחים טמא (תוספתא כלים כ"ג א.).

ג. ***חרחר**⁽¹⁾, ש"י, — מקום שנחרך בכבד לחם:
מסמר שאחר הכבד וגרר מזה קטן וחרחר⁽²⁾
פחות מכאצבע (ערו"א א ג.).

ד. ***חרחר**, ש"י, מ"ר חרחרים, — חרחר ריב וכדומה,
ש"ס מן חרחר: יבאר דנו אדוננו ויפסק מבין
תלמידיו חרחר ריב (תש"א ג"ה ד). וכן פי'
ויל בשוט לשון בחרחר רישון (לוחם משפט לאיזכ
ה כא). ראיתי דמעות העשוק היוורד וכוכה משוק
לשוק קור גהי וקול כבי וקול תמרורים וכו' הקול
קול עקב וקול ערעורים וכו' בריב ומצה וחרחרים
קול דבה ויבכה בתרועה ושברים (תש"א, כח"א רמ"א יג.).

ה. ***חרחל**, ש"י, מ"ר חרחרים, — ירק דומה דחורת
וחרתבין וכדומה, נאכל חי וכבוש: חני בר קפרא
אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין
ובתמכא בחרחל⁽³⁾ ובחרתבין ובחרין (פסח'
ל. ט.), ולא נתברר בדיוק מהו.

ו. ***חרחר**, ש"י, א — חרחר ריב, כמליצה, הדליק
את הריב בין אנשים, גרם בדבריו או במעשיו
שיריבו ויתקוטטו זה בזה, entzünden; allumer
kindle: באפס עצים תכבה אש ובאין גרנן ישתק
מרון פתם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר
ריב (משלי כו כ-כא). — ומצוי שמוש זה בספרות:
שהיה זה ממך ארם תואנה לחרחר ריב ולעלות
דהלחם בו (ר"י אגנכנאל, מ"כ ה). כי אם אמור לו
(מי שבא לפייס את חברו) הגה אנכי חטאתי לך ואם
אתה דברת דופי נגדי אנכי הסיכותי שחרחרתי
ריב ונתתי דך פתחון פה לדבר עלי סרה (ר"מ אלשיך,
איזכ לג' כו). חור (שמעון) לעיר מולדתו ונשא אשה
אחרת ולאחר ימים שם על לבו לחרחר דברי ריבות
נגד ראובן אביו בכח השטר הראשון אשר הודה לו אביו
(ש"ת תורת אמת קנא). שלא היה באסיפת כל בני הקהלה

באן בבה שרמה שהביא הר"ש.

(1) לפי דעת המפרשים מן חרה, או חרר, ועי'
הערה לקמן. — (2) פרש רה"ג: וחרחר פי' מקום ששיתר
הלחם בדכתיב ועצמי חרה מני חורב, וכעין זה רמב"ם ור"ש.
(3) כך גם בב"י (ד"ס), וכתב רש"י: חרחרין לא
אתפרש שמו. ולא הביא מלה זו הערוך, וגם לא לו
בספרו על הצמחים.

***חרתבין**, — עי' *חרתבניה.

***חרתבניה**⁽¹⁾, ש"י, — ירק ממיני החם נאכל חי
בחמץ ושמן וכדומה, Mannstreu; panieaut.

(Erynghium): ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו
בפסח בחורת בעולשין ובתמכא ובחרתבניה⁽²⁾
(פסח' כו): עלי תמכה וחרתבניה עלי וורד
ועלי מילת (תוספתא שני"ג). — ואמר המליץ: תשים
לי קוצים תחת כרתי, ותשחר את פני באמר כרתי,
בכל יום ויום תאכילני חרתבניה וכרתי, ולא אוכל
להכיר בין תכלת לכרתי (פז"ר הכנ"ל, תוכח' מוסר קא.).
א. חרחר, — עי' חרחר.

ב. ***חרחר**⁽³⁾, חור, ש"י, — הברזל החר החרב
שבקצה האחר של המרדע וכדומה: חרחר⁽⁴⁾
שנפגם טמא עד שינגטל רובו (כלים י"ג ג). המרדע
יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחר מארבעה
לדרבן (ש"ס כה"ג). שירי חרחר מלמטן שבעה (ש"ס
כ"ט). מרדע⁽⁵⁾ שניטל חרחר טמא מפני הדרבן

(1) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — (2) כך
נוסח' כ"י וכך הכתיב בהא בסוף במקום הנוסח שבדפוסים
בכתיב אלף בסוף (ד"ס), וכן בהתוספתא ה בסוף. ופרש
ר"ל שם בגמ' את השם חרתבניה באצותא דדיקלא,
ובב"י אסיתה (ד"ס), ובר"ח אסוא, ולא נתברר לנכון מה
הכונה בזה. ואמר הר"ף וי"ל: יש שפירשו אל קוצעניה
(בב"י אלקוצענא, ד"ס, והוא אלקוצענא א) בערב,
ונקרא בערב' גם בקלה אליהודיה וגם שיכה יתוריה וגם
שיכה אברהים), ויש שפירשו אל הנרקוק, ע"כ, והביא
גם רמב"ם בפרוש המשנ' שלו את הפרוש הראשון של
הר"ף, ודחה ר"ג פרוש זה מפני שהעשב שנקרא בערב'
אלקוצענא אינו חריף, אבל, אם משום זה אין קושי
בדבר, שהלא גם חורת שהיא החם אינה חריפה ביותר,
ובהיות שאין לנו פרוש יותר מוסמך, עלינו לקבל פרושו
של הר"ף שהסכים לו גם הרמב"ם. וכן לו (Pfln. § 185).

(3) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — (4)
פרש רה"ג וי"ד: שוביא דמרא בלי חכמים בטיית
שהוא חותך משני צדדין. ע"כ. ואין ספק כי הלשון
משוכש וצ"ל שכה בטיית שופתא דמרא בלי חכמים
(כך הלשון בערוך) שהוא חותך משני צדדין, וכעין
זה רמב"ם בפירושו (כה"ג): חרחר הוא הברזל הדומה
לרומח יהיה בקצה המרדע. ע"כ. וכן הר"ש כאן: חרחר
נראה שהוא אחד מבלי האיבר ועשוי כעין מר שתופרין
בו את הקרקע וחרחר זה ברזל שלו מחודד לתתוך בו
שרשין שלא יעכבו את המתרישה. — (5) כך הגרסה בהר"ש
במקום הנזכר, ובנוסח' וכן במהר' צו"מ מרדה, וחסרה

(a) القرصعة

(עוק' ג יא). — ועי' פורת.

חרחר ¹, חחר, ע"י, — שם מכלה: יכבה ה' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ² ובחרב ובשדפון ובירקון (דנר' כח כז). — ונהגו הקדמונים להשתמש בשם זה למחלת הרוח והשחפת המכלה את הגוף: ואמנם בקיעת מורסא בצדדי החזה וכו' אם שיתק ברוב וימות וכו' ואם שתתעפש הריאה ויפול בחרחר וכו' ואמנם אותות העתק ריקת המוגלא אל החרחר ברעיקת המראה ומשיבת הגבות והעין (קלון ג י ד טו). בשחיני החזה והריאה ומהם החרחר הוא משי (סס י). והאנשים היותר מקבלים דרפואת החרחר הם הנערים וכו'. והנה יקרה לבעלי החרחר שימשוך בהם החרחר זמן וכו' והנה ראיתי אשה שחיתה מהחרחר קרוב משלש ועשרים שנים או יותר מעט (סס). באותות החרחר הם כשיראו אותות ריקת המוגלא וכו' ובשיתחרש חרחר יתראו גם כן האותות אשר מפרגום וכו' וגם ידעך המראה בהתחלה מן החרחר אך יתארם בעת הגאון: פירוש איבא דאמרי משיהרהר משיבא עשן כאלו מחרחר ריב עם [הדבורים] ופירוש [אחר] משיהרהר משיחשוב מחשבה לדרות הדבש. ע"כ. וכבר דחה הרמב"ם את שני הפרושים האלה מבחינת ההלכה ואמר: הוא מאמר לא יסכים עם העקרים. ע"כ. אבל, גם מבחינת הלשון אין הפרוש הראשון מתקבל, כי אין זה כלל דרך לשון טבעית לדבר כך, אלא כעין דרוש. והרמב"ם בחוש הדברים שלו, ראה גם כאן את הכוונה האמתית בפעל זה, ופרש: מנר ימכנהא ליכרג' עסלהא, — ובעבר: כיון שיחמם אותם (את חלות הדבש) להוציא דבשן. והנה הרמב"ם גזור פעל זה מן חחר שבתקרא, ואעפ"י שזה קצת קשה, כי עצם פרוש מלה זו עוד לא נתברר בודאות, ואפשר שלא היתה לה כלל דפנים משמ' חס', ועכ"פ זה חס טבעי של הגוף ולא חס של אש, ואעפ"כ בכונת הפעל חחר כאן פרושו של הרמב"ם מסכים עם טבע הדברים, כי באמת כך נוהגים ברדיית הדבש שמחממים את הצוף וע"י זה הדבש מתרכך ונפרש מתוך בית השעוה שלו.

¹ לא נתברר היטב מקורו ופרושו בדיוק, ועי' הערה לקמן. — ² ת"א ובחרחרוא, כמו בעברית. השבעים תרגמו במשמ' גריו, כנראה שפרשוהו מלשון חרחר ריב. רסע"ג תרגם ואלפאלגה (שהוא הפלג, ר"ל כסירת האברים, Lähmung, paralysie). — ובאין קבלה מחלטה ולא הכרע דאחר הפרושים האלה יש לקבל המשמעה שבה השתמשו סופרי חכמת הרפואה בספריהם.

(א) قالج

רק איזה מהמבוררים שחרחר עמהם ריב והבעים (פתחי חשבון, שח"מ, סוף גלג). — ואמר הפייטן: גזולי בחר והמלק, יקדו כהכהבי עלק, חרחר ריב וחלק, עקוד מתן חלק (ר"ש כ"י סכנלי, שכת' ח' תנוכה). — וחרחר מתקוטטים, שמה אותם זה בזה: ושקר לא תענה, ויתום לא תענה, ועד ריב לא תענה, לחרחר מתגרים (אזכר' לרש"ג, כלל שדי). — ובהחלט, בלי השם ריב אחריו, *חרחרו וע"ו, התגרו והתקוטטו: ולא תקנאו זה את זה ולא תחרחרו זה עם זה ולא תביישו זה לזה (מד"ר ש"ס, פיוסנת). — וחרחר פלוני, הקים מריבות: ככן אין להמיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא לחרחר (ר"א קליה, שכת' פרה, אין לשחת). ירושלם נוצרים באו לך להריב ולחרחר, הצפעוני גרם כך בהשתחות לאר אחר (סליח' ג' עש"ת, ירושלם). ורבים מן התועים מתגאים בתעיותם ומחרחרים בהבלותם ומתחרים בספקותם (תרג' קדמון של ח"ד). ולסבה שהקונים הנו' לא רצו לתת לשמעון שאלתו שבקש מהם שיוותרו לו מכותם בדבר אחר חרחר וערער כנגדם על פתיחת הפתח הנו' באומרו כי רוצה לסתום הפתח (שו"ת לחם רב קמא). — *חרחר הגמל, במשמ' עשה בקצף ותמה, חכה, בעט: שמועד הוא (הגמל) לנשך ולחרחר ולבעט בין הגמלים (רמב"ם ב"ב ג'). — ב) *חרחר את פלוני במחלה וכדומה: לא חרחרתים ¹ בחיים ולא צביתים בעונות אלא בריא אולם עשיתם בריאים באולם (ילק' שמע', תהי' עג תחת). — *חרחר, — התחרחר הריב, גדלק ופרץ: וקרוב לודאי שימאנו יושבי קיורי' מלסייע ליושבי הגמוג' ועי"כ ח"ו הריב מתחרחר וביני ביני יש לחוש לתקלה גדולה (פנק' נמכנ' ו, קוכן ע"י).

--- פע', *חרחר, מחרחר, מחרחרת, מחור, — גחלת מחרחרת, לוחשת: נחל כי מחרחרת, קרב רגע מחרחרת (יול' ב' פסת, סדור מנוק' כ"י כזנחנס' כדומה).

ב. *חרחר ², פ"י, — חרחר את חלות הדבש בכורת, חמם אותן באש להפרישן מתוך הצוף, erwärmen (die Honigwaben); rechauffer (les : rayons de miel); to heat (the honey-combs) חלות דבש מאימתי מיטמאות משום משקה ב"ש אומרים משיחרחר ³ בית הידל אומרים משירסק

¹ שם הגרסה החרחרתים. אך צ"ל חרחרתים, כי והו' ר"ת של חרצובות.
² עי' הערה שלקמן. — ³ כך בגומח'. ואמר

עליות האדים (שכ. ו) ואתם שכתב חרחרם ליתח
מאכלת הנה יפלטו רוק כמעט מי הים מלוח מאד (שכ).
נגעי הריאה הוא חולי החרחרור שהוא חולי הטיפיצי
(שנטי הנגור, נ). והרומב שלהם (של הסרטנים) טוב
למי שיש בו חולי החרחרור נקרא טיפצי (שכ).
א. חרט¹, ממנו חרט, כ. חרט חרטה.
חַרְט, ש"י, (א — א) כלי חקוקה בתוכו צורה מהצורות
ויוצקים לתוכו מתכת וכדומה לתת לה הצורה ההיא,
Form; moule; mull; ויקח (אחרן את הזהב) מירם
ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה (שמות לז ד). — (ב)
כתיבה, גופן, צורת אותיות, Schrift; écriture;
writing: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט²
אנוש לשחר שלל חש בו (ש"י ח ח). — (ג) כ"י אומנות
חד לפתח בעץ, ואבן ומתכת, כעין מספלת, Meissel
burin; chisel: כלי כסף שמציירין בהן פרחים וצורות
ב חרט ומעשנן בנפרית והן משחירות וניכרות (ש"י
שנת יח). — ובמשמ' עם כתיבה: ועין רואה תראה
בה (בציון) חיוניות נפלאים לא יתארם הציור בשרר
ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (א' משו, אה"י
י) — ובמשמ' עם של שער שמצירים בו בצבע,
Pinsel; pinceau; pencil: אני אינני בורא יש
מאין, ציר אנכי וכימיני חרט, את אשר אראה עין
דעין, אותו אתאר על לוח בשרר (יל"ג, אל יאס יסודס).
ב. חרט³, ממנו א. חרט חרטה.
א. חרט, קל אינו נהוג.

הפס', התחרט, — התחרט בו, התחרטו, בהם, הצטרע
ונחם שעשה דבר מהדברים, bereuen; se repentir de
qqch.; to regret, repent: ארבעה מתחרט עליהן
הקב"ה שבראם ואלו הן גלות כשדים וישמעאלים
ויצח"ד (סוכ' נני). כל העושה דבר ומתחרט בו

(1) בארמ' וסור' חרט כמו בעברית. בערב'
חרט (a) במשמ' גרד והסיר קלפתו, ובמשמ' עשה כלי
במספלת, במכונה סובבת.
(2) אמרו קצת הקדמוני' כי הוא כנוי בלשון נקיה
לאבר הזכרות. אמר ריב"ג: חרט אנוש קולמוס והוא
כנוי לזכרות והכתיבה הוואת כנוי למשנה. ע"כ. ונראה
כי יחסו משמ' זו לחרט עפ' דשון ערב' שאומרים חרט
ג'אריה, בעד אותה.
(3) לא נתברר מקור שרש זה, שאין כמותו בשאר
הלשונות השמיות במשמ' זו.

(ג) — غرط

ב. חרט⁴, פ"י, עת' יחרט, — חקק ופתח בכלי חד בעין
או באבן או במתכת, meiseln; ciseler; to
chisel: ישראל יושבין למטה וחורטין את העגל
(תנחומ' כי תש' יד). או ראיית וספרת והכנת וחקרת
וכו' וכתבת וחרטת וחקקת וציגית וחרת (כ"א ק"י),
פ' שקל, אז ראיית. הם חרטוהו (את העגל) חיות
צג כתמים וכו' חיבו מהיות תמימים (הוא, שנת פרה,
אין לשותת). כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין
בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות
ופנקסין (ש"י שמות לז ד). דהשיב בן לברט, נביר
סודות חרט, אשר דרך ירש, והכבוד הרעים (ר"ת
בסכרעותיו, סוף תש' דונג). מתוך הסנה י"מ מפני שכולו
מזה ואין יכולת לחרט בו פרצוף פסל (חוקני, שמות
ג ב). — ופעול חרט, חרטים, בהשאלה, במשמ' מצור,
קבוע: וכמו שהגר שזור מהרבה חוטין בן היו בגשמת
אדם הראשון ניצוצות נשמות חרטין (מעני' לשון,
תפי' על כ"י, שלום עליך).

— הפע', יחרט, — כמו קל במשמ' חקוקה, ובהשאלה ציר:
עד שלא גברא העולם היה הקב"ה ושמו הנדוד בלבד

של העופות וביוצא בהם: גבלה פרט לחרטום ולצפרניים ולכנפיים ולגוצה ולביצים (ספרה, אחרי קב).
 (חרטום 1) והצפרניים מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (טרה' א' 3). שם שתי התרגולין ממשקין הטמאים ובעור המשקה טופח בחרטומיהם נקרו בעיסה (רש' קדוש' פ:). — ובהרחבה, קצה הראש שמצד הפה גם בכבשים וכדומה: כולן עומדים בשורה והאברים (של הטלה) בידם הראשון בראש וברגל הראש בימינו וחרטומם (2) כלפי זרועו (תמיד ד' ג). — וגם לדבורים וכדומה: וברא לי (הבורא) שני חרטומים חדים אקבץ במ עדי האידנות ופתיחיהם וכל הצמחים (ר' קלוי', אג' כע"ח ג' ד). ואיך יקחו (הדבורים) השעוה ברגליהם מעלי הצמחים והרבש בחרטומיהם מפרחי הצמחים והאילנות (ס' ד א'). — ומשל: המשפט יש לו חרטום שעוה, בכסף לכל צד ולכל תאוה (הקד' יח' כ' כרך לעי"מ על התלמי). המשפט לו חרטום שר שעוה, בכסף לכל תאוה, כדמיון העורות הנמשכים לכל חשק ותאבה, אליו אל תשמע ותאבה (מלאה המוסר כא').
 — חרטום הנפלא שם עוף: חרטום הנפלא קטן מעט מהראשון ונפלא לנו בחרטומו הארוך בעבי אצבע אשר לחיו העליון יבוק בראשו לתחת והתחתון יעלה מעלה ויעברו זה בצד זה שתי וערב (תוס' א' לשינ'ק, סוף קלט). — חרטום החרב הידוע, חרטומו דק ושטוח משני עבריו ומתקם מעט למעלה דומה בצלמו אל החרב וע"כ נקרא בשמו (ס' קט). — ובהשאלה לקצה קצת כלים וכדומה, כמו הנעלים, ראשו החד שלפניו: חרטום של נעל (3) (מד' אי' א' א'). פיו של עוף ושל בהמה וי"ד סגדל נקרא חרטום (ערוך, ערך וס). — חרטום, פי העורב, שם לחלק מעצם הכתף: ולו (לעצם הכתף) שתי תוספות האחת מהן למעלה ומהן לאחור ונקרא [אגרוס] חרטום ופי העורב ובהם קשרי הכתף עם השכם (קלטן א' א' יו').

חֶרְטוֹם (4), ש"ו, מ"ד חרטמים, — בנוי לחבטי מצרים הקדמונים וקוסמיהם: ויקרא (פרעה) את כל חרטמיו

בהוספת האות ר באמצע. (1) ושאלו בגמ' (חול' קכא. ו): חרטום עץ בעלמא הוא אמר ר' אלעזר בחרטום תחתון. ע"כ. (2) כך בערוך, ובנוסח' ותוסמו. אך בוסח' הערוך יותר נכונה דפי הענין, כי הכונה פה לא החוטם אלא צד הראש שלעומת הערך. (3) בארמ': איפסיק חרטומא דסגדליה.

(4) לא נחבר מקור מלה זו. יש גוונים אותה

ועלה במחשבה לברוא את העולם והיה מחרט את העולם לפניו ולא היה עומד משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מחרט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות כך הקב"ה מחרט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה (פרקי ר"א ג). קו עולם בגשותו להחריט יסודותיו ולחתמה, קרקסיו לא עמדו עד תשובה קדמה (יו"ט שנת תשנ"ו, אשחר). והנה מחרט הרצון הנמצאות כלם בגולם הלב קודם צאתם למציאות היש העצמי (פסיס רמז' י"ב א). — נעט', "החרט", במשמ' גרסם: נחקק (הספר) וגם נחרט בש"ח לפרט (סוף נמוקי ר"א כחור על שר' רד"ק). — פט', "הרט", מחרט, — כמו הפע': שבעל הרצון היה מחרט לפניו עיגול אחד (פמ"מ, שער או"א מו). — הפע' "החרט", החרט, — שחרטוהו: קצף אם הוחרט בספר, דבלתי מצוא כפר (ר"א קליר, מוס' א' ר"ה, זכר תמלת). קלוננו הוחרט בעט דבור, ראשית גוים לגלע בוכור (הוא, פ' שקל', חזקיר).
 — תפס', "התחרט", — התחרט הציור בדבר, נחקק וגרשם: והנה נראה האנוש ידבר ביום קר ביציאת האות מהפה יתחוך באויר זית חרט בו דמות כדמות האותיות (הריקני, וירא').
 חרט, מ"ד חרטמים, — עי' חריט.

***חֶרְטָה**, ש"ג, מ"ד חרטות, — שפ"מ הפעל הקודם: פותחין (למי שנדר) בחרטה (נדר' כג:). בעל נעשה שליח לחרטת אשתו (ס' ח:). — וי"ד: התעוררו חורותי וחרטותי והענין שהייתי תושב לאבדך ולהשתיתך ובאשר הסכמתי על זה המורחמי וחורתי כי סמחשנתי עליך (השנ' לריכ"ג, שש נחם). — ואמר החכם: כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן (מנח' הפני' ב' דק). ואמר שים החרטה מרתך תגיע אל השמחה באחריתך (ס' 66). מי שזרע השנאה יקצר החרטות (מעל' המדות, אהב' הלא').

*חור בו. — מלך, *נמלך. — נחם. — שב בתשובה. — תהה.

***חֶרְטוֹם** (1), ש"ו, מ"ד חרטמים, טומים, — אף, חוטם, בפרט ארוך וכולל בקצת בע"ה, כמו המקור

(1) צורת גבעול, פרעז, רפסוד. בערב' ח' רט' א', (חרטום ב), במשמ' זו ממש, וסוברים כי זהו השם חוטם

(a) خراطيم (b) خرطوم

האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם⁽¹⁾ ולשחנות את שיניהם עמכם (מ"ז יח כו). — ובסמא"ח: אף חרי יונים ספוצץ האבן אף חרי הצפורים הדרורים (ספס כרופא 56). לקוח חרי התרנגולים האדומים מלוא התרוד (סס 109). לקוח חרי הצפורים הדרורים (סס 115).

חרי, ש"י, — חרי אף, כמו חרון: ואמרו כל הנוים על מה עשה יי' ככה לארץ הוואת מה חרי האף הנדול הזה (דנר' כט כג). ויצא (משה) מעם פרעה בחרי⁽²⁾ אף (שמות יא יח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו (ש"א כ לד). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האזורים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו (ישע' ז ד). גרע בחרי אף כל קרן ישראל (אי' כ ג). ויתר אפם מאד ביהודה וישבו למקום בחרי אף (דסי"כ כס י). — ובסמא"ח, חרי לבד: שלחת בצירים חרי וועם, שמרת בעברתך יפיעי פעם (ר"ש כר"י, יול' ז' פסח, אבותיך).

חרי, ש"י, — מין מאפה, בעין עגות וברומה, Gebäck; pâtisserie; cake: ויאמר (שר האומים של פרעה) אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי⁽⁴⁾ על ראשי ובסד העליון בכל מאכל פרעה מעשה אפה (כרלש' מ י"ו). — ובמשנה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא ריקין אמרו לו מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקלין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחרי⁽⁵⁾ (ערי' ג י וני' ב ו).

⁽¹⁾ כך הכתיב, והקרי צואתם, לשון נקיה, וגראה כי הוא מ"י, אעפ"י ש חראי הם הכתוב בישע' (לו יב) הוא כגראה מ"ר.

⁽²⁾ ע"י אדות קריאת קמץ הכית בהערה לערך אני והמהלקת בין המדקקים הקדמונים שהעידו כלם בקבלה שהוא קמץ גדול, והמדקקים הגבוים החדשים שפחלישים על פי הסברה שהוא קמץ חטף.

⁽³⁾ לא נתברר מקורו, וע"י הערה שלקמן. — ת"א פלין דחירו. השבעים תרגמו במשמ' לחם, והולג' במשמ' קמח, וכעין זה רסע"ג. אך בירוש' (כ"ל' כ סא ג) פרשו השם חרי זה כמו השם חרי שבמשנה שהובא לקמן, ששם אין ספק בדבר כי הכונה היא לעוגות. וע"י הערה לקמן. — ⁽⁵⁾ כך באן וכך במשנה שבמשניות ביצה, חורי, וכן במשנה בגמ' ירוש' אך במשנה בגמ' בבלי בביצה חורין, ואמרו בגמ' ירוש' (כ"ל' כ סא ג): ורבנן שמעין לה (להמלה חורי שבמשנה שם) מן חרא

מצרים ואת כל חמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה (כרלש' מא ח). ואמר (את החלום שהדמתי) אל התרשמים ואין מגיד (פתרונו) לי (סס כד). ויעשו כן התרשמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ג). ויעשו כן התרשמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (סס יד).

ויאמר המלך (נבוכדנצר) לקרא חרשמים ולאשפים ולמכשפים ודבשדים להגיד למלך חלמיו (דני' כ ג). וימצאם (המלך את דניאל חנניה מישאל ועזריה) עשר ידות על כל התרשמים האשפים אשר בכל מלכותו (סס א כ). — ובסמא"ח: כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכורו שהיו מעשה אלהים ולא מעשה שרים (מד"ר שמות י). הוליכה אותו (סגודה את משה) לנחל אמרה לו במקום הזה עשו ארון של ת"ק כברים והשליכוהו בתוך הנחל החרטומים והאשפים (סס דנר' יא). — ואמר הפישן: ואשף וחרטום לא ילחצוך, וכל שם ולהט לא ינצחוך (סס"ח ליוס ה). לא ינצחוך כל החכמים, כל הקוסמים והחרטומים (סס). — כתב החרטום, כתב הצורות של המצריים הקדמונים, Hieroglyph: עוד ימצאו בה צורות ותמונות ממכתב החרטום⁽¹⁾ (שני"ע ג). וכל הכמתם ובינתם הסתירו במסתרי מכתב החרטומים מכתב אשר לא ידעו איש אחר וזולתם כי שלשה מיני מכתבים היו בידי המצרים מכתב החרטומים מכתב הכהנים ומכתב העם (ד"ע לק"ש א). — והשתמש בו אחר הסופרים בשם ציר, חרטום-אורה, במשמ' ציר-אור: (חתימ' קא"ש תחת הסיר הגיון, שסחר ח ג).

חרי, ש"י, כ"י חריהם, — כמו חרא, צואה: ויאמר אליהם רבשקה (לשרי היהודים) העל אדניך ואלריך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על

מן השרש חרט במשמ' חקיקה וכתובה, ואומרים כי פרושו העקרי של חרטם הוא: יודע בתיבה, ויש גוורים אותו מהשם חוטם, ואומרים כי פרושו הוא המדבר דרך חוטמו, ואומרים שכן היה מנהגם של התרשמים. ואולי יותר נכונה דעת קצת החכמים שסוברים כי זו מלה מצרית, אעפ"י שעד כה לא נמצאה במצרית הקדומה מלה דומה במש' דו. — ⁽¹⁾ לפי השם הלועזי שמקורו ביונית ומשמעתו כתב הקדוש.

⁽²⁾ בערב' ח'ד א, וע"י הערה לערך חרא. —

יְחִירְיוֹן⁽¹⁾ ש"י, מ"ר חריונים, — צאת חיונה: מקום אשר תחנה עליו מחנה כוז (של עופות הנוסעות)

ישונה ויפליא מראהו בשממות עולם מאד עליו ימצא חריונים מכוסה בנוכה אצבעות אחרות עשב ושוכות שוממים וחרבים (תוס"א לשיטה, הסוף קג).

יְחִירְיָה, ש"י, — סה"פ מן חריו, כמו חרוזה: במרכדים כספירים (השירה) ארונה, ושיחים מן ברורחים תפורה, ממלאים כתמים בחריוה, וכומירות תהלים כספירה (ר"ט הנגיד, אלוה עוז).

חַרְיָה⁽²⁾, ש"י, מ"ר חריונים, — בעין בים מעור וכדומה לשים בו כסף וכדומה, ותשאינה אותו הנשים גם לקשומ, Tasche; bourse, ridicule; purse: ויאמר נעמן הואל קח כברים ויפרץ בו ויצר כברים כסף בשני חרמים ושתי חלפות בנדים ויתן אל שני נערי (מ"ב ס כג). — ומנה הגביא את כלי הקשומ של בנות ציון: המתלצות והמעטפות והמשפחות והחריונים⁽³⁾ הנלינים והסדינים והצניפות והרדודים (ישע' ג ככ-כג). — ובסה"מ: רבים מישראל יוצאים מבתיהם אל כנסיותיהם בשבת במשאות ומוענים חריונים וקרועי בגדים על זרועותם וחללים על נשיהם (אג' סהל, לקו"ק, נספ' 32). מוענים חריונים על זרועותם ויושבים בשוקים, שחים בסחורה וכל מיני עסקים, מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים (יפת הלוי, שס 22).

והנה ג' סלי חורי על ראשי. ע"ב, ופרש הערוך כלומר חרות גדולות אפויות למלך. ויותר מדויק פרושו של הרמב"ם למשנה עדיות: וחרי מין מן הפת גדול הנוף, ע"ב, ור"ל כי חרי הוא עונה עבה, לא דקה ברקיק.

(1) מצמצם מן חרי יונים, והוא מהמלה חריונים שבמקרא (מ"ב ו כה), דפי הכתיב שם בשתי מלים חרי יונים, ע"י חרי, ואמר ריב"ג שהיו משתמשים בזה לשרפה, ואולי באמת היו אנשים רעבים אוכלים זה עפ"י הדחק, ויש מי שהגיה חרובין (ZAW XX 207).

(2) בערב' ת'ר'יטה א) ופרשו המלונים הערבים: מת'ל אדכים תכון מן אלח'דק ואלאדם (לשון אלערכ), ובעבר': בעין הכים תהיה מבגד או מעור. — ב) בירוש' (שכ"ח ו): אמרו: והחריונים זונגין מצירין, ע"ב, ר"ל אוננים מצויירים. אך רוב המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו גם חריונים שלישע' מלשון כים, וקצתם פרשוהו ריד. ובמשמ' כים של נשים וכדומה נהוג השמוש במלה זו בלשון הדבור בא"י.

(א) خريطة

(א) الخريص

יְחִירְיָה, ש"י, — סה"פ מן אחרט: הוא המכונה נדיפא והקיקה וחריוטה (עמ"ס רמז' ס ה).

יְחִירְיָה, ש"י, — סה"פ מן חרף: שהאון רכה ונצילת בחריובתה (רש"י ע"ז לח). ונראין הדברים שהחרובה מרכבת כעין הפתיחה (ר"ח שנת קס:). החרובה נמי כמו היתוך הוא (הוא, יומ' סח:). והוציאו בלשון חריבה שהוא התחלת הכנת הבשול (המאירי למשלי יב).

יְחִירְיָה⁽¹⁾, ש"י, — צמח עשבי שנתי דומה בגונו לברכום, Saflor; earthame; safflower: אין סומכין לשרה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשרה ירקות חרדל וחריע⁽²⁾ (כלל' ב ת). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל וחריע, וכמה אורך השדה עשר אמות ומחצה (תוספתא סס ב ז). — בנות חריע, הזרע, הנרענים: בנות חריע⁽³⁾ נקחות בכסף מע"ש (תוספתא מע"א יג). — *חלת חריע, בעין ענה קטנה של זרעוני החריע כתבלים שהיו אוכלים לפני הסעודה לרכך הבטן: התיאה והחלתית והפלפלין וחלות⁽⁴⁾ חריע (עוק' ג ט). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקריה (יב"ט פסח' ב כט ד). — והצבע: צמר נפנים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות (פרוך, ערך ערק). וחריע הוא הצבע שצובעים בו הבגדים והוא דומה לשרות אדומות מעט ונוטות לירוקה (רמב"ם, שח"ט ז).

יְחִירְיָה⁽⁵⁾, ת"י, לנק' חריופה, מ"ר חריונים, חריופות, — חר, כמו סכין וכדומה, ובהשאלה חר השכל, פקח, —

(1) בערב' אלח'ר'יע א), וכן בסורית חריע. — (2) ואמרו בגמ' ירוש' שם (ב כת). מהו חריע מוריקא. — (3) בכ"י אר"ם מהד' צו"מ בנת חריעא, אך בנוסח' בנות חריע. — (4) פרש הרמב"ם וי"ד: וחלות חריע קרין אלקרסם ור'דך אג יכרנ' דבה ויסחק ותקרץ מבה אקראין תצרף פי אלאטעמה ואלירושלמי ביג לנא אב חריע הו אלקרסם, — ובעבר': וחלות חריע חלות של מוריקא וזה שמוציאין את לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו חלות שמשתמשים בהם במאכלים והירושלמי ביאר לנו שחריע הוא המוריקא.

(5) בארמ' חריופא כמשמ' העקריה, כלי חד: איזמלוון חריופין (ת"י יב"ט ח ב). שהוא סבא דפרולוי חריופין (יב"ט יד כג). סבינא חריופא (כ"ט ק"א:). —

הרוחות הקשים, ויקררו את גופי האנשים, ראוי לאכול בו את הברשים, כל חריף זרע גם שרשים, ולחוק הכליות הרפויים (לכ"פ, שמשו נא). תמוז בו ירבה החם בגופים, עם יבש שיבקר ברשפים, השמר פן תאכל חריפים, ותאכל מאכל קר גם כל רמים (סג). — ונהר וכדומה, שמימינו נוהרים במהירות ובכח עז: כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג (כ"י יס" לח"כ). — ובבלד מהיר, חריף להתבשל וכדומה, שמתבשל מהרה: שעורה וקטנית החריפים להתבשל מהרה (כ"י נדכ"י, חו"ת, חק"פ). — זמקה חריף¹, וסער חריף².

חריפות, ש"י, — מנולת דבר חריף: כשהחריפות (של הסבין) נהפך לצרדין ואינו חותך יפה (כ"י י"ח"פ כ"ג). — וחריפות הטעם: והמרה לאכול חריפות³ וכד טעם מפולפל וחרוך יסעט בו הורע (אס"פ 15). מתוק או מר או חמוץ או מלוח והשמנונית וחריפות והעפירות והתפל (פ"י י"ח"פ חו"ת, ללכ"ד 6). עוד יש בה (בהמרה) תועלת אחרת שהיא מרחיבה הנידים הצרים והדקים מרוב חדות וחריפותה כדי שיכנס בהם חם בנקל (מ' אלדכי, ש"ד 7). — וחדודי השכל: בשעת העדות כבר הגיע לפרקו וכדקוהו עדים ומצאו בו חריפות וכתבו עליו שטר בהודאתו (ת"י הנ"ל, כ"י"ה 8). מי שהיה בעל לימוד יותר מחבריו לא ישתרר עליהם בשום דבר מן הדברים וגם חבריו לא יהיו שונאים אותו בעבור חריפותו (פ"י משלי לז"ח, הלוי ג). ודענין החריפות והפלפול היה ר' אלעזר בן ערך מכריע (כ"פ אבות כח). שבתחבולה וחריפות אמר לו משה (דפריעה) התפאר עלי (פנחס ר"א, ואל"ה). — וחריפות המטבע, שיוצאת בכל מקום והכל רוצים לקבל אותה: המטבע היוצאה מהרה ובחריפות יותר מהאחרת היא חשובה טיבעא נגד האחרת והאחרת חשובה פירות לגבה וידוע שמטבע של כסף יוצאות בחריפות יותר מכל המטבעות (לג"ה).

חריפי בני מחווא משום דשתו מיא דדגלת (סג). — (1) בארמ': בזבינא חריפא (נד"ל 6). — (2) בארמ': האי מאן דיהיב וזוי אתרעא חריפא צריך לאתחזויי דבי דרי (כ"מ סג).

(3) ואולי הכונה חריפות וכלומה, מ"ר מן חריפה, והכונה דברים חריפים.

חריף לרמות קרוי תם (כ"י נר"ש כ"ה כו). מותרים חריפין שבה הרגילים לצאת ולשוט בכפירים בכל המדינות ויורעין איהו מקום העושר (הוא, יחזק' לח"ג). ורא יוכל לבשר זה הכדי אלא חריף מאד במלאכה עד שיצא הכלי ממורם המראה (פ"י המס' להרמב"ם, כל"ס כ"ה). ומוזה הצדימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים (העקריס א כה). כלומר (אשה) חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פ"י משלי לז"ח, הלוי ז). ומכאן ואידך (מבן עשר ומעלה הקטן הוא) בחוקת חריף עד שיתכרך כך שאינו חריף (טו"ח"מ ל"ה 6). שהיה חזק בכח המשער הזה ממה שהיה חריף בקניין הסמונות (פס"ה חל"ה לר"ש אלמולי כו). — ואנשי מחווא ופומבדיתא היו חריפים מפורסמים: מה¹ שבני מחווא חריפים הוא בשביל ששותים מים מדגלת (כר"י נ"ט). אמרו חריפי דפומבדיתא אין ערלה בחוצה לארץ (קדוש' ל"ט). — ובכ"ע"ח, עז וכדומה: יש לבעל העדר עז חריף ודרך העזים (האלה) לחלך בראש והעדר הולך אחריהם (כ"י כ"ק נ"ב). — וטעם חריף, כגון צגון ופלפלים וכדומה, piquant: כל מאכל בני אדם נחלק לששה מיני טעם מתוק ומתמץ ומרור ומלוח וחריף ושונה הוא מעומץ (אס"פ 12). — ואמר המסורר: תשרי הוא הראשון לחרשים, בו יגשבו

וטעם חריף: פילתא חריפתא (מג"י נ). — ואדם חד השכל: רבי וירא חריף ומקשה (הור' יד). וכן בסור' חריפא, ואמר ב"ע וז"ל: יקאל עלי אלשכל אד"א באן מתהי דאן יקטע פישמא חשב אלאיג' אד ויקאר עלי אלצות אד"א באן ריקוא צלבא ויקאל עלי אלחרבא אד"א כאנת שריעה מן אלאגשאג או מן אדמרצ' ומן ע"ר ד'לכ ויקאל עלי אדטעם אד"א כאג חריפא תרקא או משכע אלטעם ויקאל עלי אד'הג אד"א כאג ד'כיא מאצ'יא ויקאל עלי אלחאל פי אלמואד אד"א כאנת קויה מתמכנה, ע"כ, — ובכ"ב: ויאמרו (חריפא בסור') על הצורה כשהיא עשויה להיות קוטעת ויקרא לפי תכונתה, ויאמרו על הקוד כשהיא דקה קשה ויאמרו על התנועה כשהיא מהירה באנשים והמחלה וזולתם, ויאמרו על הטעם כשהוא עזקן ושורף ויאמרו על השכל כשהוא זך וחד, ויאמרו על מעמד העצמים כשהוא חזק. בערב' חריפ' א, בפרט טעם חריף. — (1) בארמ': האי

(a) خَوِيف

ב. **חַרְיִץ** (ש"ז, מ"ד חריצים, סמ"י חריץ, חריץ, — חריץ ברז, כלי אומנות בעין החרוץ של דישה: ואת העם אשר בה (בעיר המואבית רבה) הוציא (דוד) וישם ² במגרה ובחריץ ³ הברזל ובמגרות הברזל (ש"כ יג לא). — ואמר הפיסמן: נסע כנתך למגור ברזל וחריצים, נמשח ועזבת ובאו בה פריצים (סליח' ה' ע"ת, תוחלת).

ג. **חַרְיִץ** (ש"ז, מ"ד חריצים, סמ"י חריץ, חריץ, — ארובה וצרה, Graben; fossée; trench: גדר שהוא נבחה עשרה ספחים וחריץ שהוא עמוק ו' ורחב ד' (כלא' ד ג). חריץ שהוא עובר בברם עמוק עשרה ורחב ד' ראב"י אומר אם היה מפולש מראש הברם ועד סופו חרי זה נראה כבין שני ברמים (ס"ס ד ג). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה (פרו' ז ג). החומר בור שית ומערה חריצין ונעיצין (כ"כ ס ה). מסבילין (כדים) בחריצין ובנעיצין (מקוא' ס ו). חריץ שבין שתי חצירות צידו אחד עמוק עשרה וצידו אחד שזה לארץ (פרו' עו). הדבר דומה דב' בני אדם לאחד היה לו חל בתוך שדרו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדרו בעד חריץ אמר מי יתן די חל זה בדמים בעל התד אמר מי יתן די חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעד התד מכור די תילך אמר לו טול אותה בחנם והדואי (מג"י יד). יש בבבד קול שנשמע מתוך אנמים וחריצים של מים וקול קשה הוא ואומרים זה קול רידיא (תשו' סנא', הכנכי רעט). — חריץ מברץ: נראה דברי ר' אליעזר בחריץ הסבורץ (תוספתא כלא' ג י). ועי' ערך ברץ. — חריץ מבריק: מורין חכמים לר' דיעזר בן יעקב בחריץ מבריק: מורין חכמים לר' דיעזר כלא' ד כט ד). ועי' ערך ברק. — בן חריץ, חריץ קטן: (האומר לחברו) חציה בדרום אני מוכר לך משמני' ביניהן ונוטל חציה והוא מקבל עדיו מקום הגדר וחריץ ובן חריץ וכמה הוא חריץ ו' ספחים ובן חריץ

מקח וממכ' רגד). — ובמליצה וכדומה, כח המליצה ועזה: אמנם דע כי דא על המשקל והחרוץ לבדם תמיה תפארת השיר אם לא יהיה מאמרו וענינו בחריפות ואם מנמת המשורר לא תהיה אלא למשקל וחרוץ יהיה שירו כנוף בלי גשמה (מתק שפת' לרע"ט 55).

י. **חַרְיִץ**, ח"י, לנק' חריפית, — מטבע החריף: ע"י מלאכת ההטפה נובל להפריד שלשה מינים מתחלפים מן הגשם עצם מימיו עצם חריפיו עצם שמניו (ראש' למוד' כ ז כ). ההתחמצות יחלק לג' מינים התחמצות ייני או חריפיו התחמצות חומציו התחמצות עפושי או הרקבון (ס"ט).

א. **חַרְיִץ** (ש"ז, מ"ד חריצים, סמ"י חריץ, חריץ, — גבינה דחה, חמצמצה, מתבלה בעשבים חמוצים: ויאמר ישי לדוד בנו קח גא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה וחרץ החמנה לאחיך ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לשר האלף (ש"א יז יח). — והשתמשו בו בספרות במשמ' מקרץ אחת של גבינה בכלל: לקפות גבינה לקבץ פיתותי החלב הקפוי ודעשותם חריץ של גבינה (ר"ח שנת קלד). רק דכותבים במכתב לאמר יגיעך כך וכך חריצים של גבינה (גינת ורד, י"ד א כ). לקנות חריץ אחד שלם שהרי כל הגבינות עשויות חריצים (ס"ט).

1) בערב' בריצ a, ואמר אבן מנצור: ואלכריצ אדאקט אלמנ'מוע אלמרוקוק וקיל הו' אלאקט קבל אנ ישתחכם יבשה וקיד אלאקט אדרי ירפע פינ'על פיה שי מן בקד לילא יפסד וקיל אלכריצ אלאקט ואלבקד יטבחאנ וקיל אלכריצ אלאקט עאמה, ע"כ, — ובעברית: אלכריץ הוא אלאקט (גבינה רכה שנעשית מחלב חמוץ) המקובץ והכתות, וי"א שהוא האקט קודם שנתיבש יפה, וי"א שהוא האקט ששיימו בו מעט מעשבים כדי שלא יתקלקד, וי"א שהכריץ הוא האקט בכדל. והוסף עוד יחד, וי"א שהכריץ הוא האקט בכדל. והוסף עוד אדשרתוני וי"ל: וקיל אלכריצ אנ יטבח' אלחמאצ' באללבג פינפס פירפע וידחר' פיכל פי אלקיט' וקיל אלכריצ אנ יכרצ אי יחלט אדאקט ואלתמר, ע"כ, — ובעברית: וי"א הכריץ הוא שיבושד (עשב) החמין בלבן ויחיבש ויכבשוהו ויאבל בעתות חום הקיץ, וי"א שהכריץ הוא שיעורב האקט ותמרים יחד. — וגראה כי הערבים קוראים בריץ לחלב נחמץ ולגבינה רכה מתוקנים במיני עשבים בכל מקום ומקום לפי מנהגו, וכך היה גם החריץ אצל היהודים לפניו.

(1) עי' ב. חרוץ, ושרש ב. חרץ, ודא נתברר בדיוק איוה כלי באמת היה החריץ, ועי' הערה לקמן. — (2) בדהייא (כ ג) וישר בריש, במקום וישם במס. — (3) בדהייא (ס"ט) ובחריצי מלא. — (4) בערב' חריצ a.

הליכיו חריצות וחישהו לחריץ (כן המלך והנזיר י).
אהוב את המלאכה והחריצות ושנא את הרבנות
והעצלות (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). גם שלח (המדך)
כתב לאימיר אלמועדין היושב בבגדד שיעשה בזה
כל החריצות הראוי ויתרה לראשי הגולה על הדבר
הזה (שכט יהוד' לה). שאין להמנע מן החריצות
כי בחריצות יגיע תכלית אשר ירשהו הנזיר (ר"מ
נרנזי). המאמר (נחירס). והנצל ברוב וריוותך
וחריצותך בהנצל הצבי מיר (המאירי, משני יח).
שלא יתירשל מהשתדל בקניית הממון בכדי צרכו
וצורך ביתו בחריצות וריוות (סס"י). החריצות
היא תכונה ודעת להיות רואה את הנזיר ולהניד
מראשית אחרית בכל עסקיו (ח' מודינא, למה לדיק יח).
מה שעמדו עליו (החוקרים) אחרי הפלגת חקירתם
ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמתו (אמונה
רמה ח'). בתאות בני אדם העושר וחושבים שיוכלו
להשיגו בחריצותם מתעסקים כל ימיהם בחמדתם
להעשיר (מנוס"מ א ח'). — ועי' "זריות, מהיר,
*אשך, *בשך. — חריצת הכלב, סגולתו שהוא חורין
את לשונו: ועל דרך הקבלה מה שהביא חריצות
הכלב אצל סכת בכורות ידוע כי הכלב הנשמיי לא
ישבע לעולם (ר' נחמי, נו"ח).

חֲרִיק¹, ש"ז, — עשה דבר בחריקו של פלוגי, דאמר
תחתיו, במקומו, מה שפלוגי היה צריך לעשות:

¹ מלה מקורה במאמר הנמ' בסגנון ארמי: הא
שארא עברא ותימא ליה עיילית דך איתתא בחריקאי
(כתוב' סא), — ובעבר': אבל שאר הדברים (האשה
שהכניסה לביתה שפחה אחת) עושה, ומדוע לא תאמר
לו האשה הלא הכנסתי לך אשה שתעשה דך המלאכות
שמוטל עלי דעשות. וכמו"כ בדברי רב הונא למי שהיו
באים דבקש ממנו לשפוט ביניהם: כי הוה אתי דינא
לקמיה אמר להו הכו לי גברא דדלי לי בחריקאי
ואידון לכו דינא (סס קה), ובעבר': כשהיו בעלי דינים
באים לפניו אמר להם תנו אדם שירלה (מיס' להשקות השדה
שלי) במקומי ואדון לכם הדין. וכמו"כ בערכין (כו:):
אמר אחד הרי שלי בעשרים ושש וכו' רצו אין לא רצו
לא אמרו אתא גברא בחריקין. ע"כ. והנה, יש
מקום בעצם הגרסה, כי במקום חריקאי בחית בראש המלה
שבנוסח', גרסת הערוך היא הריקאי, בהא, וכמו"כ לא
נתברר מקורה הראשון של מלה זו, מאיו לשון באה,
וי"א שהיא פרסית. אבל, כבר נתנו לה רבים מגדולי
דשוננו צורה עברית והשתמשו בה בסגנון עברי. וכן
קצת בצורה ארמ' חריקאו: ואנב ק"ס הנל נתנו לשדשתן
הנל בת הרשאה להיותם עומדים בחריס או ובמקומם

שרשה (כ"ז ד). כופין בני בקעה זה את זה דעשות
כניהם חריץ וכן חריץ (תוספתא כ"ט יא יח). וכמה
בין חריץ לבן חריץ טפת (כ"ט קת). — ב) בכלל,
התך ושריטה שעושה דבר חד בנוף מן הגופים, בקרקע
וכדומה, Einschnitt; incision: לא יגור אדם את
הכסא ואת המיטה ואת הקתידרה מפני שהוא עושה
חריץ (יו"ט, כל"א א כו). אמר מנא עד מקום שהוא
(הכלי הנגרר) עושה חריץ (שם שנת גס ג). מקום
חריץ (חול' נה). ואם אין חריץ יוכר (מנח' לד:).
כלו הוא (המורג) שד עץ וכבר ועשו חריצים
חריצים בעין כלי נפחים של ברזל (רש"י יט' מא טו).
בעל פסיות הם חירודי החריצין (סס). שני חריצין
בכל אחד מן הכדים והטבעות נתונות בהם (חוקיני,
תרומ' כס טו). ובשהיה מבנים חירות (של הקרשים)
לתוך נקבי האדנים עובי החריצים יהיו מכסים שפת
האדנים מכל צד בצמצום (שם כו כג). — ובמשמ' "חור:
שהשמש היה גונב בכל שבוע מתוך הקלפי דרך
החריץ שלמעלה (פתחי תסו', סו"ע ח"מ ש"א ה). —
ובהשאלה, "רוח דק בין שני דברים: כיצד עושים
תפילין של ראש לוקחין עץ מרובע ארכו כרתיבו
וכנכתו וכו' וחופרין בו שלשה חריצין כדי שיעשה
לו ארבעה ראשים (רמב"ם תפילין ג ב). ונראין העדים
בין חריצי הקשרים (רשנ"ס כ"ב קס).

חֲרִיצָה^{*}, ש"ג, — שם"פ מן חרץ לא ריתוש שפתים ולא
חריצת דשון (מדר' תה"ל סב). כי מביר בין
חריצת הכלב ובין נעירת החמור (י' ונדא, ס' ששעט').

חֲרִיצוֹת¹, ש"ג, — סגולת האיש החרוץ: החרוץ
והרצון והקנאה והחריצות וכו' והקנאה
והחריצות יש שיהיה בחוש האף וכו' והחריצות
היא תנועת האדם ותהיה בלי הנשימה אשר הם
קוטב חוש הרית (ר"י א"ת, תמס"ג לרשנ"ג טו).
ואמר על מלך אחד שהרג אחד משריו ומצא כתוב
בתורתו אם הנזרה אמת החריצות שקר (סוף,
מנח' הפניני' 62). הטבע שם בטבע הדורר שיתאחדו
איש ואשתו ויבחרו להם לדירה מקום דירתו החשובה
וכו' ויגרלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה
ובחריצות רב (פלמ' התלמיד', תרומה). בטח לבי
אחרי תכלית הבטחון בבוראך בעור החריצות
ותשועת העצה כי במ יברך גבר (נחמ"ט טו). חוקר
שבהון האדם הוא החריצות (שכט' רדק', תרנ).
בעת לא יעזור האל לגבר בחמת שוא וריק ירחץ

שמנהג הוא בכל תפוצות הגולה במקום שיש להם א' או שנים פחות ממנין שמשכירין להשלים את המנין בימים הנוראים שאין דרכם לצאת מביתם יכולין לבוסם או לישאר או להשכיר אחר בחריקהם (מלכ' כ"ב תע"ח). — ועי' ב' חריקה.

א. *חריקה, ט"י, — ט"פ מן א. חק: ירידי צעקני זמני וחרק שן מאד עלי חריקה, נאקתי דך רבה וגדלה ועדי אד אשר ישמע נאקה (כ"ט הנגיד, נדיבות).

ב. *חריקה, ט"י, — כמו חריק: שאם התובע עומד וח"ב בידו מסך אלף וש"ע ותובע סך זה ועוד ח' מאות וזה מודה בסך שבח"כ ועל ח' מאות טוען שפרעתי ללוי שבא בחריקתך ישבע שבועה דאורייתא (ט"ז תת"ס, תו"מ ו).

א. *חריך, ט"י, מ"ד חריכים, — קוף המחט, והוא הנקב הקטן שבראשו שדרך בו משחילים את החוט, Oehr; oil; eye — מחט שניטל חריכה או עוקצה מהורה אם התקינה למיתוח טמאה (מחט) של מקיין שניטל חריכה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ה). אמר הקב"ה פתחו לי פתח בחריכה שד מחט ואני פותח לכם פתח שיהיו אהליות ובחצציות כנסין בו (פסיק' דכ"כ, התע"ט).

ב. חריך חריכים, — עי' חרי.

חריש, ט"י, כנ"י חרישו, — א) הומן שהאבר חרש שדה, Pflügezeit; temps de labour; plowing time, כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (כראש' מה ו). — ב) עצם העבודה, Pflügen; labour; plowing: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת (שמות לד כה). — ג) ובסהמ"א: גמר חריש בחצות יום לא יאמר בוא וגכש בשדה אחרת (תוספתא כ"מ ו). אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תורע אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית (כ"ה ט). מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה (ספ). — ואמר המליון: התחשוב לפניך היהודים, לפניך עתודים, הלא אתה כשור חריש, ומי יתן ותחי אויל מחריש (אכ"י כד הלל, מגי' זוטא הכע"ט).

הן על פי הדברים אגרת שלומים שכתוב וכתוב כמחררי הנ"ל דשלשתן מארץ הקדושה לטובה איך ומה שיתנהגו בהבית אשר דו (פנק' קראקא יד, שנת ת).

— והשדה שצריך לחרש: (דקוח יקח המלך את בניכם לעבודת הצבא) ולחרש חריש: ודקצר קצירו (ט"א ח יב). — ג) *צורת חרישה: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם (תוספתא כלא' ח יז).

א. *חרישה, ט"י, — ט"פ מן א. חרש: אם כשמכרו (את השור) דארים דברי הכל לחרישה מכר (יב"ט' ס"ו לו). חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנין (ספ שנת זס ד). כשהיתה המלכות אונסת חורי ר' ינאי שיהו חורשין חרישה הראשונה (ספ סנה' ג כה). כל מעשיהם של ישראל מוכרלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן וכו' (מד"ר כמד' י). — ומ"ר בהשאלה בלשון נקיה לחודגות וז"ל: כלום הדך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשו חורה הבכורה לבעליה (ספ כראש' לח).

ב. *חרישה, ט"י, — סגולת מי שהוא חרש: לא תקלל חרש דבר הכתוב באומללים שד אדם מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו (ספרא קדוש' קד).

ג. *חרישה, ט"י, — ט"פ מן ב. חרש, החריש, כמו שתיקה, ההפך מן דבור: ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה ביום נדר (ספרי מעות קנ). מה בעל עשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר (ספ). כשראיתי ימי בדמי בשממון וחרישה (כשי' יט' לח י).

ד. *חרישה, ט"י, — כמו חרישה: לחרישת הקנים שאין אדם יכול להכנס לתוכה מה עשה פיקח אחד כיסח ונכנס (מד"ר קטל, ופניתי חני).

חרישית¹, ט"י, לנ"י חרישית, — תאר לרוח, רוח חרישית, חמה, יוקרת, glühend; brulant: hot: והי כורח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית² ותך השמש עד ראש יונה ויתעלה (יונה ד

¹) לא נתברר מקורו ומשמעתו לנכון, ועי' הערה לקמן. — ²) בקצת כ"י חרישות (K), אבל אין צורה זו טובה מהצורה המסורה. ופרש ריב"ג: ויתכן שיהיה מן הענין הזה (של חריש בשדה) רוח קדים חרישית שניחם אותה אד הפרק אשר יהיה בו החריש והוא פרק קר ויבש והיתה הרוח ההיא קרה ויבישה. ע"כ. רש"י: אמרו רבותינו בשעה שמשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת"י שתיקא. ע"כ. ראב"ע: אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד

האחד אשר הוא דרך החרכים כי עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת ותחקקק עליו שורות שורות של חרכים קטנים מפולשים (פרוג' כנש' ל).

א. חרך¹, ש"ז, כמו חרך: טוב התואר קדורנית מפרך, שריה מכה מכדי ארך, יום נקם נסתם דרך, יום שלום נחתם חרך (סליח' יוס ג, אין כמדת). השניח עפר מ חרך ארכות, וחתל ארך בתבס תערובות (שנת פ' החדש, איתת עת). וכבודך צץ מ חרך, בכד רחב וארך, ועמך בטובך להארך (שנת פ' זכור, זכור את).

ב. חרך², תגרי חרך, כמו תגרי הרך, עיי"ש. ומצוי בצורה זו בספרות: אין ביד הקהל להחביר כזאת האומנות ומ"ש אומנות הקצבות מהחייטים וסוחרי המשי והפשתן ותגרי חרך וכדומה (ש"ת חת"ס, חו"מ סא). מיהו מ"ש מחותני הגבי לחוש ג"כ למוכרי תבלין ותגרי חרך ונראה דלא שכיחי בכל שיהי' בחצר השותפים כי רובם ככולם יש להם חנות פתוח לרה"ר (שס זכ). תגרי חרך שבירושלים היו אומרים כזוא וקהו לכס תבלין למצוה כגון קמנון וכיוצא בו (ר"ת פסח' קטז). יורו עליו בשמים ראש כדי שיהיה נערך ותבלין שיקנו מתגרי חרך (ר' קלוני', אכן נתן סא).

חרך³, ממנו חרך, חרוד, חריכה.

חרך⁴, פ"י, פת' יחרך — שרף קצת, חבהב, seengen brûler; to char: לא יחרך רמיה צידו (משלי יב כז). ואמר הפיטון: לא יחרבו רמיה צידתם, כי און ועמל תחת שפתם (יול' כ טעט', תתערב). — ומצוי במשם' זו בספרות המאותרת: חרבו (את החמץ) קודם ומנו מותר בהנאה אפילו לאחר ומנו (פסח' כא). וברגלים אין מחמירין אלא חורבין אותן ברמץ בדי מליחה (ש"ת תרומ' הדגן קסת). ופעמים שיפול הברק על בגדים ויחרבם ולא ישרפם (שע"ש א א ג). — וטעם חרוד: והמרבח לאכול חריפות וכל

¹ מהחרוז של מלה זו עם דרך גראה כי הם קראו חרך, וכך מנוק' במחזורים.

² כך בחית בנוסח' הדפוס ובכ"י (ד"ס) במקום הנרסה חרך בהא שבהערוך, ועי' בהערה לערך חרך שהכרעתי כנרסת הערוך, ואעפ"כ גם להגרסה חרך בהת יש זכות כלשון.

³ כך גם בארמ' וסור'. בערב' חרק א.

א) חרץ

ח. — וזכמו שם, רוח יוקד, ובהשאלה במשם' חרון אף: שצף חרישית אם חר להשית, שובה אשר השית, לשובבים יזכר (מוסף א' ר"ה, זכר תולת). דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלמ שובבים מחרישית (שס, אף ארת). — ורוב שמושו בספרות המאות' במשם' שקט ומנוחה, כמו שה"ת: ויחרישו כל העם ולא ענוהו דבר אך נתלתשו וירגנו זה על זה חרישית (תולד' אלכסנדר 16). השבילו שכל טוב לאסור ביתרים לחים בן תרנה ודחובילוח לאט לאט לרוח צח חרישית מאחורי עבי נבי הגלים (שני"ט, הקד' ח"א). — ואמר הפיטון: בו (בשבת) ידו שם חפשיית, לכן בקול המולה ולא בחרישית, אקום בעוד לילה בזמרה ותהלה לתת גדולה ליוצר בראשית (ר"י נגארה, פומ', יוס זה). — וזכמו תאר: מה נעים קול מרכבות בראשי ההרים כשאון חרישי שואן מקצות ארץ (א' מסו, אה"י י).

י. חריטה, ש"ג, — ש"ס מן חרת: סתות ובריתה וחפירה ובקוע וחריתה (הפסל' לייכ"ג, חלכ).

י. חריתות, ש"ג, — סגולת דבר שצבעו כמו חרת הדיו: השחור כחריתות הדיו שמא (רס"ג נדה כ ג).

חרך¹, ש"ז, מ"ר חרפים, — כעין חלון קטן בקיר, Luke; Lucarne: דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר בתלנו משניה מן החלונות מציץ מן החרפים² (שע"ש כ ט). — ומיד: בשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד"ר נמד' יא). ועלתה לראש הנג שיש שם חרך אחד שיכולה להציץ משם ולראות (ש"ת מהרי"ט, אה"ע א). — ואמר הפיטון: ואם תעינו מדרכך, אנא הצל מ חר כך, ותושיע עם עני ומתבך (יולד' כ' פסח, לודך). — ובהשאלה: אך היא (האהבה האמתית) נתלת בדברים נצחיים יוצאת מן חרבי ידיעת ההשכלות האמתיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא א). — ובעין נקבים קטנים עשויים בלוח וכדומה: הדרך

שתחרשנה האזנים, ע"כ. וכן רד"ק: ויתכן דפרש מזה הענין (מלשון חרש שאינו שומע) רוח קדים חרישית כלומר חוקה שנעשו בני אדם בחרישים בהיותה. ע"כ. אבל, כל זה דחוק.

¹ בארמ' חרבא: בחרבא דכותלא (ת"י שמות ככ א), ועוד. — ² הפעל מציץ מעיד על חרך שהוא פתיחה קטנה מחלון, וכן גראה מדמיון המדרש זכות אבות להחלון וזכות האמתות לחרך.

קדשים הוא דיי' (ויק' כו כח). והיה השדה (אשר הקדיש) בצאתו ביבֵל קדש ליי' כשדה החרם לכהן תהיה אחותו (שם כח). כל חרם בישראל דך (לאחרן) יהיה (כמד' יח יד). רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל (שד' ויחיו שלבדוה בני ישראל) נתנו אוצר בית יי' וכו' וימעדו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זכרי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יי' בבני ישראל (יחז' ו כד-ו-ה). חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם נגבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (שם ו-ה). המנחה והחטאת והאשם המה (הכהנים) יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה (ויק' מד כט). — ומי' : ואלו ניתנין לכל כהן החרמים והבכורות ופדיון הבן (תלד' ד ט). כל בני נדרים כנדרים וחרמים כחרמים (נדר' א ח). ר' יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לברק הבית וכו' והכמים אומרים סתם חרמים לכהנים (ערכ' ו ט). הערכין והחרמים והקדושות (סנה' פח). סתם חרמים ביחודה מותרין ובגלדי אסורין שאין אנשי גליל מכירין את חרמי הכהנים (נדר' כד). חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים (פרכ' ח ט). חרמי כהנים שהקדישן להקדש המזבח או להקדש בדק הבית דא עשה כלום (תוספתא סד ד ט). קדשי מזבח שהתפיסו לחרמים כהנים לא עשו כלום (תמול' לב). כנגד ד' חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו בהן ואלו הן ד' חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריתו וחרמו של מדון (מד' כראש' פה). — ודבר שנגזרה עליו פליה ואבדון : והיתה העיר (הלכודה) חרם היא וכל אשר בה דיי' רק רחב הוונה תחיה (יהוש' ו יז). ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם (של עמלק שצוה שמואל להשמיד הכל) דובח ליי' אלהיך בגלגל (ש"א יח כח). ואת כל שללה (של העיר הלכודה) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל וכו' ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי' מחרון אפו (דנר' יג יז-יח). — ודבר נתעב שראוי שיתן לכליה ואבדון : פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יי' אלהיך הוא ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצבו ותעב תתעבבו כי חרם הוא (דנר' ו כה-כו). — ובמשמ' מעשה תועבה, מעל בתורתם : כי בה אמר

מעם מפולפל וחרון ימעט בו הורע (ספ' 15). — ובהשאלה : והשירה ארוכה, והמינים חרכה, ורק לא נערכה, לאחר מעשרים (דונג על מנח', לדונג סהכמות). — פט', *חרך : מחרך : פורסין עור של גדי עד גבי שידה חיבה ומגדל שאחו בו את האור מפני שהוא מחרך (שנת עז ה). שחירכו (את החמין) קודם זמנו (פסח' כח). מפני שהוא מחרך גרם כיבוי (שנתקכ). — פט', *חרך, מחרך, מחורכת : מדליקין בפחילה המחרכת ולא בסמרטוטין (תוספתא שנת כ ח). שאין מדליקין בפחילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין (גמ' שם כט). — נחפ', *נתחרך : אמר יהושע בן דוי (זו האגדה) הכותבה אין לו חלק הדורשה מתחרך השומעה אינו מקבל שכר (ירוש' שנת יז ג). לברמל שלא נשתנה מבריותיו כלל שלא נתחרך ולא נשחן (רגמ' כרית' ו). — והשערות נתחרכו, במשמ' נעשו מקוצים ומתלדדים : וחם על שראה בעיניו ערות אביו נעשו עיניו אדומות ועל שהגיד בפיו נעשו שפתותיו עקומות ועל שלא חזר פניו נתחרך¹ שער ראשו וזקנו (תנחומא נח עז).

חַרֵּל², ממנו חרול, עי"ש.

חַרְלָת³, ש"נ, — שם מחלה שתחדש שחינים בעור כמו מנגיעה בחרול, Nesselfieber (Urticaria).

א. חֲרָם⁴, ממנו א. חרם, חרם, החרם, *חרום.

א. חֲרָם⁵, חרם, נכני' חרמי, מ"ר חרמים, — א) דבר מנוע מאדם, שאסור לו להנות ממנו, אם מפני שהקדיש את הדבר לגבוה או מפני שצריך לבלות את הדבר ולהעבירו מן העולם, chose, Verboten; או מפני שיש בו חרם⁶ : défendue; prohibited thing אשר יחרם איש ליי' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחותו לא ימכר ולא ינאל כל חרם קדש

¹ י"א שצ"ל נתחרך (REJ 1892, 89).

² רק עברית. י"א שדומה לו חלר בסור' וערב', עי' חרול.

³ יצירת דר' מויא, והשתמש בה באור.

⁴ שרש משותף לרוב הלשונות השמיות במשמ' רומות למשמ' בעברית, ועי' הערה לקמן.

⁵ בערב' חרם א) במשמ' אסור ומגיעה. — ⁶ העיר רד"ק כי הוא בשש נקודות, ר"ל בסגול, אך בכל

שמנדין אותו שלשים יום ואינך חוזר כותבין עליו חרם ומוציאין אותו מכלל ישראל (תש"ה הנ"ל, שט"ז עה), אז יאמר אדם לא שמעתי חרם ולא כללתי בה עצמי צא ולמד מיהונתן בן שאול כי לא ידע יהונתן בהשבע אביו ואפ"ה רצה שאול להרוג יהונתן על השבועה ועל חרם בלא ידיעתו (תש"ה ר"א מנכמיו), וכיצד מתירין הנדוי או חרם אומר לו שריו לך ומחול לך (למכ"ס ת"ת זג), ויחיד מומחה מתיר הנדוי או חרם לברו (ס"ז), היתודים העניים שלחו במרוצה דאפיפיוור והוא צוה חרם גדול בכל המקומות שיקומו נגד הרועי' ולא הועיל (שנט יסוד' 7), ואומרי' (בי"ד) בלשון הזה בל העושה כך וכך וכל הפורץ נגד בדבר זה יהיה בחרם או מחרם הוא זה הלשון סתם נקרא חרם (משפ' הסרס למכ"א, כסוף כלנו), זה חרם נכנס לו (להסוחרם) ברמ"ה אבריו ובדלתה את עציו ואת אבריו (ס"ז), שהעידו עליו שני העדים שעבר על חרם וספד לעדות (ש"ת ריב"ז ס"ז), שהעובר על חרם הקהל ספד הוא (ס"ז), כל העובר על חרם באלו עובר על כל התורה בלח (כלנו, ס"י קלט, נכס אמרו מ"ל), מלשין יכולים להכריחו בכח חרם לומר מה שאמר (ס"ז קיו), וכל האיש אשר ימלאנו לבו לבקש מאחד מהאנשים ההמה דבר מכל הכתוב מה או יבטא בשפתיו יחול עליו חרם האל י"ת ומלאכיו הקדושים ובני האדם ורבץ בו חרם עד יהיה מוסר לכל רואיו (ש"ת מהרש"ל, מ"ח ס"ד), — ומ"ר חרמים: כל גדרים ואסורים וחרמים ושבועות וקיומים שנגרנו ושארנו (נוסח כל נדרי מלכ"ג, כסוף כלנו), — ומ"ר חרמות: ובכל חרמות והאלות והקללות והנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו (ס"ז), מכל אלה יש חרמות חמורות מנאוני עולם (כלנו, ס"י קיו), טוב לעשות תקנה בחרמות ונדויים על מי שישא אשה על אשתו (ש"ע אה"ע א נא), — חרם רבנו גרשון: זה חרם ששם רבנו גרשון שלא לישא שתי נשים אין להחירו רק במאה אנשים (כלנו, ס"י קיו), והעם רננו אחריו מטעם חרם רבינו גרשון ו"ל כי קרובי המקודשת הראשונה מאיימים עליו להלשינו ומורים התר לעצמם על כי עבר חרם ר"ג (ש"ת רש"י, אה"ע פח), שמקבלים עליהם חרם רבינו גרשון שלא לישא אשה עד אשתו (ס"ז), למי שעבר על חרם רבינו גרשון או על חרם הקהל ונשא

י"י אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל (ש"איש אחד מעד בחרם ולקח לו דבר ממנו) לא תוכל דקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם וכו' והיה הגלבר בתרם ושרף באש (יהוש' ז יג"ה), — ועושה מעשה התועבה, המועד בחרם: ולא יכלו בני ישראל דקום לפני איביהם ערף יענו לפני איביהם כי היו חרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמירו החרם מקרבכם (ס"ז), — ומדיצה, שם דבר פלוגי לחרם, דאמר לדבר נתעב שראוי בשביל זה לכדיה; ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו (ס"ז יח), — ונתן את פלוגי לחרם, גור עליו בליה: אביך הראשון חטא ומדיציק פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדומים (ישע' מג כז-כח), — הבה את העיר חרם, לכרה ונתנה לחרם: פן אבוא והכיתי את הארץ חרם (מלא' ג ד), — ובמשמ' חרבן: וישבו בה (וישראל בירושלם) וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח (זכר' יד יא), — איש חרמו, עם חרמו, שגור עליו חרם בליה והשמד: ויאמר אליו (הנביא למדך ישראל אשר שלח את מלך דמשק מיריו חפשי) בה אמר י"י יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ"א כ מז), כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (ישע' לז ס), — ואמר בן מירא: אשר לא נשא לגסיכי קדם המורים בנגורתם ולא חמל על מנורי דוט המתעברים בגאותם ולא חמל על גוי חרם הנורשים⁽¹⁾ בעונם (כ"ס גיו' ז יז), — ב) *התיחד אח"כ בפרט למעשה רשות דתית שמטלת חובה על אדם ומבדלת ומפרשת מתוך העדה את אחד מיחידיה בכח הדת ובאלות וקללות וכדומה, ונזורת שאיש מהעדה לא יהיה בשום מנע ומשא⁽²⁾, ראובן אין בבאן ואין חרם מתקיים אלא בעשרה מה עשו שתפו להקב"ה באותו חרם שלא יגיד דאביהם וכו' הגידו לו (לראובן) את המעשה ואת חרם ושתק ואף הכ"ה אעפ"י שכתוב בו מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני חרם (משפ' הסרס למכ"א נכס מדרש אגדס), איותו חרם ואיותו שמתא שמתא היא גריו שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחה לאחר נוסח' דפוס וכ"י בצירה. — ⁽¹⁾ בגוף הנוסח העברי, הנורשים, אך הנוסח הינוני מעיד כי צ"ל הנורשים, — ⁽²⁾ כך גם בערבית, ובדרך דרש: חר"ם בגימטריא רמ"ה חוי כך יוצאה ברמ"ה איברים (ר"ח מ"ק יא).

אשה אחרת על אשתו (ש"ת מהר"א מורח"א ח' יד).
תראו שזה רבי יורא מינין כתב שאני עברתי חרם
רבנו נרשון (ש"ת מהר"א מינין י'). — ואמר המליץ: מוב
לי לשבוע מטוב וממנו, מהיות חיי תלואים מנגד, כי
במה פעמים ריקות במני לא יניחני לישון, ואני לא
קבלתי חרם רבנו נרשון, דכן וזכר טוב רחש לבי, אשר
לא ימצא עון בי (נגיד' סומן י').

ב. חרם¹, ממנו ב. חרם, ואולי חרם.

ב. חרם, ש"ת, נכנ' חרמי, מ"ר חרמים, — א) רשת
רצוד בהדגים שבקציה בעין כים צר, Netz; file; net;
ותעשה אדם (הפקר) כדגי הים כרמס לא מושל בו
כלה בחבה העלה יגרוהו בחרמו ויאספיהו במכירתו
(חנק' א' יד-יה). על כן יובח' לחרמו ויקטר למכירתו
כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו
ותמיד להרג גוים לא יחמול (ש"ס יו-יז). ופרשתי עליך
את רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי (יחזק' לז
ג). משמח חרמים תהיה בתוך הים (ש"ס כו ה). יעמדו
עליו דגנים מעין נדי ועד עין עגלים משמח לחרמים
יהיו למינה תהיה דגתם (ש"ס מז י). החרם טמא
מפני זוטו (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם
טהור ומוטו טמא ר"א בן יעקב אומר אף העושה
בגד מן החרם וכפלו טמא (ש"ס כח ט). כיצד צדין
דגים בחזקת טהרה בין שצדן בחרם ובין שצדן
בכפיפה ובין שצדן במצודה (תוספתא מכשיר' ג יב).
במה מצודות וחרמים עשיתי לו (לבן חדר מלך
אדם) עד שמסרתיו תחת ירך ושלחתו והלך בשלום
(ירוש' סוף מנה' ז). — צד אותו חרם: אבד חסיד מן הארץ
וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיו
יצודו חרם² (מ"כ' ז נ). ומוצא אני מד ממות את
האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה
(קהל' ז כו). — ב) *ים או ברכה שצדים בהדגים: ימה
שר מבריא בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא
שנטל מלא חבל חרם בדרומה (כ"ק פא:). נדר בחרם
ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים (נדר' כ ד).

1) לפי דעת רוב החכמים מהשם חר' א) בערב'
שמשמש במשמ' נקב.

2) בקצת כ"י ח קמוצה, אך ברוב הספרים
בצירה, וכן הסמורת בסמוק והכיתוי את הארץ חרם:
שנים בסוף, וכן רד"ק: בחמש נקודות.

א) חר

א) חרם

ג. חרם¹, ש"ת, מ"ר חרמים, — נקע מלא מים: תני
רבי חייה חרם² שבין תחומי שבת צריך מחיצה
של ברזל דהפסקיו (ערוך' מז:).

חרם², חרם, ת"ת, — מי שח'טמו תחת המצח שקוע
והוא יכול לבלח שתי עיניו כאחת: איש עור או ספח
או חרם או שרוע (ויקר' כא יח).

חרם, קל לא היה נהוג בזמן הקדום.

— הפע', החרים, החרמתי, והחרמתי, החרמתי, והחרמתי,
יחרים, ויחרם, נחרים, ונחרם, תחרם, להחרים, נווי
החרם, החרים, — עשה חרם, נתן דבר לחרם, במשמ'
הקדוש: אך כל חרם אשר יחרם איש לוי' מכל אשר
לו מאדם ובהמה ומשרת אהותו לא ימכר ולא ינאל
כל חרם קדש קדשים הוא לוי' (ויקר' כו כח). והרקות
עמים רבים והחרמתי לוי' בצעם וחילם לאדון כל
הארץ (מ"כ' ד יג). — ובמשמ' השמיד: והכיתם (אח
העמים במדבחה) תחרם תחרים אתם לא תכרת להם
בית ולא תחנם (דבר' ז כ). ויחושע לא השיב ידו
אשר נפח בכידון עד אשר התחרים את כל ישרי העי

1) עי' הערה לקמן. — 2) כך הגרסה בנוסח',
וכן ברש"י ותוספ' שרצו לגורו מן מצודות וחרמים או
מן וחרמים יי' לשון ים, וכן בכ"י א"פ, וכן באו"י מי'
קנא ובר"ף כ"י, אבל בר"ף הנדפס ובראש דפו' ויניציה
ובס' העתים וברוקה, חרם, בסמך בסוף (ד"ס), וכן
בר"ף הנדפס. אך רגלים לדבר כי בר"ת שהיה לעיני
בעלי התוספ' היה חרם במס', כי הם הביאו פרושו של
ר"ח ולא העירו שהוא גורם בסמך. והנה רש"י פרש חרם
זה כמו ב. חרם במשמ' מצודת דגים, וכבר הביאו התוספ'
פרושו של ר"ת שפרש חרם זה במשמ' נקע מלא מים
סתם, והסתיעו גם מר"ח שפרש חריץ מלא מים, וכן
הר"ף, ובגמ' כ"י מ' בפרוש חריץ מים במקום חרם
שבנוסחא' (ד"ס). ע"פ, הנוסחא' חרם מכרעות, ומשמ'
בארז דנו הקדמונים, ואעפ"י שלא נתברר מקור המלה
במשמ' זו יש לה זכות אורח בלשוננו, ועי' מים.

3) בערב' משמש הפעל חרם א) במשמ' נקב
את דופן הפנימי של האף. ואעפ"י שאפשר כי כך היתה
הכונה בהתאר חרם גם בערב', ובמשמ' זו פרשוהו
רוב החדשים, אעפ"י אין ספק כי בזמן התלמוד היתה
לו הכונה הרשומה בפנים, כמו שאמרו: חרם שחוטמו
שקוע (ספרא לאמור מח). חרם שחוטמו שקוע וכו' יוסי
אומר אין חרם אלא הכותל שתי עיניו כאחת (נכור' מג:),
ופרוש זה שבאה עליו עדות הקבלה הוא המכריע.

עמו בארבע אמות מחרימין כדי לייסרו (רמב"ם ת"ת ז'יג). עכשו נהגו להחרים ולהשביע על דעת המקום ועל דעת הקהל (משפ' סתם למכ"ן, כסוף כלנו). ועכשו שהנהיגו אבות לומר מחרימין אנו ומשביעין שלא יעשה אדם דבר פלוני ובר העובר ועושה ארור הוא (ספ'). בגזרת עירין וכמיסר קדישין אנו מחרימין ומשביעין ומגדין ומשמתין ומקללין ומאררין על דעת המקום ועל דעת הקהל (כלנו, סי' קלט). בני העיר ששחרימין פורעין המס כל מי שלא יבא לזמן פלוני ויפרע (ס"ח ס"ח"ט ו'). ר"ג החרים על הנושא על אשתו אבל ביבמה לא החרים וכן בארוסה וכו' ולא החרים אלא עד סוף האלף החמשי (ש"ע אה"ע א'). תקנת חכמים היא שרשאי כל אדם להחרים בבית הכנסת על כל מי שיוודע לו עדות שיבא ויעיד (לנוס כת). — והחרים על עצמו: ובעת שנחשד (בדבר עברה) החרים על עצמו אם עשה זה המעשה (כלנו, כספ' ר"ח א' לפי').

— הפע' החרם, יחרם, — שהחרימוהו, שהשמירוהו: וכן לאלהים יחרם (בלתי דיו' לבדו (שמות ככ"ט). — ובמשמ' הקדישוהו לשמים ובדומה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ויק' כז כט). — והרכוש ובדומה יחרם, ילקח מבעליו ויעשוהו חרם: וכל אשר לא יבוא לשלש הימים כעצת השרים והוקנים יחרם כל רבושו והוא יבדל מקהל הגולה (עז' י ח). — *ויחרם האיש, והוא מחרם, מוחרם, שהטילו עריו חרם דתי: מגזירה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין זו מזו חרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין זו (מו"ק טו). שעל דעת כן הוחרם מתחלה (משפ' סתם למכ"ן, כסוף כלנו). שאסור לאכול ולשתות עם המגורה או המוחרם (ש"ע י"ד של ס). האיש העושה הרע הזה וגם העדים אשר המציאו עצמם לעדות קידושין יהיו מוחרמים ומגורים בשני

(¹) אמר ריב"ג במשחלחק: בנקד אלדמה פי יחרם מן אל יא אדי אלחרף אלחלקי, ע"כ, ובעבר: בהעתק הקמץ החטף מן היות אל האות הגרזנית, וכן ברקמה (שער ל): החרם (יכוש' יא יא) והכניסו על הה"א הקמצות על הזרות היה כבוד עליהם היות הקמץ בה"א עם תנועת הת"ת והיה זה קל עליהם בה"א והתחל בעבור נח הת"ת מפני דגשות הת"ו. ע"כ, וחלקו החדשים ע"ו, ואמרו כי צריך לקרוא היות בקי"ה (לכנור) כהערה למשחלחק (ספ) והעתיקוה (Stade 93, Johorau), אך אנו מוסיבים עד מסורת רבי הלשון שלנו, ועי' הערה לערך אני.

(יכוש' ח כו). ואת כל מלכיהם (הכה יחושע) דא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים (ספ' י מ). כל אלה ערים בצרת תומה גבהה דלתיים וברית וכו' ונחרם אותם כאשר עשינו לסיוח מלך השבון החרם כל עיר סתם הנשים והטף (דכ"ג ג כו). ואת עמלק החרמתי (ס"א י כ). אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (נמד' כא כ). והבאתים (את האויבים) על הארץ הזאת ועל יושביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתיים ושמתים לשמה ולשרקה (יכוש' כה ט). לך והחרמתי את החטאים (ס"א י כ ית). ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיוח ולעוג אשר החרמתיים אותם (יכוש' כ י). לך והבית את עמלק והחרמתיים את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמטה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מנמל ועד חמור (ס"א י כ ג). ואת היותר החרמנו (ספ' י כ). כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (שופ' כא יא). וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (נמד' כא ג). ויכנס לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה דא השאיר שריד (יכוש' י ט). כי לזכר יחושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליוריתו ולמלכה בן עשה לעי ולמלכה (ספ' א). ויכרת (יחושע) את הענקים מן ההר וכו' עם עריהם החרים יחושע (ספ' יא כא). ויכו את אלהים ואת המענינים אשר נמצאו שמה ויחרימום עד היום הזה וישבו תחתיהם (דסי"א ד מא). ואל תחמלו אל בתריה החרים כל צבאה (יכוש' נא ג). סלוח כמו ערמים והחריםה אל תהי לה שארית (ספ' נ כו). — ובמשמ' נזר עליהם בדיה: כי קצף לוי' על כל הגוים וחסה על כל צבאם החרים נתנם למבח (יכוש' לד כ). — והחרים, במשמ' מעל ונגע בחרם: ורק אתם שמרו מן החרם מן תחרימו (¹) ולקחתם מן החרם (יכוש' ו ית). — ובמשמ' *הכרין חרם על איש: מגדין דאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים (מו"ק טו). אמרו (אחי יוסף) גחרים בניינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו (כלנו, כספ' מד' אגד). גורגו וגרינו והחרמונו על כל איש ואשה הקרובים או הרחוקים אשר יבוא את חברו בדיני נויים (נוסח' תנ"י לר"ת, ספ' ק"ו). וכן אמר ראו בית דין להחרים לזה לכתחלה ולהחרים מי שיאכל עמו ושותה עמו או מי שיעמוד

(¹) יש מגיהים תחמו לו ת"ע, אך לפי הנוסחה המקובלת יש לו לפעל זה המשמ' הרשומה בפנים.

כל עיקר וכו' יענשוהו תיכף ומיד וכו' בעונש גוף ועונש ממון להרסו ולרדפו עד חרמה וכל ישראל גקיים (מפני) הקס' שנת ש"ג, כנס' ישראל, ב, לקוט' סי' ת). ונכון מעם אלהים ואדם ליתן עליו (על האדם המחרם שברח לעיר אחרת) חומרי מקום שיצא משם ויצאו מבית לקראתו בנח"ש ובכל כפיות ונגישות ורדיפות עד חרמה (מכת' ד' אל' כפולין, שנת תכ"א).

חרמון, ש"ז, — כמו ב. חרם: מה חרמון זה כל טובו נתון בוטו כך כהונה מיעקב לזיה מיעקב מלכות מיעקב (מד"ר ש"ה, חתי מלכות).

חרמל¹, ש"ז, — שם עשב חריף הטעם וזמר יצמה בראשית הקיץ, Paganum Harmala; ויעורר בהם רפואות מעוררות מאד כמו זרע חרמל וזרע חמא הררית (קאנון ג' ע' כו). ותחכוש בפרת החלה מופלא ומוזה נפת גרברי באן בחומץ וגם חרמל עם זרעו בחומץ עד שימוח ויחושבו (ס"ט ע' כו). בודקין את הבתולה מביאין חרמל² שית (סמלי' לר"ש בר"ש 477).

חרמין³, ש"ז, — שם נחש ארסי מאד: בגשיכת באשיליקוש והוא הראשון למין פתן חרש וחורמן (קאנון ד' ע' ככ). כבר זכרו חורמן בתארים קרובים מתארי המוכתר (הוא באויליק) שהוא אינו צולה ואינו ממית בגשיכה לבד אבל גם בהכמה ושמיעת שריקתו ואי זה בעלי חיים שיש שישוך ימק בשרו וימית מה שיקרב אליו מבעלי החיים אך הם תארו אותו שעורו חלף שעור המוכתר וחשבו

¹ בערב' חרמל א, ותרגמו אסף בארמית בש"א (ספ' רפואות חספ 73), והוא בשבשא בסור' (Löw, Pfla. 371). וכן בערוך (בשמש המ"מ) שתרגם חרמל כפתילת המדבר ובשבשא. ויצמח העשב הזה בצדי הדרכים בסוריה ומדבר סיני ומצרים (פוסת, נבלת סוריס ופלגטין 191) וגם בלשון פוגית (לו 411). — ² אינני יודע מקור המאמר הזה ומה כוננו האמתית.

³ בארמ' הביא הערוך תרג' פתן חרש חורמנא חרשא, ותרגמו בבלי נחש עליו דרך כחיו חורמן ישבו עלי אורחא, ע"כ. ואמר בר עלי: ואית תוב אף חיינא חרמנא ויערף באבן קתרה. — ובעבר': ויש כמ"כ אף נחש וידוע באבן קתרה, ר"ל שבערב' יקראו כך דגנחש זה. ופרשו המלוגים הערבים השם אבן קתרה ואמרו שהוא נחש קטן כורת ארוכו, אך ארסי מאד וזי שהבישו הנחש הזה אין לו רפואה. ואמרו שהוא בכור האפעה.

(a) חרל

עולמות (תקנ' הקסל' שנת ש"ג, כנס' ישראל, ב, לקוט'). קל, חרם: שהלכו (כל השבטים) ונפלו על פניהם ארצה לפני ארון ברית ה' ועשו תשובה גדולה וחרמו ושיהא כל ישראל עולים אחריהם ועשו שבועה מקטן ועד גדול (פרקי ר"א לח). כל נדרים ואסורים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושרמנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה מיום הבפורים שעבר עד יום הבפורים הזה הבא עלינו בכלן חורנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר וכו' אם חרם חרמנו אין כאן חרם (רס"ג, נוסח כל נדרי, בסוף כלנו). — ועי' נדוי.

חרם, ש"ז, מ"ר חרמים, — אדם, גנב, גולן: גורדין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה (נדר' ג' ד). חרם¹ שפשט ידו כמדומה שהיא של שמן ואח"כ נמצאת של יין (תוספתא פ"ז ו'). לאימכרנה (את המטבע החסרה) לא לתגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים (ס"ט כ"מ ג' יט). הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין (מס' דא"ר ב). משל לאדם מהלך בדרך ומחורתו בידו הגיע להרגים נתן להם מה שנתן ונצל הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן ונצל (מדר' תהלי' קית).

חרם, ש"ז, מ"ר חרמים, — דיג שצד דגים בתרם: קיבלו עליהן חרמי מבריה ונרומי צפורין רשומי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש' פסח' ד' לד). החרם הזה צד במים ואינו צד ביבשה אבל האשה צדה בים וביבשה (תנחומא נח"ד).

חרמה², ש"ג, — במשמ' חרם: ערי ארדוף ואשיגה ואכה ערי חרמה, ואשיגה כמו נחש והנחש גדול ערמה (ראב"ע, הרמקת כליל חכמה). וכל מי ששותק

¹ כך בתוספתא נוסח' הרפוס וכ"י אר"ם מהדרי' צו"מ, וכן בגמ' ע"ז גח. אך בפרושי רב נחשון גאון שבסוף תש' גאון' שד"ר טוב עלם מהד' קאסיל דף ב. הגרסה חרים, יוד אחרי הריש, ופרש שם: גוי שממונה על מכס שד' מלך. ע"כ. וגרסתו של ר"י נחשון גאון ופרושו גותן זכות למלה חרים, משקל חסיד, לש"ת לפקיד ממונה על המכס.

² במקרא שם עיר: וירד העמלקי והכנעני הישב בחר ההוא ויכומו (את בני ישראל) ויכתום עד החרמה (גמל' יד מה). ויקרא שם המקום חרמה (ס"ט כא ג). מלך חרמה (יקוט' יב יד). ועל סמך דבור זה השתמשו בשם חרמה במשמ' חרם במשמ' הרשומה בפנים.

שהוא מאמה עד אמה וחצי (ש"ס כג). — ואמר המלוי: חסוקי ירכיך כמו חלמים, ומרוב נאונך עצמותי נחלמים, דלת ראשך-ב ח ו ר מ ן, ושומאתך בעובדי חסן (תוכח' עוסר לעזר' הכנלי ט).

חַרְמִישׁ ⁽¹⁾ ש"ז, — מַגַל יד, בלי שהאבר קוצר בו את השבדים, קטן מהמגל, Sichel; faucille; sickle : מהחל חרמש⁽²⁾ בקטה תחל לספר שבעה שבעות ועשית חג שבעות (דנר' יו טי). כי תבא בקטת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף עד קמת רעך (ש"ס כג כו). — ובסהמ"א: מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל וכו' נתנו בחרמש שלא ישמט המסמט (תוספתא כ"ג כ"ד). אילן שהתלוע מנרדיו אותו בחרמש או בקרדום (כ"ג נחש' גאון, כסוף תש' 1)

לא נתברר מקורו. קצת החדשים אמרו שנגזר מן חרם בהוספת ש המשקל, אבל אין בשרש חרם שום משמעה שיסתעף ממנו שם לכלי קצירה. ועי' בהערה לקמן. — ⁽²⁾ ת"א מגדא, וכן רסע"ג אלמנל, וכן שאר התרגומים הקדמונים וכל המפרשים הקדמונים והאתרוגים. ואולם מפני שלא בא בתנ"ך השם הזה אלא בשני המקומות האלה ובכל שאר המקומות שמדובר שם על ענין קצירת הקמה השתמשו רק בשם מגד, קצת קשה להניח כי השם חרמש אינו אלא שם נרדף להשם מגל ואין שום הכדל ביניהם. ומשמוש הלשון בזמן המשנה אנו רואים כי היו היהודים שני מיני מגל, אחד קטן ואחד יותר גדול, וקראו להראשון מגל יד ולהשני מגל קציר, ונראה מהענין בשני המקומות מדבר הכתוב בעת שהאכר רק מתחיל לקצור מעט שבלים שבשלו בשדהו, ולזה האכר משתמש במגל קטן, ובמקום השני הכתוב מדבר באדם שבא בקמת רעהו שרשאי הוא לקטוף מלילות אך דא לקצור במגל, וגם כאן יותר יש לחשוב כי הכוונה היא למגל קטן שרגילים ב"א להביא בידיהם, ומשמוש שר רב נחשון גאון שמוכא בפנים נראה כי חרמש הוא בעין סבין עקום, ומפיו לא עשו פנימות. ור' אהרן הקראי (כ"ג גן עדן) חלק בין חרמש ומגל שהחרמש הוא בלח ומגד הוא ביבש. והנה עצם זה השם חרמש^(א) ישנו גם בערב' ויאמרוהו לארמיה קשה, חרמ'ה, שאין על פניה שום צמת, ואודי נסתעף מזה השם חרמש בעבר' ככלי שעושה את האדמה חרמש, ר"ל כלי שבו מחליקים את פני האדמה, קצת החכמים ראו בחרמש המלה הערבית הרמוז (b) לסבין, ואחרים גלמוש, כלי ברזל ישתמשו בו בשעת הקצירה להקח את קני השבלים יחד.

גאון ריע"ט). — ואמר הפוסק: ליל שמורים עמר חרמשו פלחם, ובמלחמת תנופה גלחם (מעיר' ליל יו"כ, ל"ט).

חֲרִין ⁽¹⁾, ממנו אולי שם העיר חרין.

א. חרם ⁽²⁾, ממנו א. חרם.

א. חרם ⁽³⁾ ש"ז, — כהפס' חרם, — שם מחלה, מין ממני השחין בעור, שגורם אפול' וחכוך חר' וקשה, Juckblattern; prurigo : יכבה יי' בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרם אשר דא תוכל להרפא (דנר' כח כז). — ואמר המשורר: דולא בנו יעקב יחיה את שחין ימים במל חסדו ורופא חרסו (ר"י בן סהל כשנח רמכ"ע).

ב. חרם ⁽⁴⁾, ממנו ב. חרם, חרסה.

ב. חרם ⁽⁵⁾ ש"ז, — שמש, Sonne; soleil; sun : המרגיו ארץ ממקומה ועמוריה יתפלצון האמר לחרם ולא יורה ובעד כוכבים יחתם (איזן קו וי). — ואמר המשורר: אמרו לאיש צבע שער דחיו ארום עלי ציץ הוא כמו חרס⁽⁶⁾ (רמכ"ע, תרש"ט ה). צביה

⁽¹⁾ בערב' חרנ' (8) משמש גם במשמ' שהה במקום ולא זו ממנו. ואולי מזה שם העיר חרין. וקצת החדשים גזרו השם חרין עפ"י צורתו בערב' בחית דנושה, מהשרש חרר במשמ' ח"ם האש או השמש.

⁽²⁾ עי' הערה להשם א. חרם.

⁽³⁾ לא נתברר מקור שם זה. אמר רד"ק: נקרא חרם לפי שמתכבין אותו בחרם כמו שנאמר ויקח חרש להתגרד בו. ע"כ. וגם רוב החדשים סוברים כי חרם זה דומה לנ"ח חרם שלקמן ועקר משמ' הוא החכוך. אבל במשמ' בלי חרם לא אמרו בערב' הקדומה חרם בסמך אלא חרש בשין שמאלית, ורחוק הוא שאמרו או משרש זה בעצמו להמחלה חרם בסמך ולא כמו"כ בשין שמאלית. ובאמת, שרש חרש בערב', שהוא מקביל להשרש חרש בערב' שממנו חרש, אינו משמש כלל במשמ' חכוך ונרדף, ואין שום שם משרש זה למין שחין על העור. ועפ"י כללי חלוקה האותיות בין עבר' וערב' יותר נראה כי חרם זה מקביל להשרש חרצ בערב', והשם חרצה (b) לפצע שקורע העור. וזכרנו משמ' המלה בדיוק הזה אונק' תרגמה בחרסא, וכן בסור', ואעפ"י שהמלונים הסורים תרגמו חרסא בגרב הערבי, אין ספק בדבר כי בערב' היה הברל בין גרב ובין חרם. ואמרו בגמ' חרם הוא גרב היבש, והשבעים תרגמו במלה שר"ל אכול וחכוך קשה, וכן הירוג' תרגם prurigne, וכן רסע"ג חכה (c) בערב'.

⁽⁴⁾ רק עברית, ולא נתברר מקורו.

⁽⁵⁾ ורשום בצדו: מל', האומר לחרם ולא יורת.

(a) حرن (b) حرصة (c) حكة

(a) حرمس (b) هرميز

יקלוק את מקומו (ס). — חרם הדרייני, חרם שיין בלוע בו: אלו דברים של ע"א אסורין ואיסור הנאה היין והחומץ של ע"א שהיה מתחילתו יין וחרם הדרייני (1) ועורות לבובין (ע"ז כ ג). — ולכתוב עליו: כתב בחרם ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול (תוספתא כ"מ כ ד). כתבו (את הגט) על החרם או על נייר (ירוש' קדוש' א נח ג). — נמליצה, צלל במים אדירים והעלה חרם, ר"ל טרח ויגע הרבה בדבר ולא עלה בידו אלא דבר קל הערך, כמו מי שצולל במים אדירים לדלות פנינים והוציא חרסים: שהנשבע לעבור על דברי צבור נשבע לשוא הוא וכו', וצלל במים אדירים והעלה בידו חרם ולא נפטר מגזירת צבור אם כדון גורו (תשו' רש"י, או"כ ב). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרם בידם כי לא ידעו ממנו יתברך דבר (מנח' קנא' לר"י מפסא 22). — ובהשאלה, "בנוי לצפוי קשה על קצת בע"ח כמו החלון וכדומה: סביב גוף זה הב"ח חרם מקשיי ושער בעבור שמירתו (רש"י דוראן, מנ"א, ח"ד ד). בב"ח הבלתי דמים הרך והחרם הקשה ובעל חוליות (ס).

ד: חרם, ש"י, — כמו נ: חרם: חרם (2) שבין שני תחומי שבת (הרי"ף ערוך, סי' תריט).

*חרם, ש"י, — מי שעושה כלי חרם: אל תקרי (בכתוב מרגלים חרש) חרש אלא חרם שעשו עצמם קדרים שלא יכירום בני אדם (פרוך, כספ' ילמנו).

חרם (3), מלעיל, ש"י, — כמו ב: חרם: ויאמרו לו אנשי העיר (לשמשון) ביום השביעי בשרם יבא (התרס"ה 4) מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט' יד יח). חרסות, — עי' *חרסית, בהערה.

(1) ופרשו בגמ' שם (דף לז): א"ר יהודה אמר שמואל חרם של הדריינים קיסר כי אחא רב דימי אמר קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם עבדה ונטעה ורמי ליה לחמרא בגלופי חיורי ומייצי להו לחמריהו ומתברר להו בחמסי ודרו בהרייהו וכל היכא דמשו תרו להו ושתו. — ועי' יין.

(2) כך הגרסה בהרי"ף הגדפס, במקום חרם שבנוסח' הגמ', וכך בראש דפוס ויניציה וכו' העתים וברוקה, וכן בר"ת הגדפס, והוסף שם הרי"ף: פירוש חרם כמו חריץ מלא מים, ע"כ, ועי' הערה להשם נ: *חרם. (3) ה נוספה, כמו לילה. — (4) יש מגיהים התדרה.

בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב, בעת יעל עלי וחר באפה עשן כשם עלי חרם ראה עב (ס ד). אבל ארוץ אני לקראת תבונה, בעוד חיין כרוץ גלגל וחרסו, ודע כי דא אנוש יקנה תבונה, באיש יקנה מעט כסף בכיסו (רש"י, נחר מסחלי).

נ: חרם, כמו חרש, וממנו נ: *חרם, *חרם, *חרסי, *חרסית.

נ: *חרם, ש"י, — כמו חרש: חרם כדי ליתן בין פצים לחבירו (שנת ח' ז). בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרם (תוספתא שני' ג יס). — ומ"ד: חבית שנתרועעה וספלה בגללים אע"פ שהוא נוטל את הגללים והחרסים גופלים (כל"ס ג ד). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין (ס ט ט). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ז ט). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתים דקה (ספרא אחרי ק). בראשונה היו אומרים מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגט (תוספתא שני' ג ט). ולוף בידו וברגלו ובחרסין של שוקת (ס פסו ג). חוקת חרסין הנמצאין בכל מקום מהורין (ס כל"ס כ"ק ג ט). נשברה כרו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה חייב (כ"ק ג א). — בלי חרם: דא יקוב אדם שמופתר של ביצה וימלאנה שמן ויתנגה על פי הנר בשביל שתהא מנומפת ואפילו היא (הגר) של חרם (שנת כ ד). גת של אבן שופתה עכו"ם וכו' יקלוק את הזפת ושל חרם אעפ"י שקלף את הזפת הרי זו אסורה (ע"ז ס יא). בלי חרם (1) ברייתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה (מד"ר כרל"ש יד). לזהבי שהביאו לו (מוניטה) אחת וראה אותה מבפנים של חרם ומבחוץ של זהב לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב אמר להם הראשון חרם היה והיה מצופה זהב אבל זה כולה זהב (ס שמו"ס). אין עושין כסוי לגינת לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרם מפני שהוא מין במינו (ס ויקר' כז). — חרם התנור וכיוצא בו, דופנו או קרקעיתו העשוי חרם: גמף מרוטבו על החרם וחור עליו יטול את מקומו (פסח' ז ב). נגע בחרסו של תנור

(1) כך במהר' תאודור, ובנוסח' חרש, בשין. —

וכדומה, Tunke; sauce : הביאו לפנינו מצה וחזרת
וחרוסת ושני תבשילין אעפ"י שאין חרוסת מצוה
(פסח' ג). אין נותנין קמח לתוך החרוסת או
לתוך התרדל ואם נתן יאכל מיד (ס' נ ח). תבלין
זכר לתבן חרוסת⁽¹⁾ וזכר למיט (גמ' ס' קטו). מצה
לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד חרוסת
לפני כל אחד ואחד (הל' פסוק' ל"י גאון, הל' פסח).
והחרוסת (בפסח) היא מצוה מדברי סופרים וכו'
ועושין אותה ממיני פירות מתוקים ומרורים וחומץ
ומתבליים אותם בתבליים (אבודרהם, תפ"ל ליל פסח).
— ואמר הפייטן : ולמה טבולו בחר'ס ת, וזכר למיט
שאשה עם בעלה דורסת (יול' שנה"ג, לין ערוך). —
ואמר המלויץ : ובי"ד (בניסן) בין הערבים מועד צאחנו
ממצרים נערי בני ישראל מערכה מול מערכה טחנו
ברחים או דכו במדוכה לעשות חרוסת מקובץ מבמה
מינים (ר' קלוני', אכן נתן סה). — בית החרסת,
כלי שמחזיקים בו החרסת : כל הכלים שנשתמשו בהן
חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור.
הואיל שהימצו קשה אמר רב אשי ובית חרוסת
בבית שאור שהימצו קשה דמי (פסח' ג).

*חרע⁽²⁾, ממנו *חריע.

*חרף⁽³⁾, ממנו א.חרף, א.חרף, *חרפי.

*חרף⁽⁴⁾, ש"ן, — זמן השנה שאחרי הקיץ, ראשית
ימי הגשמים והק"ר, Herbst; automne; autumn.

שגזר מן השם חרם מפני שמראהו דומה קצת לחרם
כתוש : על כן עושין אותה מכל מיני פירות מתוקין
ומרורין וחומץ כמו המיט שיש בו כל דבר (ערוך, ערך
ח'ראשה) וקוהוט הרישה (b) אינו נכון כלל, כי בשני
השמות הערבים האלה אין שום דמיון להדבר המכונה
בהשם חרסת. — ⁽¹⁾ ואמרו בגמ' (ס' קטו) : האי חסא
צריך לשקועיה בחרוסת משום קמח.

⁽²⁾ בערב' משמש השרש ח'רע (e) במשמ' דומה
להשרש חרץ בעבר', ואולי גם השם חריע דומה קצת
להשם חרוץ במשמ' והב ע"ש גונו.

⁽³⁾ בערב' ח'רפ (d) במשמ' קטיפת הפירות ולקטתם.

⁽⁴⁾ בערב' ח'רף (e), ופרש אבו אלמנצור וז"ל :
ואחד פציל אלשנה והי' ת'דאח'ה אשהר מן אח'ר אלקיט'
ואול אלשתא ושמי ח'רפא דאנה תח'רפ מיה אלת'אמר

*חרסי, ת"ז, מ"ל חרסיים, — של חרס : במין השני
והוא החרסי ואולם זה הב"ח הוא מעט
החלקים והוא מעט האברים החצוניים (רש"י דוראן,
מג"א, ח"ד). העופות והדגים והרץ הגוף החרסי
הנקרא בלשון יון מלאקר (ס'ע). שימצא מין שיקוב
בלשונו כמו מ"ש בקצת ב"ח חרסי שהוא יקוב
חרס קצת מיני חלוון (ס'ע). וזה מהב"ח החרסיים
שהנקבה מכנסת אבר בזכר וכן יש מזה המין שאין
חבורם דבר אחר אלא שהם מתדבקים וע"ז (ס'ע).

*חרסית⁽¹⁾, ש"ן — ח'רס שעושים ממנו כלי חרס,
ומכחות חרס שעשאן כעין מיט, Töpferlehm
argile, terre glaise; clay : כרם רבעי מציינין
אותו בקווות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל
קברות בסיד (מע"ש פ' א). חרסית כדי לעשות פי
כור של צורפי זהב (שנת ח'ד). מכסין (את החרס)
בזבל הרק ובחול הרק ובסיד ובחרסית ובלבנה
ובמנופה שכתשן (חול' ו'ז). מיחם שטפלו בחומר
ובחרסית (כלס' ג'ז). נותנין מיט או חרסית
תחת הגר ערב שבת עם חשיכה (תוספתא שנת ח'ז).
מולנין את הראש ואת הכרעים וטופלין אותן בחרסית
ובאדמה (ס' יו"ט ג' יט). נתן עליו מיט חרסית
אדמה מיד וגפסין אפילו כל שהוא ואמילו מבית
האומן (ס' כלי' ב"ק ד' יא). לא יקוב אדם שופרת של
ניצה וימלאנה שמן וכו' אם חברה בסיד ובחרסית
מותר (שנת כ"ט).

*חרסת⁽²⁾, חרוסת, ש"ן, — טבול עשוי מפרות כתושים
בתערובות תבליים וחמץ, לשבל בו ירקות חריפים

⁽¹⁾ מן ג.חרס. ופרש רה"ג : חרס שמכתשין
אותו ועושין אותו מיט שמו חרסית, ע"כ, ולעז הערוך
מיסטטסא, והוא testaccio בלעז. והביא הערוך עוד
פרוש אחד וז"ל : חרסית מין סיד הוא שתופרין מן
האדמה. ע"כ, ורמב"ם פרש : מיט האדמה והוא ידוע
אצל הרופאים. ע"כ, — וחנה נזכר השם חרסות, לפי
הכתיב, וחרסית לפי הקרי', בירמ' (י' כ) בין שמות
שערי העיר ירושלם, ופרשוהו קצת הקדמונים ורוב
החדשים כמו חרסית זו ואמרו ששם היו יושבים עושי
כלי חרס. אך קשה, כי השם חרס במסך לא נמצא
במקרא אלא בשון שמאלית, וגם ירמיהו בעצמו אמר
חרש (ירמ' י"א, ל' ז'ד) ולא חרס, ולמה אמר השם
הנגזר מזה חרסית במסך ולא חרשית בשון? ובגמ' ריש'
(ערוך' פ' כ' ג) אמרו : שערי חרסית שהוא מכון כנגד
זריחת החמה, ע"כ, וכן הדר"ק בשרשיו. וגם זה מוטל
בפסוק, ולא נתבררה בודאות כונת מלה זו.

⁽²⁾ מלה עברית בלדב, ולא נתברר מקורו, ו"א

(a) حراشة (b) هرية (c) خروخ (d) خرف (e) خريف

חרף

חרף

בית הקיץ ואבדו בתי השן (עמו' ג יח). והמלך יושב
בית החרף בחורש התשיעי ואת האה לפגיו מבערת
(ימ' לו כב). — ובהשאלה לימי הבחרות של האדם:
כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלה עזי אהלי (ליוב
כט ד). — ואמר המלך: אראה ימי הקור והחום גם
קיץ ואביסה זמן חורף, מאין שתות יין ימי רעה חמה
ובשתותי ימי חורף (רמכ"ע, תרשי"כ מג). מה די
ולידידים ימי חרפי על כל ללות פי אמרו חסד, אכן
בהתהפך זמן עלי לגנדי דברי קראו חסד (שס ו). —
ובמשמ' "ימי הוקנה: ואם צפון ותימן גן יפיתון
יניפון שבבי בשם וקמה, כמו עשו ימי חרפי ואפלי
דבש ארדה וממתיקי טעימה (ספר הישר לר"ת, שאל' נח).
גשו ימי בחרות ופנו ערף, וסתיו ימי חיי ועת החרף,
ישבות בגן עדני פרי ופרת, ובשערי ימטיר כפור
וקרח (מתק שפת' לרע"ט 87).

ב. חרף⁽¹⁾ ש"י, — אחד ממיני הגרגיר והשחלים,
Wiesenkresse; cardamine; lady's smock

מוזנות חדים בשום ובצר או חרף הוא נשטורש (קאנון
ג' ג ב). חורף חם ויבש יחוק השער הנופל ויועיל
לגרב ולשחין (מ' אלדכי, ש"א ה). אוכל אדם אוכלין
ומשקין שדרך הברואים לשותותן ולאבדן כמו חירקות
הקרות כגון החורף והכוסבר והלוגלוגות (סמ"ג סכ).

ג. חרף⁽²⁾ ש"י, מ"ר חרפים, חורפים, — כמו חריפות,
בענין חדור השכל: הידיעות הקנויות וחדור המדע
וחרופיה ופולפוליה וצדילתו בימי החכמה וכו' לכל
אלו הידיעות אין להם מכוא כי אם בכח הרעת דבר
(ספ' המוסר לר"י בן יעודה, אבות ב' ג).

א. חרף⁽³⁾ ש"ע, עת' יחרף, — חרף העוף וכדומה, שהה
ימי החרף במקום מן המקומות, überwintern
hiverner; to Winter יעזבו יחדו דעים הרים
ולבהמת הארץ וקץ עדיו העיט וכל בהמת הארץ
עליו חרף (יע' יח ו). — ואמר המשורר: ועד אין
אחרף ואקץ, בינות חרפי ואקץ (ר"י הלוי, קראיס כלכב). —
ובסמ"א: ותור לא יחרף במקומו וכו' כ"א מעבר דים
(שע"ש ס' א). — "ותרפה הארץ, במשמ' היתה בחרף:

- (1) בערב' חרפ' א, ואמרו שעיקרו בלשון נבטית,
ובערב' אלשפאה, ואמרו שהוא זרעוני רשאר הכר.
- (2) גזור מן אחרף, עיי"ש.

(א) חרף

שהוא ימי החרישה בשדות בארץ ישראל, וגם כל
ימי הגשמים והקר, Winter; hiver: עד כל ימי
הארץ זרע וקציר זקן וחם וקיץ וחרף ויום ודילה לא
ישבתו (בראש' ח כב). כך יום אף לך לילה אתה
הבינות מאור ושמש אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ
וחרף אתה יצרתם (תהי' עד יו"ו). והיה ביום ההוא
יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים
אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה (זכר' יד ת).
מחרף⁽¹⁾ עצל לא יתרש ישאל בקציר ואין (משלי כ ד).
— ובסמ"א: חצי תשרי מרחשון וחצי כסלו זרע חצי בסלו
טבת וחצי שבט חורף (כ"מ קו:). השכם ואכול בקיץ
מפני החמה ובחורף מפני הצינה (כ"ק זב:). אתה
היום רואה החורף את שרך גדילה ובאה עד שנעשית
שבולים (פסיק' רנתי כס). מועד החורף קר ולח מועד
האביב חם ולח (אס"ק 5). וראשית שנתם הוא כמו
שבעת יום אחר תקופת החורף בזמן שהימים
מתחילים להתארך (פרוך, סרך קלנדס). — זמ"ר חרפים:
ואל זה כיוון אלפרנג'י באמרו ויהיו זמני החום והקור
שנים דהם כמזג כי הזמן המשומר אלינו היותו קיץ
אחד וחורף אחד הוא אצלם שתי קייצים ושתי
חורפים (אספירא לר"א בר"ח הנשיא ג). שכל השוכנים
תחת קו הישר יש דהם שני קייצים ושני חורפים
וכו' ושני החורפים הם בהיות השמש בראש מזל
סרטן וכן בראש מזל גדי (נחמ' וע', דוד גנו קט). —
והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ' סוף הקיץ בלבד:
ומה שירד מן הגשם קודם י"ז מרחשון הוא ממטרות
החורף לא מתחלת הסתיו (פי' המעט' לרמכ"ס, פאה
ח א). והקיץ הוא כל זמן החם והסתיו הוא כל
זמן הקור וידמה שיהיה האביב זמן הפרחים והתחלת
הפירות והחורף זמן שגוי מראה העלים והתחלת
גבוה העצים (קאנון א' כ' ג). — בית החרף, שדרים
בו ב"א בימי החרף והקר: והכיתי בית החרף על

(כאלן אלפרנג), ובעברית: הוא אחד מפרקי השנה והוא
שלשה חדשים מאחרית הקיץ ותחלת הסתיו וקראוהו חרף
מפני שקוטפים בו את הפירות. ואמר אבן אריא' יר שהוא
הזמן שבין סוף הקיץ ותחלת הסתיו. וחרף הוא גם שם
תחלת המטר בראשית ימי הסתיו, ואמר אבן חניפה
ו"ל: דיש אחריו פי אלאצל באשם אלפצר ואנמא הו
אשם מטר אלקוט' ת"ם שמי אלזמן בה, ע"כ, ובעבר':
אין חרף בעקרו שם לפרק השנה אלא הוא שם מטר
הקיץ ואח"כ כנו בו את עת השנה. ואבו זיד אמר
להפך כי חרף הוא המטר האחרון, כמו מלקוש בעברית.
— (1) יש מניחים בחרף.

ראש חדש אינו יום המעשה (ג"ע לר"א הקרלוי, סוף ענין החדש יג). — ואולם רוב שמושיו בבנין פעל.

— ע"פ, חרף: כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). עשק דר חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה (ש"א יז כס). אויזי ישמע יי' אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי (ישע' לו ד). ויאמר הפלשתי אני תרפתי את מערכות ישראל היום (ש"א יז י). אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שס מה). את מי חרפת וגרפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רבבי אני עליתי מרום הרים (ישע' לו כג-כד). זאת להם (לבני עמון) תחת גאונם כי חרפו ויגרלו עד עם יי' צבאות (לפני כ י). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עקבות משיחך (תהלי' פט נג). כל היום חרפוני אויבי (שס קג ט). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפנוך אדני (שס טט יב). ויאמר (גדעון לאנשי סכות) הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אתי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם (שופט' ת יב). עד מתי אלהים יחרף צד יגאץ אויב שמך (תהלי' עד י). ויחרף (איש מדין) את ישראל, ויבהו ויהונתן בן שמעי (ש"ב כא כא). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדול ואסתיר ממנו (תהלי' כס יג). והיה להם (המורא שאירא מהם) לשם רע למען יחרפוני (נחמ' ו יג). מקור פחרף ומגדף מפני אויב ומתנגם (תהלי' מד יז). — ובתו"ם: שבשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים (עקי' בשלח כ א). שלטון משל מלכות יון היה עובר לאלכסנדריואה וראה את ירושלים וחרף וניאץ וגידף (ירוש' מגי' א טג). המחרפים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר בראש' א). לפי שהיה מחרפים (סימרא את ישראל) ומגדפים לכך מת מיתה גדולה (שס כמד' ד). — ואמר הפיטן: חרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי ארונניהם לגדל לעגת (יז' ז פסח, אמרו). — ובהשאלה, חרף נפשו לדבר, שם אותה בסכנה, expose; expose; in Gefahr bringen; ובולן עם חרף נפשו למות ונפילי על מרומי שדה (שופט' ט ית). — חרף בפלוגי, נלחם אותו בחורף נפש:

תישן תנום ארצנו גם תחרף כל החרף, כי תנום תרחק שמש לצפון חפן ערף (אדם שש"ק, סירת בניס).

בי-חרף⁽¹⁾, ממנו ב-חרף.

בי-חרף⁽²⁾, פ"ט, עת' יחרף, — חרף פלוגי, נסוג לאחור מאיזה דבר, abweichen; s'écarter; to retire. בצדקתי החוקתי ולא ארפה לא יחרף⁽³⁾ לבבי מימי (איוז כו ו).

גי-חרף⁽⁴⁾, ממנו ג-חרף, *חרוף, חרפה, חרפת.

גי-חרף⁽⁵⁾, פ"י, עת' יחרף, כינוי חרף, — חרף את פלוגי, בזה וגדף וקלד, schmähen; injurier, to outrage, ובינוני כמו שם: ואענה חרפי דבר כי בטחתי בדברך (תהלי' קט מז). חכם בני ושמה לבי ואשיבה חרפי דבר (משלי כו יא). כי קנאת ביתך אבלחני וחרפות חרפוקי נפלו עלי (תהלי' סט י). — ועבר כמו"כ קל: אדם הראשון לא נטרד מן עדן עד שחרף וגידף (מד"ר בראש' יט). מדרך גרוד וקדוש מה מאד חרפתני חרפה שאין עליה חרפה (שנע' יסוד' ז). — ופעול, *חרף, לנק' חרופה, מ"ר חרופות, בווי, בוויח, *מדאבה חרופה, וכדומה, מלאכה פשוטה, של ימי חול: שאסור לעשות מלאכה חרופה בחוליו המועדים וכו' שמסתייעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש חדש היתה להם שבתה ממלאכות חרופות כגון שאמר אשר נסתרת ביום המעשה מכלל שיום

(1) עי' הערה להפעל.

(2) בערב' חרפ' א, שב, ואנחרפ' ענ' ב, שמה מן הדרך הישר וכדומה, ועי'. הערה' שלקמן. — (3) פרוש רוב הקדמוני' וגם החדשים במשמ' הוכחה, וזה פרוש דחוק, ובכר פרוש הרמב"ם מלה זו במשמ' נטייה ואמר: וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי עניינו לא תסה עצתי מזה הענין (מו"ק, תרג' א"ת, א' לט), וכן הביא רד"ק בשם אביו רי"ק וז"ל: ואדוני אבי ז"ל פירש לא יחרף לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא תסאתי, ובערבי יקרא אלמנחראק הדבר הנסוג אחור. ע"כ. וזה הפרוש היותר נכון לפי בונת המליצה שטען אויב בפסוק זה שמימי לא עוב את צדקתו.

(4) עי' הערה להפעל.

(5) סוברים החדשים כי נסתתק מושג החרוף והגרוף ממושג של חר ועקץ שבהמלה חרף, אך זה דחוק, וכל המלים המשמשות בערב' במושג של חרוף וגרוף אין אף אחת דומה קצת לחרף.

(a) حَرْفٌ (b) اِنْحَرَفَ مِنْ

דאיש וחדרה לא נפרדה או חדשה לא נתן לה בקרת
תהיה (ויק' י"ז כ). — ואמר המליך: ואם תסור אלי
להתערך באשגבי צללי ובמשאבי מקלי תרוח בנוולי

דתימר בתוך הריפות בעלי. ע"ב. ופרש זה של נחרפת
כלשון הריפות, עפ"י חלוקה — ח. בא נם כגמ' בבלי
(כרית' י"א). במתם, לא בשם אומרו. והנה אין לברר מזה
אם עצם פרוש המלה היה ידוע להם ועקלים גזר אותה
עפ"י סברה מן השם הריפות, או, כמו שגוראה מהלשון
תירגם עקלים הנר, גם עצם הפרוש במשמ' בעולה
הוציא עקלים עפ"י הסברה. תרגומו היוני של עקלים לתתג"ך
אינו מצטין במגנונו, אך עקלים לא התכוון לעשות תרגום
יפה, אלא לתרגם את כתבי הקדש מלה במלה בדיוק
היותר אפשרי, ולכן בכלל הסברה גותנת שחרגוטי המלים
שלו הם דפחות דפי מה שהיה מוסכם או בקרב תלמידי
עקיבא רבו, ואעפ"י שהגורה מן הריפות אינה יכולה
להתקבל, מ"מ בעצם משמ' המלה רגלים לדבר כי כך
היו מפרשים אותה בזמן ההוא. ואולם ראייה יותר ממשית
דפרושה של המלה נחרפת יש לנו ממנהג הלשון
החיה עפ"י עדות תלמוד בבלי: האומר (לאשה)
חרופתי (את) מקורשת שכן ביהודה קורין לארוסה
חרופה (קדוש' ו'). אין ספק אפוא כי הצורף חרף שמש
בזמן ההוא, לפחות ביהודה, במשמ' של אשה יעודה
לאיש לבעילה, אך עוד הדבר מוטב בספק אם מנהג
השמוש הזה בלשון בני יהודה הסתעף מהמלה נחרפת,
או להפך, שמוש זה של הלשון החיה הוא קדום. ובמשמ'
ארוסה תרגם גם רס"ג: והיא אמה מ' טובה (א) לאי
רג'ל כאן. מנחם בן סרוק פרש: נחרפת מונחת ומיועדת
לבעל. ע"ב. ריב"ג פרש: נחרפת לאיש מפורסמת כלומר
מדוכרת לו ונזכרת ומוזה נקראת הכלה במשנה חרופה.
ע"ב. אבל נזרה זו אינה טבעית. רש"י הורה שאינו
יודע נזרת מלה זו: נחרפת לאיש מיועדת ומיועדת
לאיש ואינו יודע דמיון במקרא. ראב"ע: ולפי דעתי
שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה
ברשות אחר. ע"ב. הרמב"ם נזרה מלשון נטייה: אמרו
שפחה נחרפת לאיש דומה לערבי כלומר מנחרפה רוצים
בה נוסה מקניין העבדות דקניין האישיות (מ"א א נט),
והרמב"ם מלשון בימי חרפי, במשמ' נערה יעודה
למשכב, ורד"ק: מיועדת ומפורסמת. והחדשים
קצתם נזורה מן אחר. במשמ' העקרת של קטיפת פרות,
ובהשאלה לבעילה לזמן ההוא. ואולי מקור. המלה נחרפת וכן
וקשה להגיחה לזמן ההוא. הוא כהשרש קרפ בערב'
גם חרופה בלשון בני יהודה, הוא כהשרש קרפ בערב'
הרשום בהערה להשרש, שמשמש גם במשמ' קנה והשיג
דבר: קרפ אלמאל, השיג את המסון, וקרפ לעיאלה,
הריות למשפחתו, ובעיר מקתרה והי אלדי' אשתרי חרית'א,
ר"ל בהמה שנקתה מקרוב, וקארפ (b) אלמראה, בעל

ואתרו אדעור בן דדי בן אחתי בשדשה נכרים עם דוד
בחרפ' (י) בפלשתים נאספו שם דמלחמה (ש"כ כג ט).
— והשתמשו חרבה כמליצה חרף נפשו במהמא"ה
במשמ' ולול בנפשו ולא חשבה לכלום: הגבור הוא מה
שיחרף נפשו וחיוו שלא יתירדו חמות היפה (ר"י
אברבנאל, טפס' ה).

— פט', ח'רף, מחרף, מחורף — שחרפוהו: ואומרים
(היחודים) בני אנשים גדולים אנהנו אשר מעולם
אנשי שם היינו והם עניים ומדולדלים ומחרפים
שאין כמותן בעולם (תמיד' סימ' כ, טור' ד).
— נתפ', נתחרף, — כמו פ' על במשמ' חרפוהו: דוד
נתחרף מן גולית (ילקוט ש"כ כג קס).

ד. חרפה², סמנו ד. חרף, *חרופה.

ד. חרף, קל לא נהנה. — ופעול *חרופה, שפחה חרופה
וכדומה, יעודה לאדם, עי' ערך *חרופה.

נפט', נחרף, נחרפה, נחרפת, — קנייה, גוערה,
bestimmt; désigné, destiné; designated
כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת³

(¹) ח קמוצה ומתונה, ואמר רד"ק: והחיה
מעמדה בנטיה ויש קוראים אותה חרף קמץ ולאותה
הקריאה יחיה מקור מן הקל. ע"ב. והנה בדהי"א (י"א יג)
כתוב במקום בחרפם כפס דמים: הוא היה עם דויד כפס
דמים והפלשתים נאספו שם דמלחמה, ע"ב, ונראה כי
וזהי הנוסחה הנכונה, אך לפי הנוסחה כאן משמש חרף
במשמ' זו.

(²) אולי בערב' קרפ (a), ועי' הערה שלקמן. — (³)
לא באו חספשיים חקדמוג' והאחרונ' וגם החדשים
להסבמה בפרוש מלה זו ומשמ' בדיוק, וכבר פסקנו בזה
גם בעלי התלמוד. כונת הכתוב בכללה היתה ידועה להם
שהוא מדבר בשפחה יעודה דאיש דתשמיש המטה, אך
בעצם פרוש המלה נחרפת לא חיתה להם קבלה,
ובקשו דפרשה על פי הסברה. הפרוש היותר קדום
אנו מוצאים בהשבעים, שחרגמו במלה יוגית במשמ'
נתונה לשרת ולשמירה, וכנראה כך היו מפרשים מלה זו
בקרב היהודים שדברו יוגית. אונק' תרגם אחידה במשמ'
מיוחדת. אח"כ נסמך לנו בתלמוד ירושלמי פרושו של
עקלים הנר: דאמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן תירגם עקלים
הנר לפני ר' עקיבא והוא שפחה נחרפת לאיש
בכתושה לפני איש כמה דאת אמר ותשטת עדיו
הריפות (ידוש' קדוש' א נט), ור' חיה בשם ר' יוחנן
העיד שם: בן פירשה ר' לעזר בי ר"ש לפני חכמים
והוא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה

הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (כראש' ל יד). ויאמר אלהם נחש העמוני (לאבשוי יבש גלעד) בואת אברות' לכם (ברית) בנקוד' לכם כל עין ימין ושמתי' חרפה עד כל ישראל (ש"א יא כ). מה יעשה ראש אשר יבה את הפלשתי הלו והסיר חרפה מעד ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ספ יו לו). דא לעזר ודא דהועיל (הלכו למצרים דבקש עורה) כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). על מי אדברה ואעירה וישמעו הנה ערלה אונם ולא יוכלו דחקשיב הנה דבר יי' היה להם לחרפה דא יחפצו בו (יזמ' ו י). הנשארים אשר נשארו מן השבוי שם במדינה ברעה גדלה ובהרפה וחומת ירושלם מפרצת (נחמ' א ג). ויאמר יי' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יחזק' ט ט). ומה אדני יי' דמעה מעל כל בנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ (ישע' כה ח). ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעד פני ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (יזמ' כג לט-מ). כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). וחרבתי את פרי העץ ותנובת השרה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בננים (יחזק' לו ל). וחרר (רחל) וחדר בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי (כראש' ל כג). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן. בישראל אל תקשה את הנבלה הזאת ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל (ש"ב יג יג-יג). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא דאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עדינו אסף חרפתנו (ישע' ד א). וזכר יי' מה היה לנו הכיט וראה את חרפתנו נחלתנו נהפכה לזרים (איכ' ה א-ב). נאף אישה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משלי ו לג-לג). וכנוי להערות: גלי שק עברי נהרות תגל עיריך גם תראה חרפתך נקם אקח (ישע' מז כ-ג). — נשא חרפה, הכבירה עליו החרפה, היתה דבוקה בו: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (יזמ' לא יט). — ומ"ל: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דני' יב כ). — (ב) בזוי וחרף, וזדון מהולל, Verschmähung, outrage: פתיגתי יי' ואפת חוקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לענ די כי מדי

טללי והיית קרוב אלי וכשפחה א חרף אליך ואשא משאות מאת פני אליך (ר"י אלחזיו, תחמוט מנ), ר"ל אשעבר א"ע לך כמו שפחה.

ה. חרף, ממנו *חרף, *חרפות, נ. ח"רף, *חרפה, *חרפית.

ה. חרף⁽¹⁾, ממנו ה. *חרף.

ה. חרף⁽²⁾, — קל לא נמצא.

— פט', *חרף, — א) פ"י, חרף את הרוח, עשה שיתפרץ וינשב בחזקה: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יועים הרים אימתו תחרף⁽³⁾ תימן ולעפות צמון מופה וסערה (כ"ס גני' מג יו-יז). — ב) פ"ע, *רוח מחרף, מנשב בחזקה, שאין לעמד בפניה: אני משיב' המדבר וזעריה והים והחרבה וכו' בחריב' השלופה ובזרועי החשופה ובסערה המחרפת⁽⁴⁾ ובאש השורפת (ר"י אלחזיו, תחמוט לו).

חרפה, ש"נ, ממי' חרפת, כנ"ל חרפתי, חרפתה, מ"ר חרפות, ממי' חרפות, — א) בוש' גדולה, דבר של ננאי וזולזל, Schande; honte; shame: ויאמרו אליהם (בני יעקב דשכם וחמור) לא נוכל לעשות

אשה, והשם קראם בעילה, וממנו החדית' של עאישה: כאן אלנבי צלי אללה עליה ושלם ליצבת ג'נבא מנ קראם עיור אחתלאם ת'ס יצום, ובעברית: היה הנביא עה"ש משכים לא טהור מתשמיש מבלי שראה קרי ואח"כ צם. ובחדית' אחר אדות קבורת אם כלת'ום: מנ כאנ מנכמ לא יקארפ אהלה אלילה פלידחד קברהא, ובעבר': מי מכס לא ב ע ר אשתו בלידה יכנס בהקבר, ובחדית' עבר אללה בנ חר'אפה: קאלת דה אמה אמנת אנ תכוונ אמכ קארפת בעצ' מא יקארפ אהר אג'אהליה, ובעבר': אמרה לו אמו היה בדעתך כי אמך תבעד כמו שנבעדו הנשים בזמן הבערות, ונראה כי במשם' של קנין שמש פעל זה גם בעבר' אלא שנתיוחד לענין קנין שפתה דבעידה, ונתרחב אח"כ אולי גם לעצם הבעידה כמו בערב', וכמו שתרנגם עקידס הגר, ומוזה נסתעף אח"כ גם השמוש חרופה במשם' ארוסה ביהודה. וסמך למשם' קנין דהמלה נחרפת הוא תרגום הסורי של הפשיטא שתרנגם נחרפת בזכונא: ואמתה הי זבינא לה דגברא, ואעפ"י שדא נחברר מקור תרגום הפשיטא שלא כמו היוני והסורי, ואפשר שזו סברת המתרגם, מ"מ קצת יש להסתיע ממנו כנזרת המלה שנוכרה למעלה.

(1) עי' הערה להפעל.

(2) עי' הערה לקמן. — (3) כך בגוף הנוסחה, ופרושו לפי הענין, אעפ"י שדא נחברר מקור משם' זו לחרף, ומה שהביאו קצת החכמים סיוע מסורי חרף בפעל במשם' נרה והעיר, הוא רחוק. — (4) לא ידוע מאין שאב המשורר כונה זו דרשר חרף.

אדבר אועק חם ושר אקרא כי היה דבר יי' לי
 לחרפה ולקלם כל היום (ימ' כזח). יתן למכחו דחי
 ישכח בחרפה (איכ' ג' ל). פערז עלי בפיהם בחרפה
 חבו לחיי (איכ' יו' י) חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה
 לגור ואין (תה' סט כח). גר מערי חרפה וכו' כי
 עדיך נצחתי (סמק' ככ). אל תיראו חרפת אנוש¹
 ומגדפתם אל תחתו (יש' נא ז). שמעתי חרפת מואב
 וגדפתי בני עמון אשר חרפו את עמי (פס' כ ח). ברוך
 יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד גבל (ש"א כה לט).
 שמעתי חרפתם (של הגוים) יי' כל מחשבתם עלי (איכ'
 נ סא). כה אמר אדני יי' אל בני עמון ואל חרפתם
 ואמרת חרב פתוחה (יחזק' כח לג). קומה
 אלהים ויבה ריבך וזכר חרפתך מני גבל כל היום (תה'
 עד ככ). ואל תצריכוני לירי מחנת בשר ודם ואל
 תמסור מזונותיני בירי בשר ודם שמתנתם מעושה
 וחרפתם מרובה (יוש' נכ' ד ו ד). — השיב חרפה:
 הבעים אפרים המרורים ודמיו עליו ימוש וחרפתו ישיב
 לו אדניו (סו' יכ יח). שמע אלהינו כי היינו כוזה
 והשב חרפתם (של הגוים) אל ראשם (נחמ' ג לו).
 והשב דשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך
 אדני (תה' פט יז). — נשא חרפת פלוני, שפלוני חרף
 אותו: למען חתי אתך דשמה וישביח לשרקה וחרפת
 עמי² (תשא' מיכ' ו יו). ודא אשמיע אליך עוד
 כלמת הגוים וחרפת עמים לא חשאי עוד (יחזק' לו
 יס). — נשא חרפה עד פלוני, כגל ל פלוני, חרפוהו
 וגרפוהו: וזכרני וסקדני והנקם לי מרדפי אל לארך
 אפך תקחני דע שאתי עלך חרפה (ימ' יח יח).
 כי עליך נשאתי חרפה כמתה כלמה פני (תה' סט
 ח). — ובמשמ' הביא על פלוני חרפה: לא רגד על
 לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה דא נשא על
 קרבו (ס' יס ג). — ובמשמ' הדבר שאותו מחרפים,
 נתן את פלוני חרפה, לחרפה, עשהו דבר שהכל
 מחרפים אותו: חנני שלח לכם את הדגן והתירוש
 והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה
 בגוים (יו' ג יט). ברמך אשר שפכת אשמת ובגלולריך
 אשר עשית טמאת ותקריבי ימך ותכוזא עד שנותיך
 על בן נחתך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות (יחזק'
 ככ ד). ונתתם לוועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה
 ודמשל לשנינה ולקללה (ימ' כד ט). ואתנך לחרבה

(1) מיר שכור כמו אנשים. — (2) במקום עמים,
 כך גם חליע.

ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (יחזק' ט יד). —
 שמהו חרפה, כמו נתנהו: תשימנו חרפה לשכנינו
 לעג וקלם לסביבותינו (תה' מד יד). — ואמר הפיוס:
 חנני אדיה באף זרע ודעפות, ושמתי למשר
 ודשנינה ולחרפות (סליח' י טנת, לו). — היה חרפה
 לפלוני, שפלוני היה מחרף אותו: היינו חרפה לשכנינו
 לעג וקלם לסביבותינו (תה' פט ד). שסהו כל עברי
 דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מנ). ואבכה בצום
 נפשי ותהי לחרפות די (שם סט יא). — ועי' בושח,
 קררה.

חרפה, ש"נ, מ"ר חרפות, — כמו חרפנות: ודע
 כי כבר תמצא בתוך החבור הזה דרכים חדשים
 חדשים שם וחרפות נכבדות (הקד' חמ' המספ'
 לר"א מזרחי).

חרפתי, ת"ז, לנק' חרפית, מ"ר חרפיים, חרפיות, —
 של החרף: וכן הנקודה הראשונה ממול גדי
 נקראת מקום עמית השמש החרפית (אשכ' לר"א
 כר"ת הנשיא ג). וכן בהיות השמש במעלה ראשונה
 מגדי אשר הוא מקום עמית השמש החרפית
 ירשום נ"ב ענול אחד (סס). כי האויר החרפי חזק
 היובש וכו' כי יש מהמים מה שהוא סתוי ויש
 מהם שהוא קצי ומהם שהוא חרפי (קאנו' א כ ג).
 ומה שיהי' בסתיו הנחמזמן יותר ארוך מהזמן החרפי
 (קבול' גליוס, כחמלן, כ"י פרוי). והרגע הזה (כשהשמש
 במאזנים) יקראוהו חכמי התבונה רגע השואת
 החרפי ובעלי מלאכת העיבוד יקראוהו תקופת
 תשרי (מ' אלדכי, ש"א כ). ולמה שהתורף נוטה אל
 הקור והקור הפך החיים אשר דוה היה הסתיו זמן
 המיתה צוה שנחזור בתשובה בזמני אותה העבודה
 החרפית קודם שנכנס בסכנת המות (אכר' זיכאגו,
 דרך אמו' ג). נקרא זה האופן (העובר דרך סרטן)
 בשני שמות נקרא מעמד מפני שתי עמידות שבו
 הקייצית והחרפית ונקרא אופן ארבע צירים יען
 שהוא עובר עד שני צירי העולם (נחמ' ועיס ג לת).
 הרומיים לפנים היו גומרים חרישות שדותיהם ותקון
 אילנותיהם ביום ארבעים ושבעה אחר עמית השמש
 החרפית ומיום עשרים וחמשה לעמית השמש
 הקייצית תוקף החום (מעש' עוביט, עטולס יג).

חרפית, ש"נ, — מעם החרף: מר ומלות וחרפית
 ועמייץ (אספ' הרפוא' 4).

יִחְרַפֵּה ⁽¹⁾ פ"י, — כמו חרף, הביא עליו כלימה:
חרפה, הכלים (ל"ד לר"ד מהתפוחים).

יִחְרַפֵּשׁ ⁽²⁾ פ"י, — חרַפֵּשׁ את ידו, את רגלו וכדומה,
כמו חרַבֵּשׁ: ואם שור גפל בבור וכו' אם היו
מעלים אותו משם ישפך דמו וטרם תצא נשמתו
ויפילוהו לארץ ויחרפֵשׁ את ידו ואת רגלו כמות
הבהמה אשר תשחט על הארץ (הל' ערפ' לאלדד הדניגכ).

יִחְרַפְתָּ ⁽³⁾ ש"נ, — כמו חרפה: הלחם התהלה ראשונה,
לי עצה וגבורה לי בינה, וכו' בשת פנים
וחרפת, כי שלחן יחסר פת, פת מבחר כל מאכל, כבוד
נוה והוד היכל (ראכ"ט, כ"ן רעים).

יִחְרִיץ ⁽⁴⁾ ממו א. חרוץ.

יִחְרִיץ ⁽⁵⁾ ממו ב. חרוץ, א. חרוץ, נ. חרוץ, י. חרוץ.

יִחְרִיץ ⁽⁶⁾ פ"י, פת' יחרץ, — א) חרץ את דשנו לאיש,
הכלב וכדומה, במשמ' נבה עליו הכלב ורצה
לנשכו, ומליצה, לא חרץ כלב דשנו לפדוני, במשמ'
איש לא התיצב בפניו ולא נגע בו לרעה: והיתה
צוקה גדלה בכך ארץ מצרים (בגלל מכת בכורות)
וכו' ולכל בני ישראל לא יחרץ ⁽⁷⁾ כלב לשנו למאיש
ועד בהמה (שמות יא 10). וישבו כל העם אל המחנה
אז יהושע מקרה בשלום לא חרץ לבני ישראל לאיש ⁽⁸⁾
את לשנו (יהוש' י כה). — ואמר המשורר: הן
חרץ גם הכלב לשון, מי יתן יגרוף נחל קישון, את
חזה עם אדם הראשון (ראכ"ט, אל כולאי). גם באריה
ישאג עד כי כלב דשון דא חרץ (הענק לר' תריוג). —
והפעל חרץ בלבדו בלי השם דשון, חרץ לפדוני,
התגרה בו בחריצת לשון: וימשוך לכעס שיהיה מתקוטט
עם האנשים ויחרץ להם כמו שיעשו הכלבים (אמוי)

⁽¹⁾ בכפידת המדבר כמו אמר, ולא נתברר די
איה מצא בעל צ"ד פעל זה.

⁽²⁾ ע"י הערה לחרבֵשׁ.

⁽³⁾ כמו חכמת ודעת (ישע' לג ו), עזרת, ועוד.

⁽⁴⁾ ע"י למעלה בהערה לערך א. חרוץ ולהשרש חרע.

⁽⁵⁾ אמרו החכמים הקדמוני' כי עקר משמ' של
שרש זה בלשונ' השמיות היא תנועה, והחדשים אמרו
משמ' היא תתק וחסר, וכן באשור' וארמ', וגם בערב'
משמ' שרש זה במשמ' דומה קצת למשמ' בערב'
בענין סריטה על העור וכדומה.

⁽⁶⁾ ע"י הערה להשרש. — ⁽⁷⁾ מליצה מיוחדת
לעברית. ואמרו הקדמוני' שפרשו הניע לשונו, וכן הירוני'
mutiet, והחדשים אמרו שהוא במשמ' תרוע. — ⁽⁸⁾ י"א

רמז ו כ). — ב) בהשאלה, חרץ משפט, זתך, מסק
הרין, entscheiden; décider; determine: ויהי
המלך עבר והוא (הנביא המתחפש). צעק אל המלך
ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש מר ויבא
אלי איש ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד
יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או כבר כסף תשקול
ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו
מלך ישראל כן משפטך אתה חרצת (מ"א כ לט-מ),
ועי' עוד חרץ, ופעול חרוץ, חרוצים, דבר חרוץ,
מחלט, שרם: כי אם יהיה עמך ישראל כחורץ הים
שאר ישוב בו בליון חרוץ ⁽¹⁾ שומק צדקה (ישע' י כה).
— ובמשמ' קבוע במדה: אם חרוצים ימיו (של האדם)
מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר שעה מעליו
ויחדר עד ירצה כשכיר יומו (איוכ יד 10). — ועבר:
בשעה שברא הקב"ה את עולמו חרץ ימיו של כד'
אחר ואחר (תנחומא מקותי ח). — ג) *במשמ' העקרית,
עשה חרוץ, תתך, סריטה: נבי שבת חפר חרץ געץ
אינו חייב אדא אתה (ירוש' שבת ז ט ד). החופר
ה חורץ הנועץ המרייר המעדר המוכל (שם). ת"ר
חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים (בבלי שם
לח). והיה עושה את האדנים חלולים וחורץ את
הקרח סלמטה רביע מכאן ורביע מכאן (כרית' דמלאכ'
המשכח). לפיכך אין חורצין חרוץ בעת שסותמין
(ר"ח ערוכ' קה). מליאה (הסגירה) פנימות וכשרוצים
לחתוך קורה לשנים מוליכה ומביאה על גבה והפנימות
חורצות אותה עד סופה (ר"ס כלים יג ד). ואמר
המליץ: קללות נמרצת, גדירות פורצת, כמורג חורצת,
נבעות עם הרים (תנ"י תלמידי דונס על תלמידי מנח').

— נפע', נחרץ, נחרצה, נחרצת, — א) שחרצו את הדבר
והחליטוהו, וכמו שם, נחרצה, דבר חרוץ, שאין
דשנותו, שלא ישאר אחריו כלום: כי כלה נחרצה
אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' כג). אל
תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה נחרצה שמעתי
מאת אדני יי' צבאות עד כל הארץ (שם כח ככ). —
כלה נחרצה נתכה עליו, באה עליו בליה ושמר:
ועד כלה נחרצה תתך על שומם (דני' ט כ), ועי'
פלה. — נחרצת, מלחמה נחרצת: ועד קץ מלחמה
נחרצת ⁽²⁾ שממות (שם כו). — ב) *במשמ' העקרית:
בתולת הארץ בר שלא נחרץ בה מימיה (ירוש' נדה

שזה שבוש במקום כדב. — ⁽¹⁾ המליצה פה קצת קשה
ולא מוכיעה. — ⁽²⁾ בקצת ספרים ח בשוא פשוטה.

אומר כל שאין בה חרץ (שם נדע א מנ). והיה עושה את האדנים (של המשכן) חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן וחרץ חציו באמצע (בריתא דמלאך המשכן א). — ובפרט: התמרים משימירו שאור ר' חיה בר ווא אמר משיתמלא חרץ וכו' אם בשיתמלא חרץ נובלת היא אם משתפרוש גרעינה מתוך האוכל בשידה היא כל צורכה (ירוש' מעשר' א מח ד). — ובכליות וכדומה: חותך מן הכליות שרא במקום חרץ (הרוקח סי' תספ). — וסריטה: וטראה להם שמיר עד פני הדיו בחרץ האות (רש"י סוף' מת): — ורוח דק בין שתי שנים וכדומה: ואם כתבן (את פרישיות התפלין) בעור והניחן בד' בתים צריך שיהא ריוח ביניהן וכו' ואם אין חרצם ניכר פסול: וצריך שיגיע חרץ למקום התפר (סי' יראים, סיראס). — ומ"ר: חרציו (של שער המקדש) כנלגדו וצירי צריחו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (סליח' ערס', תפלה תקח). — (ב) "בהשאלה, במשמ' בדיה והשמה: דרך קשתו וכלה בחרץ, וכברול עפל שמי ערץ (ר"א קליר, קי' לת"כ, ארס). נאקת חלל בכל דור בכליון וחרץ, סורו טמא קדאו למו בטומאת השרץ (שם, אלא ארכס). דין כהנים דשמור כנגע הצרעת פן יקון בהרת בקרץ, דופי טומאת הארץ פן תטמא ואפקוד עונה בחרץ (ארכס' לר"י ברלוגי, אספרס). עלי זה הפרץ, דכלה ולחרץ, בשבור בע ארץ, ורגזו ההרים (דונס על מנח', לדורס הסכמות). וקרני כל מתי און יגדע ושם בעפר ארץ מרושה, ויגיע מעשות חרץ יגיעים בימיו מצאה נפשם נפשה (רשכ"ג, האפור או דור). ושת בהם תבל, תלויה בחבל, ושת תלה סבל, כמאנו מישרים, ובמרוצת מרץ, ירוצון מתרץ, להעמיד תל ארץ, יצוקה מעפרים (סוף, תחלת הסכמה). יראה וחלה מתנאה הארץ, יומה פן תהפך דתהו בחרץ (יוזר' כ' שנוט', שלמים). פדה דבקיך מחרץ וכדוי, פלגם מצורר ותנם לעלוי (סליח' סי' עשי"ח, און תמן). וירידים פליטי חרץ, נגינתם יפצחו במרץ, בלי צותה וכלי פרץ (ומיר' למזל' ט', כמזל' א). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ ונופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראכ"פ, האספו משכילים). כי למקומם נוסעים רגלים ויבאו להלחם בחרץ וכלה (סוף, אשיז בקול). יום לכלה וחרץ, יקום שוכן שמי ערץ, דמען חרגיע את הארץ (רמכ"פ, חוכס, התנונו ודעס). כי און הנוף במורד והורד

א מנ). כל עצם שבגדיו שנחרץ בו חרץ הרי זה מום והוא בכלל חרוץ האמור בתורה (רמכ"ס, בראת המקדש ו יא). — ואמר המשורר: נמשלים הארצות דשוממות נחרצות, נחרצות כוקנה, אלמנה אביונה (ראכ"פ, אל אחד). — ספ"ט, "החרץ, — גור כליה על: ורע קדש החרץ, חכמו קדי מרץ, נוור אצבע קרץ, כותב כתובת מרץ (יו"ט, שבת א חנכה, אין לזר).

ג. חרץ, ממנו ב. חרץ, ג. חרץ, "חריצות.

ב. חרץ, פ"ט, פת' יחרץ, — חרץ האיש, הודרו ותתאמן והשתדל לעשות דבר, eifrig tun; faire וחתאמן (של הפרשנים) בראשי הבכאים או תחרץ כי און יצא יי' לפניך להכות במחנה פרשנים (ש"כ ס כד). — והשתמשו בו בספרות המאוחרת במשמ' זו: חשכונו עם נפשו עד מה שיש ביכלתו ממעש' העבודה ולהניל בה ולהתמיד עליה וירון ויחרץ לעשותה עד שתשוב דו למנהג (ר"י א"ח, חו"ס, חשכ' ספ"ט ג). ותראה האחד יחרון כל ימיו דהכוב האניות ולדרוך בציות לקבוצ הממון ואינו מניח עצמו לישן והוא בלי לנפשו ב"ש דאחרים (משכ' האורות, ג). — וחרץ על דבר: הלא תקין אחי ותראה חסרון מה שחרצת עליו ומהרת אדיו דהעמיד נוסך על ענינו (ר"י א"ח, חו"ס, ספ"ט ג). — ואמר המשורר: אשרי אדם יתאור עז, גם לדתום עם יצרו חרץ (ר"י חריו, ספ"ט ג). — והמדין אמר: בני בטח ביי' ואל תרשע הרבה חרץ ואל תבטול (אספ' כ עו א). חרץ למלא מתסורד ואל תיגע אך דמותר (שס ג). — ובמשמ' מצא אמן לב לעשות דבר: אם תראה (האלמנה) יעשו דין יתום או תחרץ לצאת גם היא כאומרה כי גם בן יעשו דינה (ר"מ אלשיך, איוב כט יג).

— ספ"ט, "החרץ, — השתדל: אדון הרופאים גליגום אשר דבר בארובה ומשתדל ומחרץ ברפואות התלאים תמיד (מוסר הרופא' מיוח' לר"י ישראל).

א. חרץ, פ"ט, מ"ר חרצים, — א) תתך ושריטה: אין הוכרים (שד' הבכשים) יוצאין בעגלה שתחת האליה שדהן מפני שהוא עושה חרץ (ירוש' שבת ס ז ג). דא יגרר אדם את המטה את הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חרץ (שם כ"ג, סוף ג). בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מיסיה רשכ"ג

אולם (תה' עג ג-ד). — ואמר הפיטן: סבוגי תחלואים ולמותם אין תרצב, ונחנו מה אלהים אם לא תביט צור חצב, הלא בצדקו אני נצב, עליך מן הבקר (אילת השחר, יו"כ, כני עמי). — והשתמשו במשם זה בספרות המאוחרת: (מי שהכנים עצמו להגור בפרישות כבר הכנים נפשו ביסורין) וחולו נפשי ונשמי כי נפשו עליו תאכל ואדמתו תשם בחרצב ות' יסוריו (קול יחזקיה, כוז' ג א).

חֲרִיצָב¹, פ"י, — חרצב את פלוגי דבר, הביאנו ידידי זה, הכריחתי לסבול הדבר, *unterwerfen* *assujétir à*; *subject to*: דא הורדתם לאין ולא חרצבתם² ליסורין ובריא אולם לפיכך הם בריאים כאולם (תנחומא מלוע יא).

— נתפס, **חֲרִיצָב** בדבר, — נקשר ונאחז ונקבע בו: איך תתיצב אמונתנו במחשבתנו ותתחרצב ברבנו (תרג' או"ד ד, מיוח' לכרכיה הנקדן).

בתרגום מלה זו כאן, השבעים תרגמו במשם מאון ודחייה, ת"י: ארם: דיתיהון תוהין ומצטעין מסור יום מיתתיהון. הירונ' במשם ראייה וחכמה והשקפה, וכעין זה הפשיטא: מטול דלית סבא למותהון, רסע"ג: ואמר בפתרון כי אין חרצבות דמותם כי אין קשר לשחתם ואומרין אולי יהיו בריאים (תש' דוגש על רסע"ג קנו). ומשם זה שד קשר בהשאלה לענין צער ויסורים נזורה שאר הקדמונ'. מנחם: פתח חרצבות רשע כי אין חרצבות למותם לשון אסירות הם ובה פתרון אין חרצבות למותם לפי הענין הפושעים והמורדים עושי רשעה הנאספים מהם [ג"ה והנואפים הם] על ערסותם ימותו לא דקוחים למות ולא אסורים בזקים ולא תפושים בכבל ולא מוגשים לנחוששים דא יקרה להם מקרה זה ולא גלכדים באתר מאלה כי בשלום ימותו. ע"כ. ריב"ג: חרצבות רשע קשריהם וקשים ור"ל הצרות המביעות מהם והמצוקות הקשות שבאות מחמתם וכמוהו כי אין חרצבות למותם. ע"כ. רש"י: לשון אסור' כמו פתח חרצבות רשע מסגרי כבלי רשע שאומרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלי יסורין. ע"כ. ראב"ע: חרצבות כמו אגודות וכו' גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם. ע"כ. וכעין זה רד"ק: חרצבות רשע קשורים ואסורים וכן אין חרצבות למותם פירוש שלא יבואו להם יסורים ותחלואים רבים בעת מותם כי במרגוע ונחת ימותו. ע"כ. ובגמ' (שבת לא:) דרשו בר"ת חרד ועצב: לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלכם בריא להן כאולם.

¹ עי' הערה להשם חרצב. — ² במד' (ויק' יו) הגרסה צביתים.

חרץ וכלה ויורד מטה מטה והנפש למעלה (המכ' להש"ט פליירא). אוי ואבוי להם ביום החרץ וכו' יום יעשה משפט בעם חרץ (יס"פ לר"מ זכות). נתן אתן את מצרים לכדה וחרץ, עד כי בעמי פרצו פרץ (ר"י נאגלה, אלהים דכר). שוכן נבחי רום שמי ערץ, בזרוע עזו תולה ארץ, פדה עמך מחרץ (הוא, יפאחו ומירוח). קדוש ונורא ושימחו בפרץ, ודנה לרוב בקרב הארץ, יכלו משנאיו ואויביו בחרץ, ולטוב מעשה ימחר וירץ (סמ"א, פומי' למילה, למש' נניס). נפלו (המדאבים) לארץ, ויצעקו אל אל התמרון פרץ, נא עד מלה חלב התנזור חרץ, אי אהבת אורח בכן חטבת (שם, סו"ת לר"ה, חסדך). — ובמשם' החלטה: פרצו (ישראל) דיושב בארץ (מצרים) ובני גוף חרצו חרץ דאכול עניים מארץ (רש"ג, אזכיר נפתח). במדת הדין התחיל לבראותו (את האדם) דאחוז בחרץ המשפט (מח' ויעי', פתרון נשמת). ודקדקתי עמם עדו כחוט השערה, במדתו של אלהים הדין והמשפט והחרץ והשורה (ס).

חֲרִיצָן¹, ש"י, — כמו חרין: חרץ הוא מקום שפעמים מתקבצים בו מים ושוהין בו ימים רבים ואינן ראויים דא לשתיה ולא להסתמך מהם ופעמים שריחן רע ואפילו דמכילה אינן ראויין (המלי' לר"ג כ"ט 29).

חֲרִיצָב¹, ש"י, מ"ר חרצבות, — א קשר ואגד, Band; lien: הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים (ישע' נח ו). ומ"י בהשאלה, במשם אגודה, קבוצ: פתרון ספר האמונות וחרצב הבינות ממליצת מפענה צפונות (כנאש תרג' או"ד, מיוח' לכרכיה הנקדן). — ואמר המליץ: קומה יי' עזור את משפטך קשר דמו חרצב וירבצו בחונימו (רסע"ג, גוף ספר הגלוי). — ב בהשאלה, יסורים, Qualen; tourments; pangs: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות² למותם ובריא

¹ הסכימו החדשים שמלה זו דומה להמלים הערב' חצ'רב, חצ'ר'ב (חצ'ר'ב) שמשם' שתייהן קשר וחוק את החבל, דמשל היתר אל הקשת, ואמרו שמשם' הצער והיסורים נסתעף ממושג הקשירה. אך הסתעפות זו איננה טבעית ביותר, ואולם לא מצאו החכמים מלה דומה דו במשם' יותר קרובה למושג היסורים, ועי' הערה דקמן. — ² אין התרגומים הקדמונ' מסכימים

(א) חצ'ר'ב

חרצניה ט"ז, — כמו חרצ'ב: ומשטום (את הנשים בשעת השמד) מכבודם והניחום ערום ועריה, ויצבורם ויאספום יחד כמין חרצ'ב, יונק שרי אמו ושפיר ושליו (קויה, אשכ כז, QGJD, III, 329).

חרצנה ט"ז, מ"ר חרצות, — כמו ב. חרצ: על דושם בחרצות הברול את הגלעד (עמוס א ג).

חרצין ט"ז, מ"ר חרצנים, — כמו חרצן: ומוציאין חרצניהם (פ' רס"ג על כר' יג).

* חרצניה, — עי' חרצנה.

חרצן ¹, ט"ז, מ"ר חרצנים, — הגרעינים הפנימיים של הענבים, Weinbeerkern; grain de raisin, grape-stone: כל ימי נורו (של הנזיר) מכל אשר יעשה מנפן היין מחרצנים ² ועד וג לא יאכל (כמד).

(1) בארמ' פורצן, בסור' פרצנא, ועי' הערה לקמן. — (2) עי' בהערה לערך וג שכבר בימי המשנה לא ידעו בודאות נמורה מה קראו לפנים חרצן ומה זג, ונפלגו בזה ר' יהודה ור' יוסי (נויר ו כ), שר' יהודה אמר שהחרצנים הם החצוניים, ר"ל הקלפה הרקה, ור' יוסי סבר להפך, שהחרצנים הם הפנימיים, ר"ל הגרעינים, וכבר נזכר שם (נויר לט). שרב יוסף העיר שאונקלוס שתרנם חרצנים בפורצנין היתה דעתו בר' יוסי, ומ"מ יש דפסק בדבר, מפני המעמים המבוארים שם בהערה. ומלבד זה יש עוד טעם להכריע לדעתו של ר' יהודה מפני שהוא היה מדיק בלשונו והיה בן סמך בפרוש המלים עפ"י מה שהיה ידוע לו בקבלה ועפ"י שמוש הדבור, ופרוש שר' יוסי הוא חשוד עוד שהיא סברתו עפ"י הרמיון עם השם זוג של בהמה, ואין סברה זו יכולה להכריע נגד המקובל, ועוד יש לו לר' יהודה סיוע מהתרנומים הקדמוני' השכעים והירוג', ואעפ"כ, השם פורצן בארמ' שאין בו ספק שהכונה בו להגרעינים, וכן בסור' פרצנא במשמ' זו, הוא סעד למשמ' זו של המלה הדומה לה חרצן. ועוד יש קצת סמך לזה ממה שבא חרצנים במ"ר זוג במ"י. גם קדמוני המפרשים שלנו חלוקים. רס"ג תרגם פ'רצן, ולא מצאתי מלה זו בהמלונים הערבים באחת המשמעות האלו. ריב"ג כרבי יהודה שהחרצנים הם הקלפה. הפרתון אינו מכריע. רש"י: הם הגרעינים. וכן גם רד"ק. ומשמוש הלשון בימי המשנה נראה ברור כי לפחות בזמן ההוא שמשא מלה זו כדבור הרגיל במשמ' שיהם לה רבי יוסי, שכן אמרו במשנה ותוספתא זרע חרצנים עם חטים יחד, וכן השמוש במשק' הנקבה חרצנה, עי' זה, וכן נקבע השמוש בספרות. וקצת החרשים שהביאו לחרצן דמיון מהשם חצום (a) בערב' שהוא ראשית הענבים, צריכים הם לבאר גם

ו (ד). — ומצוי השמוש בו בתנ"כ: חרצנים והונין של גוים אסורין (ע"ז כד). וחייב על היין בפני עצמו ועד הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הוננים בפני עצמן ראב"ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נויר ו כ). הוורע חרצנים עם החטין הרי זה לוקה ארבעים (תוספתא כלא א יב). אבל הימנו (הנזיר מהאשכול) שני חרצנים וזגין או ששחט ממנו כות יין ושתה (שם מכות כ א). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (ירוש' דמאי א כד). מן החרצנים שהכנים (נה) עמו לחיבה נסד וורע (תעניתא נח כ). שנותנין מים בחרצנין והוא מחמין ומרתיח לאתר זמן כיוון התוסס והיינו תמר (רש"י פסח' מנ). החרצנים שבענבים נקראים בלשון יון גרנרתא (qfpa 55). — ויחד * חרצן: לעולם אינו חייב (משום כלאים) עד שיורע חטה ושעורה וחרצן במפתח יד (ירוש' נזכ' גו ג). מן חרצן זמן וג לא הפך לה (נדר' פג). אבל (הנזיר) חרצן לוקה שתיים אבל זג לוקה שתיים אבל חרצן זוג לוקה שרש (נויר לח). ומשקין בלועין בחרצן וזבין לחוצ (רש"י כ"ה ג). החרצנים והוננים שד התר שם וג וחרצן שד התר עליהם (ט"ז תב"ת יכ"י ג). — וגם "שד תמר וכדומה: והחרצנים (שד התמרים בטריפולי) אחר כי יודקו חטה מספרת לגמדים (בב"ע, טריפולי). והוא (התמר) מתוק וסיס"י ובו חרצן קשה בקרן ועגול הנבקע מעט לארכו (תוס' א לבינה, סלמחיס יב).

* **חרצנה** ט"ז, — חרצן אחד: הענבים והאבשין משיבאישו וכו' והוא שתהא חרצנה יחיד.

נראית מבחוק (ירוש' מעשר' א מח ד).

א. **חרק** ¹, ממנו א. חרק, חריקה.

א. **חרק** ², פ"י, עת' יחרק, יחרקו, מקו' חרק, — חרק שן חרק שניו על פלוגי, וחרק בשניו עליו, —

את השם זג במשמ' זולת המשמעה שרגילים ליחס לו לפי ר' יהודה או ר' יוסי, אולי באמת כמו דעת ד"לם שהוא לזלבי הנפן או ראשי הפסגים.

(1) משותף לכל הלשונות במשמ' זו.

(2) בערב' חרק (a).

כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלח זלא
תשב (יח' יג ו'). — ואמר המשוור: וידיו יולו
גשמי נדבות עדי במקום חררים שם נהרים (ראכ"ט,
חדשים). אמנם מדינות בתבל כתוצאה מאין דיוך ונדך
בם כנלים, כאשר חרירי ישימון בעת כפך כם
תנופף ישובון כנלים (רמכ"ט, תרש"ט א').

חרר, ממנו א. חר, *חרר, *חרר, *חריר.

***חרר**, פ"י, עת' יחרר, — עשה חר, נקב, durch-
löchern; trouer; make holes: חור שחררו הו
מים או שרצים (אה"ג ז').

— טע', *חרר, מחרר, — כמו קל כנחץ הפעולה: מה
הקב"ה עושה (להצדיקים שמתו בחול) שחרר
לפניהם את הארץ ועושה אותן כנורות הללו והם
מתנלנלים ובאין עד שמגיעין לא"י (תנומא ויחי ו').

***חרר**, ט"ז, מ"ר חררים, — כמו חר: חרירי¹
המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמא שהם
(מקוא' ו א'). חנוד הזה אם יהיה בו נקב כחררה²
שר מחט בר רוחו יוצאה ממנו (מד"ר ברא' א').

***חררה**, ט"ז, מ"ר חררות, — א) ענת לחם עולה דקה
אפויה ע"ג נחלים, Kuchen gebackt auf Kohlen;

gâteau cuit aux charbons; cake

פת לחנוד עם חשכה ולא חררה על גבי נחלים

אלא כרי שיקרמו פניה מבעוד יום (שנת א י').

הכדב שנטל חררה והלך דגדוש אבל חררה

והרליק הנדיש (כ"ק ג). גם גדול נעשה להם (דיוצאי

מצרים) בחררה שאכלו ממנה שלשים יום עד שירד

המן (מכ"י בל, מ"מ דפס"י יד). חררה שטמנה בנחלים

אם מגולה מקצתה נוטל ואם דאו אינו נוטל (תוספתא

שבת קז י'). (מי שיריד מסואבות) תוחב את חררה

בכוש או בקיסם ואוכל עמה וית או בצל בתרומה

(שם תגי' ג יב). אמר לו הקב"ה (למשה) מן חררה

שהיא יוצא עמה ממצרים מספיק להן שלשים יום

(מד"ר שמות ג). בשיצאו ישראל ממצרים במדבר על

חררה אחת יצאו ולא חררו עד דרכיו (סד' אליזו

רכ"י יז). — ומ"ר: כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין

וצפוחות וחררות (שכלי הלך, נכ"י קט). — ואמר

הפיטן: טרם חומצה חררה תופו לצאת בכישור

(1) כך הגרסה במשנה עם גוף פרוש הערבי של

הרמב"ם, ובנוסחא' חררי, — (2) כך במהר"ר ד"ר

תאודור, ובנוסח': כחוד של מחט.

א. חרר¹, ממנו חר, חרר, חררה, ואולי גם חריר.

חר, חר, פ"ט, עכר חרה, חר'תי², עת' אחר יחר,

יחר'ו³, — חר הדבר, נעשה חם מאד ונשרף,

brennen, glähen; bräler; burn, glow

(את הקררה) עד נחליה רקח למען תחם וחרה

נחשתה (יחזק' כד יא). — זה עצם בגוף בע"ה מ"ה

הטבעי, במשמ' נתיבשה וכלתה: עזרי שחר מעלי

ועצמי חרה מני חרב (איוג לל). — ובמליצה, במשמ'

כלה ונשמד: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה עד

בן חרו⁴ ישבי ארץ ונשאר אנוש מוער (ישע' כד ו').

— נפע', נחר נחר, עת' יחר, — כמו קל: נחר מפח

מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים דא נתקו

(ירמ' ו כט). הגה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה

את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלה

דמלאכה (יחזק' יד ד). כי כלו בעשן ימי ועצמותי

כמוקד⁴ נחרו (תה"ל ק ד). הגה בהיותו (עץ הגפן)

תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר

ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יד ט). הרבה העצים חרדק

האש החם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו

(ס"כ כד י). — ובהשאלה להגרון, נחר הגרון מצעקה

וכדומה, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד⁵,

heiser w; dev. enrouré; bec. hoarse

בקראי נחר גרוני כלו עיני מיתר לאלהי (תה"ל ס"ד).

— נחרר ב', עי' חרה ועי' נחר.

חרר⁶, ט"ז, מ"ר חררים, — ארץ יבשה, שרופה

מח' חשמש, מדבר ישימון וכדומה, verbrannter

Ugend; pays brulé; sunburnt place

והיה (הנבר אשר יבטח באדם) כערער בערבה ולא יראה

(1) בערב' חר א).

(2) ר"י חיוג. — (3) בכל הספרים מדרע, וכבר

ספק בשביל זה ר"י חיוג אם הוא מן הכפולים או

מנדיי, אמר בשער חרר וז"ל: וגם יתכן להיות משם

על כן חרו יושבי הארץ. והתפסל בזה הרבה ריב"ג

(נרש"ל אלתקריב, 320) ובאר דעתו של ר"י חיוג

שספק בזה מפני שהכפולים קצתם מלעיל כמו סבו,

קלו, וקצתם מלרע כמו זפו, רכו, ודעתו של ריב"ג

נוטה יותר לגזור עד חרו שהוא מנל"י מן חרה, ואולם,

בקצת כ"י חרו זה מלעיד (Mich.). — (4) יש מגיהים

במוקד. — (5) כסור' חר במשמ' זו.

(6) כך רד"ק, וכנראה מן א. חרר.

(יו"ל ב' פסח, אסיריס). קטוף העסה בחררה קמוצה, רצופה בראשיתם שלא תמצה (יולר שכה"ג, אומה גדולה). — ומליצה, *עני המהפך בחררה, ר"ל שהוא עוסק בדבר המועט שיש לו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו וכו' נקרא רשע (קדוש' נט). — ואמר המשורר: ואיש זולתך בשדי תבונות כעני המהפך בחררה, לאור חצך יהלך כל משורר ורשת בלתי חנם מזורה (עמל, מתנח' ת). — ודמיון לשנוי הפנים מכעס: א"ר אלעזר שנשחטנו פניו (של דוד על הפרץ בעווא) בחררה (מד"כ נמד' ד). — ומליצה, "כלתה החררה, לא נשאר כלום: ולולי בחירי לוי שהיו להם כפרה, כי כבר כלתה החררה (יחזק' כטו, נהקד' למסור' סתלמ'). — (ב) בהשאלה, דבר שיש לו צורת חררה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים אין לו שכתה (פאה ס ת). ר"ל שבלים צבורים יחד בעגול כמו חררה. — ונסכת מתכת ענלה דקה: העושה כלים מן העשת זמן החררה זמן המוכב של גלגל (כלים יא ג). צלם של אבן היה נימוח (בשעת מכת בכורות במצרים) ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (מכ"י בל' ז). — ודם קרוש: בהמה גסה ששפעה חררת דם (נכור' ג א). לא זו משם (מנהר אחר שרוח שרה עליו) עד שראו בחררת דם צף על המים (תנחומא קדוש' ט).

חררה, ש"י, — כמו חרר: בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב הכי נשכון חרירה, נזיר אחים ומי ראוי לערן ועדן נן למי ראוי לחרירה (עמל, מתנח' ת).

א. חרש⁽¹⁾, ממנו חורש, חריש, חרש, מחרשה, מחרשת, א. *חריששה.

חרש⁽²⁾, פ"י, עת' יחריש, מקי' חרש, — חרש האכר את אדמתו, פתח את האדמה בבלי חר כדי לעשותה תחוחה ולהכשירה לזריעה, pflügen; labourer; to plough: לא תחרש בשור ובחמר יחדו (דנר' ככ י). וימצא (אליהו) את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ"א יט יט). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוכ א יד). את בניכם יקח (המלך) ושם לו במרכבתו וכו'.

(1) בערב' חרת' א, בארמ' וסור' חרת.
(2) ע"י חזרה להשרש.

(א) חר'ת

ולחרש חרישו ולקצר קצירו: (ש"א ח יא יב). — וחורש חורש, כמו שם: הנה ימים באים נאמי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו' ט יג). הכל היום יחרש חורש לזרע (יט' כח כד). — ומליצה: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (סו' י' יג), לאמר עשיתם מעשה רשע, כאשר ראיתי חרשיו און וזרעי עמל יקצרוהו (איוכ ד ת). — ומשל, חרש בעגלתו של פלוני, השתמש בדבר של פלוני: ויאמר להם (שמשון) להפלישתים שעי' דלילה גודע להם החידה שלזו) לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שופט' יד יח). — ובהשאלה, חרש על פלוני דבר, זסם, חשב: אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (מכילי ג כט). — ומצוי בתו"ס: כמה יתא חורש בתלמי הרביעה אבא שאל אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלל' ג ג). עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרו' (שני' א א). עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הדיחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (ס' כ א). לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית (ס' ס ת). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר וכו' (שנ' ז כ). לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (כ"מ ס' י). השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה אם גשבר הקנקן פטור (ס' וד). קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (נדר' ד יו). לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום (יכ"ז דמ"א ז כו). שהיו חורשין (במשכן) ליטע סממנין (ס' שנת ז ט ד). ירד (אבא יהודה) לחרוש בתוך חצי שדהו עם בשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה (ס' סו' ג מת). התחיר' לחקוע תקיעה ראשונה (בע"ש) נמנעו העומדים בשדה מלערוך ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (שנת לה). בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחרוש והתלם נשמע לחרוש כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחרוש והתלם לא היה נשמע לחרוש (מד"ל בראש' כס). הרי שחרשת וזרעת ועזרת וכו' אם אין הקב"ה מוציא לך מעטרות שתורה מהיכן אתה חי (ס' ויקר' כח). — ואמר המשורר: אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה, עדי פתח סגוריה ותפש ממנוניה והוציא כל רכושא (רש"י, הלפור). — ובהשאלה,

בענין בעולת אשה ⁽¹⁾ : ר' יוסי בן חזקיה ייבם את אשת אחיו חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע ודרך סרין בעל (ירוש' יכ"א ח ב:). שהיה (ער בכור יהודה) חורש בגנות ומערה לאשמות (מד"כ נכ"א פה). כלום הלך יעקב אצל דבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל חיותי ראוי לחרשן (שם נח).—ובמליצה במשם ענוי ואכזריות: על גבי חרשו חרשים האריכו למעניותם (תהי' קט"ג), ענו אותי והתאכזרו בי. — ואמר המשורר : נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הומן חורש עלי גב הוא (ר"י חריו, הענק ג). לי ישקוד לדרשי, מכאן משרדי וח'רשי, להרביצני בנוה מדרשי (יו"ד ב' פסח, אפיק).

— נפט', נחרש, פת' יחרש, — נחרש השדה, חרשו אותה, וחרש האדמה שדה, כמו שדה, לעשותה לשדה: לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה מי"ג ג יב). — ובתו"ם: בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' ונלכדה ביתר וג' חרשה העיר (תע"ג 17). לא נשמעת ולא נזרעת ולא נחרשת (תוספתא נג"ג 10). — ואמר הפוסק: נשתמים נשפמים בידי אדונים קשים, ביד הגרים נחרשים ודאדומים נכבשים (סמ"א, סו"ת ז"ג, ח' ככל).

— הפע', החריש, — החריש על פלוני, כמו חרש: וישמע שאול את כל העם למלחמה לדרת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (שופט' כג ח-ט).

ב. חרש, ממנו ב. חרש, א. חרש, חרשת.

ב. חרש, פ"י, כי' חרש, — חרש ברזל, נחשת, אבן ועץ וכדומה, פעל אותו באש, בכלי מלאכה ונתן לו הצורה הרצויה לו, bearbeiten; travailler, fabricate: כל חרש נחשת וברזל (נכ"א ד כב). וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר וכו' ואביו איש צרי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת דעשות כל מלאכה בנחשת (מ"א יג-יד). — ואמר המשורר: תהי לעד תהלתו שמורה ועל שמיר בעם ברזל חרושה (רש"ג, הלפור).

א. חרש, ש"י, סמ"י חרש, מ"ר חרשים, — מי שחרש בעץ, באבן, בברזל ובנחשת וכדומה,

⁽¹⁾ כך גם בערבית.

⁽²⁾ משקל גנב. וכן גם בכנעני חרשם: לחרשם אש פעל אשתת אבן (כתב' כח"ס), ובעברית: להחרשים

Arbeiter; artisan; artificer: מלא אתם (אלהים) חכמת דב דעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקב (שמות לה לט). וחרש דא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או תנית (ש"א יג יט). והוא (העגל שעשו להם לעצבים) חרש עשה ולא אלהים הוא (ש"א ח ו). כי עץ מיער ברתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד (ירמ' יג). הפסל נסך חרש וצרף כזהב ורקענו וכו' עץ לא ירקב יבחר (לפסלו) חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימום (ישע' מ יט-כ). ויחזק חרש את צרף מחדיק פטיש אה הולם פעם (שם מא ו). הן אנכי בראתי חרש בפר באש פתח ומוציא כלי למעשהו (שם נד יו). מעשה חרש אבן פתוחי תתם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). חרש ברזל (עשה) [ב]מעצד ופעל בפחם וכו' ובמקבות יצרוה וכו' חרש עצים נטה קו יתארתה בשרר יעשהו במקצעות ובמחונה יתארתו ויעשהו בתבנית איש (ישע' מד יב-יג). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (ש"א יג כ). ויתנו אותו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית. וי' לחזק את בדק הבית לחרשים ולבנים ולגדרים (מ"ב כג ה-ו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש"א ד יא). ויוציאוהו (את הכסף המתבון) לחרשי העץ ולבנים העשים בית וי' (מ"ב יב יב). מי יצר אל ומסל נסך לבלתי הועיל הן כל חבריו יבשו וחרשים ⁽¹⁾ המה מאדם (ישע' מד יא). — ובמשנה, לחרש עץ: מומנין בבסות ובפירות בכנפי ויגה ובנסורת שר חרשים ובנעורת של פשתן (שבת ד ה). נתן לחרש שירה תיבה ומגדל דתקן וקילקל (כ"ק ט ג). — חרשי משחית, עי' משחית. — חרשי צירים, עי' ציר.

ב. חרש, ש"י, מ"ל חרשים, — א' בשוף: שר חרשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונכון לחש (ישע' ג ג). — ב' מבשף: ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו (דסי"א ד יד).

חרש-עץ, ש"י, שם מין עוף, Specht; pie, woodpecker: חרשי עץ חרמום על הרוב

אשר עשו יסודות האבן. — ⁽¹⁾ כבר הגיהו קצת החרשים וחרשיו, וזה יותר מקביל להבדליו שקצת החרשים קוראים ח'בריו בחית חלומה, ועדין אין המליצה "המה מאדם" מיושבת, ואולי היה כתוב הם אדם ונכפל אח"כ הם ונחלק אח"כ הם השני לשתיים המה—מאדם.

(תהי' לו ככ). אלהים אר דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויבך יהמיון ומשנאך נשאו ראש (סס פג כג-ג). אלהי תהלתי אל תחיש¹ כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו (סס קע ח-ג). — וחרש לדבר, לדמעות וכדומה: שמעה תפילתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך (סס לע יג). — וחרש מן פלוני, הניח את פלוני ולא חש לעזרתו: אדיך יי אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני וגמשלתי עם יודרי בו (סס כח א).

הפס', התריש, התרשתי, אתריש, החרש, — א) היה חרש, לא שמע: ובני בלעזל אמרו מה ישענו זה (המלך שאול) ויכוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי במתריש (ש"א י כו), ר"ל כאלו היה חרש, כאלו לא שמע כלום. — ב) שתק, לא דבר כלום: ויעקב שמע כי טמא (שכם בן חמור) את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשרה והחרש יעקב עד באם (כראש' לד ה). והאיש משתאה לה מתריש דעת ההצליח יי דרכו אם לא (סס כד כא). ויצעקו בני ישראל אל יי (כאשר ראו כי מצרים ודופים אחריהם) וכו' ויאמר משה אל העם אל תיראו וכו' יי ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד יד). והתרישון העם (בששמעו את חרופי רבשקה) ולא ענו אותו דבר (מ"כ יח לו). ויחרישו ולא ענו אותו דבר (ישע' לו כא). ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ירך על פיך ולך עמנו (שופט' יח יח-יט). הקשב איוב שמע די החרש ואנכי אדבר אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (איוב לג לא-לג). ויאמר אליה אכשולם אחיה (אל תמר) האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישני אחיך הוא (ש"ב יג כ). הורוני ואני אתריש ומה שניתי הבינו לי (איוב ו כד). למה תביט בוגדים תחריש כבדע רשע צדיק ממנו (תנ"ך איג). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תכונה גם אויל מתריש חכם יתשב אטם שפתיו נבון (משלי יו כח-כט). מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (איוב יג). תשב באחריך תדבר בכך אמך תתן דמי אלה עשית והתרישתי דמית היות אחיה כמך (תהי' כ ככא). ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה כנוק המלך (אסת' ז ד). כי אם החרש תחריש

¹ בקצת ספרים ר קמוצה.

ישר ולא עב וארכו במדה מסביב נחיריהם נוצות דקות רגליהם קצרות ומאכלם רמשים (תהי' א לסינקה, העוף קכב).

ג. חרש, ממנו חרש, ג. חרש, ב. חרישה, *חרשת, חרשות.

חַרְשׁ, ת"י, מ"ר, חרשים, — מי שיש לו מום באוזנו ואינו שומע, tauber; sourd; deaf; מי שם פה דאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). לא תקלל חרש ופגני עור לא תתן מבשר (ויקרא יט יד). ואני כחרש דא אשמע וכאלם דא יפתח פיו (תהי' לח יד). או תפקנה עיני עורים ואוני חרשים תפתחנה (ישע' לה ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואונים למו (סס מג ח). — ובמליצה להפלת הפלא, החרשים ישמעו: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (סס כט יח). — ובהעברה, למי שאינו רוצה לשמ'ע: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש במלאכי אשלת (סס מג יח-יט). — פתן חרש, עי' פתן. — ובמשנה: חרש המדבר ואינו שומע וכו' חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (תרו"מ א כ). נתפקח החרש נשתמח השומע והגדיל הקטן (כ"ק ד ד). מעשה בכניו של ר"י בן גורגא שהיו חרשים והיו כל מהירות שבירושלם נעשין על נבן (תוספתא תרו"מ א א) שני אחין חרשין גשוואין שתי אחיות פיקחות (סס יבמ' יג ח). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (פסיק' דר"כ, סוף חז"ש). אמר להם יהושע (למרגלים) עשו עצמכם חרשים ואתם עומדים על רוייהם (מד"ר רות, רבי סימן). — ואמר המליץ: כאוטם און חרש באדם אין (רמח"ל, מגד' עז כג). — ומשל: הסומא לא ישפוט על הצבע והחרש על השיר (ר"ע מן סאדומים, מא"ע, אמרי בניסמו). — ובהשאלה, *בצק החרש, קשה, שאינו תפוח: בצק החרש אם יש ביוצא בו שהחמיץ (פסח' ג ב).

ג. חרש, פ"ע, עת' יחרש, — א) היה חרש: יראו גוים ויבשו מכל גבורתם וישימו יד על פה אוניהם תחרשנה (מ"כ ז יו). — ב) שתק, לא דבר, עבר בשתיקה על דבר, לא עשה כלום נגד זה, schweigen garder le silence; keep silence ראינה יי (את. מעשי האויב) אל תחרש אדני אל תרחק ממני

— נַחֵשׁ, *נַחֲחָרֶשׁ, — נהיה חרש: פקח ונתחרש וחור ונתפקח פתוח ונסתמא וחור ונתפתח (נִיט' כו). האשה שנתחרשה יוצאת והאיש שנתחרש אינו מוציא (יבמ' יד א). איהו הוא חרש (שאמר) חכמים שממנים לו אפסרופוס (חרום) כל שהיה חרש מתחילתו אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן מקיימין על ידיו (תוספתא תרומ' א א). שור שנתחרשו בעליו או שנשתמו בעליו (ס' כ"ק ד ד). בת ישראל פיקחת שנתארסה לכהן פיקח לא הספיק לכונסה לחופה של נשואין עד שיחרש הוא או עד שנתחרשה היא (ירוש' יבמ' יז א).

— נַעַשׂ, *נַחֲרַשׁ, — כמו נַחֲחָרֶשׁ: הוא (המספר בשעת חשמיש) מספר בשעה שהיה לו דחורש לכך נחרש און ורעו (כלה רכתי א).

ד. חרש¹, ממנו ד. חרש התריש.

ד. חרש², — קד לא נהוג.

— נַעַשׂ, התריש, — היה בהירות נפש, היה ששושמת, Gefallen finden, sich freuen; être charmé, se réjouir; be pleased, charmed יי' אלהיך בקרבך גבור וישיש ישיש עליך בשמחה יתריש² באהבתו יניד עליך ברנה (פני ג י).

ה. חרש³, ממנו ה. חרש.

ופירושו לבדוק תמים יחרישו שעושים עצמם כחרשים בשמעם כזכיר, ע"כ. ורוב החדשים משבשים את הכתוב ומגיהים לבדוק לבדיו, וכדומה, אך לפי הנוסחה המסורה הפעל החרש משמש גם כמו פעל יוצא.

(¹ בערב' שרח א), ועי' הערה שלקמן.
(² פרוש הקדמונים גם החרש זה במשמ' שתיקה ואמר שכוונתו אשתוק על פשעך (ריב"ג ורד"ק ועוד), אך זה מקלקל המליצה פתאם בין שני קצות הפסוק, ולכן קצת החדשים סוברים כי שתי המלים האלו יתריש באהבתו נוספו אח"כ, ואחרים הגיהו יחדש, או ירחש, או כמחדש, וכדומה, אך לפי הנוסחה המקובלת אין ספק כי כונת יחריש באהבתו היא כמו שני הפעלים של שמחה שמעבר מזה ומעבר מזה, ואין שום הכרח לאמר כי המלים נוספו, כי אמנם יש גם בערב' שרש דומה לזה, רק מסורס, במשמ' נחת רוח ושמחה, והוא שרח א) הרשום בהערה להשרש, ואנשרת ב), במשמ' שרורו c) בערב', שהוא שמחה והרחבת הנפש.
(³ בערב' חרש d) במשמ' שמירה.

בעת הזאת רוח והצלח יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (ס' דיד). — ועם לו אחריו, החרש פלוגי, לא ענה על דבריו, לא ערער עליהם: ואשה כי תדר נדר לוי וכו' ושמע אביה את נדרה ואמרה אשר אמרה על נפשה והחרש דה אביה וקמו כל נדריה (נמד' ל ד-ה). ושמע אישה (את נדרה) והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה (ס' יב). ואם החרש יתריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה וכו' הקים אתם כי החרש לה כיום שמעו (ס' יב). — והחרש אל פלוגי, במשמ' לא דבר ונמטה און קשבת לדבריו: ת רשו אלי איים ולאמים ויחלפו כח יגשו און ידברו יתרו למשפט נקברה (יע' מא א). — והחרש ממנו, שתק והגיה אותו ולא ספרו דבריו: ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אותו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר (ירמ' לה כו). — ובמשמ' שתק והגיה לו לדבר: החרשו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יב). — והחרש במשמ' נמנע מלעשות כלום, לא הודרו לעשות הדבר הראוי: ויהי כל העם נדון בכל שכמו ישראל דאמר המלך הצילנו מכף איבנו וכו' ועתה למה אתם מתרישים להשיב את המלך (ע"כ יס ייא). — והחרש מפלוגי במשמ' וו, נמנע ולא הודרו לעשות לטובת פלוגי: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מועק אל יי' אלהינו ויושיענו מיד פלשתים (ע"כ א ח). — ובספרות המאוחרת: אל דמעתה של הגר לא החרשת על דמעתך אתה מתריש (מד"ר נחל' נג). — ואמר המשורר: לא אתריש עד אחרני שירי על דוח לבב תבל לבל ימחק (רכ"ג, חולי דמעות). גאם און לעין החרש גא ומה תוכל ולך צרך לאורים (רכ"ג, חדשים). — ואמר החכם: אם לא תהיה משכיל יודע דבר היה שומע יודע להחריש (מוסרי הפלסוף א יד). — והחרש ממנו: ויאמר לי כי יש לו מעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו (רכ"ג, רות ג יו). — פ"י, החרש את פלוגי, עשה שיחריש: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בדרך מתים יתרישו¹ ותלעג ואין מכלם (איוב יא כג). — והחרש את הרבר, במשמ' כבש אותו תחת לשונו, דא ספר אותו: דא אתריש¹ בדיו ודבר נבורות וחין ערכו (איוב מא ד).

(¹ — פקח רד"ק ואמר: גם הוא פועל עומד

(a) شرح (b) انشرح (c) مرور (d) حرس

ה. **חֲרִישׁ**, — קל לא נמצא.

— חֲתַפִּי, התחיש, — עשה את עצמו לשומר, בפרט ארב לפלוגי ושמר אותו בסתר שלא ירגיש, heimlich : bewachen ; garder secrètement ; to watch : ויסבו (אנשי עזה) ויארבו לו (לשמרון) כל הלילה בשער העיר ויתחישו¹ כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנו (שופט' יו כ).

חֲרִישִׁי, ש"י, — וכמו תה"פ, במשמ' בסתר, heimlich : secrètement ; silently : וישלח יהושע בן נון מן השמים שנים אנשים מרגלים חרש² לאמר דכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש' כ ה).

חֲרִישִׁי, ש"י, מ"ר חרשים, חרשים, חורשים, — מקום יגדלו בו אלנות סרק קטנים, Dickicht ; broussailles : thicket : ביום ההוא יהיו ערי מעוון כעווכת החרש והאמיר אשר עובו ספני בני ישראל (ישע' יו ט). הנה אשור ארו בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה (יחזק' לא ג). וערים בנה (הסלך יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בירגיות ומגדלים (דרי"כ כז ד). — ומצוי בתו"מ : יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים ירד מיבאל ונעץ קנה בים והעלה שדעמיט ונעשה חורש גדוד וזה הוא כרך גדול שכרומי (ירוש' ט"ז לט ג). שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתלש מן חורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (מד"ר נדל"ט ט). — ומ"ר חרשים : מברך בחורשין ונומם מעם הארץ ובלבד שלא יקין בקורדום (תוספתא שני' ג כ). אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בחורשין שבא"י (ב"ק טט:). א"ר ישמעאל סבבלי בתים שבגדיל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין בחורשין (שס פ). עשרה תנאין התנה יהושע (עם ישראל)

¹ פרשו רוב הקדמו' במשמ' שתיקה, או במשמ' חשב מחשבות, אך יותר גראה שהוא כמו בערב חרש² במשמ' שמירה, בפרט שמירה בסתר. ² תרגם ריב"ג שרא, ר"ל בסוד. וכן רד"ק : והשם חרש בשש נקודות כלומר הלכו כך בשתיקה שהיו עושים עצמם חרשים שלא יגישו בהם. ע"כ. וכן החרשים, במשמ' בשתיקה, בסוד וסתר. ³ בערב' ההמוני' חרש² במשמ' יער, ואודי זה בא להלשון הערב' מהלשון העברית.

(א) حَرْش

שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצים בשדותיהם (שס פא). אבל לא (מכר המוכר עיר) שיריה (של העיר) ולא בנותיה ולא חורשין המוקצין לה (כ"ב סח:). ארו זה עולה בחורשין והוא עשוי הפקר לכל אדם (ילק' שמע', בלק תשע"א).

חֲרִישוֹת, ש"י, — מום החרש שאינו שומע: הילוך וחנרות ראייה וסמיות שמיעה וחרשות ים ויבשה מעשה ובטלות (מד' תמורה, כיהמ"ד יליק' ה). הואיל ולעולם היא (החרשת) יכולה למאן מפני חרשותה (רש"י ינמ' קיג). שסכת האלמות היא חרשות יתחדש בעובר בעודו בבטן אמו ולא ישמע מה שמדברין לו (פי' המכ"ל למכ"ס, תרומ' א כ).

חֲרִישִׁי ת"י, — שד' חרש, ושם חרשי, שם עוף: החורשי נקרא כן יען כי יאהב לשכון ולקנן בחורש קרוב לערים (תוס'א לבינהק, סעוף קמו).

חֲרִישָׁה, ש"י, — מין עשב קוצי נאכל, Artichocée : artichaut ; -choke : ועלי חרש וברתי ומטה רועה (קאטן ד ו ה ו).

חֲרִישָׁה, ש"י, — מלאכת החרש, das Arbeiten : travail ; work : באונה שאינה שומעת : העיר ר"י בן גורגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בנט (גיט' ה ה). חרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת מן הקטן חליצתה פסולה (ינמ' קד:). שני אחין אחד פקח ואחד חרש נשואין לשתי נכריות אחת פקחת ואחת חרשת (שס קי). אמר רבי חרשת היתה בשכונתינו לא היה שבודקת לעצמה אלא שהברותיה רואות ומראות לה (נדס יג:). — ומ"ר : וכן שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה שד קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה (ינמ' יג ז). שתי אחיות חרשות או שתי אחיות אחת פקחת ואחת חרשת (תוספתא שס יג ט).

חֲרִישָׁה, ש"י, מ"ר חרשות, — אשה שיש לה המום באונה שאינה שומעת : העיר ר"י בן גורגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בנט (גיט' ה ה). חרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת מן הקטן חליצתה פסולה (ינמ' קד:). שני אחין אחד פקח ואחד חרש נשואין לשתי נכריות אחת פקחת ואחת חרשת (שס קי). אמר רבי חרשת היתה בשכונתינו לא היה שבודקת לעצמה אלא שהברותיה רואות ומראות לה (נדס יג:). — ומ"ר : וכן שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה שד קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה (ינמ' יג ז). שתי אחיות חרשות או שתי אחיות אחת פקחת ואחת חרשת (תוספתא שס יג ט).

חֲרִישׁ¹, מִמְנו חֲרִישׁ.

חֲרִישׁ², שִׁי, נֶפֶס חֲרִישׁ, מִרְ חֲרִישִׁים, — א) חֲרִישׁ שְׁנִשְׁרָף בִּבְשָׁן וְנִהְיָ קֶשֶׁה, Terracotta, וְכָל חֲרִישׁ, כָּל עֲשׂוֹי מִחֶרֶשׁ: וְכָל חֲרִישׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשְׁכַּר וְאִם בְּכָל נִחְשֵׁת בְּשִׁלְהוֹמֶרֶק וּשְׂטָף בְּמִים (וִיקָר'וֹ כֹּה). וְדָקָה הִכְהֵן מִים קִדְשִׁים בְּכָל חֲרִישׁ וּמִן הָעֵפֶר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקִרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הִכְהֵן וְנָתַן אֶל הַמִּים (בְּמִד' ט' יו'). כֹּה אָמַר יי' הִלֵּךְ וְקִנִּית בְּקֶבֶךָ יוֹצֵר חֲרִישׁ (יִרְמ' י"א א'). לָקוּחַ אֶת הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה זָכוּ וְנִתְּנָם בְּכָל חֲרִישׁ לְמַעַן יַעֲמְדוּ יָמִים רַבִּים (שֵׁס ל' יד). בְּנֵי צִוּוֹן הַיִּקְרִים הַמִּסְלָאִים כִּפּוֹ אֵיכָה נִחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֲרִישׁ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר (אִיכ' ד' ז). כִּסָּף סִינִים מִצִּפֶּה עַל חֲרִישׁ שִׁפְתִּים דִּקְקִים וְלֹב רֵעַ (מִשְׁלֵי כו' כג). תַּחְתּוֹ (שֵׁד הַלְוִיתִן) חֲרוּדֵי חֲרִישׁ יִרְפּוּ חֲרוּץ עָלֵי מִים (אִיוב מ"א כג). — ב) קֶשֶׁה, שֶׁבֶר מְכַלִּי חֲרִישׁ, Scherbe; tesson, potsherd: וְשִׁבְרָה בְּשֶׁבֶר נִבְלָ יוֹצְרִים כְּתוּת לֹא יִחַמַּל וְלֹא יִמְצָא בְּמִכְתּוֹת חֲרִישׁ לַחֲתוֹת אֲשֶׁר מִיָּקוֹד וְלַחֲשׂוֹף מִים מִנְבֵּא (יִשְׁע' ל' יד). יִבֶּשׂ בְּחֲרִישׁ כְּחִי³ וְלִשְׁוֹנֵי מִדְבָּר מְלַקְחֵי (תְּהִל' כ"ו יו'). וְשִׁתִּית אוֹתָהּ (אֶת הַכּוֹס) וּמִצִּית וְאֶת חֲרִישֶׁיהָ תִּגְרְמִי (יִזְחָק' כג' לד). — וּמִפְּנֵי שְׂאִינֹו חֲלָק הַשְׁתַּמְשׁוּ בּוֹ לַהֲתַגְדֵּר בּוֹ: וְיִקַּח לוֹ (אִיוב חֲרִישׁ לַהֲתַגְדֵּר בּוֹ (אִיוב כ' ח). — וּבִבְנוֹהָ שֶׁל זֶלְזֹר: הוּא רַב אֶת יִצְרוֹ חֲרִישׁ אֶת חֲרִישֵׁי אֲדָמָה הַיֹּאמֵר חֲמֵר לִיצְרוֹ מִהַ תַּעֲשֶׂה וּפְעֵלָךְ אֵין יָדִים לוֹ (יִשְׁע' מ"ט ט).

א. חֶרֶת⁴, מִמְנו א. חֶרֶת, "חֲרִיתָהּ.

א. חֶרֶת, פִּי, עֵת, יֶחֶרֶת, כִּי חֶרֶת, — חֶרֶת אוֹתִיּוֹת עַל דָּוָה, רִשָּׁם אוֹתָן בַּעֲטַ בְּרוֹר חֵר, eingraben graver; to engrave: וְהִלְחוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמְכַתֵּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חֶרֶת עַל הַלְחוֹת (שְׁמוֹת ל"ו יו'). — וְהַשְׂאֵלָה לֹאֵשׁ: תּוֹרָה שְׁנָתָן הַקִּבְ"ה עוֹרָה אֵשׁ לִבְנוֹהָ חֶרֶתָהּ אֵשׁ שְׂחֹרָה הִיא אֵשׁ וּמוֹבִלָּתָּ בְּאֵשׁ חֲצוּבָה מֵאֵשׁ (יִרְמ' סוֹט' ח' כ"ד). — וּבִבְלָד בְּמִשְׁמֵ כְּתָב, וְאִמֵּר הַפִּיטָן: הַכֹּפֶר דַּעֲוֹ דַּרְשׁוּ מִעַל סֵפֶר, כִּמוֹ הוּא חֶרֶת בְּאִמְרֵי שֹׁפֵר, הַתְּשִׁירוּ בִּנְיָ פִנִּי

(¹ בַּעֲרֵב חֲרִישׁ a) בְּמִשְׁמֵ קֶשֶׁה וְלֹא חֲלָק וְהִכּוֹן וְגִרְדוּ.

(² מַעְקֵר מִשְׁמֵ הַקּוֹשִׁי וְלֹא חֲלָק שְׂבִהֲשֶׁרֶשׁ. — ³ יִם חֲכִי.

(⁴ רַק בַּעֲבָר, וַיֵּאָמַר שֶׁהוּא הוּא הַשֵּׁרֶשׁ חֲרִישׁ.

a) حَرَشَ

נִדְמָה לַעֲפָר, וְיִזְכּוֹר לָהֶם זָכוֹת עֵפֶר וְאִמֵּר (שִׁכְתַּי שְׁקִלִי, הַכֹּפֶר). הֵלֵא בְּחִטָּאוֹ בְּכָן פֶּתַח, חֶרֶת עֲלֵיהֶם גִּזְרָה, וְהֵנָּם בְּאִמְרֵיהֶם סוֹרְרָה (שִׁכְתַּי פֶּתַח, אֵלֶּם אֲשֶׁר). — וְאִמֵּר הַמִּשְׁוֹר: וְנִפְרִים בְּסִמְנִים וְאוֹתוֹת, בְּפִגְרֵיהֶם רְשׁוּמוֹת וְחֲרוּתוֹת (לֹאֲכִיט, אֲשׁוֹרֵר שִׁיר). גִּבֹּר אֲשֶׁר דָּת וְחָק חֶרֶת עָדֵי לִבּוֹ, יִשְׁמַח בְּדַעְתּוֹ בְּגִבּוֹר עַת שְׁלֹף חֲרִבוֹ (הוֹא, גִּבֹּר). — נֶפֶס, "נִחְרָת, — נִכְתָּב, וּבְמִשְׁמֵ גִזְרָה: צִדִּיק הוּא יי' כִּי מִיָּהוּ מִדָּת, וְעִרְוֹ עִרְוֹ עַד הַיִּסּוֹד בְּהַ הוֹעֵרֶת, וְתִמּוֹר עִזִּי וּזְמֶרֶת, קִינִים עֲלֵיהָ נִחְרָת (כ"א קִלִּיר, קִינִי, אִיכָה יִשְׁכָּה). יֵעַן אֲשֶׁר נִקְשַׁר בְּעֶשֶׂר, נִחְרָתוֹ בּוֹ מִיָּתוֹת עֵשֶׂר (הוֹא, מוֹסֵף א' ר"ה, אֲמֵן אֲדִירִי).

— הַפֶּעַ, "הַחֲרִית, — כִּמוֹ חֶרֶת: גִּזְרָה מִנִּיד מִרְאשִׁית אַחֲרִית, בְּנִי וְחֲרֵב וּבְנִי בְּאַחֲרִית, וּמִחֻבִּי קִדְקֵלְתוֹ הַחֲרִית (כ"א קִלִּיר, קִינִי, אִיכָה אֵת). הַחֲרִית אִישׁוֹן וְחֶשֶׁךְ מִיּוֹדֶה, וְקִדְמוֹנִים תּוֹוְהוּ מִגּוֹדֶה, אִזּוֹ לִרְאשֵׁי דוֹרוֹת נִתְּנוּ גוֹדֶה (שֵׁס). הוֹשִׁיעָה יי' אֶת עַמְּךָ אֶת שְׂאֲרֵיתָ, תִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית, כִּנָּם גִּבֹּר וְהַחֲרִית, וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלֹם (סִלְחֵי ד' עֲשִׂיתָ, שְׁלֹם תִּשְׁפּוֹת). יִיעַד אַרְבַּעַה פִּרְקִים וְהַחֲרִית, יִדּוֹן בְּמֹו נִחְלַת שְׂאֲרֵיתָ, (סִלְחֵי עֲרִיט, אֵל אֱלֹהִים).

ב. חֶרֶת¹, מִמְנו א. חֶרֶת, ב. חֶרֶת.

ב. חֶרֶת, פִּי, כִּי חֶרֶת, — שְׁנֵהִיָּה כִּמוֹ חֶרֶת, כִּמוֹ עֵלָה הַדְּקָל: נִיפְלָה הָאֵם שְׁלֵה וְחֲרוּתָהּ² בִּידֵי שְׁמִים (תוֹל' ג' ז). חֲרוּתָהּ בִּידֵי אֲדָם פִּסּוּלָה (תוֹסֵפֶתָּ שֵׁס ג' ו'). אִיוּוִּהִי חֲרוּתָהּ בִּל שְׁצִמְקָה רִימָה שְׁלֵה (גִּמ' שִׁסִּי:).

א. חֶרֶת³, שִׁי, — צִבְעַ שְׁחוֹר שֶׁל רִצְעָנִים וּמַעֲבָדֵי עוֹרוֹת, Schwarze; noir; blacking: אִיוּוִּהִי אֲדָם כְּדָם הַמִּכָּה שְׁחוֹר בְּחֶרֶת⁴ עִמּוֹק מִכָּן שְׁמָא (מִשְׁנ' נִדְהָ כ' ו'). תוֹסֵפֶתָּ שֵׁס ג' יא). נוֹטֵל אֶת הַחֶרֶת וְנוֹתֵן עַל גִּבּוֹ עוֹר לִבָּן ר' יוֹסִי בִּר' כּוֹן אִמֵּר עַל גִּבּוֹ עוֹר צִבּוֹעַ (יִרְמ' שִׁסִּי ג'). — וְאִמֵּר הַפִּיטָן: נִחֵן

(¹ עִי עֵרֶךְ חֶרֶתָהּ.

(² כִּךְ בְּנוֹסֶחַ, וְכֵן בְּמִשְׁנֵי שְׁבַגְמ' יְרוּשָׁ, וְכֵן בְּגִמ' בְּבִלִּי (שֵׁס נה:), וְכֵן בְּאַלְפָּסִי וְכו'. אִךְ בַּעֲרוֹךְ וּבְבִי: חֲרוּתָא חֲרִיתוּתָא (ד"ס). וְהֵנָּם בְּעִצְמָהּ פִּרְשָׁה אֶת הַמִּלָּה, וְהוֹסִיף הַעֲרוֹךְ: רִאשָׁתָּהּ הַכֹּרֵר אוֹ שְׁמֵהּ הַרְעָם וּפְחָדָה וְנִתְיַבְּשָׁה הִרְיָאָה כְּשֶׁרָה אֲבָל רִאשָׁתָּהּ בְּהִמָּה אַחֲרֵת יִנְשַׁחֲמָה וּבִיּוֹצֵא כּוֹה וּפְחָדָה וּיִבְשָׁה הִרְיָאָה שְׁלֵה מִרְפָּה. (³ אִין לוֹ אֶת בְּשֹׂאֵר הַלְשׁוֹנוֹת הָאֲחִיוֹת, וְלֹא נִחְבֵּר מִקּוֹר. — ⁴ וְאִמֵּר בְּגִמ' (שֵׁס ג'): חֶרֶת שְׂאֲמֵר

קדורנית פֿחרת¹), אל תראוני שאני שחרחרת (יול' א פסח, חור יאט).

ב. יִדְרֶה, ט"ז, כהנא חרת, — הרשם העמוק החזרות
 כדברו חז: שיטתה לזהלה כבבדור ולתפארת,
 וקיים זה חזון אשר התויתת ב חרת, וכלית להם
 עתרת שלום (סלית 7 ע"י, טלום תשבות), גף לוחות
 חרת 2), יקרה מדר וסחרת (יול' 3 פסת, חסיק).

*תִּשְׂאֵי, תִּשְׂאֵיִם, - עֵי *תִּשְׂאֵי.

חשב³) ממנו חשב, חשב, חשב, חשבון, חשבון, מחשבה, מחשבת, מחשב, מחשבי.

[illegible]

דיו תניא גמי הכי שחור כתר ושתור שאמר דיו
וליא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכוחא דדיוותא
קמל כי חרותא דדיוותא. ע"ב. והוסף הערוך, וז"ל:
והשתור כחרת פי' חרת הצביעה שצובעין בה
הערתה. — כך קודם במחזור 'מנוק' כי עתיקים
בביהם כונתני שברומא.

(2) מהחירו עם סחרת גראה כי זה חרת צ"ל
נקודת קמוצה ר' סגולה, וכ"ה בהמחזור המנוק' הגדפסים,
והוא שם ע"מ א ב ן.

(³) בערב' חשב א' ממש כמו בעברית. בכל המשמעות.

(a) حبش

ואמר לִדְרֹשׁ שִׁיתָן לוֹ אֵת בְּתוּ בִמְאֵה עֲרִיזוֹת פִּשְׁתִּים) דִּהְפִּיל אֶת דָּוִד בִּיד פִּלְשְׁתִּים (שֹׁאֵל יח כס). אֹרִי יִשְׁמְעוּ ויִשְׁבּוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הִרְעָה ונִהְמַתִּי אֶל הִרְעָה אֲשֶׁר אֲנִי חָשֵׁב נַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי דַע מַעֲדֵיהֶם (יִרְמ' כג ג). חָשֵׁב יִי לַהֲשֻׁחִית חֹמַת בֵּת צִיּוֹן (אִי' כ ח). אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לַדְּחוֹת פַּעֲמִי (תְּהִל' קמ ס). — וְחָשֵׁב דָּבָר עַל פִּלּוֹנִי, בְּמַשְׁמ' חָשַׁד אוֹתוֹ. בִּכְךָ הִיָּה בִּדְעָתוֹ שֶׁפִּלּוֹנִי עָשָׂה כֵךְ: וְתֹאמַר הָאִשָּׁה (אֵל רֹדֶף) וְלִמָּה חָשַׁבְתָּה כֹּזֶמֶת עַל עַם אֲלֵהִים (שֹׁאֵל יג) — (ב) חָשֵׁב אֶת פִּלּוֹנִי לְדַבֵּר, נִדְמָה לוֹ שֶׁפִּלּוֹנִי הוּא כֵךְ וּבֵךְ: וַיִּרְאֵה יְהוּדָה (אֵת חֲמַר שִׁישְׁבָּה בִּפְתַח עֵינָיִם עַל הַדֶּרֶךְ) וַיַּחֲשֹׁבָה לִוְנָה (כִּרְאֵשׁ' לֹה יס), חָשֵׁב וְנִדְמָה לוֹ שֶׁהָיָא וְנָהָה הוּא מִדְּבַרְתָּ עַל לְבָה רַק שִׁפְתֶּיהָ נַעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע וַיַּחֲשֹׁבָה עָלֶי לִשְׁכַּחַת (שֹׁאֵל ח יג). לִמָּה פִּנִּיךְ תִּסְתִּיר וְתַחֲשֹׁבֶנִי דְאֻוִּיב לָךְ (אִיוִּב יג כד). גִּרִי בֵיתִי וְאִמַּתִּי לֹדֶר תַּחֲשֹׁבֶנִי נִכְרִי הִיִּיתִי בְּעֵינֵיהֶם (סֵס יט יס). — וְחָשַׁב אֶת פִּלּוֹנִי כְּדָבָר, בְּמַשְׁמ' זוּ: וַיַּחַר עָלַי אִפּוֹ וַיַּחֲשֹׁבֶנִי דֹז כִּצְרִי (סֵס יא). — (ג) חָשֵׁב לוֹ דָּבָר פִּלּוֹנִי כֵךְ וּבֵךְ, שֶׁם לָבוֹ לְדַבֵּר שַׁעֲשֻׁעַ פִּלּוֹנִי וְהַחֲלִים זֹאת לוֹ כֵךְ וּבֵךְ: וְהֵאמֵן (אֲבָרָהָם בִּי' וַיַּחֲשֹׁבָה דֹז (אֱלֹהִים) צִדְקָה (כִּרְאֵשׁ' יס ו). וַיֹּאמֶר (שִׁמְעִי) אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל יַחֲשֹׁב־לִי אֲדֹנִי עוֹן זָאֵל תֹּזְכָר אֵת אֲשֶׁר הִקְוָה עֲבָדְךָ בְּיוֹם אֲשֶׁר יֵצֵא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ מִירוּשָׁלַם (שֹׁאֵל יט כ). אֲשֶׁרִי אֲדָם לֹא יַחֲשֹׁב יִי לוֹ עוֹן (תְּהִל' לז כ). — וְסַתֵּם, הוּא יַחֲשֹׁב־לוֹ, יִשִּׁים דַּעְתּוֹ דֹז, לִמְעַשְׂוִי, לִמְעַמְדוֹ, וַיִּשְׁלַם לוֹ שֹׁכֵר בַּעַד זֶה: וְאֵנִי עֲנִי וְאֲבִיּוֹן אֲדֹנִי יַחֲשֹׁב־לִי עֲזָרָתִי וּמִפְּלִמִּי אֲתָה (תְּהִל' מ יח). — (ד) חָשֵׁב אֶת פִּלּוֹנִי, הִיָּה פִּלּוֹנִי בְּעֵינָיו נִכְבֵּד וְרַב הָעֶרֶךְ: הִגְנִי מִעֵיר עֲלֵיהֶם אֵת מִדֵּי אֲשֶׁר בִּסָּף לֹא יַחֲשֹׁבוּ וְזֹהֵב לֹא יַחֲפֹצוּ בִּי (יִשַׁע' יג י). הַפֶּה בְּרִית מֵאֵם עֵרִים לֹא חָשֵׁב אֲנוּשׁ (סֵס ג ל ח). אִישׁ מִכֻּאֲכֹת וַיִּדְּעוּ חָלִי וְכוּ' נִבְזָה וְלֹא חָשַׁבְהוּ (סֵס גג ג). וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לִפְנֵי לִירְאִי יִי וַיַּחֲשֹׁבֶנִי שְׁמוֹ (מֵלֶאכ' ג יו). — וְאִמַּר בֶּן סִירָא: אֵל תַּח שׁוּ בֵךְ בְּמַתִּי עַם זְכוֹר כִּי עֲבָרוּן לֹא יִתְעַבֵּר (כִּסְגִּי' ג יו). — חָשֵׁב דָּבָר לְכָךְ וּבֵךְ, הִתְנַהֵג בּוֹ כְּאֵלוֹ הִיָּה כֵךְ וּבֵךְ: יַחֲשֹׁב (הַדְּוִיּוֹת) לִתְבוֹן בְּרוֹל לַעֲץ רִקְבוֹן תְּחוּשָׁה (אִיוִּב מֵא יט). וַיִּרְתִּיעַ כְּמִיר מִצּוֹלָה יִם יִשִּׁים בְּמִרְקָחָה אֲחֵרוֹי וַאֲזִיר נִתִּיב יַחֲשֹׁב תְּהוֹם לִשְׁכִּיבָה (סֵס כג-כד). — (ה) חָשֵׁב, יַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת, עֵיִן כְּדָבָר וְהִתְכַּוֵּן וְחָקַר בּוֹ כְּדִי לִדְמֹת אִיךְ לַעֲשׂוֹתוֹ, כְּדִי לִדְעַת לַעֲשׂוֹת דָּבָר חֲדָשׁ

הנגיד כן משלי). — *ואדם חשוב¹). דבר חשוב, נכבד, רב הערך: אתה. אומר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו (מכ"י כ"א, פתיח). לאדם שנשא אשה עד אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה (פ"ז נ"ה). הוי קטן בעיני עצמך יהי חלקך ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה ילמדך דשונך דומר איני יודע שמה תתבדה (כלה רכתי ט). שאינו דומה מבייש גערה חשובה וממשפחה מיוחסת למבייש קטנה עניה בויה (רמכ"ס, נער' כחול כ ד). — ודבר' לא בע"ח: עלשין חשובות הן (ירוש' שני' ז כ). מריבת הים והיבשה מי היא יותר חשובה ודרושה (ר"י מריו' לד). שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הגריבות והצדקה והרחמנות (שנ"ט יהוד' ז). — וחשוב לדבר, הוא חשוב וכדי שיהיה כמו הדבר הזה: ר"ג אומר (תמרות של תלתן) חשובות הן לאוכל ורבנן אמרו אין חשובות דאוכל (ירוש' מעשר' א ח).

— נפש, נחשב, פת' יחשב, — א) נחשב הדבר לו כך וכך, ונחשב הדבר כך וכך, היה הדבר הזה בעיניו או בעיני כל באלו היה כך: הלוא נכריות נחשבו לו כי מכרנו ויאלל גם אכול את כספנו (בראש' לא י"ה). כל הגוים כאין נגדו מאפס²) ותהו נחשבו לו (ישע' מ יז). — ובפרט עם כ הרמיון: פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (שס ט כח). אכתוב לו רבו תורתיו כמו זי נחשבו (הוש' ח יב). הן גוים כמר מרלי ובשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ י"ה). בקש נחשבו תותח וישחק דרעש בידון (איוב מא כ"א). מדוע נחשבו ככהמה גממינו בעיניכם (שס יח ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבו כצאן טבחח (תהי' מד כג). הפככם אם כחמר היצר יחשב כי ואמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יז). — ונחשב דבר, כמו כדבר: הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לברמל והברמל ליצר יחשב (שס יז). בני ציון היקרים המסלאים בפא איכה נחשבו לנבלי חרש

(ד"ס). — ¹) בערב' חשיב א, ואמר ריב"ג: ומנ הד"א קאלת אלואאיל לדרגל אדשרית אדם חשוב, ע"כ, ובעבר': ומזה (משמש' בבור וגדולה שבשרש השב) אמרו הקדמונים לאדם נכבד אדם חשוב. — ²) ואולי כאפס.

④ حشيب

דבר של תכולה ומכונה: ואמלא אתו (את בצלאל) רוח אלהים כחכמה ובתכונה וברעת וכל מלאכה לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאות ובחרשת עץ (שמות לא ג-ה). ואת המשבן תעשה עשר יריעת שש משור ותכלת וכו' מעשה חשב תעשה אחם (שס כו א). עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת (שס לו לה). ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות (דה"כ כו י"ה). הפרטים עד מי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (פמו' ו), המציאו והבינו. — ומצוי בתו"מ ובסהמ"א: חשב אדם לעשות מצוה ונאנח ולא עשאה (כרכ' ו). מי גשמים שחשב עליהם דהיה את האיצטרוכלין (כ"ג טו:). שבעלה (של הנואפת) חשב בו (בהממור) שהוא בנו ומנהילו עם בניו (מד"ר נמד' י"א). שכל גילולת שנוולין דישאל אין חושבין עצמם עון אלא חושבין שכל מה שעושין להם מן היושר (שס י). אמר הקב"ה אני חשבתי ה למובה וחם חשבון דרעה (סוט' לה). — וחשב בדעתו: עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי (מד"ר נמד' כב). ואין דך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רכתי ג). תן דעתך עד שיצא מפין חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר דפסיעותיך (דל"ז ג). — ואמר המליון: ואם שכיר יהי לך ועבדך חשוב אותו באלו הוא ילדך (ר"ג שער' מ"ס). — ¹) *עשה חשבון, rechen ; faire le compte ; to count : ואם אמרו גדולים (שבכנים) אין אנו יודעים חשבונות שחשב¹) אבינו עמך פטורין (כ"ק ק"ג). אמר לו (הונגשים לריב"ז) משה רבכם או נגב היה או לא היה יודע דחשוב א"ל דמה אמר לו הונגשים מפני שהיו כ"ב אלף בכורות ועוד וכו' (מד"ר נמד' ד). — ופענ' *חשוב, הדבר חשוב כך וכך, הוא באלו היה כך: ויום אחד בשנה חשוב שנה (ר"ה כ:). ד' חשובין כמתים עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדה' סד:). דעודם יהו כל בני אדם חשובין לפניך כלסטים והוי טבבדן בר"ג (דל"ר ה). — ואמר המדין: דעה צורך דבב שלם ודע כי מעשיך הישרים חשובים על אדחך כמדוה (ר"ה

¹) כך בלי יוד אתרי חית בכל הנוסח' וגם בכ"י

עשה א"ע חשוב: מי שמתחשב על בני אדם אינו מבין עניני הזמן (מנח' הפני' 60). — ג. "חשב וחשב בנפשו. בדבר מהרברים, nachdenken; réfléchir; meditate: ויפול אברהם על פניו להתבודד ולהתחשב בדבר שהוא באופן שלא ימרידוהו הדברים החמריים המושגים בחושים (ר"י אברבנל, נ"ך לך, ויסי אברהם). — והשתמשו הסופרים החדשים בדבור התחשב עם דבר לפי לשונם, הלעז במשמ' השגיח בדבר, שם דבו להדבר. — פעל חשב, — א. שחשבו בדבר, ובמשמ' מדמה, שגמצא רק ברמיון, במחשבה: ותכלית הענינים ההם (רכיבת ימים ולמוד חכמות) מחושבים לא הברחיים (מאזני דק לאלגולי 67). ולפיכך כשהשמש על האופק יחצוב האופק העגולה המחושבת בלב חציה (מאיר אלדני שני"ף כ"ד). — ובמשמ' עסוק במחשבות: והמחושב או הדואג לא יטחן המעט קל העכול (תרגום גליוס כ"י פריז). — ב. "ממון מחושב" ממון בעין, במזמנים, שנותנים תיכף ומיד: הנותן לחברו ד"מ מאה זהובי" מאלו הפתקי" כדי שישלם לו אחר עבור שנים או שלשה חדשים מאה זהובים במעות מחושבים ימים חשש איסור (שמש לדקה, א' מורס"א). מקץ ימים נפלה קטטה בין בעלה רבקה ואחיו ובסבת קטטה זו באתה רבקה ברצון בעלה וברצונה דב"ד לענות מאת אחי בעלה שיחזיר תשע אלפים פוצי" מחושבים שננתה בתפוסת הבית (עמ"י מי ריקי, שו"ת אדרי אליהו ת). ואם לא תרצה (האלמנה) לעמוד עמהם (עם החורגים) שיחזרו לה מדי חרש בחדש די ספוקה במעות מחושבים בכ"כ סך מעות לכל חרש (שם כד).

חִשְׁבָּה ⁽²⁾ ש"ז, מ"ר חֲשִׁבִּים, — כעין חגורה מק'שמה יהדק בו אדם לבוש על גופו, כפרט באופן שקצחו האחד שיושם על הכתף הימנית תעבר מאחור מתחת לבית השחי של יד השמאלית וקצהו השני מהכתף השמאלית תעבר מתחת לבית השחי הימני ויקשרו שני קצותם יחד על החזה, זה בזה, geschm. Gürtel; ceinture ornée; adorned girdle: וחשב ⁽³⁾ אפדתו אשר עדין (על האפוד) כמעשהו

— ⁽¹⁾ עפ"י לשון לעז in contanti.

⁽²⁾ לא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב' ושחא (א) ועי' הערה שדקמן. — ⁽³⁾ ת"א השבעים והולגתה תרגמו

(א) ושחא

מעשה ידי יוצר (א"י' ד' כ). — ונחשב על דבר במשמ' זו: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב נאדה תהיה לו (ויק' כס"א). — ב. נחשב הדבר, היה הדבר חשוב בעיני כל, ורב הערך: כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ"א י כא). חרלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישע' כ כב). — אדם נחשב, ודבר נחשב, כמו חשוב: ואני שאדתי אחד מ הנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך (הקד' מו"ה). אם תעזוב המים העבים זמן רב לא ישקע מהם דבר נחשב (קאנון א"כ כ"ו). — נחשב הדבר לפלוגי כך וכך, נתקבל הדבר מפלוגי כאלו היה כך וכך: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן (כמד' יח כו). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללויים כתבואת גרן וכתבואת יקב (ש"ל). — ונחשב הדבר לפלוגי, המכינו כאלו עשה פלוגי: ואם האכל יאכל מבשר וכת שלמיו ביום השלישי דא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויק' י"ח). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וכו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וכו' דם יחשב דאיש ההוא דם שפך (ש"ז ג"ד). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו (משלי כו י"ד). — ונחשב לו לדבר: ויפלו (פינחס) ותעצר המנפה ותחשב לו צדקה דרור ודר (תהי' קו"ל"א). — ונחשב על דבר, לדבר, הוא שייך להדבר: מן השיתור אשר על פני מצרים ועד נבול עקרון צפונה דכנעני תחשב (יהוש' יג ג). כי גם בארות תחשב על בנימין (ש"ז ד' כ).

— הפ' התחשב, — א. התחשב בדבר, כמו נפע' היה בחשבון הדבר, היה שייך לו: כי מראש צורים אראנו (את עם ישראל) ומגבעות אשורנו הן עם לבדר ישכן ובגוים לא יתחשב (כמד' כג ט). — ובמשמ' זו במשנה: אמר ר"ע יש לי חמשי השפוד התחוב באהל וכו' אמרו לו אין האהל מתחשב (א"ל' א ג). — ב. *היה אדם חשוב, נכבד, angesehen s.; être distingué; be distinguished: מרחץ שהוסקה כתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב ⁽¹⁾ הוא הרי זה דא ירחוץ (שני' ת"י). — ובמשמ' הקפיד ונתן דעתו: לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו ולא יקל עמו את ראשו ודא ישאל בשדומן במקום שמתחשב (תוספתא פ"ו א כ). — ובמשמ' "התנאה, ⁽¹⁾ ואמרו בירוש' שם: ואם היה אדם של צורה.

לעמית מחברתו ממעל לחשב האפור ולא יות החשן וכו' מעל האפור (סס כח). והלכשת את אהרן את הכתנת ואת מעיד האפר ואת האפור ואת החשן ואפרת לו בחשב האפר (סס כט ס). ויתן עליו (משה ער אהרן) את האפר ויחנך אתו בחשב האפר ויאמר לו בו (ויקרי' ח ז) — ואמר המשורר במליצה: ואם כנור ואם מחול ועוגב בקור נוסדו והיו לאחדים בחין שרות כוללות חן וחכוקות כלי שירים כאסחובקה ולדים, ערבנות קור ומנעימות ומירות בחשב חן וכל יופי אפורים מרימות קול עדי הרי בשמים בלי מורא ומבלתי פחדים (לקו"ק נג).

חשבון חֶסֶד, מ"ר חֶסֶדוֹת, — עיון ומחשבה שכלית, ובפרט מעוררת מי שמחשב מספרים יחד, שמתברר זה עם זה או מחסרם זה מזה או כפלם זה בזה, d. Denken, Berechnung; raisonnement, calcul reasoning, counting: סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וחשבון ולדעת רשע וכסל (קס"ז כה). כל אשר תמצא ירך לעשות בבחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה (סס ט י). ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת דאחת למצא חשבון אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי (סס ז כז). — ואמר בן סירא: עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם (כ"ס גני' ט יס). בלי יוצר דבער כבשן וכסחו איש על חשבונו עד עברת איש יהי פרוי כן חשבון על יצר איש (סס כז ס ו). — ובמשמ' חשבון של מספרים, של עסק וכדומה: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה (כ"ס גני' מנ ג). — ומצוי מאד במשמ' זו בפרט בתל"מ: הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון ואם לא מוציא חלה אחת על הכל (חל"ג ט). שאין לפניו לא עולה ולא שכתה ולא משוא פנים ולא מקה שותד שהכל שדו ודע שהכל לפי חשבון (אבות ד כג). דגים שנתבשלו עם הקפלוטות של מעשר שני והשביתו השכת לפי חשבון (ירוש' תרומ' י ב). גיבור נאמן ובקי בחשבון היה (משה) רבנו (סס סס"ה סוף ב). חשבון מרובה כולל לחשבון ממועט (סס ר"א א נו). חשבון מום הוא יודע (סס ט"ז כ מ). כשכלל (משה רבינו) מנין הדיוס בסוף

סמנו, היה זהב תכלת וארגמן ותודעת שני ושש משור (שמות כח ט). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם עד שתי כתפות האפור מלמטה סמול פניו

במשמ' מלאכת חשב ואריגה, הפשיטא חמאן, רסע"ג ש פ ש ג וכן ריב"ג, וגם החדשים במו"כ במשמ' מלאכת אמנות, וביחוד לפי הענין חגורה. ואולם קצת קשה דמה נקראה כך דוקא החגורה והלא גם כל שאר הכלים שזכרו בענין היו כלים מלאכת חשב. והנה, בין שמות החגורה בערב' יש השם ושאת (א), אך אין בערב' שרש ושח באיוו משמ' שובד לאמר שמשנה גסתעף השם ושאת לחגורה, ואין גם פעלים מצרופ ושח זולתי הפעל הנגזר מהשם ושאת, וכן יש לשער כי זו מלה שאולה בערב'. וממך דזה עוד שהיא לא מלה ערב' מקורית, ממה שהזכיר אבן שיריה שבשם הפעולה אומרים אלתפסק ואלתושח, מוכח שפסקו בהכתיב העקרי של מלה זו. ואולי הוא השם חשב שאנו עסקים בו, ואולי גם בעבר' אינו עברי בעקרו מהמושג חשב במשמ' אריגה, אלא שאול הוא בשתי הלשונות באיוו לשון אחרת ובכל אחת מהן גשתנה קצת צרופ האותיות לפי רוחה של הלשון. ואין לברר איוו היא הצורה העקרית לפי הלשון שמשנה בא השם הנה לשתי הלשונות, העברית והערב', יחד. ואולי העקר היה ושאת, ונשתנה בעברית לחשב בכת מדרש מלים המוני, מפני הרמיון עם הפעל חשב במשמ' אריגה. ונרמיה בזה שנוכל לקבוע ביחוד מהותו של החשב וצורתו ואופן השמוש בו, כי השם ושאת מבואר היטב בכל פרטיו בהמלונים הקדמונים הערבים, וז"ל אלגוהרי בהצחאה: אלושאח באלכשר שי ינשג' מג אדים עריצ'א וירצע באלגוהר ותשרה אלמראה כיג עאתקהא וכשהא, ע"כ, ובעבר' ושאת בוו חרוקה דבר יארג מן עור רחב ויקבעו בו פנינים וכדומה ותהרדק האשה בין כתפותיה ובין חצציה. וביותר באור אבן שיריה בערך לבושים (מתלך ד נח): ולא יכונג אלושאח ושאתא חתי יכונג מנטי'מא כלול או ודע, ע"כ, ובעבר': ולא יהיה הושאח ושאת עד שיהי חרוז בפנינים או צדפים. ובאר שם אבן שיריה כפרס אופן לבישת הושאח ואמר: אלתפסק ואלתושח ואחר והוא אנ יתושח באלתוב ת'ם יחרג' מרפה אלד'י אלקאה עלי ימינה מנ תחת ידה אלישרי וטרפה אלד'י אלקאה עלי עאתקה אלאישר מנ תחת ידה אלימיני ת'ם יעקד מרפהמא עלי צדרה, ע"כ, ובעבר': תפסק ותושח הכל אחד והוא שישם הלבוש ואח"כ יוציא הקצה שהטיל על ימינו מתחת לידו השמאלית והקצה שהטיל עד כתפו השמאלית מתחת ידו הימנית ואח"כ יקשר שני קצותיו יחד על חוהו. וכעין זה גם בלשון אערב, בדבר מהותו וצורתו של הושאח ואופן לבישתו, יוכל זה נאות מאוד לפי הענין בדבר חשב האפור.

(א) وشاح

(1) יש מפקקים באמיתות מלה זו.

מפני מה פחת מהן ג' מאות מן מנין הראשון הוי
 לא גבב אותן מן ההשבונו אלא כדי שיתנו
 אותן רע"ג בכורות ה' ה' מלעים לאהרן אחיו (מד"ר
 נמד' ד). כל ההשבונו שצריך להן בין לשעבר
 בין לעתיד לבוא אין מחשבין אותן בשבת (תוספתא
 שבת יז ט). למלך שהיה יושב ומחשב השבונו ת
 באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו השבונויו
 (ירוש' תעני ד כג). הגוול ומאכיד את בניו פטורין
 מלשלם וכו' ואם אמרו גדולים אין אנו יודעין
 השבונו שחשב אבינו עמך פטורין (כ"ק קיב).
 כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גרוד (כ"כ
 ט). בואו ונחשב השבונו שר עולם (סע עת).
 מדלג (הקב"ה) על ההשבונו ועל הקצים
 ועיבורין ובתורש הזה אתם נגאלין (מד"ר טה"ט, קול
 דודי). כיפה של השבונו היתה חוץ לירושלם וכל
 מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם (סע איכ',
 ספקו עילך). דמי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד
 אמר דו איני מכיר חשבונך (סע דנ"ד ד). והוא (יוסף)
 נכנס למלכותו לחשוב השבונויו של רבו (סע
 טה"ט ח). אמר דהם (משה לישראל) הואיל והוא
 (הקב"ה) הפך בגאולתכם אינו מביט בחשבונויכם
 אלא מדלג על ההרים (סע, קול דודי). השבונויך
 אלינו כל אותם שני אלפים וארבע מאות וארבעים
 ושמונה שנים עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה
 יושב וחושב השבונונו ומעבר עיבורים (פסיקתא
 רב' קו). — ואמר הפיתון: אימתי בחיל כפור, בעוהה
 בחשבון הספור, גלתי בהצדק פור, דולק כנמצא
 חפור (יור' א סוכ', חסיתי). היאך לדקדק חשבון
 לכד דבר, לבל יוגלם חשבון וישטף ויעבר (סלוק
 לפ' שקל', אז נאיתי). יפקוד עליהם את העונות, לרוב
 ימים להמנות, לחשוב דהם השבונונו, להפילם
 לתופת דראונות (סלוק שג' זכור, אלהים). כן נבוכות
 כל עשתונות, ונבהדות כל ההשבונו, וכל
 שרעפים וכל הרהורים, גלאים דשום בו שיעורים (שה"ח
 ליוס ט). — ומ"ר ח' שבוים, השבונוי: מן המצר
 קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף כי
 עמדה לי זכות איתני, ועתה נטשתי וכלו חשבונני,
 אפסו עתותי וגם עברו זמני, וכצאן דמבט נתתי ביד
 מעני (שבת' אה"ס, אימתי). — ועשה חשבון: לוף שעברה
 עדין שביעית ריבא אומר אם לקטו העניים את עליו
 לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שני' ט ג).

מצילין (מן השרפה) מל מלא ככרות וכו' ואומר לאתרים
 בואו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון
 אחר השבת (שנת טו ג). וכן קרב פסח בירושלם
 שחל להיות בשבת מניח מליתו אצלו ואוכל את
 פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב (סע כג
 ח). אין אנו יודעים מה חשבון עשה עמכם אבא
 (תוספתא כ"ק יכא). כהן שבא אצל ישראל לעשות עמו
 חשבון והדליק על גביו שמן שריפה (ירוש' סוף תרומ').
 אין אנו יודעין אם עשה אבינו חשבון באחרונה
 (סע כ"ק יז). בא (החנוני) לעשות עמו חשבון על
 הפת ועל הברש (תנחומא כלק כד). — נתן חשבון, נתן
 דין וחשבון: דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני
 מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אנו ג ח). — ספר
 השבונו, הספר שכתובים בהם החשבונות
 של אדם: ועבשיו באת לתבעני והרי ספר השבונו
 של אבי מצוי ויש לו עדיך הוצאה וחשבון (תשו' הגא'
 גני', ננוכ', 284). — סך חשבון: בעבור היות חשבון
 עשרה סך חשבון (רמב"ם חוב יט ג). — וחכמת
 החשבון, החכמה המלמדת מלאכת החשבון,
 Arithmetik; — méthique: דעה חכמה ואם דעתה
 פליאה, דעה חשבון ובין ספרי רפואה (רמ"ב, מוס'
 השכל). כאשר נסיר הא' מן ה' ישארו מ' והם סוף
 המספרים הנמצאים בחכמתו של השם ית' ועליהם
 מתגלגל כל החשבון אשר בכל העולם (פי' יור' לדונס
 בן תמים, כו). וחכמת החשבון נחלקת לשני חלקים
 האחד חכמת החשבון המעשית והאחר חכמת
 החשבון העיונית (ראש' תכמ' ל"ט פלקיירא 41).
 ויחל מחכמת החשבון וימצא איש חכם מבת פיתאגוריס
 (הוא, המנקש). — וחכמי החשבון: כתוב בספרי חכמי
 החשבון כי הרוצה לדעת כמה המחובר מן
 המספרים שיעברו על הסדר עד סוף מספר ידוע יכפול
 אותו על חציו (רמב"ם, ספר המספ' ג). וחכמי החשבון
 שמו המספרים הראשונים במעדות (סע). — ובמשמ'
 סכום: דע כי כל חשבון הוא חברת אחרים (רמב"ם,
 ס' המספר ב). לכפול חשבון על עצמו או על אחר
 או לכפול חשבון אחד על שנים חשבונות או
 יותר (סע, הקדמ'). כפלגו ב' על ג' והנה עלו ששה
 וזהו החשבון השמור (סע ח). ועתה אתן לך כלל איך
 תחלקל חשבון בין שיהיה אחד או שנים (סע). דגרוע
 חשבון אחד מחשבון אחר וכו' דגרוע חשבונים
 רבים מחשבונים רבים (סע ד). — ח' חשבון

ישיגהו חשד (מכתר הפנינים, ישי' הסנוס). מי שיביא עצמו אל חשד אל יאשים מי שמחשב עליו רע (ספ). — וחשד לטובה: כיון שראיתי כל מי שיבוא יאמר בדבר הראשון ובאו השמועות (בדבר המשיח דוד אדראי) שמועה אחר שמועה נכנס בלבי חשד ואמרתי שמא אמת הדבר (אנר' משג' תתקמו, 174, REJ 1882).
חֲשָׁדָה, ת"ז, מ"ר חֲשָׁדִים, — מי שמדתו לחשד: הפיגול והגותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני עצלי כהונה (פסח' פס').

חֲשָׁדָה, ש"י, — כמו חֲשָׁדָה¹.

חֲשָׁדָה, ש"י, מ"ר חֲשָׁדִים, — מי שמדתו לחשד באחרים¹.

חֲשָׁדָה, ש"י, — סגולת מי שהוא חשדן, נהוגה בדבור העברי ובספרות הערשה.

חֲשָׁה², ממנו חֲשָׁה, *חֲשִׁי, *חֲשָׁא.

חֲשָׁה, פ"ע, עת' וחשה, לחשות, — חֲשָׁה פלוגי, החריש, שחק, נמנע מדבר או מלעשות דבר, schweigen, untätig; se taire, être inactif; be still, quiet למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגד צדקה וישועתה בלפיד יבער (שע' סג א). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני דא אחשה בי אם שלמתי ושלמתי עד חיקם (סס סה ה-ו). העל אלה תתאפק יי' תחשה ותענגו עד מאד (סס סד יא). עד חומתך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דמי לכס (סס סג ו). עת לחשות ועת לדבר (קהל' ג ו). — וחשה מן פלוגי, הניחו ולא ענה לו ולא עשה דבר לטובתו: אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני מן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל' כח א). — ובדברים לא בע"ה, חשו ג'י הים, שקטו ולא סערו: יקם סערה (של הים) לרממה ויחשו גליהם (תהל' קס כט). — וחשה לעשות דבר ומעשות דבר, במשם' התאפק: הנה הוא בעדייתו מתפלל

¹ נאברה הפתקה שהיה בה מראה המקום שבאה שם מלה זו.

² רק עבר'. אך כבר הוכיח ברט השרש שח' א) בערב' שמשמש גם במשם' שקט בתנועתו ועצר מפעולתו.

(א) حش

שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה (שני' ט א). שונא (הוא) כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך (פנה' ג ה). שלא נחשדו (בנות ישראל) עד כתמיהן (נדפ' ג). שלא נחשדו (ישראל במצרים) על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את דשונם (מכ' כה ה). שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגול (ספרי מעות קנ). עם הארץ שקבל עליו דברי חבירות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמאי ג). המובר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי כך מבלים הם וכו' שורת הדין אינו נאמן ר' יהודה אומר לא נחשדו ישראל עד כך אלה הכר לפי מה שהוא איש (ספ' תרומ' כ א).

— פ"ע, *חֲשָׁדָה, — כמו קל: ובמה ניגף (אביה) רבי יוחנן אמר על שחישד את ירבעם ברבים (ירוש' יכ' יו ג). — הפ"ע, *התחשד, — כמו חשד: העולה לתאמרון וצוות אם לצורך הרבים מותר ואם מתחשד הוא אסור (ירוש' פ"ז א מ).

חֲשָׁדָה¹, חֲשָׁד², ש"י, מ"ר חֲשָׁדִים, — מחשבה של השערה אדות דבר בלי ודאות ובלי יסוד, רק דרך השערה פחות או יותר קרובה להתקבל, Verdacht suspicion; soupçon: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך א"ר בא מפני חשד שלא יהו אומרים איש פלוגי יצא לעשות מלאכתו בשבת (ירוש' שנת ס ו). קיווין דא יתרום מפני חשד (שס שקל' ג מו ג). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפלות ומפני המזיקין (נרכ' ג). בשביל ד' דברים אמרה תורה להניח פאה במוף שדהו מפני גזל עניים ומפני בוטל עניים ומפני חשד וכו' שלא יהו עובדין ושבין אומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו (שנת כג). הלכה בסעודה אדם יוצא להשתין מים נוטל ידו וכו' וכשהוא נוטל לא יטול מבחנין ויכנס מפני חשד (שיחשוהו שלא נטל) אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו (יומ' ג). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן וכו' עמד משה בתפילה ואמר רבש"ע הוציאנו מן חשד מיד פתח הקב"ה את המערה והראהו להם (מד' כמד' יט). — ואמר התכנס: מי שהכניס עצמו בדבר רע

¹ כך הספרדים ובוקשד'. — ² אשכנזים ונקוד לוי וקוהוט.

***חֶשְׁבֹן, חֶשֶׁן** — שֶׁ"ס מִן חֶשֶׁב, (א) כְּמוֹ הַחֲשִׁיבוֹת : הַנֹּאדֵר וַיִּחְשְׁבוּ חֵשֶׁב בּו (כְּכֹרִי י.) — בְּ הַחֶשְׁבֹן : אִיּוֹ חֲכָמָה וּבִינָה שֶׁהִיא יְעִינִי הַעֲמִים הוּא אֹמֵר זֶה חֵשֶׁב בְּ תַקּוּפוֹת וּמוֹלֹת (שֶׁנָּה עֵס.) עֵיבוֹר חֹדֶשׁ חֵשֶׁב בְּ חֹדֶשׁ (פִּסְהִי י.) — וְאִמֵּר הַפִּיטָן : שִׁמְשִׁים וַיּוֹבִלֹת וְחֵשֶׁב בְּ תַקּוּפוֹת, וּפְסִירַת הָעֵמֶר שֶׁבָּעָה שְׁבֻעוֹת (מוֹס' א' שְׁנֹעַ, תוֹדָה) — וּבִמְהֵמָ"א : וְכֵעִין הַחֵשֶׁב הוּא יֵאוֹת שִׁיחִיהַ הַמִּגְנֶה בְּתִקּוֹן עַת הַקְּבֵלָה הָאֲמִתִּית (יִסְרָע לר"י יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר) : וְאֵבִיא דָךְ מִשָּׁל לַחֵשֶׁב בְּ הַקְּבֵלָה הָאֲמִתִּית (שֶׁס) אֲמַנֵּם אֲנֹכִי הוֹעֵלְתִי עֵיפִּם מוֹיִסֹּת לִבִּי חֵשֶׁב בְּ קֶר מֵאֵד לַחֲשׁוֹב הַחֵיתוֹךְ שֶׁבִין הַקְּוִיִּים (כָּכֹר מִשְׁקֻלֹּךְ, עֲמוּדֵי הַסֵּמ' י.) : *חֶשְׁבֹן, חֶשֶׁן, מִ"ר חֲשׁוּבִים, — אֶדֶם הַחֲשׁוֹב, עֵי חֶשֶׁב.

(מד). אם הפקיד ארם לירך אונקיא שר כסף בחשאי וחורת לו ליטרא של זהב בפרהסיא זו נגיבה (מד"ר כראש' יו). אמר לו (ר' מאיר לכותי אחד) נאמן אחר בעירנו והכר מפקדין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא (ס' קהל, כרכות כטו"ב), — ימצוי בסהמ"א.

***חשיבות**, ש"ג, — סגולת דבר חשוב, Bedeutung importance: כאן שמנאן (את הלוים) למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (מד"ר נמד' ד). שהשמן היה אצלם מצוי הרבה וכי מה שהושם בנר ויש בו שברי פתילה אין לו חשיבות אצלם ואינן משתמשים בו לצרכם (ר"ג גלון, שנת מז). וזה שהזכיר לו החשיבות כלומר שהוא יפה כמו שדה אחרת שיש במשיחתה מאתים (רמכ"ס, מכ"ר כח יג). כי גדולים היו בחכמה וביראת חטא והתאבלו עליהם הקרובים והרחוקים מפני חשיבותם (שנט יסוד' י). גם זה מפני חשיבותו וטוב מוננו כי דבר מועט יספיק לשבוא אל השלמות (ש"י). — ומ"ר חשיבות: והיורדות ממקומות גבוהים עם שאר החשיבויות הם יתר חשובים (קלטון א כ כ יו).

***חשיפה**, ש"ג, — אחד ממיני הקנה וגמא יעשו ממנו מהצלאות, Binse; roseau; bulrush: מהצלת של חשיפה² ושל גמי גדולה מסככין בה קטנה אין מסככין בה (סוכ' כ), — ועי' שיפה.

(1) עי' הערה לקמן. — (2) כך בכ"י וכן בתוספתא א, וברש"י כ"י ובפסקי המאירי להל' הרי"ף ובס' יראים עמוד זמנים סי' קכג וכ"ה בדפ' פיורו (ע"ד), וכן העתיק הרי"ש ספ"י דטהרות ופי' רה"ג לכלים ט (ד"ס). וכן במשנה כ"י פרמה מכשי' ה ט, וכן בשאלת' ובהלכ' פסוק', וכן בסדרו רש"י מהר' בובר, והנה רה"ג בפרשו לכלים ט ח כתב: איכא דאמרי שיפה ואיכא שר חשיפה פי' אלא של בטיית וחיתאני בלישנא דרבנן כדאמרינן של חשיפה ושל גמי. ע"ב. וצ"ל במקום אלא שר אלאשל, והוא אלאשל (א) בערב' שפרשו המלונים הערבים כך: נבאת דקיק אלע'צאן יתחד' מנהא אלע'ראביל באלעראק, ובעבר': צמח דק הענפים יקחו ממנו הכברות בעראק. ופרשו עוד: עיראן ינבת בלא ורק יעמד מנהא אלחצר, ע"ב, ובעבר': דקל דק

(a) الأسفل

מוסר ל' אליהו כנ), ומה נשאר בירם (של הרשעים) מן התענוגים אשר אחריהם רדפו ומן המטעמים אשר בהם חשקו ומן הטוילים אשר בהם דבקו ומיני דברי חשוקים והתולים ודברי ריצנות אשר שניהם שרקו (ס' פה). חשוק, ש"ז, מ"ר חשוקים, — עי' חשק, חשקים.

***חשוקה**, ש"ג, מ"ר חשוקות, — אשה שאיש חשק בה, Geliebte; bien aimée, maîtresse, sweetheart, paramour: ואת יותר יפה מחשוקתו שר שלמה (רלכ"ע¹) ס'ד"ה). כמו חשוקה יפת עין, ורופיה יין (ר"י חריו, תחמוני כו). שתכלית חשק בעדי חיים זה עם זה הוא נמצא בחושק עם חשוקתו (מלמ' התלמיד, חיי שרה). דמלך שיש לו חשוקה בשוק של בורסקי שיש בה כל מיני ריח רע ואין כבודו של מלך לעבור בה אבל בשביל אותה חשוקה עובר בה (לרוד סמור, כתוף קו). אחי יש לו חשוקה שהוא מונה עמה (שנט יסוד' ז). ראובן נשבע שכל ימי חי דינה אשתו לא יקח שום אשה להיות חשוקתו או מלגשו (ש"ת ריב"ש ש"ס). וחושק עם חשוקה בין ערנות בשמים ורכבים יחדו צמדים (עמ"ל, מחכ"ר ט). אשביעך באירות ובצבאות, לחבר שיר כאשר יאות, ואשלחנו אל הצביה חשוקתי, כי היא דברה בזמן חשוקתי (ס' כ). הריאה היא המלכה אשת המלך כי היא חובקת הלב בחשוקה שהובקת לחשוק (מ' אלדני, ש"ה ד). ידמר אדם מאיש שיש לו חשוקה וקבע לה זמן שיבא עליה באשמורת הבוקר שאו אין בעלה אתה בבית לא יאחר רגע (שנט מוס' כו).

חשור, ש"ז, מ"ר חשורים, עי' חשר, חשירים.

***חשוי**, חשאי, ש"ז, מ"ר חשאים, — חשוקה, בחשאי, בשתיקה, בסתר, heimlich; en secret: שתי דשכות היו במקדש אחת דשכת חשאים ואחת דשכת הכלים לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (שק"ה ו). רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקודי קולות (כרכ' יס). התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי (פסח' נו). משל דבת מלך שהריתה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא בחשאי (ס'). על מה קטורת מכפרת עד לשון הרע יבא דבר ש בחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יו"מ).

(1) לא מצאתי מלה זו כמו שם במקור יותר קדום.

והאנשים יצאו (יחזק' כ ה), חתר בחשך בתים יומם חתמו למו (איוב כד יו).—וביתם למקום שאין בו אור, כלא, קבר, וכיוצא בזה: להוציא ממסגר אמר מבית כלא ישיבי חשך (ישע' מז י). דאמר לאסורים צאו דאשר בחשך הגלו (שם מט ט). ישיבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל (תהי' קו י).—והקבר: היספר בקבר חסדך אמונתך באברון היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה (תהי' פח יב-יג). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי לשתת קראתי אבי אתה אמי ואחתי דרמה (איוב יז יג-יד). — בא בחשך, ישב במקום שאין בו אור, מפני צער ויגון, או להסתתר מעיני רואים: שבי דומם ובאי בחשך בת כשרים כי לא תוסיפי יקראו לך נברת ממלכות (ישע' מז ה). — ובמליצה, כנוי דרע אם חסרי או רוחני ומוסרי, למעשים רעים ומדות רעות: הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישע' ס כ). העובים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי כ יג).—ולצרה וכיוצא בזה: הוי המתאמים את יום יי' דמה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (פמו' ס יח). הלא חשך יום יי' ולא אור ואפל ולא גנה לו (שם כ). ובשטף עבר בלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחמ' א ח). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (פלי' א יס). ידע (הרשע) כי נכון בידו יום חשך (איוב יס כג). העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישיבי בארץ צלמות אור גנה עליהם הרבית הגוי דא הגדלת השמחה שמתו לפניך בשמחת בקציר (ישע' ט א-ב). אל תשמחי איבתי לי כי נפילתי קמתי כי אשב בחשך יי' אור לי (מיי' ז ת). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהדך (ישע' נט ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורח יי' (שם ס ג). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א כ ט).—ובמדרש: בשנה השנית דמלך אחשוורוש וירא (מרדכי בחלום) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ וכו' ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבר וברו מעל הארץ ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויועקו אד' ה' (מד"ר אסתר, ויגד לו). — ובמשמ' יגון וצער, ההפך משמחה: גם כל ימיו בחשך ואכל ובעם הרבה וחליו וקצף (קהל' ס יו). — ואמר המשורר: ריך כי מלכך יגן בערך, ובארץ חשך יבין צערך (ר"י סלי, יונה מה תהגי).—

חשיקה, ש"י, — שה"ס מן חשק: בג' לשונות של חכה חבב הקב"ה את ישראל ברביקה כחשיקה ובחפיצה (מד"ר כרל"א' פ).—ואמר המשורר: ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה, ולא תמול עלי קמן וגדול ותאמר כי בזה יש לי חשיקה (ר"ש סג"ד, פני תכל). ואם תשך נשיכתך נשיכה, ואם תשך נשיקתך נשיקה, באנשים אשר אין לך ולי בהם חשיקה (הוא, ידידותך).

חשך ⁽¹⁾, ממנו חשך, חשך, חשך, חשך, חשכה, חשונה, חשכות, מחשך.

חשך ⁽²⁾, ש"י, כנל' חשכי, — ההפך מן אור, העדר האור, שאין העין ראה בלום, Finsternis; obscurité, darkness: ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו (שמות ככ-כג). ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ד-ה). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יוא' ב ג) תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו וער הכפירים שאנים דמרח ולבקש מאל אכדם תורת השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהי' קד כ-כג).—ומליצה, עיניו בחשך תראינה, לפלא של שנוי הטבע: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). — וכנוי להלידה: ויהי השער לסגור בחשך

יצמח ברא עדים יעשו ממנו מחצלאות, ובהתוכרה של סגור נאמר: אשל הוא שמאר וענדנא ישמי ארבוט ובאלשאם אלבאביר, ובעברי: אשל הוא שמאר ואצדינו יקראו אותו אלבוט, ובדרשק אלבאביר, ושמאר הוא צמאר כמעריב' שם קנה וגמא. ומתוספתא ברא' נראה ברור כי החשיפה אינו אילן אלא מין קנה דומה לגומא. וכן אמר רה"ג (פרק ג ט): עשב שמו מנג ועושין ממנו חבד דומה לגמי וחשיפה וחלפה.

⁽¹⁾ גם בארמ', ודמה Lag. לזה את השרש הערבי חשכ (חשכ) במשמ' כעס, ויותר קרובה דעת Bartle שהביא דמיון לשרש זה את השרש הערבי שחכ, שחכב (b), אשתנכב אלליר, חשך הלידה, ולשערות שחורות שחכוב (e). ולא רחוק הוא, כי השרש המקביל בערב' לשרש העברי חשך הוא ע'שק (d) שהוא משמש בפרט במשמ' חשכת הלידה, וכמו"כ העין.

⁽²⁾ בארמ' חשוכא. בערב' ע'אשק (e), הלידה בשחוקה חשכתו.

(a) حشك (b) حشك حشك

(c) حشك (d) غسق (e) غاسق

לכם מקום ובאה השמש על הנביאים וקדו עליהם
היום (מ"כ ג'). — ומצוי שמוש זה בתלמוד: דא כסו
מבעור יום לא יכסו משת חשך (שנא ד נ'). מי שבא
בדרך והיה ירא שמא תח שך לו והיה מכיר אילן או נדר
(פרנ' ד ו'). מאימתי מברך משתחשך לא בירך
משתחשך מברך כל הילול (תוספתא נר' ו י').
מעשה ברבי מרפון שהיה מהלך בדרך וחשבה לו
ולן חוץ לעיר (פרנ' מה). ר' יוסי אומר אוכל והולך
עד שתחשך (פסח' קכ). — ובהשאלה במשם' שחור,
חשכו הפנים, נעשו שחורים, כהים: חשך משחור תארם
דא נברו בחוצות (א"כ ד ת). ר"ח בן אנטיגנוס אומר
(מרוח אשך הוא) כל שמראוי חשוכים (נכור' וס).
— ואמר הפיטן: אבלה נפשי וחשך תאיר, בית
תפאיתי נשרף ביד האירי (שחרית לז"מ, אלנא). —
ובמליצה, *חשך העולם בעדו, היה בצרה גדולה: כל
אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו (מס' נכ).
אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשך בעדו (ע"ח ת).
— הפס', החשיך, יחשיך, והחשכתי, — פ"י, החשיך
את היום וכדומה, עשה שיחשך: עשה כימה וכסיל
והפך לבקר צלמות ויום לילה (י' החשיך עמוס
ה ת). והכאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום
אור (סס ח ט). תנו לוי' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך (י'
ובטרם יתגנפו רגליכם עד הרי נשף ירמ' יג י'). —
וכהשאלה, החשיך עצה וכדומה: מי זה מחשיך עצה
במדן בלי דעת (א"כ לח א). החשכת עצה שנשלתי
למעלן (פסיק' רכתי, אחרי מות). — *והחשיך את
העינים: הוא מלאך המות שחשיך עיניהן של
בריות (ילמדנו חקת, כערך). זו מרי שהחשיכה
עיניהם של ישראל בגזרותיה (מד"ר שמות נא). —
ב) פ"ע, החשיך כמו חשך, נהיה חשך: שלח חשך
ויחשיך ולא מרו את דבריו (תה"ל קה כת). גם חשך
לא יחשיך מסך ולילה כיום יאיר (סס קלט יג). — *החשיך
דו, נעשה חשך, שקעה החמה ובא הלילה: מי
שהחשיך לו בדרך. גותן כיסו לנכרי (תוספתא שנת
יח א). — ובמליצה, במשם' "בא ומנו למות: וכבוא
שמשו יגיה כל רכושו לאבדו ומי שהחשיך לו
בדרך גותן כיסו לנכרי ואוהב בסף לא ישבע בסף
ואתה מאומה לא תשא בידך כאשר תלך (מלחמ'
החמה וסע"ד: ד). — ג) *החשיך פלוגי במקום, שהה
שם עד הלילה: מי שהחשיך בדרך גותן כיסו

(1) מ"א דלילה. (2) ואולי כאן במשם' פ"ע.

ובנוי דדא יריטה וסכלות: פי אתה נירי וי' ווי' יגיה
חשכי (פ"כ ככ כט). — הוא הלך בחשך, בסכלות ולא
ידיעה: החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך ילך (קה"ל
נ יד). — ובמשם' העלם, שאין איש יודע מזה כלום:
כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (סס ו
ד). — *שר החשך, המלאך הממונה על החשך: שבשעה
שברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור
מלפני ספני שאני מבקש לבראות את העולם באורה
ושרו שר חשך דומה דשד (פסיק' רכתי, מתן תורה).
— דבר של חשך, דבר לא נכון, דבר משבש: אמר
להן (למדן לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי וכו' קין הרג
ונתלה לו ו' דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה
די ע"ז רבי אומר הרי זה ק"ו של חשך אי"כ מהיכן
גובה הקב"ה שטר חובו (מד"ר בראש' נג).

אור, ע"י במקומו. — אפל, אפללה. — אישון אשון.

כהה.

לילה, ע"י במקומו. — *לקוי חמה, לקוי לבנה.

*נעמן, אוצר החשך בשמים.

ענן, ערב, בין ערבים. — ערפל, — עתם.

צל, צלמית.

קדר, קדר השמש. — קדרות.

שחור. — *שקיעת החמה.

חֶשֶׁךְ, פ"ע, עת' יחשיך, יחשכו, היה חשך, finster,
dunkel sein; être obscur; be dark

המקום שנסתלק האור ממנו: ויכס (הארבה) את
עין בל הארץ ותחשיך הארץ (שמות י י). — והגוף
המאיר כשכבה אורו: כוכבי השמים וכסיליהם לא
יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח דא יגיה אורו
(ישע' יג י). אור חשך באהלנו וגרו עליו ידעך (א"כ יח ו).
יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (סס ג ט). — ובמליצה,
חשך היום: ובתחפתם חשך היום בשברי שם את
מטות מצרים (יחזק' ל ית). — ובהשאלה להענינים,
חשכו העינים, חרלו דראות, ובמליצה בענין צער ויגון:
עד זה היה דוה לבנו עד אלה חשכו עינינו על הרציו
ששמים שועלים הדכו בו (א"כ ה יו"ח). תחשכנה
עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (תה"ל סס כד).
ואל ידוה דבנו וא"ל יחשכו עינינו (נר' יו). — ובמשם'
העקרית, כשהעינים קמות מוקנה: ובטלו הטחנות כי
מעטו וחשכו הראות בארבות (קה"ל יג ג). — ובלשון
נקבה חשכה, נעשה חשך: לכן לילה לכם מתון וחשכה (י'

(1) י"ם שהוא ש"ג ע"מ חכמה.

רונתית: מי בכם ורא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך חֲשָׁכִים ⁽¹⁾ ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישע' נ י'). — ואמר הפיטן: בוראו הכיר דש'לש איתן האורה, וכתת ושבר אלילי תרה, ומבין חֲשָׁכִים אורו ורת (יול' ב' שנוט', כסורי מעשהו). — והמשורר אמר: וישאף (השמש) ויורה אל מקומו בראש מלה ויסוב על בתיו כמלך בטירותיו, ויבא בצל ארץ ואו יחשך אורו בצלו למען אין חֲשָׁכִים תמורותיו (לאנ"ט, כסס אל).

חֲשָׁכָה, חשיכה, ש"י, סמי' חֲשָׁכָה, כמו הקודם: ויהי השמש לבוא ותדרמה נפלה עד אברם והנה אימה חֲשָׁכָה גדלה נפלת עליו (כראש' יס יב). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר **בְּחֲשִׁיבָה** באורה (תהי' קלט יב). — והגון השחור ש' גוף עכור: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חֲשָׁכָה ⁽²⁾ מים עבי שחקים (תהי' יח יב). — ובמליצה בהשאלה במשמ' צרה: ואל ארץ יבוס והנה צרה **וְחֲשָׁכָה** מעוף צוקה ואפלה מנדה (ישע' ח כב). — ובמשמ' סכלות ובערות: לא ידעו ולא יבינו **בְּחֲשָׁכָה** יתהלכו (תהי' פס ה). — ומצוי בתו"מ בפרט במשמ' ראשית הלילה אחרי הערב השמש ⁽³⁾: ספק חשכה ספק אין חשכה (בע"ש) אין מעשרין את הודאי (שנת כ ז). לא יצא החייט במתו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (סס א ג). יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן (פסח' ס י'). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים כסבורים העם לומר חשבת הוא (כרכ' כז). — ואמר הפיטן: חול ושבת ברכים מלאכותיו בשלש באות, קובצו עיירות הסמוכות עסק גדול לנאות, חשבה קצרוהו ונתנהו בקופה ולעורה מובאות (ליל כ' פסח, אור יוס). — *עם חשכה, מיד בתחלת הלילה: שלשה רברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשבה עשרתם ערבתם

— ⁽¹⁾ יום כי זה רבים ברי"ז מן חשכה, אך יותר גראה דהניח לרבים זה יחיד בפ"ע, וכן דעת Stade § 324 b, וסמך לדבר גם השם הערבי ע'אשק a, בשין חרוקה, שהוא מקביל ממש להצורה חֲשָׁךְ בעבר', ומשמ' הוא הלילה החשוך מאד, ועי' הערה להשרש.

⁽²⁾ כך ברוב הספרים, ובקצתם חשבת, ככף דגושה. ובש"ב במקום זה חשרת, עי' זה הערך, — ⁽³⁾ כך גם בערב' ע'אשק, אול מ'למה אלליל (אלג'הוי).

דגברי (שנת כז א). כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (סס כג ג). אין מה שיביין עד התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור (סס). מ'ח שיביין על התחום לפקה על עסקי כלה (סס ד). למלך שהוא דן עד הבימה ומחשיך והיו בניו מ'ח שיביין אצלו (מכ' כשלת, פתיח'). המוצא ספר בשדה יושב עליו ומשמרו מ'ח שיך עליו נוטלו ובא לו (תוספתא ערוכ' יא יב). ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומ'ח שיביין עד התחום למחר משבימין ובאין (גמ' סס נא:). לא יהא אדם מ'ח שיך בדרך ולא יצא כשהוא מבושם (דל"ז ו).

נפע' **חֲחֲשָׁךְ**, נהיה חשך: חשכו מאורות וגם שחקים וכר דרך מאד **בְּחֲחֲשָׁךְ** סתום לפניך, כי השחקים מאד זורו ואספו לאורם לפני כל שאון על רוב יגונך (כ"א קליר, קיני, ליון). תועלתה (ש' הנפש) בהכנסה בתוך גוף האפול והגחשך (מ' די ליון, הקד' נפס הסכמ'). — **נִתְחַשְׁךְ**, נתחשך, — נתחשכו העינים, חרלו מראות: אלו עינים של האדם שהם ראים את העולם ובשעת וקנתו יתחשכו (הוספ' ב' לאדר"ג נוסף א). — **וְהִתְחַשְׁךְ**, געשח חשך, סר האור ממנו: כפי מה שירבה (האדם) להסתבך בעניני העולם כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר (רמח"ל, דרך ה' ד ה).

חֲשִׁיךָ, ת"ז, מ"ר חֲשִׁיכִים, אדם חֲשִׁךָ, שפל ונבזה, aus niederem Stande; bas; ignoble: חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חֲשִׁיכִים (משלי כג כט). — **לִיְחִי חֲשִׁךָ**: בל יתיצב לפני פְּרָעָה ה' חשך (פסיק' רכתי, ותגלס). ואין אתה חושש לדבר מקצת החשובים מעמי הארץ (ספ' הישר ליטוטה הקדמי, העריות). — *פנים חֲשִׁיכֹת, פנים של בעם: השלו ששאלו (ישראל במדבר) ממלא מקום ניתן להם בפנים חֲשִׁיכֹת אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכ' כשלת ד כ). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש במלה זו במשמ' אנשים בלי השכלה ומתנגדים להשכלה ודעת, Finsterling obscurant: זהו חשבים חסרי לב וזהר, מה יתר אפכם ותקנאו איש דעת, כי יאיר עינים כי יפתח צהר, לראות למאורו כל מום מנרעת (אד"ס, מורדי אור).

חֲחִישָׁךְ ⁽¹⁾, ת"ז, מ"ר חֲחִישִׁים, — כמו חֲשָׁךְ, הלך חֲחִישִׁים, הלך בחשך, במשמ' הפשוטה או במליצה במשמ' ⁽¹⁾ משק' ירת, ובערב' ע'אשק, ועי' הערה לקמן.

כס יו"ח). — ואמר הפיטן: אמרו לנו ונבחר נבשלים, או במאז ונב כל הנחשלים (יו"ל שנת זכור, תמימים). עוילים הוצעו חללים, יציאי עקרביו אמלדים, עומדים לזנב נחשלים, אחוזו לנו שועלים (יו"ל שחוק"מ פסח, אהוניך). נבוגי דעת התקדשו ברוח שפלה כי הוא כבודי ופארי, גין ונכד למונב נחשלים תסחו שמם וזכרם מעפרי (אזכר) לר"י ברללני, אמנס). — והמשרור אמר: אכן אצילי עמך יקלו בסוד השיר ומימיו חשבו מי שחו, וביום קרב כנחשלים נחספו ונכנסם קוף ודרדר ירלחו (רשכ"ג, אולי דמעות). — וגם שאר בע"ה: ויצאו האילים המתחבאים מפתח הארי, וינחזו נחשלים הצאן בחרי (ר"י בר' תנח' ירוש' לר"ד בן הרמנ"ס). — ועת': דורשיך בת ציון יום יום ימעטו, מפלמת מחנך רבים יחשלו, אלה מבאב לב וריש יבשלו, אלה ימטוב רב שמו ויבעטו (יל"ג, אחרי מות סד"ל). — ובהשאלה במליצה להרעיונות, המחשבות: רבי באימת אהבה גוע, כי הזמן אבני נדוד קולע, חילי עיפי אחריה נחשלו וזמן יונב ואני ינע (רשכ"ג, לבי כלימת). והנה אנחנו פה היום מלקטים שבת שבליהם ומונבים נחשלים הם (ר"י אלהריו, תחמנוי ית), ר"ל השירים החדשים, הרפים, וללמוד ניביו ונתיביו ולזנב נחשלי אמריו (ס"י). השמתם לבכם אליו, ואם מעמכם דבש מליו, כי אין מונב נחשלי, ואין משיג במרוצתו אבק רגליו, מה מחקו משליו, ומה נעמו מהליו (ס"ה). — ובכדל במשם: "לאגת ורפיון כח: אום גלות סובלת, ביר אויב נחשלת, גועשת וזחלת (סלית' יוס"ס, יחידה). בעון כי בשלת ולבך אחורנית, ונבך וגת שלת ראשונה ושנית (סלית' י' טנת, אכתי). חיש קם כנבור לעשות מצות לא עיפה נפשו ולא נחשלה (ר"י נאגאל, זמיר' לר"ס, נפשי). — ואמר המליץ: ואין חומד עלי, דחוק נחשלי, ונשאר רגלי, סבוכים בסורים (ס"י המוס' לר"י בן סעדיה ב). ומי יחזק נחשלי, ואימות מות נפדו עלי (ס"ס). — ובה הגוף ביחס להדפק: ואיננו חלש (הדפק) כי לא נחשל הכח באיכות או כבד כהחשל הנאדי (קאמון ג' יד' ה). — ועץ נחשל, נרקב: איזה עץ עומד במים ואינו נחשל ואיזה עץ נחשל (מדכ"ג, ויעש נח).

— פט', חשל, — חשל את הרוח וכדומה, שבר והרפה את כחו: הרוח הוה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב"ה מחשלו בהרים ומשברו בנבעות (מד"ר קהל', הולך אל דרום). — ואת הגוף וכדומה: תומך קר ורשוב

הדליקו את הנר (שנת כ"ו). אין נותנין פת דתנור עם חשבה (ס"ה י). משלשלין את הפסח בתנור עם חשבה (ס"ה יא). בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום וכו' עם חשיכה הציתו בו את האור והיה נשרף בעשור לחודש (סע"ר כז). דא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתנם לתוך התנור ע"ש עם חשבה (ירוש' תרומ' כ"א ג). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי ערב יום כפורים עם חשבה ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדיו (ס"ס מגי' א עכ). אבא תתנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו (מד"ר קהל', ג' אלו). — ובשמוש פעל עבר שחשבה, משחשבה: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג' א). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה (תוספתא חול' ה' ת). כיון שחשיכה אמר להן בא השמש או' הין (ירוש' מגי' נ' ע"ג). מכיון שחשיכה מהו שיהא (הנכנס בסוכה) צריך להזכיר זמן (ס"ס סוכ' א' נכ): אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסף הכל משחשבה (שנת נ"א). — ובהשאלה, קרן חשבה, בסבלות ולא דעת: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשבה ואל ידוה לבנו (נכ"י יו).

חֲשִׁבוֹת, ש"י, — כמו חשבה, בהשאלה, במשם: לא-דעת' ובערות: אעבוד את ה' בשביל ימות המשיח אשר יסיר החשבות מעמנו ויתרבה האור והשכל וההשגה (קדוש' לוי, כי תשא).

חֲשִׁי, ממו א. חשל, חשור, חשד.

חֲשִׁי, קד לא נמצא בספרות הקדומה.

— נפע', נחשל, נחשדים, — הנחשל אחרי החיל, מי שתשש כחו ואינו יכול למהר לבת עם החיל והולך לאט לאט ונשאר לאחור, Marodeur: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויונב כך כל הנחשלים אחריו ועתה עוף ויגע (דכ"ר

⁽¹⁾ י"א כי הוא הסרוס מן חלש, ובערב' משמש שרש ח'שלג) גם במשם' רפיון כח.

חֲשֵׁם, פֶּטֶ, — קל לא נמצא.

נפט, חֲשֵׁם, — נהיה אמיץ כח וחשוב, mächtig sein
être puissant; be forthly : דורי נור לעבר ינצל
אליך בעון כי נחשמת, אל תלשין עבר אל ארזינו
פן יקלדך ואשמת (אזכר' לרספ"ג, קמט"ג).

חֲשֵׁמֶל, פֶּטֶ, — ובהוספת ה חֲשֵׁמֶלֶה, מלעיל, — א שם
דבר ג' צץ ומבהיק, ולא נבאר בודאות מהו :
וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש
מתלקת ונגה לו סביב ומתוכה בעין החשמל מתוך
האש (יחזק' א ד). וארא בעין חֲשֵׁמֶל כמראה אש בית
זה סביב כמראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו
ולמטה ראתי כמראה אש ונגה לו סביב (שם כו).
וארא והנה דמות כמראה אש כמראה מתניו ולמטה
אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר בעין החשמלה
(שם ח ג). — ובמשמ' י' זהר ונגה : בשמוע השר יופי
השירה, נפלא על חשמי וזהר, ויאמר שירתך
זאת נברה, על כל השירות ביופיה (עמנו, מחנכ' ח).
(ב) * שם למין ממיני המלאכים מאירים ומגונים : מעשה
בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל

בסתעף המושג של כח ואמץ ושל גדלות ושררה, ועי'
הערה לחשמן.

(1) כבר הקדמונים לא ידעו לנכון משמ' מלה זו.
השבעים והולג' תרגמו electrum, שעקר משמעתו הוא
תערובת מזהב וכסף, וכמו"כ השרף הידוע, חלמוני חנון,
שיש לו הסגולה הידועה שבהתכבד ימשך אליו גופים
דקים. ובגמ' (תני' יג.) אמרו : מאי חשמל אמר רב יהודה
חיות אש ממללות במתניא תנא עתים חשות עתים
ממללות בשעה שהריבור יוצא מפי הקב"ה חשות
ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה ממללות, ע"כ,
ואמרו המפרשים כי הכונה בדרוש זה שפרשו חשמל
כגוי למלאכים, וכן פרשו את המאמר שהובא בפנים
בענין התינוק שהיה מכין בחשמל. והנה בר זה
מפוקפק, ומלשון הכתוב בעין החשמל מתוך האש, אם
אין נוסחה זו משובשת, נראה יותר כי הכונה בחשמל
היא לחלק מעצם האש, או הלהבה. ולכן בארו המפרשים
הקדמונים שלנו מלה זו במשמ' החלק חיות דק
מהשלהבת, תבלת הגון. אמר ריב"ג : בעין החשמל
כלון נאר זרקא באצ' מאר אלנאר, ע"כ, ובעבר' בתרג'
ר"י א"ת : כמראה הצבע הקרוב לתבלת ויש בו הסתר
כי צריך לחיות כמראה אש חשמל. ע"כ, ובעין זה רוב
שאר המפרשים. ואמר ר' אליעזר בבלגנצי : אין אנו
בקאים בלשון המקרא ברוב דברים ואין לנו אלא
הענין וענינו יורה עליו כי זוהר צח וברור כמאר מאד
הוא כוונה ברירות החמה שנראית נעה ונדה כגלי מים

ממעים האדומה והרם והזרע ומחשד הבשר וכח
הגוף (מ' אלדכי, ש"א ט). — ובהשאלה : כי השררה
מחוקתה והדלות מחשדתה ולולי השררה לא היה
העולם מתקיים (ר"י א"ת, תמה"נ לרספ"ג כו).

קל, חֲשֵׁד, — כמו נחשל : אשרי אדם בוטח בכך, כך
אומץ חושלים, כך בטחון כושדים (תיק' ליל שנת כין
ר"ה ויו"ט, אש"י ארס). — ומקו' השור : דודי נקדתי
לך שירי יען שכדך נחשל חשול, ונתיבותי לך
פניתי אולי לבך עליו ימשול (ר"י אחריו, תתכמוני ג).
— פֶּטֶ, חֲשֵׁל, — החשיל אותו, עשה שיחשל, ואמר
הפיוטן : פֶּן לי מחשילי, מה דורך משרי, פוצי
מרפש ומרלי (ר"א קליר, יולר כ' ספת, אש"י). בבתר גור
המשיר, והתציו הגביה במתר, בעמק חציו החשיל,
והברית עד הרי בתר (רספ"ג, ענדוס). וכוזו אשר עשה
לך, אשר קרך ויחשילך (יו"ט, שנת זכור, אלהים).
חֲשֵׁל, פֶּטֶ, — מ"ר חשלים, — חלשות ורפיון כח : צור
תמוך אשורי מהנשר, קוממני וחוקני מרפיון
וחשל (יו"ט, יו"ט, אש"י). רמזן נאמן אמיץ בלי
חשל ונצל מבשל (הוספ"ר, אלה אל נא). — ובמשמ'
אדם נחשד : שדי ובר לילה חודק, שרש וענף
בחלקלק להחדק, תמור כי חשיליו המליק (עמלק).
תבע דהובר מעש עמלק (יו"ט, זכור, אזכיר סלה).

ב. חֲשֵׁר, פֶּטֶ, ממנו ב. חֲשֵׁל.

ב. חֲשֵׁל, — קל לא נמצא.

נפט, חֲשֵׁל, — נדחה והשלך בזלוז ובעם, verwerfen
rejeret; throw away : שלא היה (עמלק) הורג אלא
בני אדם שנמשכו מדרכי המקום ונחשלו (2) מתחת
כנפי הענן (ספרי, תלף לו).

חֲשֵׁם, פֶּטֶ, ממנו חֲשֵׁם, חֲשֵׁם, וי"א גם חֲשֵׁם.

(1) בערב' חֲשֵׁד (א) במשמ' דתיה והשלכה בזלוז,
ועי' בהערה לקמן.

(2) פרשו המפרשים גם זה במשמ' רפיון כח. אך
המליצה ונחשל מתחת הכנפים נראה כי הכונה בתרחק,
השלך מן, והוא ממש כמו הפעל חֲשֵׁל (א) בערב' הרשום
בהערה להשרש.

(3) שרש הניחו קצת בעלי הדשון לחשם הפרטי
חשם שבמקרא ולחשם חשמינים, ודמוהו להשרש הערבי
חשם (ב) שמשמש במשמ' עובי ושומן, ואמר' שמוה

(א) חֲשֵׁל (ב) חֲשֵׁם

חשמל

והיה מבין בחשמי (1) ויצאה אש מחשמ, ושרפתו (תני' יג.). כנגדם למעלה אותם המלאכים הנקראים חשמיים ואלו הם לפנים ממעלת הצדיקים (מד' ג"ע). באותה שעה רעשה הארץ והעולם מודעוץ והים מתפרד וחשמי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (מד' ג"ע וג'ה"ס). כתובים בו (בהספר) ענינים ומלים מאירים בכבבי נדנלים ובאראלים ובחשמיים (הקד' מנורת המאור). וסוד החשמל שהוא המלאך העליון והקרוב אל השכינה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 103). — ואמר הפוסק: רוח חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל, ומעצמו יאמל (יו"ט שנת ב' תנוכה, אמנו). וכור נדהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (יו"ט שנת ור"ח, אכיר). ומתעטפים בשרפים ואראלים, והמשולם לתרשישים וחשמיים (ר"י הלוי, קדוש' יוס"כ, נרכו ה'). אראלים וחשמיים יתנו שיר לשם האל (יו"ט שנת ה' אה"כ, ארזלים). ומלאכי מעלה הנעים מהללו, ובהיכלו כבוד אומר בלו, שרפים ואופנים וזיקי חשמי, קדושה ותהלה קדמו לסלסלו (יו"ט שנת ב' שנוע', וכל העס). בחשמי הערבות הראה צור מלכי, כי מארץ ערבות יבש בקראי חבי (סמ"א, נעי' יוס"כ, עכ"ל). —

ג) הכח הטבעי שיש בקצת גופים שבהתחככם ימשכו אליהם גופים אחרים ויולידו אש ואור וכדומה, *Elektrizität; électricité; -ty*: מה הספירות אם לא גלגלי שמים, האור התם הקיטור החשמל (2), כל כחות הטבע הם מלאכי מעלה, ידעום החוקרים גלויי העינים (יל"ג, שני יוסף בן שמעון ס). — ופשט השמוש הזה מאד בפרט בדבור ובספרות החדשה, ונזרו ממנו גם פעל החשמל במשמ' מען גוף מן הגופים בכח החשמל.

(פרש' יחזק', הול' מק"י). אך יש מקפזים בנוסחה זו, וסוברים כי היא קצת משובשה. ולכן אין לעמר על פרושה האמתי של מלה זו. — (1) כבר נזכרה בהערה דמעה דעת המפרשים שהכונה כאן למלאך, אך הדשון והיה מבין בחשמל ויצא אש מחשמל אינו מתישב יפה בעיני זה. — (2) והעיר המשורר שם בהערות וו"ל: כונתי להכח הטבעי הנקרא עלעקטריציטט שכן תרגום היוני של חשמל הוא עלעקטראן ואלו היתה שפת עבר עתידה להתחדש והסופרים רשאין לברוא בה ניב אפתיים הייתי אומר דקרוא בשם חשמל להמיליגוף או להמיליפון והיה השם חשמל מורכב משתי מלות: חש מל כלומר סמך לדבר על דרך חש בו (ישע' ה) וכדורשת חז"ל עליו עתים חשות ומעלות (תני' ט:). ע"כ. ואעפ"י שאין כל יסוד אמתי ליחס לחשמל משמ'

זו, כי אין ספק בדבר שלא היתה לחשמל משמ' *electrum*, וההרכבה של חשמל אינה אלא דרשה, אעפ"י, בודאי כרי הוא יד' דקבל השמוש שהשתמש בו במלה מן המלים דמושג מן המושגים, והצרך עשה שנתקבל השמוש הזה בהדבור ובחספרות ואין מערער ע"י.

(1) פרשו קצת הקדמונים שם עם, שם יושבי ארץ חשמון, ויש פרשו במשמ' שרים גדולים. — (2) ר"א בחור, בנמוקיו לשרשי רד"ק, ערך חשמן אומר: א"א היהודים הלועזים קוראים הקרדינלי חשמיים ולא ידעתי מהיכן למדו לומר כן והלא מ' פרלס (M. Perles, Beitr.) כי השם ע"כ. וכבר העיר מ' פרלס (M. Perles, Beitr.) כי השם חשמן במשמ' קרדינל בא בפעם הראשונה בערך הקצר ב"ר רמב"ן, שהוא עתה במינכן.

חשקו, דקרבן נוחח חשקתו, יתרו ככל לבם דצו, לעשות רצונך רצו (סליח' ד' טשי"ת, חיתן). ודברו (המלאכים) לפני צור ואמרו לו, מה אנוש כי תגדלו, ומה תחשבהו למקומנו להעלו, קנין שעשועים להנחילו, והשיבם אל הניחו דו, מאן חשק תיו להגדילו, קנין שעשועים לנחלו (יו"א ח' שנו"א, חלס). הנה תמיד בתורת אל ורתו, ואנה וחשוק לישב בביתו (רס"ג, מוסר השכל). — ופועל: בשורי עצבך אדאג ואניל בדעתי אחריהך כי חשוקה (ר"ס הגיד, נדיבותך). כאן נשאו מרוב חשקו, בחלותו פני רעיו חשוקיו, וראו בחצי יום דמותו, ועל כן יאמרו קו אחרי קו (רס"ג, כאן נשאו נשאו). אהבתיו בעודי באמת ובתם לבב וחיה נפולי שוא ושקר תמורת, ולאל מיודעי חשוקי אשר ארתו ורחק בעת רחם משושי ושמתתי (סוף, יודיו). למבין נסתרים, שתי עיני ארים, למלמנותרים, חמודים וחשוקים (רס"ג, נדוד ספיר). בקשת החכמה הוא חשוק מאד ואעפ"י שהוא רחוק להשיגו (רס"ג, קס"א ח). כי ענינה (של החכמה) הוא חשוק למשתדל בה כ"כ עד שלא יתן שינה לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנפולות בה (סס). לפי שהשאלה הזאת (אם העולם הוא קדום) למעלתה היא חשוקה בטבע דכל מעיין (סוף, סקד' מלחמ' ס'). וכל מגדיו (של חדש אב) חשוקים ופירותיו מתוקים (ר"י מריו, תחמוני ס). נפתח דבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה (סס לא). ועוד עשיתי בענין החשוקה והחברה החשוקה (סס ז). לעיואל בחיר האל פעולות, דשומעיהם חשוקות ואהבות (סס מו). ומרות האמת אצלו חשוקים, ומרבשו יקבינו משוקים (רס"ט בן יוסף, מעמו' נסת' יג). ואמר הפיוט: חמכו כבוד נוחלי תעודה, שותפו במתן יקרה וחמורה, רצויה חשוקה מכל בלי חמדה (יו"א ח' שנו"א, תמכו). אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים (יו"א ח' שנו"א, חלס).

— נפ"א *נחשק, — שחשקו בו: חיי יין ושכר יפתקו ומשניהם מוצא אוצר ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (כ"ס גי' מ ית"ע). פרוש נחשק לביתך שהוא קדש (שרש' רד"ק, חלס). כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים אשר הם הוצאת דבר מתוך דבר (כינלגו, דרך חלום' ב נ). והמה סבת כל מהותם כחם ופעולתם נוראות בעליותם ומפלאות בעצמותם מכל המצויים נכספות ונחשקות (שע"ש ל"א חליו' ז י).

חיי שר). החשק הוא דבקת המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החושק כלל (כד סקמח ל' כח"י, חלס). אם לא תרחמני אחי יורד לשאול בציר חשק ואספה (ר"י מריו, תחמוני מת). ואש חשקה תפלה הלבבות כלפיד יעבור בין הבתרים (סס מט). עלמה וחשק עם ימי נער המה דמות חותם בתוך חותם (תרו"א מכותפ', סוף' כרודי ג, סקס ב נ). נפשי בים חשק כבר צללנו, ותחזי כי העלינו חרם, גם כי הפצים העלות פללנו (מתק ספת' לרע"ס 24). — ובמדרגת מחלה: והחשק מן החיים המתילים במוח והוא תגבורת חשיקה עם מחשבה ותאוה וכו' ולכן החשק הוא שם למה שיהיה יותר מן האהבה וכמו שהניצוח הפלגת הוריות בן החשק הפלגת האהבה (מ' חלד'י, ס"א ס). — ובדבור ההמוני במשם' קצת יותר חלשה, הפץ ותשוקה: כי לא היה לי חשק דשתות ואם הייתי יושב ולא שותה היה הכער הבית מתרעם עדי (נותן לדיק, מכת' ו).

א. **חֶשֶׁק**¹, פ"י, עת' יחשק, — היה לו חשק, חשק לעשות דבר, הפץ ורצה, Lust haben; désirer. to desire ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה וכו' ואת חשק שלמה אשר חשק דבנות בירושלם (מ"א ס יט). — ובפרט חשק במלוגי, היה לו חשק במשם' אהבה בין זוג' שכם בני חשקה נמשו בביתכם תנו נא אתה לו לאשה (כרלס' לד' ח). וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה (דנר' כא יא). — וגם במשם' נמיה בכלל: לא מרבכם מכל העמים חשק יי' בכם ויבחר בכם (דנר' ז ו). כי בי חשק ואפלטוהו אשגבהו כי ידע שמי (תה"ל' לא יד). — וחשק את פלוגי מן דבר, חשק בו והצילו מהדבר: ואתה חשקת² נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי נוך כל חמאי (ישע' לח יו). — ובתו"מ: אמר לו (בן עזאי לר"א) מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (תוספתא יב' ח ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש' סוף דנר'). אמר להם הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משמיע דכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני (חול' סט). — ואמר הפיוט: טנא כבורים למאה

(1) בערב' עֶשְׂקָא, אהב אהבה עזה. — (2) יש מנהיגים חשבת.

(א) عِشْق

והשקיהם¹) וחשיריהם הכל מוצק (מ"א ז לג).

— ¹) לא נתברר משמע' שתי המלים האלה חשקים וחשירים בדיוק. לפי תרגום השבעים נראה כי בנוסחה שלהם היתה רק אחת משתי המלים האלה, לא ידוע איזו מהן, ומלה זו תרגמה בפרנסמיה, בכונ' מלאכה. בהולגתה יש שתי המלים, והן מתורגמות הראשנה cantii, ר"ל העגול העליון החיצון, והשניה modiolii, ר"ל הנקבות שבה סובב הקטב, ואם נניח שהיה גם בנוסחה של הולגתה המלה הראשנה חשקים והשניה חשירים, כמו בהנוסחה המסורה, יש לנו פרוש מהומן ההוא לכ"א משתי מלים אלו, אך אין לברר אם שמע הירונ' פרוש זה ממוריו היהודים או זו סברת הכרם שלו. ת"י תרגם וחופיהן וכבושיהן, אפס במשמ' אלה שתי המלים הארמיות בעצמן יש לפקפק, ורק דרך השערה פרושן בעלי המלוגים. הסורי תרגם חשקיהם וחשיריהם: צבתיהן ושופריהן, ר"ל קשומיהם ויפוייהם. וקצת במשמ' זו גם הערבי: שושנהא ונרגשהא, וכעין זה גם ריב"ג, אמר וי"ל: וחשקיהם וחשיריהם וח'רפתהא וארהאפהא יריד רוושהא אלרקאק אלמרהפא אלגאתיה והו מנ'אנש לקול אלערב חשרת אלשאנא אי רקקתהא ולקולהא איצ'א למא לספ מנ אלמ'אנא ומנ קרר ריש אלשהאם חשר בפתח אלחא ואשכאנ אלשינ, ע"כ, ובעבר': וחשקיהם וחשיריהם קשומיהם וחוריהם ר"ל ראשיהם הדקים המתודדים, והוא דומה למה שיאמרו הערב חשרת אלשאנא דקותם ולמה שיאמרו כמ"כ להרץ מן האזנים ונוצת החץ חשר בפתח החית ונחות השין (כד זה גשמת בתרגומו שר ר"י א"ת). גם ריב"ג פרש איפוא שתי המלים האלה דא במשמ' של חלקי האופן, אלא במשמ' יפוי וקשום בכלל, ואעפ"י שהסתיע ריב"ג בזה מלשון הערב, רגלים לדבר כי שתי המלים שמשו בלשון החיה באמת במשמ' חלקי האופן, כי שתי המלים שלפניהן, ידותם וגביהם, שאין ספק בדבר כי הכונה בהן לשני חלקי האופן, מעידות על חשקיהם וחשיריהם כי גם הם שמות לשני חלקי האופן, וכן פרש רש"י, אלא שהוא פרש חשקיהם: הם עגולים סביב שהוא קישורן וחשיריהם זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשקיהם שקורין רייש בלעז, והוא rais בצרפתית. רד"ק אמר: חשקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשיריהם ענין קשירה, ע"כ, ולא סיים הדבר בדיוק, ורלב"ג: כי חשקים הם הנקבות שהידות תחובות בהם, וחשירים כמו רש"י, השלבים שבין הנקבות והעגול החיצוני, וכן ר"י אברבנאל. העולה מכל זה הוא, כי מהתרגומים הקדמונים רק הירונ' פרש את שתי המלים האלה במשמ' חלקי האופן, ויחס לחשק משמ' העגול החיצון ולחשיר משמ' הנקבות שבו תחובות הידות, ומתמפרשים פרש כך רש"י, וגם הוא יחס לחשק משמ' העגול החיצוני אלא שלחשיר יחס משמ' האצבעות שבין העגול החיצוני ובין המרכז, ורלב"ג ור"י אברבנאל שיחסו לחשק משמ' המרכז יחסו גם הם לחשיר משמ' האצבעות. ובכן, במשמ' השם

— פט', חֶשֶׁק, — חֶשֶׁק את עצמו בדבר, התאמץ וגרם שיחשק: החכם עיניו בראשו ועיניו כסיל בקצה ארץ מסתכל למה שיש לפניו ומשכה סופו חשק עצמו במצוה לגשאת עושי את המצוה¹) (כלס רכתי ד).

— פט', חֶשֶׁק, חֶשֶׁק, — שחשקו בו: שנתפס בפי ראשונים על האמונה הנפלאה המחושקת בכל העולמות (אגר' ר"א היכני, REJ XI, 214).

— התפעל' התחשק, — כמו חֶשֶׁק: צורת האשה בחושקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (משל הקדמוני ג).

ב. חֶשֶׁק²), ממנו חֶשֶׁק, חֶשֶׁק, חֶשֶׁק, ב. חֶשֶׁק.

חֶשֶׁק, ט"ו, מ"ר חֶשֶׁק, — א) קשום דבר בפרט בקביעת כסף או זהב בתוכו, Verzierung; orne-

mentation: ווי העמרים וחשקיהם³) כסף (סמות כז י).

ווייהם (של העמרים) כסף וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף (סס לת יט). ואת עמודיו (של האהל עשה) חמשה ואת ווייהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב (סס לו לת).

ב) "בעין טבעת פתוח או יותר גדולה יעשו סביב גוף של כלי וכדומה להדוק יחד", Reifen; cerele; hoop.

חשוק של כסף או זהב סביב ראשה (מחז' ויערי לב).

כלי שר עץ החשוק בחשוקי ברזל (ר"א בן יחי, המנסיג, פסח ט).

ויכה את בורו ביד חוקה ובחפץ גדול ובכעס וחמה רבה בענין שחשוקי האוכף של בורו גשברו ובכן נפל לארץ והסוס הלך בשרה (מלך

ארטוט, או"ט, כנליני 1885). גשאל אם מותר בשבת

לפתוח אותו (חבית של דגים) ע"י הסרת החשוקים

לאכול הדגים או אסור (תמדה"א יד). שופר שנלדו דק

ועשו לו חשוקים של ברזל (הלכ' קט"ו, או"ח טו).

חֶשֶׁק⁵), ט"ו, מ"ר חֶשֶׁק, — אחד מחלקי האופן,

העגול העליון החיצון של האופן, Radkranz

: circonférence d'une roue; rim of a wheel

ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם

והנוסחה כנראה קצת משובשט.

— ¹) הנוסחה כנראה קצת משובשט.

²) אין חכמי הלשון מודים בפרש מיוחד זה,

וגורים המלים הרשומות כאן מהשרש א.חשק, במשמ' חבור, וע"י הערה לקמן.

³) תרגמו השבעים והולג' במשמ' קשום, וכן

ריב"ג: אלוח'רפה ואלתויון, ובתרג' העברי של ר"י א"ת:

עניני הויזן, והיא המלה הערב' במשמ' קשום. אך רד"ק

פרש: ענין הדוק וחבור כי היו לעמורים חומי כסף

מדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושים בחביות

העץ להדק אותם. — ⁴) עפ"י פרוש רד"ק שלמעלה.

⁵) ע"י הערה לקמן.

חֶשֶׁקוֹת לֹהֶ (מגיד סיחות עכ).

חֶשֶׁקִי, תיז — מטבע החֶשֶׁק: שהטוב והנבחר לחושק
שלא יבעל חשוקתו לפי שבבעילה יסתלק עמה
לשעתה הרצון החֶשֶׁקִי והחבובי (מלמד התלמיד,
תרומה). רוצה בו הדביקה הנמורה החֶשֶׁקִית (שס,
נשא). ואמנם החֶשֶׁקִי (מתקן הרחם שבא בעקב
החֶשֶׁק) הנה ימחר להזיק בנשימה (קאלון ג כ ד ט).

א. חֶשֶׁר, ממנו א. חֶשֶׁרֶה.

ב. *חֶשֶׁר, ממנו *חֶשֶׁר, *חֶשֶׁר, *חֶשֶׁר, ב. *חֶשֶׁרֶה.

***חֶשֶׁר, פי**, עת' יחֶשֶׁר — חֶשֶׁרֶה הכברה מים, הוֹלֶה
המים מתוכה דרך נקביה בענין שאין טפה
נוגעת בחברתה: והענינים מתגברין מן הארץ ועד
הרקיע ומקבלין אותן (את המים) כמפי הנוד וכו'
וחושרים אותו כמין כברה ואין טיפה נוגעת
בחברתה (מד"ר נלא"ג יג). — ואמר הפיטן: מל דוק
למו חֶשֶׁר, עד קץ לחיבת שור (כ"א קליר, תפי' על,
אליס). חוף ימים בציניו, מראית מדלי נצנו, מר חֶשֶׁר
לרבץ צאנו, וכמל על עשב רצונו (שס). אשר בחפצו
חֶשֶׁרֶת מים חֶשֶׁר, ומעדנות כימה קשר (תול"א חיים,
כספ' שתי ידיות). — ופעול' *חֶשֶׁר, חֶשֶׁרֶה: המלתה
שיקי רשף למנה, ונלאתה כלכלם נמיעת נעמנה, זו
קצותם ענתה מאמנה, חֶשֶׁרֶת מר תחי עדות
ה' נאמנה (פתיח' תרי"ג מלות לרס"ג, קמ"ג). —
ובהשאלה, *חֶשֶׁר ברכות וכדומה: במול שור ברכות
יחֶשֶׁר, ורב תבואות בכח שור (יול' שמע"ג, אל חי).
ללמדנו היטב חמוצו לאשור, ברכות יחֶשֶׁר ומרודנו
יעשור (סליח' ב' עי"ת, שכת הכסא).

— פט', *חֶשֶׁר — כמו קד בנחץ הפעולה: שהענינים
מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנור ומקבלין
מי מטר וכו' ומנוקבות הן (הענינים) ככברה ובאות
ומחֶשֶׁרֶת (2) מים עד גבי קרקע (תע"ג ט). —
ואמר הפיטן: ארץ רעשה וגם שמים נטפו לחֶשֶׁרֶה,
גשם נדבות תניף אלהים ליפה וברה (יול' כ' סנע',
וכל העס). — ורמעות מחענינים: ובחדש השלישי
בקריאת הלל לשוררה, השלימו נפשם באהבה קשורה,

(1) בערב' חת"ר א, במשמ' שר עובי וצפיפות
יחד, דמשך כשנעשה החלב חמץ.
(2) כך בנוסח' הדפוס, ובקצת כ"י ומנשרות.

(a) חֶשֶׁר

ב. חֶשֶׁק, פי, — קל לא נמצא במקרא.

— פט', חֶשֶׁק, — חֶשֶׁק את העמוד וכדומה, עשה לו חֶשֶׁקִיב
בכסף או בזהב: עשה וזים לעמודים וצפה ראשיהם
וחֶשֶׁק אתם (שמות לח כח).

— קל, *חֶשֶׁק דבר ברבר, כמו הדביק, חֶשֶׁק השפתים זו
בזו, הדביק אותם זו בזו: ישמעאל אחי חֶשֶׁק
שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז נה).

— פט', *חֶשֶׁק, מחֶשֶׁק, — שחֶשֶׁקוֹהוּ וקשטוֹהוּ: רוני
רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי
זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בערי עדנים
(פ"ז כד). — ואמר המשורר: אבול גוה משתקת, כמו
ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת,
ותתהפך כמו חודה בירקון ודלקת, כאלו היא גדיל
כסף ובוהב מחושקת (רשכ"ג, מידה על התפוח, האסוף
תכ"ד). אשא לבבי לבף אביט בעיני תהום בזהב צדקה
אשו רנה מחושקת (פרג' הכסס לב).

— נפט', *נחֶשֶׁק, — עשו לו חֶשֶׁק, בעין טבעת סביב
להדקו: ואם בא להגדיל סכינים המחושקים כסף אצל
הקתא ובראשם מסתמ' מעיקר' בחידושן נחֶשֶׁקו
וככולען כך פולטן ואם אחר תשמישן נחֶשֶׁקו צריך
להסירם מרם שמגעיל (מסרי"ל, הל' הגעלה).

י. חֶשֶׁקֶה, פי, — כמו חֶשֶׁק: וגפשי נשקה נפשו
בחֶשֶׁקֶה (פזמונ' תימנ', אבי יהודה). שם אל
אהלל בחֶשֶׁקֶה, כי ידוע על כל חוקה (כ"י נאגלר, פזמונ',
פו). וגראה שהכל תדוי בפי חווק חֶשֶׁקֶה תשובתו
ורבקותו בהקב"ה שימחור לו (שכט מוס' לר' אליהו, מה).

י. חֶשֶׁקוֹת, פי, — כמו חֶשֶׁקֶה: והיה דעשו קצת
חֶשֶׁקוֹת (1) להיות עבד הבורא (קדוש' לוי, דרוש
לשנע"ג). כי הוא (העסק בבנין) קיום העולם כי א"א
דחות בלא זה וע"כ בהכרח שיהיו ב"א שיהיה להם

חֶשֶׁק מסכימים הירונ', שאולי הוא הפרוש שקבל ממורין
היהודים, ורש"י, ובמשמ' השם חֶשֶׁר מסכימים רש"י
ורלב"ג ורי"א. ואעפ"י שלא נתברר יסוד אמתי למשמעות
אלו להמלים האלה ואין להן דמיון בלשון ערב', שהיא
משמשת להחלקים האלה במלים אחרות, וכמו כן לא
באו המלים האלה במשנה במקום שמדובר שם על
אופני העגלה, וברור הוא כי בזמן המשנה לא השתמשו
המדברים עברית יותר במלים האלה, בכל זאת בדאים
הם תרגומו של הירונ' ופרושו של רש"י להמלה חֶשֶׁק
ופרושם של רש"י ושל רלב"ג ורי"א להמלה חֶשֶׁר,
להחליט משמ' שתי המלים האלה והשמוש בהן.

(1) ואולי זה מ"ר מן חֶשֶׁקֶה.

בו מריקים, חֶשֶׁרֶת מים למלאות רקים (מוס) שנת
החדש, הנה זה). חן וחסד יהוה, להנני על דבר,
חֶשֶׁרֶת מים יעבר, כי הנה הסתו עבר (תפי' טל,
אֶרֶס). חֶשֶׁרֶת מים עליהם העביר כי עברו תורות
חלפו חוק (רש"י, אך נמסד יסד). בן רגע לא אנוח,
בבשר וברוח, בן תמיד אסובבה, עד וקנה ועד שיבה,
וכנגלל בית רחם, מורדף מחֶשֶׁרֶת מים, עד בן רעי
בו חפצתי, עד כה את פי קפצתי, כי מעבודה קֶשֶׁת,
רוחי רפיון לבשה (אגרי' יל"ג א מו).

א. חֶשֶׁשׁ, מזה א. חֶשֶׁשׁ, ב. חֶשֶׁשׁ־ה.

א. חֶשֶׁשׁ, ש"י, — עֶשֶׂב יבש דק, trock. Gras; herbe
sèche; dry grass: לכן באבר קש לשון אש
וחֶשֶׁשׁ (ש"י) להבה ירפה שרשם במק יהיה ופרתם כאבק
יעלה (ש"י ה כד). תהרו חֶשֶׁשׁ תדרו קש (ש"י ג א). —
ומ"ר חֶשֶׁשׁ־ים: ואין יתרון לחוק התרנים ואין חסרה
לתחבורת ישישים, ונחשבו דקון תרני ארונים ונחפכו
לקנים הברושים, ונמד חול בגבהים כתבן וברולי
אבנים כח שש ים (ר"י הלוי, התרדוף נעלות). — ואמר
הפיטן: חשמלי מרכבה, חֶשֶׁשׁ־ם לא כבה, חשים בלי
עכבה, תדרים ומועדים (יול' שמו"מ סכות, יול"א).

ב. חֶשֶׁשׁ, ממנו חֶשֶׁשׁ, ב. חֶשֶׁשׁ, א. חֶשֶׁשׁ־ה.

א. חֶשֶׁשׁ, ש"י, כי חֶשֶׁשׁ, חֶשׁ, עתיד יחֶשֶׁשׁ, יחֶשׁ,
לוי חֶשׁ, חֶשׁ, — (א) חֶשֶׁשׁ פלוני, ירא ודא, besorgt
sein; être soucieux; to apprehend
הקדח חוששים אנו שמא יצאו מן העדה לעלה
(מכש"ר א ד). המעלה שק מדא פירות ונתנו עד גבי
הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון דתחתון
(ספ). אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית
וממקום למקום (פסח' א ב). ואינו חושש שמא מת
הכהן או הלוי או העשיר העני (גיט' ג ז). הלוקח
בהמה מניקה מן הנכרי אינו חושש שמא בנה שר
אתר היה וכו' אינו חושש שמא בנה של וו בא
לו אצל וו (נכור' ג ב). בן לוי שנתמנו לו ענבים והיו
בהן עוללות אין חוששין שמא של עניים הן
(מוספת פאה ג יד). בן חבר שהיה חולך אצל אבי

אחימה עליהם בבכי ילל דחֶשֶׁרֶת, ברולי כתר על
ראשם לעטרה (קני' לת"כ, מי יתן). — ובהשאלה, חֶשֶׁר
לחם וכדומה: עננים סוככים בעל כנפי נשרים, רגש
שנאנים חזו מאושרים, שבע מחיצות סוככות ולחם
מחֶשֶׁרֶת (ר"א קליר, יול' ב' סכות, אלס). ישראל
מקוה כושר, טהרה תזרוק ותחֶשֶׁר, טומאה תשליך
ותנשר (סליח' מנח' יוס"כ, לך ה').

— פס', חֶשֶׁשׁ: מדר מים בשעלו, בשעלו מדרם ואו
בקיו, חילקם במאמר תלויים ונחֶשֶׁרֶת בארץ, בארץ
יפיץ עב מפרי גזוליו ברד, וצינת שלג שת במימיהם
(פנודס, אשפון שיה, J. Elbogen, SGJG 1, 156).

— פס', חֶשֶׁשׁ, — עשה שיחֶשֶׁר: מל מתחת ולחם
מסעל למו החֶשֶׁרֶת, יאזורים לצמאם מצור הוצאת, כנסתם
להר חסד ומצוות וחקים הוריות (יול' אחרון פסח, אורח).

א. חֶשֶׁר, ש"י, — מים שנחֶשֶׁר דרך כברה, ובנוי דגשם:
גדבות פי רצה והכשר, סדר הניגי כשי יתשר,
עתר פצתי כותת חֶשֶׁר (יול' יוס"כ, אמיר).

א. חֶשֶׁר, ש"י, — כמו חֶשֶׁר: המוריה מאורות רמים,
ומנהיגם לילות וימים, ויקים עושה ורעמים, חֶשֶׁר
מללים וגשמים (ר"א קליר, יול' א' שנוע', אתו מלות).
וכור דלות ועשר, בצרת וחֶשֶׁר, דופי וגם ישר, בדיון
הוא יזכר (מוס' א' ר"ה, זכר תתלת). — ובהשאלה: חֶשֶׁר
דחמי (הוא המן) הטעמת, בשבע שמחות הנעמת (משול'
נר' קלוגי, יול' ב' פסח, אורד).

א. חֶשֶׁר, ש"י, מ"ר חֶשֶׁרֶת, — אחד מחלקי האופן,
האצבעות המהברות הגב עם החיקה החיצוני,
Speiche; rayon; spoke: ומעשה האופנים במעשה אופן
המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וחֶשֶׁרֶתם הכל
מוצק (מ"א ז ג).

א. חֶשֶׁרֶת, ש"י, סמי' חֶשֶׁרֶת, — חֶשֶׁרֶת מים וברומה,
עובים וצמצום, Dichtigkeit; densité; —
וישתחשך סביבתיו חֶשֶׁרֶת (ש"י עבי שחקים) (ש"כ כ"ב).

ב. חֶשֶׁרֶת, ש"י, — כמו חֶשֶׁר: חֶשֶׁרֶת כברה, חֶשֶׁר
לרוח נשברה, מים חזו כגבורה, למכיני עתי
ברה (ר"א קליר, תפי' גשם, יפתח). חדש אשר רביבים

(¹) עי' הערה לערך חֶשֶׁק.

(²) מן חֶתֶר' א בערב', עי' הערה להשרש. —

(³) בתהלי' (יח' ב) חֶשֶׁת.

(a) חֶשׁ (b) חֶשֶׁשׁ

(a) חֶשׁ

(¹) בערב' חֶשׁ (a), ועי' הערה לקמן.

(²) כבר דמה ריב"ג מלה זו להמלה חֶשֶׁשׁ (b)

בערב' במשמ' עֶשֶׂב יבש.

— והחשיש דבר מ'שום דבר: ופוצעין אנווים של תרומה בידים מאובות ולא חששו להן מ'שום מומאה (תוספתא פרס י"א). הגותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה דבשר אינו חושש לשאור ותכלין שבה לא מ'שום שביעית ולא מ'שום מעשר ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותכלין שבה מ'שום שביעית ומ'שום מעשר (תול' ו). — והחשיש על דבר מ'שום דבר: אומר הוא אדם לפועל הידך דינר זה אכול בו הידך דינר זה שתח בו ואינו חושש על שכרו לא מ'שום שביעית ולא מ'שום מעשרות ולא מ'שום יין נסך (ירוש' דמא'ו כ"ד). — ודבור רגיל עושה דבר ואינו חושש, ר"ל אין לו לדאג מ'שום דבר: מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש הניע דחצר החיצונה שומטן בהמה אבל לא כנגד העם (שבת כ"ד), ר"ל אין לו לדאג שמא בא ע"ז לירי חלול שבת. ונותנה (את הסלע החסרה) דמעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה (כ"מ ד ו). ואסור להעלותו (את הבשר) עם הנבינה על השולחן וכו' אבל בשולחן סגור עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש (מול' ח א). שני אבסנאין אובלין עד שולחן אחד זה בשר וזה נבינה ואין חוששין (ש"ס ב). אין פותחין לעניים בשנת מעשר עני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מנתי ודאי אסור דמאי מותר נפל עד גבי בשרו משפשא ואינו חושש (ש"ס דמא' א יח). סך אדם את עצמו שמן ומתחכם כנגד המדורה ואינו חושש (ש"ס שבת ג ה). אין שורפין שתי פרות בנת אחת משנעשת אפר מביא אחרת שורף על גבה ואינו חושש (ש"ס פרס ד ת). חמרים מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הוול ואינן חוששין (ש"ס כ"מ ד ת). עומד הוא גוי ותולב בעדר וישראל עומד על גביו ואינו חושש (ירוש' תרומ' ח מה ד). מסתכר הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש (ש"ס שבת א ג). היה חולך אצל רבו אצל בתו ועבר בים או בנהר אינו חושש גיטנפו רגליו מטבילין במים ואינו חושש (ש"ס יומ' ח מד ד). אם יש ביום כרי דמרק ממרק ואינו חושש (ש"ס יבמ' ח ט). מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש (ש"ס

אמו עם הארץ אין אבי אמו חושש שמא מאכילו מהירות (ש"ס דמא' כ יב). עושה אתה כה וחולך ואי אתה חושש שמא הלכה לה צרעתו (פסרי תל' רעד). ואם אינו מאמינו מניחן (את הכלים) בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מביאן בצניעה בתוך ביתו (פסח' נה:). מפצעין את האנוז במטלית ואין חוששין שמא תקרע (ביל' לד). רב אמר חוששין שמא בן גרושה או בן חלוצה הוא (סו' לח:). ונקח האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכיות (מד' כמד' ט). — חושש שני: אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא יודעו נופי מפחדה של סכין (מד' כלא' ט). ועוד יש לי מעות להרצותן אך חוששני מן אהיה לפני רבינו כמטריח (ס' הישר לר"ת, שאל' נה). — והחשיש דבר, במש"ס זו: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנונים אינה חוששת לודד (נדפ' ג ג). אם יש לה ווסת הרי זו חוששת לווסתה (תוספתא ש"ס ח ב). הרי שיש בו עשר שעירות לבנות כלום הן סימני מומאה אלא שתים חוששנו למותר (ש"ס נגפ' ג ג). מומטום זכר ואנדרניגוס זכר תשב לזכר ודנקבה וחושישין לזכר (שרידי הירוש' נדפ' ג). — והחשיש מ'שום דבר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עריו מגולין אינו חושש לא מ'שום כלאים ולא מ'שום שביעית ולא מ'שום מעשרות (כלא' א ט). שמיין ענד עם אמו וסיה עם אמו ומפריז על שדהו ואינו חושש מ'שום רבית (כ"מ ס ה). ירד לתוך שדה חברו ולקט ותרם שלא ברשות אם חושש מ'שום גזל אין תרומתו תרומה ואם אינו חושש מ'שום גזל תרומתו תרומה ביצר יודע אם חושש מ'שום גזל ואם דאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש מ'שום גזל ואם לאו הרי זה חושש מ'שום גזל ואם היה בעל הבית מלקט ומוסיף עליהן בין כך ובין כך אינו חושש מ'שום גזל (תוספתא תרומ' א ה). רשאי שיאמר לו תן לי מיד בפחות ואין חוששין מ'שום ריבית (ש"ס שקל' כ יב). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת מ'שום זוב דברי ר' מאיר וחב"א אינה חוששת מ'שום זוב (ש"ס נדפ' ג ג). הגותן לשכינתו פת לאפות בו תבשיל לעשות לו אינו חושש לא מ'שום שביעית ולא מ'שום מעשרות (ירוש' דמא' ג כג ד). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין מ'שום ריסוקי אברים (תול' נה).

ל.א). אמבטיאות של כרכין מטיל בהן ואינו חושש (שס מ). מניח ישראל בשר על גבי נחלים ובא בכרי ומהפך בו עד שיבא ישראל מבהב"נ או מבית המדרש ואינו חושש שופתת אשה קדורה ע"ג כירה ובאת בכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבהב"נ ואינה חוששת (ע"ז לח). דם שע"ז גבי ככר גורדו ואוכלו של בין השינים מוצצו ובולעו ואינו חושש (כרית' כא:). כשאדם אותו המנן אפילו חצים ואבנים נזרקים עליו אינו חושש (תנחומא לך לך יד). כנדה שיש לה טהרה במקוה והכהן עמה בבית ואינו חושש (שס מלו"ט יח). — וחשש לפלוני מרבר, ירא וראג שמא יקרה לו לפלוני הדבר: אמר ר' יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת (שנ"י ו, כג). ולמה היו (חיילי נבוכדנצר) רודפים אותם (את ישראל) אלא היו חוששים לנפשם לומר אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה דמכריב (פסיק' רכתי לא). חשש לדבר, נתן דעתו להרבר, השניה בהדרב, etw. be-rücksichtigen; faire attention à; take in consideration: מת בני ואח"כ מת בעלי אונה נאמנת וחוששין לדכריה וחודצת ולא מתייבמת (ינ"מ טו ח). עומד על הגורן ומעשר ואינו חושש למי שאכלו שאין אחריות לרמאין (תוספתא דמ"ז יב). להפסד מרובה חשו להפסד מועט לא חשו (כ"ז לו). זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין עדיו שאומרים לא תבוא עלינו רעה (מד"ר כמד' י). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתירתו להחליפו עד שיכבה (מס' סופרים כד). מפני עוצם דקותו דא חשו לו ודא הקפיד עליו (יס"ע לר"י ירמלי נט). אפילו האילת ידדה העפרים ועובה אותם וכו' ולא חשו על ילדיה אעפ"י שהיא רחמנית (ד"ק ירמ' יד ס). — וחשש לעשות דבר, sich kümmern; se soucier; to trouble about: הישן ביום אינו חושש דחלוץ את תפיליו (מס' תפילין א, סוף קורבני"ס). בעל הבית העושה אותן לעצמו אינו חושש לייפותן כל כך (רש"י פסח' לו). לפי שעת צרה היא או שרוצה לצמצם סעודתו ואינו חושש להרבות אוכלין (רש"י כ"ב קמ"ה). הוכיר מכת היאור ולא חשו להוכיר נטית ידו על כל מימי מצרים (ראב"ע שמות ז, כ). שבעל התצר לא חשו למחות בו כיון שהוא פחות מטפה

(סוה"מ קנ"ג ס). אבד תיבא שהמחוק ניווק כמו שהוא מויק יכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מויקך כמו שאתה מויקני (שס קנ"ג ט, נשם הרא"ש). כל ימי הקיץ היתי אומר עדיין יש לי שהות לאכול מהן (מהענבים) ולא הייתי חושש לאכלם (ראב"ע חמ"ס פ' ד"ה). — ובמשמ' "אכפת לו: וקרא (בן המלך המס) לכל האנוסים והבטיחם הבטחות ורמז להם שאינו חושש אם יאמינו במה שיאמינו (שנ"י יהוד' ד). כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו דרחצו ודלבושו (ד"ק יט' יד יט). — וגם בנטינות כמו חסרים: רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל רבי לעזר חשש דמעוט (ירוש' דמ"א כ כג ג). להפסד מרובה חשו להפסד מעט לא חשו (שס תרומ' ה מו). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (שס כלא' כ כו ג). ליום המוהמין מאימין דא חשו להם משום ריה פסול (שס ינ"מ י"ד). שהיה אנרגימוס גדול ודחק עליו להיות מוכר כוזב והתירו לו להיות מוכר טבלים והלוקח יחוש לעצמו (שס דמ"א כ כג ג). אמר ר"א בר' צדוק פעם אחת נכנס אבא להסב בבית ר"ג והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועדיהן פלפלין שהוקות ומשך אבא את ידו אמר לו ר"ג אל תחוש להן מערב יום טוב היו שהוקות (תוספתא י"ט כ יו). מעתה לא יחשו כהנים על חלתן (ירוש' שבי' ו לו ג). וכלים מעוניין מבידה א"ר בא אני אומר שמא היה שם אחד מן הכלים שלא הוזה מעתה נחוש לכולן וכו' (שס, סוף תנ"י). לך אמור דהם אל תחשו לסניגוסם (תנ"י ג:). בעל שאמר גרשתי את אשתי אינו נאמן וכו' א"ר רבא דרב נתן בר אמי חושש דה (כ"ב קלה). א"ר (ר"ה לר"ש בן לקיש) לא הלכת לצור מימך וראית ישראל ונכרי ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחר ולא חשו להם חכמים (ע"ז יא:). אמר לו (הקב"ה למשה) אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם (מד"ר שמות ג). — וחס לאמר: וחשש לומר שמא אותה שקבע מעשרות לקט היא (ירוש' פאה סי' ד). וחשש לומר שמא אותה חודין עושה אותה תרומ' מעשר למקום אחר (שס דמ"א ס כד ג). צריך להתנות ולומר אם מאותה שמכניסין לשוק היא מה שעשיתי עשוי וכו' וחשש לומר שמא מאותה שמכניסין לבית היא (שס מעשר' ג נג). ואפילו נתקלקלה המצודה וחשש לומר שמא לא ניצודו מבעוד יום (שס כ"ז ג סב). ואקרב אליה ולא מצאתי לה

היו עושין כן אלא מ'חשש' חולשת ב"ג שהיה צריך להביא בידו מורק מלא דם עד דכבש שהיה בדרום והיו מקצרים לו את הדרך (המאירי יומא ג). אין שולחים ממלטים או סחורה שר יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שבר שיש בו חשש שמא יתמיץ (שו"ע חו"מ ר"י).

חֲשִׁיטָה, ש"י, מ"ר חששות, כמו חשש: שאין חששה בה שבעצם נפגמה (והזכיר ויקר' יא:). יש לנו לדעת דכמה חששות היא חוששת בתחילת וסותה (נע"ה"י לרא"ה, הוספות). היא חוששת בתחלת הוספות הימים לשתי חששות כגון שראתה בר"ה ניסן הרי היא חוששת דראש אייר (ס"ס). כל אלו החששות הן בשאין מכירין הקטנה (שו"ת ר"ג גירונדי ס). אם אין שם אחת מכל החששות האלו אעפ"י שטען המלוה כי אין רצונו לקבל מעותיו וכו' הלוה יכוד לכופו לקבלם תוך הזמן (טור מלוה ולוה טד). וקצת במש"ח המלה: אמר להם המקום במקומכם לא היה לכם חששה עלי אלא אתם היתם עובדים לעבודה זרה (מד"ר תדשא, אפ"טין י').

חֲשִׁיטָה, ש"י, כמו א. חשש, במש"ח חציר יבש: בפות משיחכם בוששות, חרפוני טוהי עששות, כדפיראש בחששות (יול' ב', ספ"ה אפ"ק). **חֲשִׁיכָה**, ש"י, ש"ס מן חשך, ובמש"ח חסר בכתיב, בלי וו או בלי יוד: וישמר (הסופר שיכתוב המקרא) בכל טעם ובמנינה ובמסיבה, ובפתוחים ובקמוצים ובמלאה ובחשיבה (ר"ש סג"ד, ע"ה א"ת). **חֲשִׁיף**, ש"י, מ"ר חשיפים, סמ"י חשיפים, חשיף—ע"י חשף. **חֲשִׁיפָה**, ש"י, ש"ס מן חשף: הקב"ה רדבו בקדושה דיבורו בקדושה ויישובו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה (י"ש' ברכ' ט יג). — ואמר הפיטן: שריגי הלבנו והשליכוני בחשיפה, שום שמוני לשמה וקצפה (א"ל' סהר, יוס' אני הכנס). — ומ"ר: הוא החזיק בכנף החשיפות במעיל המעידה ואחז בערפי דבלעני תנב (אנ"י אילת אה"כ לר"ש אלוזיני).

חשך, ממנו חשך, חשך, חשיכה.

חֲשֶׁךְ, פ"י, עת' אחשך, אחשך, תחשך, תחשכי, — חשך דבר מפלוגי, מנעוהו ממנו, לא נתנו לו, zurückhalten, versagen; refuser, épargner
withold, spare: איננו גרדל בבית הוה ממני ולא

בתורים וחס דומר שמא מצא ואיבד (ס"ס כתוב' דכ"ג). — **חֲשֶׁשׁ** באבר מאברי הנף, הרגיש כאב באבר זה: החושש בשינוי לא ינמץ בהן את החומץ אבל מסביל הוא כדרכו וכו' החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ (שנת יד ד). החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (יו"מ חו). ואלו הן הוספות מפהקת ומעטשת וחוששת כפי כריסה ובשפולי מעיה (יד"ע ט ח). החושש בגרונו לא ירדנו בשמן (תוספתא תרומ' ט יב). ולא חולה מסוכן (דוקא פטור מן הסוכה) אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (ס"ס סוכ' כ ב). אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת (מד"ר דכ"י). חשש המלך במעיו ולא הגיח סם בעולם שרא השקוהו ולא נתרפא (והזכיר, נחמות). — **וְחֲשֶׁשׁ אֶת אָבִיר פְּלוֹנִי בַּמֶּשֶׁמֶת** זו: החושש את ראשו או שעלו בו חטמין סך שמן ולא יסוך יין וחומץ (י"ש' מ"ט כ ג). שכן אשה חוששת אחת מעיניה וכוהלת חבירתה ויוצאת דשוק (ס"ס שנת ח יא). אמר רשב"ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין וכו' (ס"ס סוכ' כ ג). מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו (מד"ר כרא"ה לד). התומים הדלו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (ס"ס שמות כ). שכל מי שזוכרו (את אחשוורוש) חושש את ראשו (ס"ס אסתר א). למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפאותו כשחורו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר באן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (ס"ס נמד' כג). החושש פיו מטילין לתוכו סם ואפילו בשבת (סל"כ פסוק, יוס"כ). תרגיש בעצמה (האשה בשעת וסתה) מפהקת ומעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה (רמב"ם איסורי ביאה ח ב).

ב. חֲשִׁישׁ, ⁽¹⁾ חשש⁽²⁾, ש"י, — מה שאדם חשש: ומפני שאנו חוששין נמי עוד חשש אחד כי שמא דאחר פריעת שטר זה המחודש יוציא ראובן אותו שטר הראשון (ס"פ השטר' לר"י ברלונ' 38). ואנו בית דין שראינו שחששו חשש קבלנו מידו אותו השטר והזקקנו דעדותן של עדים (ס"ס 45). ויבוא לומר שאין הכלים צריבין הערב שמש מפני זה החשש נדון מומאה עליהם (רמב"ם כלים יב ב). לא

⁽¹⁾ כך ספרדים ואשכנזים. — ⁽²⁾ כך מנקר באנ"י חשן משפט לדון אשטרק מלונל.

בא אר היקב לחֶשֶׁף חֲמִשִּׁים פֹּדָה וְהִיתָה עֲשָׂרִים
(חני כ יו). — והשתמשו במשמ' זו בסהמ"א: כלי
שנתנו בו יין נסך ואין מכניסו לקיום כנון בלי
שחושף בו או המשפך וכיוצא בה משפשו במים
וריו (רמב"ם מלכ' חסור' יא יו). — ובהשאלה, חֶשֶׁף את
פלוגי, גלה אותו דעיני כל, הניחו ערום, בלי עורה:
כי אני חֲשַׁפְתִּי את עשו גריתי את מסתריו ונחבה לא
יוכל (ירמ' מט י). — ואמר הפיטן: מאד אתהל ואתחלחל
ביום שדי חֲשַׁפְנִי, והשפיטון מצפון כשכולת שטפני
(סליח' י"ז תמוז, טעם). — *וחֶשֶׁף סוד וכדומה: יש
אוהב נהפך לשנא ואת ריב הרפתך יחֶשֶׁף (כ"ס
גני' ו ט). ולא תחֶשֶׁף לשונא מה בלכך, ושנאתו
סתור אם לא תהי כך (רס"ג, מוסר השכל). אל תאמין
נא בפקדון ומקחת איש רביל אשר לאחרים סוד יהי
חֶשֶׁף (ר"ש הנגיד, כן משל' 24). אשר הניב אסף,
ואת סודו חֶשֶׁף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים
(דונס על מנחם, לדרש התכמ'). וחֶשֶׁפו סליך, לבל
איש סכליך, וצחקו עליך, צעירים וכבירים (תנ"י
תלמודי מנח' על דונס). שקטה תמר מלועוק ומחֶשֶׁפו
הדבר (סס, טרן כנס). — ואמר הפיטן: אות (הוא
המל) לחֶשֶׁפו תתומים, ורמו לצחצה כחמים (ר"א
קליר, תפי' טל, אלס). יחירת ידך השיב בהתרת מדי,
סדר וחֶשֶׁף לבל כח גבורות מל, רמו כי שבונים יקיצו
במל (סס, תחת חילת). — ופעול: אחוס בגוד דודי
ואוביחו בשוכו אהבה מסתרת ותוכחת חֶשֶׁפוה
(ר"ש הנגיד, לכל זמן). לבקרי אסופות, חידותיה
חֶשֶׁפוה, וכל צורות כסופות, דקדוקיה כסופות
(קרוי' לפורים, אלוס). השחורות צחורות, החֶשֶׁפוה
אמורות, הפרוטות אצורות (יו"ט, טרס, אין לשותת). —
ולווי: ומשא שא והשלך לך שאולה, וליעוש עוש
והשבת בית אלילו, בשקוק קוץ ומעוז עוז וסתרי,
וחֶשֶׁפו סוף ודורשיו שוא יקראו לו (ר"מ דרעי סקראי,
לקו"ק ט). — ובמשמ' הראה: חֶשֶׁפו שירתך לפני
חכמים ולא לפני סכלים יחמסוה, ואם תשליך אבן
יקרה לרגלי הכלבים ירמסוה (ר"י מריו, תחמנוני כ). —
וחֶשֶׁפו לרוח וכדומה, שהרוח יוכל להגיע אליו, שאין
מחצה בינו ובין הרוח: ראוי למי שיבחר המשכנים
שידע עפר הארץ וענינה וכו' ואם תהיה (הדירה)
חֶשֶׁפוה דרוחות או שקועה בארץ (קלמן א כ ב יא). —
נפע', נֶחֱשַׁף, — שחשפו אותו: פרשתי עונש לאצור;
שבעה מבוארים ונחשפים (אלוה' לר"י כרל' יא).

מערד דבר ונגלה הדבר, *wegnehmen ; enlever*
to take of: וגם אני חֲשַׁפְתִּי שוֹרֵךְ על פניך ונראה
קלונך (ירמ' יג כו). קחי רחים וטחני קטח גלי צמתך
חֲשַׁפִּי (שבל גלי שק עברי נהרות (ישע' מו כ). — ב) חֶשֶׁף
העץ, הסיר מעליו הקלפה, *abrinden ; écorcer*
decorticate: שם נפגי לשמה ותאנתי לקצפה חֶשֶׁף
חֲשַׁפְתִּי והשליך הלבנו שריניה (יו"א א ז). — וחֶשֶׁף
היער וכדומה, החריב האידנות: קול יי' וחולד אידות
ויחֶשֶׁף יערות (תהי' כט ט). — וחֶשֶׁף את הגוף, גלה
אותו, *entblößen ; dénuder ; dénuder*: חֶשֶׁף יי'
את זרוע קדשו דעיני כל הגוים (ישע' נב י'). —
ואמר הפיטן: יצאת לישע עטך, מבחה לשית בקמך,
חֲשַׁפְתִּי ימין תעצומיך, ורות כמון לוחמיך (יו"א אחרון
ססת, למען). ב ח ש פ ד אריר זרועך, נבהלו נחפזו
מרעיק, שבמים נהלת במרעך, מה יקרו רעיק (יו"א
שנת אחר שכו', אור יכרל). ירום ונשא ונבה נבזה,
ישביד ויובית וגוים רבים יזה, חֶשֶׁפו זרועך קרוא
כזה, קול דודי הוא זה (יו"א אפסת, כרת דודי). — ופעול:
כן ינהג מלך אשר את שבי מצרים ואת גלות כוש
נערים וזקנים ערום ויחף וחֲשַׁפְתִּי (שם יסע' כד).
ואל מצור ירושם תבין פניך ורעך חֲשַׁפְתִּי (יחזק' ד יו).
— ואמר המשורר: אבל כי משכוכשת לתומן והרגו
איש והן וכות וחפות, אשר לא שאלו דקרב תרכות
ורין בורועות חֶשֶׁפוה (ר"י הלוי, יפי קול). אנהנו
יד יקר נניף תנופה והרבנו לאויבנו שלופה, ועת יתחבאו
בעלי גבורה זרוענו להדחם חֶשֶׁפוה (ר"י מריו,
תחמנוני מ). ראו חרב שלופה, בגורת כסף צרופה,
ובצניף היופי צנופה, פעם מסתרת ופעם חֶשֶׁפוה
(סס לנ). — וחֶשֶׁף שן, גלה שניו בעת הצחוק: ואם
תחֶשֶׁפו לנער שן בתאוה (סס), מצחק יחֶשֶׁפו דך שם
וערוה (רס"ג, מוסר השכל). צריך שיכבד אדם עצמו
מעט במלבושיו וכדיבורו שלא יקד עם הבריות ולא
יחֶשֶׁפו השן תמיד (ספ' חרדים טא), ר"ל דא יצחק. —
(ג) חֶשֶׁף מים, שאב: ולא ימצא במכתתו (של הגבר)
חורש להותות אש מיקוד וחֶשֶׁפו מים מגבא (ישע' ל יד).

(1) כמו אספי, אלא שבמלה זו כבר נשתנה
החיקק לסגור, אולם מפני החיות. — (2) לפי דעת קצת
זה שם בצורה ארמית, ולפי דעת קצת החדשים זו צורה
של הקטנה. אבל, רגלים לדבר, כי הכונה האמתית
היתה חֶשֶׁפו בפה צריות. — (3) בקצת נוסח' באהבה
(מהד' ויקטס').

איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כו). אם רעב שנאך האכילתו לחם ואם צמא השקהו מים כי נחלים אתה ח'תה על ראשו (שם כה כג). — ומצוי בתו"מ: נטל את המחמה ועלה לראש המזבח ופנה נחלים איך ואיך וחותה מן המעובלות הפנימות (יו"ד ד ג). מי שזכה במחמה נטל מחמת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הנחלים הילך והילך וחתה וירד ועירן לתוך של זהב (תמיד ס ה). שיצאה (האשה) ומצאת את חברתה חותה נחלים תחת קדרה של תרומה (ט"ה ו ט). (המצויא חרם) כדי לחתות בו את האור (שנת מ ו). כלבה של ספרין ושל רופאין ושל עושה זכויות שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחין שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא כתחילה חותה בה את הנחלים ועכשו חותה בה את הנחלים (תוספתא כ"ג י"א). החותה נחלים מתחת הקדירה בשבת (יו"ט שנת כ ה). חתה והקטיר וגשפך הדם (שם י"ט ד מא ג). — וחתה נחלים: גזירה שמא יחתה בנחלים (שנת לד:). — ואמר המשורר: פגשתם נעמו נחל שתיכם, דרשתם ועמו נחל תחיתם (ר"י ס"ט, אמר ללכא שחק).

ב. *חתה, ממנו ב. חתה א. חתני.

ב. *חתה, — קל לא גזון.

— פ"ט, *חתה, לזוי חתה, — כמו חתך: ממקום שוב (הדמ) חתהו (י' חול' כו).

ג. *חתה, פ"ט, עת' יחתה, — כמו חתה: נפשו של אדם חותה לשחיתות בשל זהב (מד"ר חס"ה, והסקות). שדבר האסור נפשו של אדם חותה ממנו רמכ"ס תרומ' י).

ד. חתה⁽²⁾, ש"ט, — כמו חת: ויסעו ויהי חתה אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש' לט ה).

א. *חתני, ש"ט, — ש"ט מן חתה מן ב. חתה, במשמ' חתך: זב על ידי חתני בעינין (חול' כו).

ב. *חתני, ש"ט, — ש"ט מן א. חתה: שהרי ציטוקה רע לה (להקדירה) ואין שם חתני (וסוקר) שמות טו:). הנה חיתני חלזה (של החותה נחלים בבגדיו) הגה הוא בין בגד לעור הבשר (ר"מ אלשיך, משלי ו כו).

(¹) דרוש שדרשו החכמים את המלה וזבתה, כדי לסמוך ע"ז שהשחיטה היא בצואר.

(²) מן חתה, ע"ש.

חספסה). קורם שיקשר הזרע וקורם שתחשף ממכסה תיבש (דונס על רפ"ג 62). ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשר ולא גודע שננתך ולא נחשף סבלך (תלמודי מנח' על דונס, ערך חתך). אלהים אלי אתה, נגדך עדומי נחשפו, נפשי ועצמותי מפחדך שוספו (רש"ג, רשות לנשמת, אלהים). כי פשטה חבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמכ"ט, תרשי"ט כ טו). וכל נעימה בשלשה תנאים: סודה יחשף, במצאה גדיב או חכם או נכבד או אשר אליה כוסף (ר"י חריו, תחמיו א). והגיונו יגלה את קלוננו וערותו בשירו נחשפת, ואביו הוא משועבד לנבלות ואמו להרפות נחרפת (ס"ט יח). — ואמר הפוסק: ורוע עונו נחשפת, חושפה כי קראתיך בנפשך כך נכספה (סמ"א, סליח' לז"ג, רחמיך).

— הפע', *חשף, — כמו קל: עז וישועה די תוסף, סבוך נשק ורוע לה שיר (יו"ט ב' סכות, תשור' ט'). *חשפה, ש"ט, — ש"ט, והמקום שנחשף בעץ: כי גותרתי ביונה קצוצה אנפות, ובשריג המלבין אשר נחשף חשפות, ואלוה מעים שדום לך ישפות (אגר' מנח' לתפא').

*חשפניאל, ש"ט, — מלאך הממונה על ערכוב הדעת: הממונה לערבב השכל ולהפוך לבות בני האדם בקרא שמו חשפניאל (כרית מנוח' ו).

ח'ת⁽¹⁾, כנל' חת, חתבם, — א' ש"ט, מורא ופחד מפני דבר, Furcht; frayeur; terror: ומוראם וחתבם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (בראש' ט ג). — בלי חת, בדי פחד: אין על עפר משלו העשו דבלי חת⁽²⁾ (ח"כ מא כט). — ב' ח"י, לנק' חתה, מ"ד חתים, בלי אמן לב ורוע, mutlos; découragé: נגזרים חתים ונכשלים אורז חיל (ש"א כ ד). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור ונבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (רמ' מו ה).

א. חתה, ממנו חתה, ב*חתני, *חתיה, מחתה.

א. חתה, פ"ט, עת' יחתה, לחתות, — חתה נחלים וברומה, גרפם ממקום למקום בידו או בבלי: ושברה בשבר גבל ויצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד (ישע' ל יד). היתתה

(¹) ע"י שרש חתה. — (²) אין מליצה זו מתישבת בדרך טבעי בכתוב, ויש מניחים הגהות מתחלפות. — (³) י"ם כי מלה זו משובשה.

***חתוך, טי,**—שט"ס מן חתך: שלא היה חסר אלא חיתוך הראש (ינש' כרכ' ט יג). קריעה בבגדים וחיתוך בעורות קריעה בבגדים באמצע וחיתוך בעורות מן הצד (שס שנת ז י ג). אבל בשנותן סימן בחיתובה הוי סימן (טוח"מ אכדה רסו מו).—ואמר הפיטן: על זאת בשק עוברים עברים אבל כוטחים בי ישמחו אחרי חתוך בתריך (כ"א קליר, קינ', ליון ידידות).—וחתוך ידים וכדומה, צורת הידים: ופיו מתוח כחוט השערה וגופו כעדרשה וכו' וחתוך ידים ורגלים אין לו (נדס כה). כגולם שאין לו חיתוך אברים (כס"י שנת עז).—חתוך בגדים, הגזירה והחתוך שעושה החיט לפי הצורה הדרושה: החיתוך של כל מיני בגדים שבעודם (פנק' קראקא, שנת תי"א). וזהו מכוש העשוי כגולם בדי צורת חיתוך אברים (מסרי"ל, הלכ' שמח').—וחתוך הלשון, חתוך הקול, חתוך אותיות, הוצאת הקולות המתחלפות בבלי הדבור: לא דבר עמהם שום אדם בקושי וחיתוך לשון (י) מטוב ועד רע וכוה הלשון דקחו האומר לדבור חיתוך לשון לא יחרץ כלב לשונו לא יענע דשונו בחתוך קול כי אין לכלב חתוך דבור (ספ' סגלי לייק"ט). כי הוא שם פי כחבר חדה לדבר העתירות בחתוך לשון ברא מורא (כד"ק ישע' מט ג). שהמתים מספרים בקבריהם זה לזה אף כי אין הסיפור בשפה וחיתוך לשון (סריקטי, וישנ). ובעת שהתחילו ללמוד המשנה ולמדנו ב' מסכתות ויכנו בוראנו ונשמע את הקול מדבר בפי החסיד גר"ו קול גדול בחתוך האותיות וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים (הקד' שלי אלקיז למגיד מיי"ב של ר"י קארו). שאין לנו אנת מיוחדת לחתוך הצי שדה (של הרומים) על כן שמו בתמורתה הקוף (כ"ד מהמפוחים, אמת דוד, ערך קסר).—ובמחלות, כאב חד באברים: וחיתוך יקרה למי שישתלשל מהרתיצה ובמי שיתקבץ בגופו מהוהמה (קטלי גלינוס, כסנות הכליים)—ובחכמת השעור, חתוך שני גופים, הקו שהם גונעים זה בזה: חתוך משותף (כסס' התשנון של ר"ש מוטע).

חתול, טי, מ"ר חתולים,—מטלית יחתלוה עד מכה וכדומה, Binde; bandage: את ורוע פרעה מלך מצרים

(י) לא נמצאו בין הפתקאות שלי מקורות יותר קדומים לשמוש זה.

שברתי והנה לא חבשה דתת רפאות לשום חתול לחבשה לחוקה (יחוק' ל כה).—ואמר הפיטן: צעקתי לצור מבאבי, מתי חתול מבאובי, צפות באבדן מרכבי (יו"ל כ' פסת, אפינ). זאת העיוה ומצחה דא בישן, דב לה לדעת רק חרת לישן, חתול סם היושם וגנע ידושן, זה כמה שנים ישן נושן (שנת נראש', אהשנא). הלב יבון למעלה מעלות שמיר ושית, חתול חתוליות מדיח ידיה יקציע כבית (שנת תשנ', אשחר). הוחגר אכנט שש כולו, הקיפו בשירוש כנחש בעיקודו, הוכן ליישר עקב מפיתולו, הכינו כאומן מראות חתולו (משלי כר' קלוני', אבות, Elb. 129). כיון והורית בקרניו דאורה, כהדחפה גולגל וגוזר כגזירה, ורימונס ירעו גזורה, יריית שעיר חתול מזורי (סס).

***חתול, טי,** מ"ר חתולים, חתולות,—חיה ביתית צדה העכברים, Katze; chat; cat: חתול מותר לתורנו ואסור לקיימו (כ"ק פ). שאזו תלמידיו את ר"א מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכיו (סור' יג). חתול (עברו) לחמשים ושנים יום (כסור' ת). מעשה באתר שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולות מקורעין לפניו (ירוש' פאה ג יו ד). כי יש דברים הרבה מרבים הבל כנון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין (מד"ר קהל', כי יש). בתחלה חתול ועכבר חברים היו פעם אחת הלך העכבר והלשין לחתול להקב"ה אמר לו רבש"ע אני וחתול השתתפנו ואין לנו מה לאכול אמר לו אתה הדשנת את חבך כדי שתאכלנו עתה הוא יאכל אותך ואתה תהיה לו מוננות (א"כ של כ"ס).—ואמר המשורר: הלכני פראים תדמו לבאים ואם לחתולים תדמו שחלים (כס"ע אכן דנאן, מלאכ' השיר).—וקצת משלים: חתול יודע זקן מי לוחך (משלי שועלים, טורכ וכנשה). לא ראיתי חתול ישן שבא אל תוך פיהו עכבר (ראכ"ט, קום טל). כמאמר משל הקדמוני איך יהיה העכבר פקדון ביד החתול (ר"י אברנאל, ש"א כס). החתול בראותו הבשר נבזה מאד עד שלא יוכל להגיעו יאמר מסריח הוא (מ' אלדכי, ש"א ח). שאמרו המושלים כי החתול כשהוקין געשה גזיר (תמדה"י ג קיב).—גנבת חתול: כי תמצא בו מרפת שועלים, וגנבות חתולים, ועוות כלב, וגבל דוב אורב, וטמאת עורב (ר"י חריון, תחכמוני מו).—עזב

העכבר ונבו בפי החתול: ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עמי עזבו, כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועוב חוץ בפי חתול ונבו (שס נ). — "אכל מוח חתול, נשתמח: השיב המדך (למומאש) אילו היה האומר איש אחר הייתי חושב כי מוח חתול אבל (שנע יחודי) — "חתול הבר: וכלי ההולדה של חתול הבר שהוא דומה לכל תמונתו לחתולים הביתיים (שלקי הגנור, נ). — "חתול הים: חתול הים המה שוכנים רק באמריקה הדרומית והולכים ושטים במים לצוד דגים וכו' ונמצא נ"ב במדינות אוזיא ואמריקה מין אותם הנקרא בלשונם מאקי הדומים מאד לחתול הים אך שאין להם צפרניים (ראש' למוד' א ו).

א. חתולה — עי' חתלה.

ב. חתולה — עי' חתול: כמו חתול: מין חיה קטנה בפדים מן חתול הנאה (ר"י דסני, האשכול מס).

והיתה (האשה) מוקת וגדמית ליהודי כחתולה והבה אותה היהודי (ספ' חסידים תתרכסו).

י. חתולירון, עי' חתול: אחד משרי ההנום: השר הי"ב נשמירון הוא וכל מחנהו צורת גשמים רעות ומוקות מכל הכתות המוקות ובעלי חכמה ואת הבקאים בשמוש השמות אומרים שג"כ שמו חתולירון שפעמים הוא וכל מחנהו נראים כדמות חתולים גדולים ושחורים (עמס"מ קרית ארבע יס).

* חתום, עי' חתום, עי' חתום: א) ספר מקנה וכדומה מקפד ותתום, versieg, Urkunde; docum. scellé; seal. doc. דקות את המפרים האלה את ספר המקנה הזה ואת התתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (יכמ' לז יד). ובכל זאת אנחנו ברתים אמנה ובתבים ועל חתום שרינו לוינו כהנינו (כתמ' י א). ועל החתומים נתמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה (שס נ). (ב) * סוף גוססתה, סיום, Schluss; conclusion: פתח במעריב ערבים וסיום ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיום במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר חתום (1) (כרכ' יג). — ג) מקום חתימה: מי שלוח מחבירו ולא עשה לו שטר אלא כתב בכתב ידו כגון שכתב אני הבא עד חתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה (עומו"מ סט א). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון בשם דמי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון.

Abonent; abonné; subscriber, ועי' פעול חתם.

(1) ובכ"י אחר: חתום ברכות. וכ"ה ברי"ף.

* חתום, עי' חתום, עי' חתום: א) ספר מקנה וכדומה מקפד ותתום, versieg, Urkunde; docum. scellé; seal. doc. דקות את המפרים האלה את ספר המקנה הזה ואת התתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (יכמ' לז יד). ובכל זאת אנחנו ברתים אמנה ובתבים ועל חתום שרינו לוינו כהנינו (כתמ' י א). ועל החתומים נתמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה (שס נ). (ב) * סוף גוססתה, סיום, Schluss; conclusion: פתח במעריב ערבים וסיום ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיום במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר חתום (1) (כרכ' יג). — ג) מקום חתימה: מי שלוח מחבירו ולא עשה לו שטר אלא כתב בכתב ידו כגון שכתב אני הבא עד חתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה (עומו"מ סט א). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון בשם דמי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון.

Abonent; abonné; subscriber, ועי' פעול חתם.

חתונה, עי' חתונה, עי' חתונה.

חתחת, עי' חתחת, עי' חתחת: בקע וסדק רחב באדמה, או כמו בקרה קטנה: גם מגבה ייראו וחתחתים (1)

(1) תרגמו השבעים והירוש' במשמ' בהלח, וכן נראה דעת מנחם. וריב"ג תרגמו בבקעים ושרים, אמר וו"ל: חתחתים בדרך והי' אלא חתחתים אי אלשקיק ואלכשור אלתי תציר פי אלארצ', ובעבר': הוא הבקיעה והסדק או השברים שיתהוו בארץ. ודר"ק: כלומר שברים ומורא. וכן רוב המפרשים האחרונים. והמפרשים החדשים הנכבדים פרשוהו רק כמשמ' מורא.

בדרך וינאץ השקד ויסתכל החנב ותמר האביונה כי חלק האדם אל בית עלמו (קל' י' ה). — ואמר המשורר: והקור יחביא בני איש ויעש להם בתים, והדרכים מי הגשם והשלב חת חתים (כ"י חריו, תחמוני ה).

* **חתייה**, ט"י, — ט"פ מן א.ת.ת.ה, חתיית נחלים: חתה והקטיר וגשפך הדם יביא פר אחר ונכנס

בדמו (ואם) עד שלא הקטיר נשפך הדם חתייה פסולה היא וכו' שאני אומר עד שלא הקטיר נשפך הדם והיא חתייה פסולה (ירוש' יומ' ד מא' ג). חישב בחתיית נחלים מהו (נכלי טס מה:). כל שאיבת אש נופד בה לשון חתייה (רש"י יע' ל' ד). כי אין חתיית אש כי אם רדית נחלים וחתייתם במקומם (כ"ח על דוטה, חותה). וחתייה זו שחותה במחתה ומוריד דרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום (רמב"ם, תמיד' ומוספ' כ"ב). וגדולי המחברים פסקו שאף החתייה נפסלת במחשבה (המאירי יומ' ה).

* **חתיכה**, ט"י, מ"ר חתיכות, — ט"פ מן חתך, (א) עצם שה"פ: והבאתו (של הפסח) מחוץ

לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח' ו ה). — ובהשאלה, "חתיכת דין, כמו פסק דין: שאין מקבלין עדים אלא בפני בעל דין חוץ מן הדברים שפירש זה על דרך נמירת דין וחתיכתו הוא אמור (השער' לר"י ברללני נ). — (ב) חלק חתוך מן דבר מהדברים, שלבשר וכדומה, Stück; moreau; piece: חתיכה של (בשר) קדשי קדשים של פגוד ושר נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור דורים ומותר לבהנים (ערלה כ"ו). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסורה (חול' ח ג). וכן חתיכה של נבלה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות (טס ז ה). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות וחתיכות חטאות בירושלם (שקל' ז ג). וכן היה בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר וזכר בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפניו כמה מיני חתיכות הביא לפניו (תוספתא כרכ' ז ה). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוות מחרוות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוסות (טס ע"י ה ת). וכן חתיכה של חטאת שנתערבה במאה חתיכות של חולין לא יעלו (ירוש' ערל' כ סא ד). שהיתה חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה (טס ימ' ד ה ג). מה טורח מרח בעל הבית

זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס א' שתייתי (כרכ' נח). ממלאת אשה כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (כ"י יו). אמר ב"ה לשלוחו תן להן חתיכה לאורחין והוא אומר טלו שתיים (כתוב' נח:). ב' אכסנאים שנתארחו לפגוד אחר זה בא מן הצפון וזה בא מן הדרום זה בא בחתיכתו וזה בא בגבינתו אובלין על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' קו:). דמלך שהיה לפניו שולחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עברו נתן לו חתיכה שני נתן לו ביצה שלישי נתן לו ירק (מד"ר שמות ל). למדך שהיה דו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפניו נסד אביו חתיכה אחת ונתנה לו (טס מא). שאני אביו הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק). ר"ל חתיכה גדולה. — והשתמשו בדבור זה בהשאלה לכך דבר רב הכמות ואמרו חתיכה הראויה להתכבד. — ובכלל נוש גלמי בדי חתוך אברים: המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאה ואם לאו טהורה (נדה ג ה). — וחלק של שדה וכדומה: הלכו להם המים על כל הנהן אך אותה חתיכה של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה (הריקני, כראש'). למלך שהיה לו גן נאה וחוף לנן קרוב ממנו חתיכת שדה נאה (המייט, מערכ' האלקות ב). — וכנוי למטבע מהממבעות: שכל שאני שוה ה' חתיכות וכשבא ראובן ליפרע משמעון החוב שרז וכו' אינו שוה שם השאני כי אם ארבע חתיכות וחצי (ש"ס ר"מ אלשיך סא). ובהמשך השתי שנים ערה שער הפרחי והב ערך ס"ו חתיכות והגרוש ערך מ"ג חתיכות כפי התנאי שביניהם (ש"ס מעש' ת"י ה). — ובהנדרסה, "חתיכת העגולה, שבין ההקף וקרן ישר: חתיכת העגולה היא הצורה שסובב לה קו ישר וקצת מהסובב או יותר מחציה או פחות (ZAW 35,314). — ובלשון החקירה של הקראים, כמשמ' "חלק שלא יחולק יותר: שאנחנו נדע בבירור כי כל דבר יעבור שיהיה ויעבור שלא יהיה והדרך בשני הדברים אחד כי לא יהיה אלא לדבר וזה ספור הגוף כי לא יש עת בעתיד יתכן שיהיה חתיכה בפאה וכו' כי כן החוב שיהיה בפאות כלם בעת אחד (שאלס נחדוק העולם ליסופע בן יסודס). הדבר שלא יחלק ויתחך לשנים הוא יקרא חתיכה או חלק והוא הדבר הדק דק לעיניך יכולה אינה העין לראותו כגון דקות אבק עפר וקמח הנטחן (האשכל לר"י דסיס סס).

אשר נתנו חתימת¹ בארץ חיים (יחזק' לז כג). כי חתימת נבזרים בארץ חיים (שם כז). כי נתת את חתימת² בארץ חיים והשכב בתוך עררים (שם לב). איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישיבה אשר נתנו³ חתימתם³ לבד וישיבה (שם לו יו). אשר נתנו חתימתם בארץ חיים וישאו כלמפתם את יורדי בור (שם לז כד). אשר ירדו את חללים בחתימתם מנבורתם בנשים (שם ל). — והשתמשו במליצה זו אח"כ בדבור קבוע לתקופים בכלל שמטילים אימה על החלשים: המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם⁴ בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם

גתית, ומנע"י ציצית. בערב' הדיד 8, ועי' הערה לקמן. — 1) לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא וולתי במקומות המוכאים כאן, שכולם הם אצל יחזקאל. ואעפ"י שבקצת פסוקים יש לחשוך כי הנוסחה קצת משובשה, בב"ז בכלל אין לפקפק בעצם המלה וגם בצורתה, ועכ"פ בזמן חכמי התלמוד קראו בודאי את החית חרוקה, כי כך הוא הכתיב בנ"מ במקום המובא בפנים, יוד אחרי החית, ואין שנוי בזה בכל הדפוס' וב"י. ולפי הענין בכל אלה הפסוקים ברור הוא שהבונה בהשם חתית האימה שמפיד התקיף על החלש ממנו, ובמשמ' אימה ופחד תרגמו השבעים והירוש', רק הפשיטא תרגמה במשמ' תכרא, ר"ל שבר. ונראה שבמשמ' אימה פשוט בעלי התלמוד שהשתמשו במליצה זו לפרנס המפיד אימה יתרה על הצבור, וכן פירשו המפרשים הקדמוני' והאחרונים. ומשמוש מליצה זו בנ"מ בתוך דברי הלכה, שעפ"י אין מליצות נהוגות במסגרת ההלכות, נראה כי מליצה זו, נתן חתית בארץ חיים, היתה כ"כ מצויה בדבור הפשוט ושגורה בפי כל, שנכנסה אפילו במסגרת היבש של ההלכה, מפני הנגון המיוחד שכבר קנתה לה מליצה זו בלשון הדבור, ועי' הערה לשרש חתת. וכבר הביא גוג' דמיון למלה זו מערב' בשרש הדב' והשם הדיד, תהדיד, שעקר משמע' הוא קול אדיר וחזק כמו קול רעם, והקול הנשמע מהארץ בעת רעש, וכמ"כ קול בנין נהרם, וכדומה, ובהשאלה איום וגזום והמלת אימה של אדם בספור כחו וגבורתו, ועי' עוד שרש בהחתת. — 2) נמסר: חתיתו כתיב חתייתי קרי. ויש מניחים נתן במקום נתתי. — 3) לפי היוני נתנה חתיתה. — 4) ופירשו שם בנ"מ: ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרגס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים.

* **חתימה**, ש"י, מ"ר חתימת, — ש"פ מן חתם, א) כתיבת השם: כתבו (את הנט) במחבר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כד). אין הוא ואחר מצטרפין על חתימת העד השני (יו"ט' כתוב' כז ג). ואין כל חתימה וחתימה צריכה שני עדים (שם). אימתי עשו אותו בשנים בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם גיט' כ מד). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתובה בשנים אין כחה מיופה (שם). ג' שישבו לקיים את השטר שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחר אינו מכיר (כתוב' כא:). דייגין המכירין חתימות ידי עדים אינן צריכין להעיד בפניהם (שם). — ובהשאלה, חתימת זקן: שיצא (יוסף) בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן (כ"מ נט). שאין בן סורר ומורה גידול אלא בחתימת זקן והחתחת (ינ"מ פ. — ב) חתימת ספר וכדומה, הדברים האחרונים שלו, חתום: בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המכדיד צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו (פסח קד). החתימה היא גבול ותכלית מראכותי מכל מה שנאמר (נו"פ לופס ס). הראה בשתי חתימות המזמורים האלה שהוא מדבר על תכלית הצדיקים והרשעים (מלמד סתומי, לנכיס). — ג) סגירה ואטימה, Verstopfung obstruktion: הרואה קרי בקיום וכו' אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה (נדב' כג). אמר שמואל זב צריך בחתימת פי האמה (שם מג:).

* **חתימה**, ש"י, מ"ר חתירות, — ש"פ מן חתר: חתר לו (הקב"ה למנשה) חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ונשמע תחינתו (יו"ט' סנה' יכ ג). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (מד' בראש' טו). לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחר סהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קס"ג, א"ת ס"ג). — ובמשמ' חלל ונקרה: ויש לתורף שתי חתירות שומרות אותו מחקור (מ' אלדי, ש"א ד). **חתימת**¹, ש"י, — כמו חת: כלם חללים גפלים כחריב

(a) על ג' (b) על א

¹ מן בהחתת, ואין במקרא חבר למשקל זה אלא

ונידונין בה לדורי דורות (ר"ס יו.). — *וחתיתו של דרך
וכדומה: חתית ה של דרך גפלה עליו (על גבוכרנצר)
(מד"ר איכס, פתיח').

חתך¹, ממנו חתך, *חתוך, *חתוכה, *חתכה.
חתך, פ"י, עת' יחת"ף, (א) *חתך בכבין וכדומה, בדבר
חד, דחק הסבין בפיהו החד על הגוף כדי לחלק

הגוף לשנים או להסיר ממנו חלק אחד, schneiden
הגוף לשנים או להסיר ממנו חלק אחד, couper; to cut
שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם (תלום' י א). ואין
עושין פחמן ביום טוב ואין חותכין את הפתילה לשנים
רבי יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות (ב"ד ד ד).
אין שוברין את התרם ואין חותכין הנייד לצלות
בו מליח (ש"ס ט). בהמה המקשה לילד והוציא העובר
את ידו וחתכה ואח"כ שחט את אמו (חול' ד ד).
כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היר (כז')
ח: אם הייתי חותך ראשך בסיוף מי היה תובע
את דמך מירי (ש"ס לז). אין אומרים בטרפות זו
דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה
מכאן והיה (חול' מת:). — והרופא וכדומה את בשר
הגוף: וקושרין את הטבור (בשבת) ר' יוסי אומר אף
חותכין וכד' צרבי מידה עושין בשבת (שנת יח ג).
וכך היו מוכי שחין שבירושלם. עושין הולך לו ערב
ספסא אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה
(ספרא ויקר', ופס' כי תחטא). הגע עצמך שנולדה לו
יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש' פסח'
יד לג ג). מעשה ביומי בן פכסם שעצת על רגלו נומי
ונכנס הרופא לחותכה אמר לו כשתניח בו כחוט
השערה הודיעני (ש"ס נזר ז ט ד). וגם לא בכלי:
חותכין יבלת במקדש אבר לא במדינה ואם בכלי
כאן וכאן אסור (ערוכ' י יג). — ופעול חתוך, אבר
חתוך, שיש לו צורת האבר: (המפלת) יד חתוכה
ורגל חתוכה הרי זה ולד (תוספתא נדס ד יט). המפלת
בריית גוף שאינו חתוך ובריית ראש שאינו חתוך
(גמ' ש"ס כד:). — *חתך פיסים, גב, משמוט: ואחד
מהם גב מפורסם וחותר בימים מוכהק הביא
הגורל כסף גדולה (ש"ת חות יאיר ט). — ובהשאלה,
¹ רק עבר' וארמ', לפי דעת ברט השורש המקביל
לזה בערב' הוא החכ"א.

(ה) חתך

חתך פרנסתו של פלוני וכדומה, לקחה ממנו: חותכת
אני פרנסה שלך והיה (יוסף) אומר לה נותן להם דרעבים
(מד"ר כלאש' פו). הרי אתה חותך פרנסתו (ילק'
שמעוני, תפ"י ככ תרפ"ח). — וחתך ח"י ו, גרם לו
מיתה: הרשעים שמתכונים לומר לשון הרע על חבריהם
לחתוך את חייהם על אחת כמה וכמה שיתחוך הקב"ה
את דשונם (מד"ר דבר' ו). — וחתך את הרין, החליט
שכך וכך דינו, décider; to decide: entscheiden;
אמר ריש לקיש צדק את הרין ואח"כ חתכו (סנה'
ז:). במקום שסנהדרין גדולה יושבת וחותכת דיניהם
שר ישראל שמה הרשע (מד"ר ויקר' ד). ויבאו שרי
מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכין את
ההלכה (ספ'). אחרתה לדיינין שדנין דיני נפשות שלא
יהו חותכין את חרין ביומו (תנחומא שופר' ז). הו
מתונים בדיון שיאחרו לחתוך הרין ולא יפסיקוהו
מהרה עד שיבינום (פ"י המשי' למנכ"ס, אבות א ט). —
ואמר המלך: דרוש משפט דרונו גם לתקר, וחתכהו
דעת ואיר בקר (רס"ג, שער' דיני ממונ' זג). — *חתרה
חותכה, פסוקה, מחלטה: א"ר יצאי אילן ניתנה
התורה לחתוכה לא היתה לרגל עמידה (ירוש' סנה' דכז).
— *וחתך עליו, פסק, גזר: מודיעין אנו אתכם שפ"פ
יש עליו ממון של פלוני וחתכו עליו ולא קבל (רכ'
פלטוי, תש' הגא', הול' מק"ג). ומעשה באחד שהפיל שינו
שר חברו ונידוהו רב יצחק גאון וצוק"ל ואמר לו דבר
קצוב אין אני חותך עליך אלא לך ופייסוהו בממון או
בדברים (ר"י מטכאני, המכריע טו). — *וחתך ביניהם.
עשה פשרה ביניהם: אם הדיין החתך ביניהם רואה
להשביען שבועת הינרשין ולתתו להם עושה בו כך
(תש' הגא', הרכ"י תכ"ע). — ובכלל במשפ' החליט:
ביון שחתך אביהם את הדבר יש דאמר שפרעו היכן
שאמר מנה לפלוני בידי (הלכ' פסוק, ממונ'). ומתנה
זו היא מתנה גמורה מתנה מעכשו מתנה בריא
מתנה פרהסיא גלויה ומפורסמת לכל מתנה עלמין
חתוכה וחלושה ברת ובהלכה (השער' לר"י כלאוני
י א). ומסרתי לו אותו שטר חוב בפניכם ומכרתי לו
בדינרין אלו מכירה גמורה חתוכה וחלושה (ש"ס כת).
— *חתך דבר לפלוני, קצב לו: ותפקוד גפס כל חי
ותחתוך קצבה לכל בריה ותכתוב את גזר דינם
(מוס' א' ר"ה, ונתנס תוקף). החותך חיים לכל חי וכד'
מאמינים שהוא חי וקים (ש"ס, פאוחו כ"ד). — *מופת
חתך, שאין בו כל ספק: ויש דהם (להפלוסופים) ראיות

חתך

חתך

במעיה של בת ישראל (כס פ"ג ד). צליו (את הפסח) שדם וחיתכו (יוע' שנת א ד). פירפר ביצה עד גבי המליה או שחיתך קפלוש תחת הדג (סס נ"ג כ סא:). והב מווקק שהיו מחתכין אותו כותים (סס יומ' ד מא ד). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בקשרו (סס הור' כ מו ד). הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אור מפעפועו אור קשה מים מכבין אותו (כ"ג י). המכת צריך שלש סבינין אחת ששושט בה ואחת שמתחת בה בשר ואחת שמתחת בה חלבים (חול' תו). אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואמר די שאחתך אחד מאיברי ולא אעקב (מד"ר נראש' נה). נטלו (בבוכנצר את יהויקים) והתחירו בכל ערי ישראל והירו והיה מחתך ממנו כותים ומשליך לכלבים (סס ויקר' יט). אדם רואה בחלמו חרב מחתכת בירכו (סס ש"ס. כהה מעתה). הם חתך בספרים חדשים (מס' ס"ה ס יד). — וחתך מחתכת ממקומה: איהו סצרף זה המחתך נחושת מעיקרו (כתוב' עז). — ובהשאלה, חתך הלהב וכדומה: מקום שמתכבין בו הלבנות (סנה' קג.). לדיין שידוע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעדין אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים (סנע' לג.). לתלמיד שידוע ברבו שהוא טועה שלא יאמר אניה לו עד שיהתכנו ואסתרנו (הל' פסוק' קדוש'). — וחתך המלים: אעפ"י שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך פה גומר (שנת לג:). ולא יתפלל בלבו ארא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש (רמב"ם תפ"ה ס ט). — ואמר המשורר: ורוח עלי גרון שבילו לתתו קול וחתך בחך ובשן ולשון בשפתותיו (ראכ"ט, כס אל). ויתנבא בתוך הבית ויתוד חירות, ויתבונן דברר בסודות, ויתשוב כי ידבר דבר נבואות, ולשונו כאלו קשורה בשלשאות, ולא יוכל דחתך אות (עמ' מתכר' כה). — וחתך האויר להדבור: ותועלת הלשון גדולה מלבד שהוא כלי חוש הטעם כי מחתך האויר ומכדיל הקול באותיות ותיבות (מ' אלדכי, ש"א ד). — חתך אות פלוגית, הגה אותה: שהאפרחים לא היו יכולים לחתוך אותה (את השין) אבל במקום ש"ן היו מחתכים ס"ן בספק וכו' כמו הצרפתים מחתכים ש"ן כמו ת"י רפה (גמ' זוד, ערך שכלת).

— פט', *חתך, מחתך, מחותך, — שחתכו אותו: בצד שנתנו בתוך ערשים אם שלם מותר ואם חתכו

רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה (אגר' סרמכ"ס לחמ"י מרשיליס), — ועי' מופת. — ב) *חתך המלים בכלי הדבור, הוציא והפיק את קולות הדבור במוציאיהן; ausdrücken; prononcer; to pronounce: רק שפתיה נעות מבאן למתפלל שיתחוך בשפתיו (כרכ' לא). שאינו מנגנם בדברי תורה אלא חותבן בלשון ומוציאן בפה (רמ"י אבות וס). — ג) "בחקמת התשברת, בענין פנישת שני קוים או שני שטחים זה בזה: וענין פנישתו זו ר"ע ע"י חיתוך זה ע"י עיין צורה א' בעין ב' קוים א"ב ג"ד החותכים זה את זה על נקודת ה' (יט"ט לר"י ישראל א כ). — והשם חותך, Sektor; secteur: ומצאו קוים אחרים וזאת הבקעים קראם גונעים וחותרים ועליהם בנו למורים ומופתים חוקים (י"ט מקדוה, סוד היסוד א). והחותך הוא חצי אלכסון עובר חוץ לעגול דרך קצה הקשת האחד (כרוך משקלוב, עמודי הש"מ לו).

— נפט', נחתך, — שחתכו אותו, ובהשאלה במשמ' החלט, נגזרה הגזרה, נפסק הדין, verhängts; être décidé; be determined: שבעים שבועים נחתך על עמך ועל עיר קרשך לבלא הפשע ולתתם חטאות ולכפר עון (דני' ט כד). שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (מג' יס.). — ונחתך הדין וכדומה, נפסק: ועל זו נחתכה ההלכה בדברי אבא שאול (תנא' סגא', הרכני קעח). ומוטב שיתחך הדין באחר עשר יותר מעשרה (רמב"ם סנה' כ יג). — ו"במשמ' העקרית בענין חתיכה בכלי חר: ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה עיברה לא תאכל בתרומה נחתך העובר במעיה תאכל (יכמ' ז ס). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה בשרה (חול' ד ו). נחתכה דלעת עמה דברי הכל בשרה (גמ' סס לג.). — ובמשמ' "יצאת האותיות מכלי הדבור: שיש אותיות שאינן נחתכות כי אם בשנים (מ' אלדכי, ש"א ד).

— פט', *חתך, מחתך, — כמו קל בנחץ הפעורה: המחתך (בשר) לבשל אעפ"י שלא מירק (עוק' כ ס). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים (שנת כד ד). הצד צבי השוהמו והמפשיטו המולחו והמעברו והמחוקו והמחתכו (סס ז כ). דאחר שעלתה לו מבה ברנלו והיה רופא כופתו ומחתך ברנלו כדי לראותו (תוספתא שק"ל א ו). המחתך את העובר במעי אשה ברשות ב"ד והויק (סס גי' ד ו). לא תחתך גברית העובר

בנותן מעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך
בנותן טעם (תרומ' י' א). תנור שבא מחותך מבית
האומן ועשה בו צמודין ונותנן עליו (כלים ס ט).
השודרה ירך מחותכת להברו (תוספתא חול' ז ג).
פסח מחזירו את שלם ואין את מחזירו מחותך
(ירוש' שנה א ד:). יצא (הולד) מחותך או מסורס
משיצא רובו הרי זה בילוד (שם נד טז ג). המשגר
ראשיתו בשר שאינו מחותך בערבי שבתות (תנ' ס.).
— כתם, *נתחתך: נתפתחו חביות נתחתכו דלועין
נתפרסו בכרות (תוספתא תרומ' ס י'). שטובתה אכילתה
מבני מעיה שהמאכל מתחתך ומתעכל שם (רש"י
כ"ל כה.). שהרי לפעמים כל הבשר מתחתך לו
בחתכיכות קטנות מאד מחמת רתיחת האש (התרומה,
א"ח סט.). — ובהשאלה, נתחתכו מעין, הרגיש צער
בדוד וכאב עין: ונתנו (מן הדם) על שתי המוונות
ועל המשקוף במפנים וכו' ר' יצחק אומר דעולם
מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין
(מכ' נא, מס' דפסח' ו). אמר ר' חמא בר חניני
הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין
יודע היות שאחיו שונאים אותו והיית אומר ל
הנני (מד"ר בראש' סד.). ישים (הרשע) נגר עניניו בני
קטנים מתים מחולאים קשים ומתרנשים כתנועות כל
בכור אב ואם רואים ומעיהם מתחתכין (שם)
מוסר לר"א סט.). — ובתשבורת, "שני קיום מתחתכים
בפגשים זה בזה: הצורה הנשמית אצלם אינה זולת
דרבנות הג' רחקים מתחתכים על זווית נצבות
(ר"ח קרשקש, אור' כ ז). וישים בו שם שני שסועי
מתחתכים על זווית נצבת (קאטן ד ס ג א).
בציר, בציר הענקים. — בצעע הלחם. — ברה.

בתר, בתרים.
 גרם, - גזו, - גזם, - גזע, - גזר, - גלח, -
 גמם, - גרד, - *גָרַדְתִּי, *גרדום,
 *חום, - חקק, - *חָקַף, - חרמש, - חרב, -
 חרק, - חתה,
 טבח, - טָבַח.
 כרת הראש וכדומה.
 מגל, - מוצ, מילה, - *מטלית, - *מספָּרִים,
 - *מספָּרָה, לחתוך מתכות, - *מַרְק, גמר החתיכה,
 ניצוצות, צורות של אבן, - נקף, - נתז,
 תתיו הראש, - נתח,
 סכין, - *סמרטוט, - סָפַר, הסתפר, - סרים,

מרים.

רסם.
 *פגם - פלח, דבֿלֿה, וכו'. - פסג. - פרם. -
 פשח. פשר. - פתת, פתים.
 *צרם.
 *קטם - קמע. - קמף. - קצב. - קצע. -
 קציץ. - קצר. - קרדם. - *קרטב. - קרם. - קרסם.
 - קריץ.
 רסים.
 שבר. - שחט.
 תלש, תלושים. - תער.

* **חֶתֶד** ⁽¹⁾ חֶתֶד ⁽²⁾ ש"ז, — א) מִקוֹם שֶׁחֲתָכוּ שָׁם: קֶשֶׁר עָנִי וְכוּ' הָרִי אֱלוֹ אֵינִי חֲזָצִין ר' יְהוּדָה אֹמֵר צִירִךְ לְהַטְבִּיל אֶת כּוֹל מִפְּנֵי הַחֶתֶד (תּוֹסֵפֹת מִקוֹם ז ג). לֹא נִצְרְכָה אֵלָּא לִמְקוֹם חֶתֶד (פְּסוּקֵי ית). נוֹטְלִין אֶת הַיָּבֶשׁ מִן הָאֵילָן וּסְבִין שָׁמֶן אֶת הַחֶתֶד כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכְהוּ שָׂרֵב (ר"נ גִּלְיוֹן, סוֹף תַּסוּ' גִּל' רִיע"ס). — ב) כִּכְמוֹ תַחֲבִיחָה, חֶלֶק חֲתוּךְ מִן דָּבָר: בֵּין הַגְּזוּרִים הָאֵלֶּה בֵּין שְׁנֵי חֲתָכִים (פֶּסֶח'ס' לִרְבִּיג', גִּזֵּר).

חֲתָךְ שֶׁר הַמְמוֹנָה עַל הַפְּרָגְסָה (דֶּךְ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹזֶן).

חֲתֻכָּה, ש"י, — כמו חתיכה: ונעלות בלות וממלאות
 בלומר שהיו מתקנים בחתכות והחתכה מן
 הבגר נקראת בלשון משנה מסמית (הרש"י לר"ב, ט"א).

חַתָּלָה⁴), ממנו חַתוּל, חַתָּל, חַתָּלָה, *חַתוּל, חַתָּלָה⁵, חַתָּלָה⁶, חַתָּלָה⁷.

חֲתָל, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

פֶּטֶר, חֶטֶר, כֶּסֶף, הַחֶטֶל, — שִׁחְתָּלוּהוּ בַּחֲתוּמִים
eingewickelt w.; être emmaillotté; be swaddled
וּמִדֹּדוֹתָיו בְּיוֹם הַיּוֹלֶדֶת אוֹתוֹךְ לֹא כֹחַ שׁוֹרֵךְ וּבָמִים
לֹא רַחֲמָה לְמַשְׁעִי וְהַמֶּלֶךְ לֹא הַמֶּלֶחֶם וְהַחֶטֶל לֹא חֶטֶר
(יחזק' י"ז).

— פט' "תתל" — תתל המפלה, תתל ארץ, עשה תתל
על המכה: אבוק דך ראש ה' חילי, אבריע לך ברך
ל תתל מחלי, אבתירך משרי מחולי (קי' לת"כ,
האזס). — ובמליצה במשמ' הצלה וישועה: השגיח

(1) כך בוקשד' וכך בציד' דוד מהתפוחים: והשם
התד', וכך הספרדים. — (2) לוי וימסרוב, וכך אשכנזים.
(3) סופי תבות משרש המלים הראשונות שבפסוק
מותה את ידיך ומשביע לכל חי רצון.
(4) רק בעברית.

קל, "חתל, —חתל סחורה וכדומה: התחלות אשר חתל מע"ל את הסחורה בהן גרועות מאד ובלתי מסוגלות למשוך את עיני הקונים על הסחורה (מא"י, קרית ספר כו).

חֲתָלָה, ח"י, כנ"י חתלתו, — בגד שח'תלים בו ילד
,Windel; maillot; swaddling-clothes, וכדומה,

ובמדינה בהשאלה בענין ערפל שמכסה ומאפיל על דבר:
בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו (איוב לח ט). —
ואמר המשוור: ולידה כיום יאיר ואם נתן ערפל
חתלתו וחשך סביבותיו (ראשית, כגס אל). — ואמר
הפיוטן: דאות טוב טל נתלה, תת לעולם חתלה,
טל לנזוב תנזב שתודה, להגיל במשוש בתודה (תפי'
טל, אלס כיום). — וכמו חתול למכה: חובש ארוכה,
וארך יום מבוכה, חתלה למכה, יעל בעת ימלך (ר"ה
קליק, מוס' ה' ר"ה, אגסיכה).

חֲתָלָה, ט"ג, — כמו חֲתָלָה : ובמשקל הזה (ש, ארזה) שם בדברי רז"ל חֲתָלָה² (כד"ק מכלול, מה"ש, פעלה).

חַתָּם (³) מִמְנו חֹתֵם, *חֹתֶם, חֹתֶמֶת, חֲתוּם,* חֲתוּם,
חֲתָם, *חֲתִימָה, "חֲתָם," חֲתָמָה.

חָתֵם, סִי, עַת' יְהוּמָ, הַחוּס, הַחוּס, חֲמוּ חֲמוּ, חֲמוּ
 חֲמוּמִים, לְחֶם, — א) שֶׁם חֲמוּמִים עַל כֹּתב וּכְיוֹצָא
 בּוֹ, versiegeln; mettre le sceau; to seal, וּתְכַתֵּב
 סְפָרִים בְּשֵׁם אֱחָאב וּתְחַתֵּם בְּחֲמוּמִים וּתְשַׁלַּח (מ"א כ)

(¹) כך מנקד בכל ספרי הדפוס.

(2) לא נתברר לי לאיזה שם התכוון הרד"ק. בירוש' נמצא השם חותלה (כתוב' ח לז), אך הקריאה הרגילה היא בחית חלומה ובתיו נחה.
(3) בערב' ח'ת"ם 8).

(a) ختم

(ח.) ואכתב בספר ואתם^ו ואעד עדים (ימ' לנ י.) שדות בכסף יקנו וכתוב בספר ותתנו והעד עדים (שם מד.) ויכתב בשם המלך אחשורוש וחתם בבטעת המלך (אסת' ת י.) ואתם כתבו על היהודים כמובן בעניינם בשם המלך ותתמו בבטעת המלך (שם ח.) — ופעול חתום, במשמ' סגור ותחתו למעלה דבלי יקראוהו; ותתי לכם חוות הכל כדברי הספר החתום אשר נתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר דא אוכל כי חתום הוא (ישע' כט יא.) ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (דני' יב ד.) — ובכלל סגור לבלתי ידעו מה שם; הדא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (דנר' לנ לד.) — ולבלתי יוכלו לגעת בו; גן נעול אחתי כלה גל געול מעין חתום (שה"ש ד יב.) — ולמען ישמר החיטב: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע' מ יו.) חתם בצרור פשעי ותטפל על עוני (איוב יד יו.) — ובמשמ' סגר וחתם לבלתי יצא: האמר לחרם ולא יורה ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז.) — וקצת כמו"כ במשמ' נעלם ולא מובן בכל הצדק: לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ (דני' יב ט.) — ומצוי בחומ"ס חתם בחתום או בכתב: הסיף שהורג בו והעשרה שמתעטר בה ומטעת שחותם בה (ירוש' ע"ז ג מז ג.) טבעת שיש עליה עבודה ורה אסור לחתום בה (שם.) — ובהשאלה: אשר קדש ידיר מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (שנת קלו:.) — וחתם בכתב על שמר וכדומה: זה גופו של פרוובול מוסר אני לכם איש פדוני ופלוגי הידיינים שבמקום פדוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והידיינים חותמין למטה או העדים (שני' י ד.) אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו ואעפ"י שבתכוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי גנט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתמו ו (געי' ז ב.) שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים (ירוש' שני' י ט ג.) אמרו על זה חתמנו ולא חתמנו על זה (שם שם ד.) המלך וכהן גדול כשהוא חותם הגיובר וחתם ונתנו לאמריכל (שם שקל' ה מט.) עדים חותמין זה שרא כנגד זה (שם געי' א מג ג.) כתבו (את הגנט) בארץ ישראל וחתמו בחותן לארץ (שם.) כתבו על קרן צבי גרדו וחתמו ונתנו לה כשר (שם מד.) מעשה באחד שאמר לעשרה חתמו בנט וחתמו מקצתן היום ומקצתן למחר (שם.) לשעבר

היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועבשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם (מד"ר ויק' לד.) הוא (הקב"ה) חותם יחידי בכל באי עולם ואין בריה חותמת עמו (שם ש"ס, לסוסי). — ופעול חתום, שחתם על דבר: מכיון שהוא חתום עליה עד איבר את זכותו (ירוש' כתוב' יג לו:). — ומטבע קבועה בנוסף שטרות, אני החתום למטה, אנו החתומים למטה: אנו עדים החתומים למטה כך היה שאמר לנו פלוני בר' פלוני הוו עלינו עדים (הסער' לר"י ברלני ת), יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברור שאמר לנו פלוני וכו' (ד. ס. 7). — ובמשמ' *סגור: או החתים בשרו מוזכו דבר שחתום וסגור (תנחומא מלכ' טו:). — במשמ' גמר, חתם והשלים, schliessen, vollenden; concludere; close: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם ¹ חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עמים לחתם חוון ונביא (דני' ט כד.). — ובתו"ם: (מקום שאמרו) לחתום (בברוך) אינו רשאי שלא לחתום (מקום שאמרו) שלא לחתום אינו רשאי לחתום (נכ"א ד.). הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (מג"ד נ.). היה עומד בשחרית ושבח והוכיר את של ערבית ותור וחתם בשל שחרית יצא (ירוש' ברכ' א ג ד.). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבת ובדברי נחמות אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (שם ס ד.). זה עומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב (שם מג"ד ג עד.). אין הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (שם). יום הכיפורים עם חשיכה מתפלל שבע ומתורה וחותם בוידוי דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מתפלל שבע ואם רצה לחתום בוידוי חותם (יומ' פו:). הרשעים ע"י שתחלתן שלום וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה וכו' אבל הצדיקים על ידי שתחלתן יסורין וסופן שלום הם פותחין בקללה וחותמין בברכה (מד"ר בראש' טו). — ופעול חתום, תתומה, שלמה ונמורה עד הסוף: תורה חתומה ניתנה (גיט' ס.).

נפ"ע, נחתם, מקו' נחתום, — שחתמוהו: בשם המלך אשר שורש נכתב ונחתם כמבעת המלך (למח' ג יב). כי

כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום ¹ כמבעת המלך אין להשיב (שם ח ט). — ומצוי בתו"ם: המביא נט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו (יבמ' כ ט). הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם נור דין אלא בעון הניאוף (מד"ר נמד' ט). — ובמשמ' נחתם הדין עליו: צדיקים נמורין נכתבין ונחתמין דאלתר לחיים רשעים נמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ס יו:).

נפ"ע, חתם, — א) במשמ' סגר והסתיר, חתם לו, סגר והסתיר את עצמו: חתר בחשך בתים יומם חתם ² למו לא ידעו אור (איוב כד יו). — ב) כמו קל בנחץ הפעולה: שהוא מתיר אחד ומחתם אחד וכו' אבל אם קושר ג' הראשונים וחותם אפילו מקשר ומחתם כמה כשר (ירוש' גיט' סוף ת). וצריך לומר כשמלוין נכבדים ומחתמין החוב בחותם של שעה שחלוי באגרת (תוספ' ר"ס כד:). — ג) חתם את הדבר, עשה שפלוני יחתם עליו: שמתוך שהוא יודע שאם בא ועידיו עמו בטל אף הוא מחתמו (את הגט) בעדים כשרים (ירוש' יבמ' יו יב.).

נפ"ע, החתים, — א) פ"ע, כמו נחתם, במשמ' נסתם, נסגר, נאטם: וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מוזכו (ויק' יו ג.). — ב) *החתים את פלוני, עשה שפלוני יחתם: אמר הקב"ה דא דיון דרשעים (הנזאפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתמין אותי בעל כרחי (פ"י נד:), ר"ל מכריחים אותי דשים חותם שלי עד הילד, לעשות צורתו. ועשה בחכמתך ועוצם וריוותך דהתפשט התקנה הזאת בכל הארץ ולהחתים בה כל גדול עיר ועיר עד הניעץ לבית מדרשו של ר' משולם אשר בכ"ר יחיאל (מנח' קנא' לאנא מארי סט.). שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות מרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים (מכת' ר' הלל פ"ד ספרי הרמב"ם). בשמכרה (את השדה)

— 1) כך דעת ריב"ג שהוא עבר כמו נמור אברהם, או בינוני כמו אשר הם נמולים. וכן רד"ק: ולגזרת פעול ונחתום והוא בינוני. והתדשים החליטוהו למקור. — 2) כך דפי הנוסחה המסורה פרוש רוב המפרשים, אמר ריב"ג: והי פעל תיקול ע"י מתעד אי כמנוא ואשתתרוא כאנה קאל נמורו למו, ע"כ, ובעבר: והוא פעל כבד ואינו מתעבר ר"ל נחתמו ונסתתרו כאלו אמר נמורו למו. ויש מפרשים חתמו למו עשום רשע או סימן. אך אין ספק בדבר כי נפל בנוסחה זו שבוש.

1) כך הכתיב, והקרי ולהתם בהא.

בשטר א' או בשמירה בב' שטרות זה חתים מ השלוח
(ש"ע חו"מ, שו"ח קפכ).

— תפ', *נתחתם, — כמו נחתם: באותה שעה נתחתם
גור דינן של אומות העולם לבאר שהת (תוספתא סו"ט)
ח (ו). בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גור דינן
של ישראל לגלות (סו"ט כד). גידונין בראש השנה
וגור דינו של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה
(ירוש' ר"ה א נז). — ובהשאלה: אהיה אשר אהיה
אהיה שלחני הרי י"ב אותיות וכיצד נתחתמו בהן
ארבע לכל רוח (אות' דר"ע, ה'א).

— פט', *חתם מחתם, מחותם, — כמו חתום: היה (חגט)
מחותם בארבעה (ירוש' גיט' כ מד.). שטר שהוא
מחותם בארבעה עדים (שס סו"ט א יו ג). תשובת
רשעים מעבבת וגור דינם מחותם (אדר"ל לט).
לדיוטגמה שהיא כתובה ומחותם ונכנסה למדינה
ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם
במדינה (פד"ר ש"ס, כתפות). — ואמר הפוסק: איכה זם
והרג מצרי בנן בקדש, ויפן כה וכה חתם בעדת קדש,
והן עתה חלקם אבד חדש (ר"א קיר, קינ', איכה א'ת).
חתם על הרי בתר נקמת דיני, חבל גונשי ודן דיני
(יול' אחרון פסח, א'תה הארת).

— חתם, ש"י, סמ"י חתם, — כמו חתים: בקום עדים
עדיהם, מעידים על חתם ידם בפניהם (שערי)
ד"מ לר"ג, קכו). במרם יחתמו בו הם לקיימו, יעידון
מן חכרם על חתמו (שס ק).

— חתמה, ש"י, מ"ר חתמות, — כמו חתם: שלשה
שישבו לקיים את השטר שנים מהן מכירין
חתמות ידי עדים ואחד אינו מכיר (תא' הגא',
הרכני קפג). ורבנן היו רגילין שמרבין לחתום על
דיאסקי כרי שיודיעו חתמות ידיהם לכל (שס
שע'ת). כיון ששנים מן העדים מחוזהו חתמות
ידיהם או שנים מעידין על חתמות ידי שניהן
מקיימין את השטר (שס רלא).

חתמת, ש"י, ע"י חתמת.

חתן¹, סמנו חותן, חותנת, חתן, חתנה, חתנה,
החתנות מתתן.

¹ בערב' ח'תנא (א) במשמ' חתן וקטיעה, ועי'
הערה לערך חתן.

חתן¹, ש"י, סמ"י חתן, חתנו, מ"ר חתנים, חתניו, —
(א) מי שנמול בשר ערלתו: ותקח צפרה צר ותכרת

את ערלת בנה ותנע לרגליו ותאמר כי חתן² דמים
אתה לי (שמות ד כט). וההורגו (את הילוד) חייב
והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם
(נדב"ה ג). — ב) בעל בתו של אדם, Bidam; beau
fils; son-in-law: ויאמרו האנשים אל לוט עד
מי לך פה חתן ובגידך ובגידך. וכל אשר לך בעיר
הוצא מן המקום (כראש' יט יב). ויאמר דוד אל שאול
(שאמר לו כי יתן לו את בתו לאשה) מי אנכי ומי
חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (ש"א יח
יח). ומבני יודע בן אדוניב הכהן הגדול חתן
לסנבלט החרני (נחמ' יג כח). ויאמרו פלשתים מי עשה
זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שופט' יו יא). וילך
(אחזיהו) בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני יי'
כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא (מ"ב ח כו). ומי
בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך
(ש"א כב יד). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לכך
פת לחם ואתר תלבו (שופט' יט ה). ויצא לזו וידבר
אל חתניו לקחי בנותיו (כראש' יט יד). — ובמשנה:
הנותן להמותו מעשר את שהוא נותן לה וכו' רוצה
היא בתקנת בתה וכושה מחתנה (דמאי ג ו). בתך
בגרה שחרר עבדך ותן לה והוי והוי כאשתך מחתנה
הראשון (פסח' קיג). ואלו הן הקרובין וכו' ובעל אמו
וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו (סנה' ג
ד). — ב) איש ביום חתונתו, Bräutigam; fiancé
bridgroom: יצא חתן מחרדו וכלה מחפתה (יול'
כ יו). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב

¹ באשור' חתנ, בארמ' וסורית חתנא, בערב'
ח'תנא, הילד הנמול, וח'תנב) בעל הבת, וגם אביה
ואחיה. ואמרו קצת החכמים כי נסתעף המושג של בעל
הבת כמ"ב ממושג קטיעת הערלה יען בתחלה היה
המנהג שהזכר היה נמול בעת החתונה. — ² אמרו
בירוש' (נדב"ה ג לת'): לא ביקש המדאך להרוג למשה
אלא דתינוק בוא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק
אית תניי תני משה קרוי חתן ואית תניי תני התינוק
קרוי חתן מאן דאמר משה קרוי חתן חתן דמים מתבק'
מידך ומאן דמר התינוק קרוי חתן חתן בדמים את עומד
לי. — ואמר ראב"ע: ומנהג הנשים לקרוא לבן באשר
יומל חתן.

a ח'תנ (b) ח'תנ

(a) ח'תנ

חתן

הוא מאין אדם וכו' קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול בדה (ימ' לג י"א). ומשום חתן על בדה ישיש עליך אדהיך (ישע' סג ס). כחתן יכהן פאר וכללה תעדה בדה (סס סא י). והוא כחתן יצא מחופתו (תס"י יט ו). — ומצוי במשם זו בתו"מ: חתן אם רוצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא (נכ"י כ ס). במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחרדו וכלה מחופתה (סוט' תז). אין כותבין שטרי ארוסין ונישואין אלא מרעת שניהם זה חתן נוחן שכר (כ"ב י ד). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניו כבני חופה שמחין לפני חתן (ירוש' חגי' כ טו). בא"י משמח חתן עם הכלה (כתוב' ת). הכל שקלתי בכף מאונים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן חדר בית חמיו (נ"ב נח: כסס כ"ס). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת דו בלה רשות (מד"ר ויקר' ט). חתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף חתן אינו יוצא לשוק לבדו מה מלך אינו עושה מלאכה אף חתן אינו עושה מלאכה (ר"י פ"א כתוב' כסס פדר"א). — ומ"ר: אלו הן חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט' טו ט). קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשחה נגינתם (כתוב' ת). — ואמר הפיטן: ובהזרים עלי תולע אמונים, הם לחבו עפר בתנינים, והכלות לבושות שנים, מעלפות בזרועות חתנים, מנותחות בחרב וכידונים (ר"א קליה, קי', התרי"ט). — והמשורר אמר: חתן חרה ושמח כי אר בעזר, ויצו לך שדום מכל עבירך (ראב"ע, חתן). החתנים שלשה חתן ממון וחתן יחס וחתן קבר החתנים ששה חתן קבר (ר"י חיי"ו, תחמוצי מה). — וחתן דמים, שהכלה פרסה גדה: קרא שיר זה לנחמה, חתן דמים אשר דמה, לאיל על אפיקי מים ודא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא שיר זס). — "בשמחתך חתן, דבור שר ברכה לחתן: וכאשר שמע ראובן את דברי שמעון (שהוא מתרצה לקחת בתו לאשה) שמח עד מאד ולקח כוס יין מלא ואמר לשמעון בשמחתך חתן ולקח שמעון פת לחם ונתן לראובן (שז"ל לחם רכ כב), ועי' חתנה. — וכמליצה: מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה (תע"י ו:), ר"ל המטר כשהתחיל לרדת ארצה. — ובהשאלה, "חתן תורה, מי שנקרא דעות לקריאת התורה דמיון פרשה האחרונה בש"ת: ומנהג לומר פזמונים ורהיטין בשעולה הקורא האחרון דקות בתורה כמו שעושים דחתנים ונקרא חתן תורה וכו'.

חתן

ומתנדב חתן התורה לכבוד התורה (ענלי הלקט, לולב שענ). ובתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה ומסיימין התורה ומתחילין בראשית וחתני תורה עושין סעודה לכבוד נמר תורה (אור זרוע, הלכ' סוכס). ונוהגים בכל גלילות ישראל שהמסיים התורה והמתחיל בה עושין שמחה ונקראים חתני תורה (תמס"י ג, שמת' חתנים). הזהירו רבים מגדולי ישראל שאין ראוי שיהיו חתני תורה אלא מי שהוא מוכתר בתורה ולפחות שיהיו מגדולי הקהל (סס). והורגלנו לבחור עפ"י הגורל חתן התורה להשלים אותה ולהתחילה (נפול' יהודס ל). ובמלכותנו בשושניא עושים חתני תורה סעודה נמורה ומזמינין מבני הקהל (מנכני ויכמיו"א). — ובזמן האחרון נהגו לקרוא חתן מי שעושים לכבודו אוויו חגיגה, חתן החג, חתן חג היובל, וכדומה.

חתן, פ"ע, — קל לא נהוג.

— חתן, התחתן עם פלוני, — נשא אשה מביתו של פלוני, ממשפחתו, *sich verschwägern; devenir parents par mariage; become related by marriage* והתחתנו אחנו בנתיבם נתנו לנו זאת בנתינו תקחו לכם (בראש' לד ט). ולא תחתן בם בתך דא חתן לבנו ובתו לא תקח לבנך (דברי' ז ג). ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכס (י"גש' כג יב). ועתה תחתן במלך (סס כג). ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה (מ"א ג א). — והתחתן לפלוני: ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב (דקי"ב יח א). — ובתו"מ: כל הבא על הכותית כאילו מת חתן בעכו"ם (סנה' פג). וה עשו הרשע שנת חתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר (מד"ר בראש' פג).

ארוס. — כללה. — מ"ח. — נשואים. — קדושים. — שדוך. — שדכן. — שושבין.

חתנה, חתונה, ש"י, מ"ר חתנות, חתונות, — חגיגת הנשואים בין איש ואשה, *Hochzeit; noce* nuptials צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (ש"ס ג יא). — חתנת תורה, יום שאדם הוא חתן תורה: ורע עלי המעשה דכמה בוערים בעם המקילים היום בתפלתם ביום חתונתם ותפלתם חטופה בהתאחרם

הדואג לעמו מ ח ת ף ומחוק עירו מצר (סס ו ד).
ואמר ח ת ף האדם תחת דשנו ואמר מות האדם בין
לחיו (מכת' הפני' לרש"י, ספתיקס). כי בראותם
אשר הרבר כח ת ף יארוכ ואספו כל אשר להם
הביתה ויסגרו בעדם (שני"ע א, מלריס). — ואמר
הפיטן: ראו עתה זאת לחנות, איך נמחה כח ת ף
בכל פנות (שבת זכור, אלהיס אל).

חֲתָן⁽¹⁾, פ"י, עת' יחַתָּן, — כמו המית: הן יחַתָּן מי
ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט יב). —
ואמר הפיטן: ישר יי' וישר דברו, ירדו ידירות
משכנות דבירו, יועץ וגזור ומי יפירנה, ויחַתּוּן
ויפיל ומי ישיבנה (ספ"ח ליוס ד).

חֲתָן⁽²⁾, ממנו חַתָּן, *חַתִּירָה, מחתרת.

חֲתָן, פ"י, עת' אַחַתָּר, יחַתָּר, יחַתָּר, — (א) חַתָּר
בקיר, באדמה, תחת הקיר וכדומה, חפר מתחת
ועשה שם פתיחה להכנס, *untergraben; miner; dig*
through: אם יחַתְרוּ בשאול משם ידי תקחם ואם
יעלו השמים משם אורידם (עמוס ט ב). ויאמר אלי
בן אדם חַתָּר נא בקיר ואחַתָּר בקיר והנה פתח אחד
(יחזק' ח ט). ובערב חַתְרִי לי בקיר (סס יב ז). בקיר
יחַתְרוּ דהוציא בו (סס יב). חַתָּר בחשך בתים (איוב
כד יו). — ובתו"ם: יום אחד מצאו שומר בית האסורין
(את ר"ע) אמר לו היום מיכך מרובין שמא לח תור
בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין
(ערוכ' כא:). היו מביאים אפופוסים ושאבאן
ובאים בלידה ומריחים וחותרים (מד"ר בראש' כו).
נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחַתְרוּ לו
הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (סס עו). לכן מלכים
שוחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית
אביו (סס שמות לו). דבת אחת לסמין שהיתה חבושה
בבית האסורין חַתָּר אחד מהן חתירה אחת וברחו
כולן (סס קבל' את הכל). — ופעול, מחתרת חַתְרוּהָ:
בגון שהיתה מחתרת חַתְרוּהָ בתוך ביתו ובני אדם
שדנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקאות שד בלים עד
כתפיהם והכל אומרים נגנבו כדיו שד פלוגי (כ"ק
קיד:). — והרופא את השן וכדומה, חפר בה: הרי
שהיה רבו רופא ואמר לו לכתול לו עיגו וסמאה
ד ח ת ו ר לו שינו והפידה שיחק בארון ויצא לחירות

לכא דבית הכנסת יותר מדי ואף בכה"ב בעמדם בתפלתם
לא ישקוטו ולא ינוחו מהשכונתם לתקן סדר שמחת
חתונתם בקהל עם רעיהם (תמ"י ג, שמת' חתנים).

חַתְנוּת, ש"י, — כמו חַתָּה: המקבל מחבירו לבנות
לו בית חַתְנוּת לבנו ובית אלמנות לבתו בונה
ארבע אמות על שש (כ"ו ו ד). אברהם היה דומה
(בשעת העקדה) לאדם שהיה בונה בית חַתְנוּת
לכנו ויצחק היה דומה לאדם שהיה מכין עצמו
לחופה שעושה בשמחה (מד' ויושע א). שבעת ימי
החַתְנוּת הרי הן כרגל (רמב"ם אגל יא). — ובמשמ'
החתנות, ר"ל נשיאת אשה: מפני מה אסרו שבר של
עכו"ם וכו' א"ר יצחק משום חַתְנוּת (פ"ו לא:). אמר
רבא בגויתין אין להם (להנתינים) חַתְנוּת ונות היא
נתגיירו יש להן חַתְנוּת ואסור להתחתן בהם (הל' פסוק,
כזור). שיעקר הגזירה משום חַתְנוּת ואם
יאכל פת בעלי בתים יבוא לסעוד אצלו (רמב"ם,
מ"כ אסור יו). — ואמר הפיטן: היום קימתי לך קיום
חַתְנוּת אשר ערבת, הכינותי לך כלתך על הר סיני
בעורכי לך מקום ונצבת (אזכר' ר"י ברללוי, את קולך).
— ובמשמ' מעשה ההתחתנות בדרך הקבוע במנהג
ועפ"י החקים, והוא ההפך מן זנות: (מן התורה)
אישות דרך חַתְנוּת (ובאו חכמים וגזרו) אפילו דרך
זנות (פ"ו לו:). ולא אסרה תורה אלא חַתְנוּת
אבל הבא על הכותית דרך זנות מכין אותו מכת
מרדות מר"ם (רמב"ם אסורי גיהס יב). וכן אם לקח
שפחה דרך חַתְנוּת אינו לוקה מן התורה (סס).

חַתָּה⁽¹⁾, ממנו חַתָּה, חַתָּה.

חַתָּה⁽²⁾, ש"י, — דבר חַתָּה, בניו להמות הפתאמי:
אף היא (הזונה) *חַתָּה*⁽³⁾ תארכ ובוגדים באדם
תוסף (משלי כג כח). — ואמר בן סירא: אר תבטח
בדרך מ ח ת ף ובארהתיך הוזהר (כ"ס גני' לה כא).

(1) בערב' חַתָּה (א).

(2) בערב' מות, ועי' הערה לקמן. — (3) אמרו
הקדמוני' והחדשים שהוא כמו חַתָּה במית, ופרשוהו במשמ'
חטיפה. אך לפי הענין נראה כי מדובר פה על דבר
יותר עז ורע מחטיפה, ובמשמ' מות שיש למלה זו
בערב' המליצה יפה ועזה. וכבר השתמש' בזה קצת
הקדמונים.

(a) חַתָּה

(1) עי' הערה למעלה.

(2) רק בעברית.

(קדוש' כד:). — ובהשאלה, חֲתֵרִי פרנסתו, החריבה:
אמר דו (עני אחד דכהן גדול) אדוני כהן גדול ארבעה
(תורים) אני צד ככל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס
משנים אם אי אתה מקריבן אתה חותר פרנסתי
(מד"ר ויקר' ג.) — ב) חֲתֵרִי במים, עשה במשוט בתוך
המים במאמצי כח דהושים המפינה, rudern; ramer, to row
: to row ויחתרו האנשים (שעל המפינה) להשיב
אל היבשה ולא יכלו (יו"א ח יג). — ובהשאלה, "חתרו
למצא דרך, השתדלו למצא אופן לצאת מן המכונה
בחקירה וכדומה: ואולם אכן סיגא והאחרונים מפלוסופי
הישמעאלים חתרו דרך בשימצא הרבוי מן האמצעים
על הדרך שאמרנו (הקריס כ יג).

— פֶּעַ, "חתר, כמו קל בנחץ הפעולה: רשע אשר
במחבא יחתר, צֶקֶק לפניו יהלך וינתר, אולי ביום
אף יסתר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, לומן).

חֲתֵרִי, ש"י, מ"ר חתרים, — כמו חתירה במשם' חלל:
ויש בו (ברחם האשה) שבעה חתרים ג' מימין
וד' משמאל (מ' אלדכי, ש"א ד).

א. חתת⁽¹⁾, ממנו הפעל חת חתת, חתת, מחתת.

ב. חתת⁽²⁾, ממנו השם חת, חתה, חתית.

(1) לא הפירדו חכמי הלשון בין שני השרשים
האלה, ונמשכו אחרי הקדמונ' שמתו את השם חת,
חתית וחתה והפעל חת והשם מחתה הכל במחת אחד,
ומקור נתן גז' לכלם את השרש הד' a בערב', והסכימו
לדעה זו הכאמים אחריו. אבל, מבחינת הלשונ' זה קצת
קשה, כי המושג הנשמע מהמלים חתית וחברותיה הוא
ההפך מהמושג הנשמע מהפעל חת שאנו עסקים בו,
כי בהראשון הכונה הטלת האימה והבהלה על אדם,
והכונה בהפעל חתה היא להפך, בשבר מפני פחד. ואעפ"י
שאינן זה מהנמנעות בלשון אעפ"י עדיף אם אפשר
דמצא מקור זמנה לחבור שני מושגים הפוכים בצירוף
שרש אחד. ולכן יותר מסתבר, כי נתמזגו בצירוף חתה
שני צדדים נבדלים ושוניים בתחלה זה מזה. הצירוף
הראשון היה בתחלה תרד, במשם' העקירת וההשאלה
שיש דו לצירוף זה בערב', שבה נשאר הצירוף כהויתו,
ובפי העברים נשתנה קצת ויהי לחתת, וזהו ב. חתת.
והצירוף השני הוא שהיה בתחלה ח'תת, וישנו גם בערב'
ח'ת b, ואח'תת a) פרשו המלוגים הערבים וז"ל:
תע"ר לונה מן מח'אפה שלטאנ ונחזה, ובעבר': נשתנה
גזן פניו מפני מורא מן שולטן וכיוצא בזה, וכמו"ב
נשבר מפני בושח.

(1) בערב' הד' a, במשם' השמעת קול אדיר

a) חד b) חת c) אחת

חֲתֵרִי, פֶּעַ, חֲתֵרִי, עֵתִי יחת, יחתו, לוי חת, ח'תו, — חת
האדם מפני דבר, נבהל ונשבר מפחד ולא נשאר בו
כה דעשות דבר, niedergeschlagen s.; être
confus; be confounded חנידו בנזים והשמיעו ושאו גם
השמיעו אל תכחרו אמרו גלברה בכד הבישו בר
חת מדרך הבישו עצביה חתו גדוליה (ירמ' ג כ).
וישביהו קצרי יד חתו ובשו (ישע' לו כו). חתו לא
ענו עוד העתיקו מהם מלים (איו"ב לז יס). וחתו
ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ס). וחתו גבוריך תימן
(עובד' א ט). כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו
נאם יי' איך חתה הידיו (ירמ' מת לח-לט). נלברה
קרייתם הבישה המשגב וחתה (שם א).

— פֶּעַ, נחת, יחת, יחתו, — נבהל ונשבר ונשאר בלי
כח ונחורב, zerbrochen w.; être cassé; be broken:
עלה רש כאשר דבר יי' אליהו אבתיך לך אל תירא
ואל תחת (דכ"א א כא). חוק ואמץ אל תערץ ואל תחת
בי עמך יי' אלהיך (יחזק' א ט). כי מקול יי' יחת
אשור (ישע' ל לא). כאשר יהנה האריה והכפיר על
מרפא אשר יקרא עליו מדא רעים מקולם לא יחת
ומהמוגם לא יענה (שם לא ד). אל תירא עבדי יעקב
נאם יי' ואד תחת ישראל כי חגני מושיעך מרחוק
(ירמ' ל י). מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת
כי בית מרי חמה (יחזק' ב ו). ישחק דפחד ולא יחת
ולא ישוב מפני חרב (איו"ב לט כג). יי' יחתו מריבו
(ש"א כ י). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי
האלה ויחתו ויראו מאד (שם יז יא). ויאמר אליהם
יהושע אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו (יחזק' י כס).
אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל
תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמ' י ב). יבשו רדפי
ואר אבשה אני יחתו חמה ואל אחתה אני (שם יז
יח). ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא
(מלא' ג ס). — ונחת פלוגי מדבר, נשבר ונחרב ולא
היה עוד הדבר: ובעוד ששים וחמש שנה יחת
אפרים מעם (ישע' זח). — וגם לדבר לא בע"ח: וישועתי
דעולם תהיה וצדקתי דא תחת (ישע' נא ו).

— פֶּעַ, חתת, — א) חתת הקשת, שברו, הרפה אותה,
כמו חתה: ונלכדו גבוריה חתתה (1) קשתותם (ירמ'
נא נו). — ב) פֶּעַ, חתת את פלוגי, שבר אותה: וחתתבי
כמו קול הרעם וקול בנין נהרם בחוקה, ובהשאלה
במשם' הטלת אימה בספור כחו ונבורתו של אדם.
(1) יים חתה.

בהלכות ומחויבות תבעתני (ליוכ ז יד).

— כפע', החת, החת'ת, החתתי, אחתך, יחתי, שבר, הע'ל וכדומה: כי את ע'ל מכלל ואת מטה שבטו שבט הגוש בו החת'ת כיום מדין (ישע' ע ג). והחתתי את עינם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם (ירמ' מט לו). אל חתת מפניהם פן אחתך דפניהם (שם א יו). כי אערץ חסון רבה ובזו משפחות יחתי (ליוכ לא לד).

חַתַּת⁽¹⁾, ש"ז, שבר וצרה גדולה שאדם נשבר מפניו, Verderben; perdition: כי עתה הייתם לו⁽²⁾

⁽¹⁾ משק' אנם, דבש, חשש. —⁽²⁾ אין ספק בדבר כי נוסח' המסורה של פסוק זה משובשה, וכבר נתחלפו מערבאי ומדנחאי, שלהמערבאי היה הכתיב לו בוו ולמדנחאי היה הכתיב לא באלף אך הקרי היה גם להמדנחאי לו בוו, וי"ם דא כתיב וקרי, ובקצה ספרים

תיראו חתת⁽¹⁾ ותיראו (ליוכ ו כה).

לי כתיב וקרי, וכן נראה שהיתה קריאת השבעים והפשיטא, וכן גם רסע"ג. וגם בהמלה כי יש לפקפק ויש מניחים כן. —⁽¹⁾ פרשו הקרמונ' ורוב החדשים במשמ' פחד ובהלה. השבעים והירונ' תרגמו במשמ' מכה, ועל סמך זה יש שרוצים להניח חברתי במקום חתת. אך המלה שתרגם היוני את המלה חתת משמשת גם במשמ' שבר של חיר בפני האויב, וגם המלה plagam שתרגם בה הירונ' את המלה חתת גם היא משמשת בהשאלה במשמ' צרה ושבר, וזה יותר נאות לפי הענין כאן וגם לפי משמ' הפעל חתת, חת לפני האויב, נשבר. וגם בערב' אלחתת a הוא רפיון כח כללי.

(a) الحَتَّت

שער הטיית

האות התשיעית באלף בית העברית, ושמה טית, עי' בזה הערך.

האות ט היא אחת מאותיות דטלנת שנחשבות ממוצא הלשון, אבל היא גם שנית, כי הברתה מתהווה בדחיקת גב הלשון אל כשר השנים בקצת כח ונחץ⁽¹⁾, ולכן לא נתרכבה אצל העברים כמו האות ת, ונשמרה הברתה ההוקה כמעט בטהרתה⁽²⁾ אצל הספרדים והתימנים ורוב שאר יהודי המזרח, ובפי האשכנזים נחלשה הברתה ונתמוגה בהברת ת דנושה.

(1) אין ספק בדבר כי קול זה היה בזמן קדום בכל הלשונות השמיות, והיה נבדל מן הקול האחר הקרוב לו, שקבעו לו השמיים את האות ת, עי' בהערה לאות זו. קול זה היה בתחלה גם בכנעני, הואיל והכנענים הם שקבעו שתי האותיות ט ת, לשני הקולות הנבדלות האלה, ונראה כי הקול נשאר בטהרתו אצל רוב הכנענים עד הזמן האחרון, וככתבות הכנעניות הבדל הכתיב בין המלים כמית וכתו שמו. רק אצל הפונים רגלים לדבר כי כבר התחילה הטית להתמקד ולהיות הגויה כמו ת, הואיל ונמצא בכתבת אחת שישים במקום תשעם (Schrö, Phön. Spr § 25). בערב' התייה נשמרה הברת קול זה בטהרתה באות ט a שלח גם בלשון העברית ההמונית, רק שיש בה עוד קול ט' b שקצתם הונוים אותה יותר קרוב לקול ז וקצתם, הפדחים וכדומה, יותר נוטה לקול ד'. אך רגלים לדבר, כי קול זה הוא ערבי בלבד ולא שמי כללי, הואיל והשרשים שהם בערב' באות ט' הם בערב' וארמ' קצתם באות ט וקצתם באות צ. — (2) בזמן תרגום השבעים עוד היה הבדל ההברה בין אות ט ובין אות ת בתקפו, ולכן העתיקו המתרגמים ההם את אות ט כמעט בכל מקום

(a) ט (b) ז

ט היא מאותיות השרשיות, רק בשרשים שפ"ס שלהם צתבוא בבנין התפעל פ אחרי צפ"ס במקום ת השמוש, הצטרך במקום התצדק, הצטרך במקום התציר⁽¹⁾. ט לא תבוא בצרופים אלה: בשרשי הלשון העברית

רק באות ט, ואלו את האות ת העתיקו באות ט. בזמן מאוחר, בימי הנב', כנראה התחילה הברת קול זה קצת להתמתק וכתבו ט גם במקום ת, ובמקום ט היונית (S. Kraus, Lehnw. I, § 8), אך אצל קצת הספרדים נתמתקה הברת הטיית, כמו שאנו רואים מעדות ר' דוד יחיאל, בעל לשון למודים וז"ל: שאין אנו מבדילים ג"כ באותיות בין הקוף והכף הדנושה ובין הטיית והתיי (כס פרק ט). — (1) ואמרנו תלמידו מנחם (תש' על דונס, ערך אותיות ט' וז'): גם צד"י גלוה עם השי"ן והסמ"ך רק התיי מתחלף בט' בהתפעלה עם צד"י למען הראותה כי לולי נתחלפה כמית נהפכה הצד"י לסמ"ך בדשון כמו אלה מה נצטרך היה ראונו לומר נצטרך בתיי ולא נובד דבר כן כי נשבר כח הצד"י ונחלפה לסמ"ך ויהי נסתדק ובהראותינו הצד"י במבטא נחלש כח תיי ויהי מוצאה הטיית הלישות התיי והראות הצד"י כי הצד"י מיסוד המלה והתיי איננה יסוד ולכן באה הט' בנצטרך. ע"כ. וכמו"כ ריב"ג בהמשלתח (130-131): כמא צנעוא בתא' אלאפתעאל אלתי בעד אלצאר פאנהם אבדלוא מנהא טא' יישהר אלאפצאה באלצאר פקאלוא מה נצטרך, וילכו ויצטירו, הצטירנו אותו, ולו למ יבדלואה טא' לעאר אלצאר שינא פי אללפא' פכאנ יכונ נסתדק ויסתירו הסתירנו אותו אך' לא אשתמאעה באללשאן עלי אלאפצאה בצאר שאכנה בעדהא תא', — ובעבר': כמו שעשו בתו התפעל שאחרי הצירי שהם החליפוה כמית למען הקל ההברה הצחה של הצירי ואמרנו מה נצטרך וילכו ויצטירו הצטירנו אותו ולולא החליפו בטא היתה הצירי פשתנה לסמך בהמבטא והיה יוצא כסו נסתדק ויסתירו הסתירנו אותו מפני שקשה על הלשון הברה צחה של צירי נחה שאחריה תו. ע"כ. הדברים

אומר לו (אדם: דיתרו) מה טיבך. אמר אני חותן משה (מכ"י יתרו, עמלק ח). שהיה מהלך ארוננו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אנמרים מה טיבן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארוננו של מֶת וזה ארוננו של חי העולמים (שם כשלת כ, פתח'). לכו ועשו עצמכם נרים וראו תורתן של ישראל מה טיבה (ספרי דבר' שמד). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר (ירוש' חגי' א טו ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביום חברו עליו תלמידיו שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו אמר להם נקבה היא ולזכתי שלמים הבאתיה (בב' כו' כ). מצא שדה מצוינת ואין יודע מה טיבו (אם) יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר (מו"ק ס:). שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו הדדי בני מלכים הם. ומה עשו פשטו ידיהם בנרים גרורים (יבמ' עט.). מה טיבו של בדאי הזה אפי' אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו (מד' נרנש' נד). בא (השמש) עמד לפני המלך אמר לו המלך מה טיבך אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקא (ילקוט שמע' תהי' קטו). — ולמה הוא כך: מעשה בזכר של רחלום זקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (נכור' ה ג).

הכתיב מלא ביום אחרי שית בכל ספרי הדפוס, ירוש' ובבלי ומדרש', וכן קוראים האשכנזים טיבו, בבית רפה, רק במשנ' מנודות גרסאות ליבורנ' תריו ואמשט"ד: מה טבו בית דגושה, ואמר ר"ב מוספיא, כי טיב הוא טב ע. ורוב בעלי השרשים חשבוהו מנע"י, וחפש לו דיו כקור בשרש ט'אב a בערב' במשמ' דבור ושאון וצעקה. וכל הדחק הזה הוא מפני שעפ"י הכתיב הרגיל חשבוהו משרש נע"י או נע"י, אבל רגלים דבר שהנקוד טבו בבית דגושה נוסד על איזו קבלה, כי לא יעלה עד דלת אדם מסבירת עצמו לנקד טבו. וראיה לדבר גם המלים טבו וטבם באזהרות של ר"א הזקן. ואין שום ספק בדבר כי זו באמת היא הקריאה האמתית, והמלה היא מהכפולים משרש טב b שישנו בערב', ומשמש בלשון זו במשמ' מהירות וחריצות וחיות, והמלה טב c פרישה הערכים אלשאנ ואלעאדה, ואלאראדה, ר"ל הדבר והענין והמנהג והרצון, ואומרים ממש כמו בעבר' מא טבב, מה טבב, במשמ' מה ענינו ומה רצונך יכו'. וכבר העיר קוה' על מקור הערכי הזה והמלה העברית.

a) טָאָב b) טָבֵב c) טָב

— ומה טבו של פלוני במקום פלוני, ר"ל דמה הוא במקום ההוא, איך אפשר שיהיה במקום ההוא: שרי נגבת והוא אומר לא נגבתי מה טיבו אצלך שומר חנם אני עדיו (כ"ק קס:), למה הוא אצלך. עבדי נגבת יהוא אומר לא נגבתי מה טיבו אצלך אתה מברתו לי (כ"כ קכו:). וירדו אבותינו מצרימה מה טיבן של אבות כאן (מד' כמד' יט). גטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבידם לבקש אותם (את אחיו) בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה טיבן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמה פקובא הוא ותפשו אותו והביאום לפני יוסף וכו'. אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם לא הייתם מתייראין מן העין (שם כנרנש' א). ויאמר מואב אל זקני מדין מה טיבן של זקני מדין כאן (תנחומא בלק ד). וכי מה טיבו של ברק אצל דבורה (ילקוט' נופט' ד מב). — ומה טבו של פלוני לעשות כך וכך: אמרו מה טיבך ליטע בתוך מחנה דן אמר להן מבנות דן אני (ספרא חמור רלה). מה סעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקפאות ובבתי תיאטריאות שלהם ולשמחה מה זו עושה מה טיבו של תלמיד חכם דהננס שם (מד' קטל', לכתוב). עלה (הכן) להביא יין ישן מן העליה הכישו נחשוזת המתיין (אביו) דירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה טיבו שכני מתעקב (שם). וכי מה טיבו של חור זה להיות מנלשרצים (שם טה"ט, פשטתי). ואומרים (אוה"ע) מה טיבו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה (תנחומא נחל לד). — דבר פלוני מה טבו, למה הוא, מאין נלקח: ואחד עשר יום היתירין (בהשבוך ימי המכול) מה טיבן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלכנה אחד עשר יום (ספרי ד). היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה וכו' שבועה זו מה טיבה (בנוט' מת). דמה היא באה, מה סבתה. ויוד יעקב נזיר אמר לו (עשו) מה טיבו של נזיר זה אמר לו שמת אותו זקן (מד' נרנש' טג). וכיון שעלה נבזראדן התחיד הדם (שם זכריה) תוסס אמר דהם מה טיבו של דם זה (שם ח'כ', פתח'), למה הוא תוסס. — מה טבך, למה אתה עושה כך: אם ת"ח מנצחים זה את זה אתם מה טיבכם (כ"ט נס:). לאשה עוברת שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה דמעלה ובשעת לידתה היתה צוותת מלממה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צודדת

טָבוֹל¹, ט"ז, מ"ד טבולים, — מצנפת טפארה טביב להראש, Turban: חגורי אזור בכהגיהם סרתי טבולים בראשיהם טראה שלישים כלם (יחוק' כג יא).

טָבוֹל, ע"י פענר טבל.

א. **טָבוֹל**, ט"ז, — טה"ס מן א. טבל: במנמא חומץ של חרומה אחר טיבולו (י"ד שנת יד יד ד). מנמע (את החומץ ובוטע כאן לפני טיבול כאן לאחר טיבול (ככלי סס קיה). כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידיים (פסח' קיה). נטל ידיו בטיבול ראשון נוסף ידיו בטיבול שני (סס). הרוצה שלא יבא לידי חרדי מעיים יהא רגיל בטיבול קיץ וחורף (גיט' ע). — ומ"ר: ירק זה אינו בא לחובה אלא לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה בטיבול שני שהרי אנו צריכים בשני טיבולין כדי לעשות שינוי מפני התניקות כדי שייכנו וישאלו (שכלי הלקט, פסח ר"ח). — ועצם הדבר שבו מטבילים בשר וכדומה: ועושין ממנו (מן היין) מיני טבול הנעשין בחומץ כגון חרדל (דוד כ"ג ל"א, REJ 1899, 238).

ב. **טָבוֹל**, ט"ז, — טה"ס מן ב. טבל: עשה טבל: מודה ר"ע להכמים בעיטת הדיוט שגידולה טיבול ה

וגראה מלשון המאמר הזה, כי עצם הדבר שהרות הנושב בימים שלפני חג השבועות שמו טבות הוא מן המציאות, ורק טעם השם הוא סברה על פי הדרש. ולפי טבע הרוחות המנשבות בא"י הוא היות הנקרא שמום (א) בערב, שהוא רוח חם לוהט ומויק כמו סם המות. ואומרים בערב' כמו"כ יום שאם, ר"ל יום שמנשב בו רוח שמום. והנה השם טביח'ה (ב) בערב' משמש גם כמשמ' רוח חם ומ"ד ממנו טבאית אחר, פרשו המלונים הערבים: שם אימה פי אלהואגר, ר"ל הרוחות הנקראים שמום בשעות היותר חמות של היום, והשם טאבח' (c) ומ"ד טב'ח' פרשו המלונים הערבים: אלמלאיכה אלמולכינ' באלעד'אב יעני אלכפאר, ר"ל המלאכים הממונים ליסר את הרשעים. מכל העדיות האלה נראה ברור כי השם טביח' שמש גם בערב' כמשמ' רוח חם לוהט ומלא ארס, והשם טאבח' הוא כנוי למלאך הממונה ליסר את הרשעים באש של גהנם, ממש כמו המאמר בגמ' חגיגה. ואולי גם השם יום טבות לימי טביחת הקרבנות מקורו בשם זה הרוח, שאולי היו בפרט מוכתים הרבה קרבנות בימים האלה לסגולה נגד הרוח ההוא.

¹ לפי דעת החכמים דבל באשור' במשמ' אגודה או צניף, ובאתופ' שרש טבל כמשמ' דומה לזה.

כנגדה והיו שבנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה (ילקוט שמע', תהי' לא), — ידע בטב דבר פלוני, ידע תכונתו, בקיא בו: כדי שיהא (הקטן) יודע טיב ברכה (ירוש' כ"ד ז יא). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא דו עסק עמהן (קדוש' יג). יודע בטיב של כו"ם ומשמשיה מבטל ושאינו יודע בטיב כו"ם ומשמשיה אינו מבטל (פ"ז מג). נדודים יודעין בטיב עכו"ם ומשמשיה קטנים אינם יודעין בטיב עכו"ם ומשמשיה (סס נו). ויודע הוא עניני מלחמה ומכסיסה וטיב מארב (כ"ג מ"ז ח). — ואמר הפוסט: כשדה הארץ בית חצר ומסכו, חגבת מוכה להרליק אש שבו, לקרבן תקנתי לעסקי טבול, עולים ויורדים בו (אזכר' לר"א הוקן, קמ"ג). מסית ומדיח במחשכי חכם, חלל שבתותי במלאכת טבם, אכנים מחצב בם (סס).

* **טָבוֹחַ**², ט"ז, — שם רוח חם ששולט בא"י בזמן חג השבועות, ויום טבוח, יום שרות זה מנשב בו, ונתיחד השם ליום ערב שבועות או יום אחרי חג השבועות שהיו טבחים בו קרבנות החג³: עצרת שחל להיות בערב שבת בש"א יום טבוח אחר השבת ובה"א אין לה יום טבוח ומודים שאם חל להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת (תני' כד). ערב הפסח כפסח ויום טבוח בעצרת (ירוש' סס ג עט ד). מעשה ומא אלכמא ברור וגנכמו כל ישראל לסופרו ולא הניחם ר' טרפון וכו' מפני שיום טבוח היה (גמ' סס יח).

— ¹ ובהערות שם: טבו מלשון מה טיבו של עובר זה. ע"כ. ואין ספק כי הבית היא דגושה דא בלבד מפני שכך הוא הכתיב חסר אלא מפני התרור.
² בערב' טביח'ה (א), ועי' הערה לקמן — ³ מלשון המשנה ובפרט מלשון הירושלמי המובא בפנים נראה ברור, כי השם יום טבוח היה קבוע בלשון רק לחג השבועות, ולא נתברר טעם הדבר, ומדוע לא קראו יום טבות את יום טביחת הקרבנות לשאר ההגים. והנה בגמ' (שנת קכט): אמרו: מעדי יומא דעצרת סכנתא (להקין דם) וכו' דנפיק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח דהו לבשריהו ולדמיהו, ע"כ, ובעבר': ערב יום עצרת סכנה להקין דם מפני שיוצא בו רוח ושמו טבות שאם לא קבלו ישראל תורה היה טובח את בשרם ואת דמם.

(a) طَبِيحَة

(b) طَبِيحَة (c) طابيح

של עמלק (קדוש' ד יד). אמר רבי ינאי טבח שהוא מקצב והכה בין מלמעלה בין מלמטה גולה (ירוש' מכות כ לא ג). טבח אומן אסור לשקול בשר ביד (גי' כת). כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו (חול' ט). הטבח צריך שני בליים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחר שמדיח בו חלבים (ס' ת). הטבח צריך שלשה סבינין אחת ששוחט בה ואת שמתך בה בשר ואחת שמתך בה חלבים (ס' ו). הטבח לוקח ושוחט דוקק ושוחט (כ"ק ט). בצפור לא נתעסקה בשוק של טבחים לא עברה (נדה ג). אמר לו (בעה"ב לרי"ה) טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (מד' כראש' יא). שבעה אין להם חלק דעוה"ב ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וקוסם חזן וטבח (אלר"י לו). שלא ילמדנו (את העבד) לא צבע ולא טבח ולא נחתום לרבים (מס' ענד' כ). כהן היה ועני היה אמר לו לך והשתתף עם טבח ישראל (הלכ' פסוק, כנורות). היה לטבח שור אפילו שזה מאה דינרין ולקח דינר אחד מן הדוקק (רמב"ם מכיר' טו). — מי שאומנותו להמית מי שנרון למיתה, תלין: אמר שר הטבחים (של אלכסנדר) מדוע חלבות נקמותיך הובאו בעריהן (ר"י אלתריו, מוסרי הפלסוף ג). אב הרחמים הלוח (קיסר חגיגה) יושב ספון וסמון כאליל קנא ונוקם בתוך היכלו ועין רואי לא תשופהו אם ירבנו לבו לשוטט חוצות שני אלפים טבחים ואיש משחתו ובדימפצו בידו לפניו ירוצו וכו' פקודת שר הטבחים יקרה בעיניהם (של החינים) ובאחד השירים ממשפחת הקיסר חגורה סמשי ירוק יחנור (שני"ע ג, חילא). — וכמו *טבוח, שם לרוח חם מאד: ערב יום טוב של עצרת סכנה (להקצו דם) שיש רוח אחד ששמו טבח שיוצא בערב יומ' של עצרת (הלכ' פסוק, מועד), ועי' ערך *טבוח.

טַבְּחָה, ט"י, מ"ר טַבְּחָת, — אשה יודעת לבשר, לקחות ולטבחות ולאפות (ט"א ח יג).
Köchin; cuisinière: ואת כנותיכם יקח (המדך)

טַבְּחָה, ט"י, — כמו טַבְּחָה, במשמ' מאכלים מבושלים ומוכנים לסעודה: ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחי אשר טבחי לגזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ט"א כה יא). — ובמשמ'

קשחם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (תהי' לו יד). — ובמציצה *טַבְּחָה את וצרו, ואמר חסימן: נבורות הובחים, אשר יצרים טובים, ומורים ומשכחים המה הנבורים (ר' אפרים, כת"ל למהרש"א, מס' מגן). — (ב) בשל והבין המאכלים, Koechen; cuire; to cook: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והבן כי אתי יוכלו האנשים בצהרים (כראש' מג יו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחי אשר טבחי לגזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ט"א כה יא). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שדחנה (משלי ט א-ב). — ובתו"מ: נגב וטבח ומכר ביום הכפורים (כ"ק ז ב). כסבורין של אביהם היא (הפרה) וטבח זה ואכלוה משלמין דמי בשר כוזל (כתוב' לד). מעשה כדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדרת אותו במפתים ונותנת משקלו והב לשמים בכל שנה ושנה וכיון שהקיפה מצודה לירושלם טבח זהו אמו בידה (מד' איז, ראה ט'). — ובמס' כ"ב במשמ' בשול: במקום שטובת אכילתה (גי' כה). ר"ל המקום ששם המזון מתבשל ומתעבד.

טַבְּחָה, ט"י, מ"ר טַבְּחָת, — (א) מְבַשֵּׁל, מי שאומנותו להכין המאכלים, Koch; cuisinier; cook: ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה אשר נתתי לך וכו' וירם הַטַּבְּחָה את השוק והעליה וישם לפני שאול (ט"א ט כג-כד). ויקצף פרעה עד שני מריסיו על שר המשקים ועד שר האופים ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסתר (כראש' מ ג-ג). נבזראדן רב טבחים עבד מלך בבל (מ"כ כה ח). — ובתו"מ: מעשה בטבח שר אונקלוס הגר שהביא פתו לפני רבן גמליאל וכו' (תוספתא כלי י"ב ב ד). לטבח זהו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למדך על שולחנו (ספרי דבר' גנו). משל לטבח זהו של מדך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו (מד' כמד' יא). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (סנה' ו ד). — (ב) *מי שאומנותו לטבח בהמה, שוחט, או קצב, Schlächter, Fleischer; égorgueur, boucher; butcher: טוב שברופאים לניהנם והכשר שטבחים שותפו

(1) בערב' טבאח' א.

***מְבִיעָה**, ט"ז, — ט"ז מן טבע : שהסרתי אותו (את משה) מן הטביעה על ידי רחיצת בת פרעה (מד"ד נמד' יד). — ובפרט מביעות עין, כמו מביעות עין : כאדם המכיר את חבירו בטביעת עין שטבע בו ואין בו סימן (רש"י ב"מ יט.). שהרי העדים מתוך בינת הלב ומביעת העין הם מעידים (תב"ר ר"ת 60).

***מְבִיעוֹת**, ט"ז, — מביעות העין, הפעולה לשב"ע העין בדבר ולהכירו : איזהו תלמיד חכם שמהווירין לו אבידה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקה להופכו (שנת קיד.). וכל זה צריך עיון וטביעות עין (ט"ז ללכ"מ א.). — ובהשאלה גם בקול : ואם סתם בני אדם מבירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בן בניו שתהיה לו באמת טביעות (1) בקול (רמב"ן נדל"א כו יב).

א. **טבל** (2), ממנו א. **טבל**, א. **טבל**, *מבידה, *הטבלה, טבל.

א. **טבל**, פ"י, ט"ז, יטבל, יטבל, יטבלני, — טבל דבר במים וברומה, השקיע את הדבר קצת בתוך המים, eintauchen; immerser; immerse; וטבל הכהן את אצבעו בדם (ויק' ד ו). ולקח אוזב וטבל במים (נמד"י יט.). ולקחתם אגדת אוזב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף (שמות יב כב). ברוך מבנים אשר יהי רצוני אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר' לג כד). נשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ (רות כ יד). ויקרבו בני אהרן את הדם אדיו ויטבד (אהרן) אצבעו בדם (ויק' ט ט). וישלה (יונתן) את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש"א יד כז). ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו (מ"כ ח יב). ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (נדר"א לו לא). או בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט לא). — וכמו פ"ע : וירד (נעמן) ויטבל בירדן שבע פעמים (מ"כ ה יח). — ובתו"מ, פ"ע : דא תצא אישה לא בחוטי צמר ודא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתתפס (שנת ו א).

(1) המקור לזה בנ"מ באר"מ, והעיר בעד הכריתות וז"ל : מצינו מביעות עין על השמע בלשון תלמוד בניסין דף כג דקאמר סומא היאך מותר באשתו אלא בטביעות עינא דקל א.

(2) רק עברית וארמית.

הריגה : התקם כצאן למבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ' יב ג). כי עריך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן מבחה (תהי' מד כג). — ואמר הפיטן : הקדישם ליום הרגה ולטבח התיקם כלם, הורג שבעתים יקם ושבע עים ושבעה ישלם (סליח' ג' ע"ח, תחרות).

***מְבִיחוֹת**, ט"ז, — אומנות הטבח : מעשה בטבח אחד שהוציא מרפה מתחת ידו הביאוהו לר"ג ופסלו לעדות ועיברו מן הטבחות (והסירה, שמות). שבמקומו כבר העבירוהו מאומנותו ואין מניחין אותו דעסוק באומנות הטבחות (לכ"ז תו"מ לד לה). — ובמשמ' בשר שחוט : ראובן הולך בידו סך כמה ממולאות וטבחות שר בשר שחוט וכושרה למכרן ורצה להביריתם מהמכס ותפסוהו התפסנים חרובי קרתא ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הגל' והוליכוהו אל שופטי העיר וכו', ולכסוף נזרו מה שגזרו והחזירו הטבחות הגל' ליד הבעלים (ט"ז מ"ס רכ"ס, יו"ד ג).

***מְבִיחָה**, ט"ז, — ט"ז מן טבח : בהמה מסוכנת לא יטחוט אלא אם כן יש שהות ביום דאכוד ממנה כוית צלי ר"ע אומר אפילו כוית חי מבית טביחתה (ביל' ג ג). הצאן מתוקן לטביחתה (מד"ד שמות כד). — ואמר הפיטן : פסח חרב על רשעי הד"ם ביד צח ואדום בימי חג הפסח, פסח טביחת בניי כוש להוציא עמו ברכוש בימי חג הפסח (ליל א' פסח, פסח אכלו).

***מְבִיחָה**, ט"ז, מ"ר מביחות, — ט"ז מן טבל : והגעתם אל המשקוף עד כל הגעה טביחה (מכ"י נו"א, מ"ס דפסח יא). לא התקינו את הטבילה הזאת (אחרי תשמיש המטה) אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ירוש' נרכ' ג ו ג). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הציגה (שס). עורא תקן טבילה דבעלי קריין (כנ"י שס ככ). אבותיכם לא נכנסו לבית אלא במילה וטבילה (כרית' ט). נודמנה לו טבילת מצוה כורך עליו גמ' ויורד וטבל (יומ' פח). ועל גנה (של לשבת הפרוה) היתה בית טבילה לכ"ג ביום הכפורים (שס ט). קיבל עליו (הגר את היהדות) מורידין אותו לבית הטבילה וכסוהו מים עד מקום הערזה (מסכ' גר"ס א). — ומ"ר : כל הייבי טבילות מובלין כדרכן בין כ"ב באב בין כ"ה"ב (ביל' יח). — וטבילת אצבע וברומה : שטבילת אצבע מפגלת בחמאת פנימית (זכ"מ יג).

ותינוק שאין בו דעת האשה ממעדתו ומה ואותות לו במים והוא מו בל ומה (פרס יב י). מעשה בר' יוסה בן חלפתא שראו אותו מו בל בצינעה ביום הכיפורים (יוס' נכ"ג: ג). טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה (פסח' ז). גדה ווולדת טוב לות כדרך כלילי יוה"ב בעד קרי מו בל והולך כל היום כולו רבי יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אין יכול לטבול (יומ' פח). — ופי': עושה הוא את מי המלה ומו בל בהן פיתו וגותן לתוך התבשיל (שנ"ד יב). ואת הקלמס בדיו וכדומה: הטוב ד קולמס לא יתחיל אותיות השם (מס' סופר' ס ו). — טבל, עי' זה הערך.

טפ', טבל, — שטבלו אותו: ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו (יוס' ג יב). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון בשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו דמקומו וכיון שיגמלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סו' מ כג). טפ', *טבל, טבל, — כמו קל בנחץ הפעולה: החושש בשינוי לא יגמט בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרך (שנ"ד יד). הביאו לפניו (הירקות) מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת (פסח' יב). אפילו לא טיבד עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרורת אחת והו שברו (ב"מ סח:). דשאיין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ספ' פט). שבכר הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים (סדר הגדה של פסח).

טפ', *הטביל, — כמו טבל: ספק חשכה ספק אין חשכה אין מקשרין את הוראי ואין מטבילין את הכלים (שנ"ד יב). הלוקח בלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו הטביל יטביל (את שדרכו) להנעיל יגעיל (פ"ה יב). המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין טהור (כלים יט א). שבכר הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים (פסח' יד). אין מטבילין המין בצונן ולא צונן בתמין (מקו' יו). בלי שהוא מלא משקין והטבילו כאלו לא טבל (ספ'). השמש מטביל בבני מעיין וגותנן לפני האורחים (פסח' קז). והפשיטוני את כותנתי והטבילו ג' לאכול בתרומה (כתוב' כו). לא גיירום

(י) כך מנוק' במחזור כ"י ביה"ס כותנסי רומא, כן קריאת הספרדים.

ולא הטבילו אותם (מד"ר חות' וישאל להם). — טפ', *הטביל, הוטבל, — שהטבילוהו, בפרס לשם נצרות: כי שלשים שנה היה דר במצרים והיה שריו בטומאה עד שהטבילו יואניש בירדן לטהרו וכן הוא בלשונם והרי המטביל טוב מן הנטבל כי הוא הקריבו למבידה ובש הוטבל נפתח השמים (נפתח הכומר 7).

ב. *טבל, ממנו *טביל, ב. *טביל, ב. *טבל.

*טביל (ש"י, כנ"י טבלו, מ"ר טבליים, — תבואה קודם שנפרשו ממנה תרומות ומעשרות: אבל טבל ומעשר ראשון שלא ניתלה תרומתו (נכ"ז ז א). היו לו תאנים של טבל בתוך ביתו והוא לבית המדרש או בשרה אומר מה שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה (דמאי' ז). המוצא כלי וכתוב עליו ק' קרבן מ' מעשר ד' דמאי' טביל ת' תרומה שבשעת סכנה היו כותבים ת' תחת תרומה (מע"ט ד יא). מערבין בדמאי וכו' אבל לא בטביל ולא במעשר ראשון שלא ניתלה תרומתו (ערוכ' ג כ). אין זורעין את הטביל ואין מחפין את הטביל ואין עושין עם הגוי בטביל (תוספתא דמאי' ח כג). מורד אדם את טבילו ומכניסו לתוך ביתו (שם תרומ' ג כא). נאכלו פירות או גנבנו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר כלכלה בטיבילה (שם כ ח). רשאי ישראל לומר לבתן הילך סלע זו והנה טבליים (שם דמאי' ס כ). אחד המקדיש טבילו ואחד המקדיש תרומתו (יוס' שנ"ד יב). אין הטביל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (נכ"ז לה). — ומ"ר: המובר פירות להכרו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבליים הם (תוספתא תרומ' ג א). שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבליים למפרע (יוס' דמאי' ז כו). שהיו לו טבליים ממורחים בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו (נכור' יא). ענייה זו חולכת לעשות רצון קונה ואתם מאבדין אותה טבליים

(י) רק בעברית ולא נתבאר מקורו, ועי' הערה להערה.

(2) מדה שהיתה בוראי נהונה בלשון חרבור התי בענין התבואה והפרות ביחס למתנות כהונה, אך לא נתבאר מקורה, ולא נמסר לנו בקבלה שום מקור ודאי לזה. הערוך אמר: פי' כמבלא שד עץ שאין אדם יכול לאכול ממנה. ע"כ. ואין צורך להרבות דברים להוכיח ורות גורה זו ולא טבעיותה. ולא יותר טבעית היא גם סברתו של הרמב"ם שראה כמלה זו הרבה מן טב' לא. וכן אין כל חשיבות לגורתו של לוי שהוא כמו מפר, ולא של קוה' שהוא כמו תבל.

(1) משותף לכל הלשונ' השמיות. בערב' מבע א).

(1) גם בערב' משמש שרש זה במש' זו, אך כבר פסק פונקל (S. Fr. Aram. Lw. 193) במקורות הערבית והחליטו לשאול מארמית.

طبع a

למבע החומר והוא מוטבע ומוכן בקיבול (ידע' הפנימי, כיאור תהי' ת), בי המוטבע מן המורגש והמורגש מן המושכל והמושכל מרומ המעלה (רמכ"ן ע' יליר' א' ה), אמנם אתה תוכל ללמד הטוב למי שבו טוב אבל המוטבעים על הרע אם תתחבר להם יפסידו שכלך (המעלי' לרש"ט פלקיירא ג). — ובמשמ' שקנע בדבר: היוצאים ממצרים שהיו מוטבעים במעשה ארץ מצרים ומורגלים בחומר ובדברים (מלמד התלמיד, שלח), שמי שהוא ידוע חולי ובעל יסורים וכו' תהיה רפואתו קשה מצד היותו מוטבע בחליים (המאירי, משלי כט), לפי שבכל השנה הוא מוטבע בתאוות ואינו מתעורר אל התשובה צוותה תורה לתקוע שופר (מנח"מ ד' כ' א), הבוחר באשה כשרה וממשיפתה כלם ברויים כלם צדיקים כי בהיותה משרש צדיקים טבע האב מוטבע בן (כנע מוס' לר"א כד), — ובמשמ' נעשה צורת מטבע: וקבלתי ממנו כך וכך דינרין יפץ שקולין לכד דבר ומוטבע ממטבע פלוגית מפורשת דינר כך וכך זווים (השער' לר"י ברללוי ו), דקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע (שכ"י רד"ק, תכן).

— נסמ', נטבע, — הושם טבע: דרך האש והרוח להיות מחלכם ממשה מטבור הארץ למעלה וכו' ואין הילוכם לא ברעתם ולא בחפצם אלא מנהג שנקבע בהן וטבע שנמבע בהן (רמכ"ס, יסודי התורה ד'), הצורות הנטבעות (תרג' מקור חיים לרש"י ז'), — ובהשאלה במשמ' שקוע: ויש שהוא חכם ונטבע בתאות העולם מנעוריו (הקד' אורח' לדיק').

— פע', טבע, — כמו קל במשמ' השקיע: מיעין העדינוים במאמר לחלות, טיב בע התחתונים בעמקי מצולות, מורדים בצינורות למולם לעלות (מחז' ויטרי תעח), פשעין סביב וכו', מבעד במיט היות, כי לא יצא מעפר און (רמכ"ע תוכח', חס חסדיך).

— הפע', הטביע, — א) השקיע, ובהשאלה: הטבעת בתרמית רגלי בת ענמית ופעמי שולמית יפו בנעלים (כנע מנכס, יוס ליכנס), ב) שם בטבע הדבר: וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש עד ענין המאכל והמשתה (חז"ס, הפריכות ה), ולכל אדם שחפץ במדאכה או סחורה מכלתי וזלתה כבר הטביע האדל לה בטבעו אהבה וחבה וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע חתול צידת העכברים (שם, הנעמן ג), — ואמר המשורר: וכאשר ציר רעכון הרבירים חבש,

(ככלי שם מ:), ובמטבע ברבות שטבע רבינו יוסף וצ"ל מצאתי ברבות חנוכה וכו' (שנלי הלקט, מנכס קסא).

— ד) *טבע את פלוגי, נקבו בשמו, nennen; nommer to name בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקדלות בברכות היה מוכיח שנאמר אלה יעמדו דברך את העם ובקלות לא היה מובען שכן הוא אומר ואלה יעמדו על הקללה בחר עבל (מד"ר נמד' כ).

— פע', טבע, — שהשקיעו במים: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ופכתו שלישיו טבעו בים סוף (שמות י"ד).

— הפע', הטבע, — כמו טבע: המיתוך ויכלו דך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך (ירמ' לח כב), — וארן וכדומה, שקוע באדמה: עד מה אדניה (שד הארץ) הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוז לח ו), — ובהשאלה במליצה: בשרם הרים הטבעו לפני נבעות חוללתי (משלי ח כה), — ואמר הפיוט: שמנה וארבעים ומאתים נטועים, כמו מסמרות תקועים, במספר אכרים כסיני נודעו, ומרומ נשמעו ויחדיו הטבעו, בתוך עשרת דברים (אזהר' ר"י ברללוי, אמון), — ובמשמ' "הושם בטבעו: לפי שהוא (הכח) מוטבע בלחות (לכ"ע, ספ' העלמים), שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר מורה שמעשהו אינו דרצונו אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו (חז"ס, הכמיה א), ומין התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר ממה שזכרנו ולא הוטבע על הבושת שזכרנו המשקיף עליו תמיד (שם ה), וכן בטבע מין ומין ממני החיים נטיה ותאוה אל מין ממני הצמחים והחיים הוטבע עליו להיות סיבה למונו (שם, הנעמן ג), והרין נותן שתחוק התאוה מפני שששתמים בה תדיר ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהוטבע עריו (שם, פנוד' ה' כ), שנמצא איש אחד מוטבע מתחרה לעשות טוב ואחד מוטבע לעשות רע (מלמד התלם, כשלח), שכל אדם ששב מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזוב אותו לגמרי בדרך שיענה נפשו בו (שם, תולדות), אין משיג השלמות הזה אלא חכם ומוטבע ביצירתו על זה (שם, פתח), גמ' כלל התנועות המוטבעות בעולם שרש תנועה מן האמצע ותנועה אל האמצע ותנועה סביב האמצע (שם, מתן תורה), שאין ממנה החשגה להצילו מהתפסדים כולן מפני היות בהן קצת הכרחיים

בהטבעות אותם על בנות חרדי משכית ועשות
דבש (פאזל, מחנ' ז). כאשר אגן הטבע הכרית הנזכרת
המכרות, והטבעים על מלאכות מהוללות, כן חמל
האל על הכסילים, ונחם אותם מהכל הבלים (כס).
—הטפ, ההתמבע, —הגל במבע: אך הם כשהגיעו
בו זה הטבע והתמרים בהם תכוסה זאת הצורה
המתורשת בכסויים זרים (אגל' מי בן מקיז). ובמשמ'
נחקק: כי הצורות המוחשות יתטבעו בכדים
(מקור חיים לנשכ'ג כ). —ובמשמ' הגהיג טבעו: שיש
לגוף האנושי נפש על דרך ההנהגה כלומר שלא
יתנהג ויתטבע הגוף מעצמו ככלתי דבר אחר חוץ
מסנו (תגמולי הנפ' ג).

***טבע**, ט"ו, מ"ר טבעים, —א) מטבע, חתיכת מתכת
מכועה עדיה צורה וכדומה, וקבוע בחקי המדינה

לתשלומים במקד וממכר, Münze; monnaie; money:
שבשעלו ישראל מן הנזלה היו שוקלים ודרכות חזרו
לשקול סלעים חזרו לשקוד טבעים ובקשו לשקול
דגורים (שקל' כד). לפי שמכרה בכורה של רחל בעשרים
בסף ונפל לכד אחד ואחד מהן טבע לפיכך יהא כל
אחד ואחד נותן שקלו טבע (יז' טס כמו ד). אמר
אביו בקשו לגנוז (דגרי אדריינוס ומרינוס) מפני טבעה
של ירושלם (ע"י נכ). —יצא טבעה של ממלכה פלונית
או טבעו של מלך פלוני בעולם, מטבעות של ממלכה
זו או של מלך זה מתקבלות בכל העולם, ובמליצה
במשמ' נתקבל שלמון של הממלכה או המלך על
העולם: זו פרס חייבת שטיבעה יצא בכד העולם
כולו (שכוע' ו). אמרה לו (אביגיל לדוד שדן את
נבל כמורד במלכות) עדיין שאול קיים ולא יצא
טבעך בעודם (מג' יד). —ב) יסוד, והוא העצם
הראשון שנברא בעולם שממנו מתרכבים שאר העצמים,
Urelement; substance; element: ארבעה טבעים
שברא מהם הקב"ה העולם השרשה הם עליונים זה
למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שכולן
ואלו הן הארץ היא הכבדה שכולן וכו' המים למעלה
מן הארץ האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים
והאש למעלה מן האויר (מד' נמד' יד). שכל דברים
שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרים מן הבריאה
והיצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים
ומן איכות ואותיות שמן האש והאויר והמים והארץ
נצמדים (פ"י י' סדנ' לגסי בן נת, לקו"ק 3) —ג) "הבט

המהות את העצמים ועושה אותם כמו שהם¹),
Natur; nature: ומצאנו בבריאתו של עולם ארבעה
דברים צווי מלאכה מטביע וספור ויאמר אלהים יהי
אור הוא צווי ואשר אמר ויהי אור הוא מלאכה ואשר
אמר ויברל אלהים בין האור ובין החושך הרי טבע
(פ"י י' סדנ' לגסי בן נת, לקו"ק 7). —החכם היודע
טבע העולם (יוספון 7). תרומתי מצרים והכמיה
המתעסקים בחכמות הרקיע וטבעי היצורים
והכוכבים (כס 1). אמר הכוזרי וזהו המיוחס אל
הטבע אמר החבר ומה הוא הטבע אמר הכוזרי
הוא כח המכחות על מה ששמענו בחכמות ואין
אנו יודעים מה הוא אבל חכמים יודעים אותו בלי
ספק (כוזרי א ענ). כי הצורה אשר בה יהיה עצם
צמח מכלתי צמח וחי מכלתי חי איננה מן הטבעים
אך מעשה אלהי מאת האלהים יתברך קדאים אותו
החכמים טבע ואמת הוא כי הטבעים מורמנים

¹ בארם טבעא: אמר ר' זירא טבעא דבבל
גרמא לי דלא הואי דמא דאמינא בטבעא לא ידענא
ברמא ידענא (נדס כ:). ואחד מגדולי התלמוד האחרונים
אמר וזל: אבל צריך לידע ששם טבע הוא מהמצאת
האחרונים מומן ארבע מאות או חמש מאות שנה סמוך
לומנינו מאחד שאינו מצוי בדברי חכמינו הקדמונים ז"ל
(שאל' לח' נש"ת חס' נני' יח). אבל אין ספק בדבר
כי כבר בימינו השתמשו במלה זו במשמ' כל כח המהות.
בערב' טביעה). וגם במשמ' זו יש מקום לפקפק במקורותיו
הערב' וכבר הביא פרנקל במקום הנזכר למעלה כי
באתיאפ' בא השם טבע בתרגום התנ"ך במשמ' זו, ואולי
היה שרש טבע במשמ' יצר בלשונ' השמיות הדרומיות.
ואמר ר"ש א"ת בפרוש המלים הזרות שבמ"ג: טבע
שם משותף לענינים רבים וכל שכן בלשוננו ששמותיו
במקום שתי מלות ערביות שונות תלויות בענין, האחד
טביעת והאחר כפתה תחת המית ושוא תחת הכית
ולא ראי זה כראי זה וכל א' משניהם משותף לענינים
רבים ראה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו הענינים שבשתי
המלות הערביות במלה אחת עברית היא מלת טבע
וכבר בארו הפלסופים שתי המלות ולאווה ענינים
כל אחת מהן משותפת ואולם הצריך לנו טוב מהם הם
המינים האלו. יאמר טבע להתחלה לכל שינוי וקיום
ועמידה והרופאים יקראו טבע המוג והחום הטבעי
ותכונת האברים ויקרא טבע כל תכונה שישלם בה מין
המינים תהיה פועלת או מתפעלת וכל כח לסצא בדבר
תמיד לא ישנהו ויקרא טבע. ע"כ, ורי' חריו שם: טבע
הוא כח הגוף הנכבד ותולדתו ומנהגו.

(a) طبع

לְקַבֹּל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה כִּי עֲרַבְתָּ (כס' ג' כג). הַטֵּבָע
שֶׁם לְדַבֵּר אֲשֶׁר אֵינוֹ נִמְצָא אֶךְ יוֹדֵעַ מִכְחֹתָיו וּפְעוּלֹתָיו
(רמב"ם, פְּרָקִי, סֵפֶר, לִיּוֹן כ'). כִּי הֵכֵחַ הַבְּשָׂרִי קֶצֶר
מִהַשְׁיָג וְהַטֵּבָע הַאֲנוּשִׁי חֹסֵר מִהַשְׁלִים (הַקֵּד' חו"ה).
שֶׁהָרִי טֵבָע הַכֹּבֵד לִירֵד לְמַטָּה בַּמַּהֲרָה (רמב"ם, חו"ה
ו' יב). וְזֶה הַעֲנִין אֲשֶׁר יִשְׁכַּחְהוּ אֲרִיסְטוֹ תַּמִּיד וַיֹּאמֶר
הַטֵּבָע חֶסֶם וְלֹא יַעֲשֶׂה דָבָר לְבַטְלָה (רמב"ם, חו"ה,
מו"ג ג' יד). כִּשְׁבָּרָה הַבוֹרָא זֶה הַמִּצִּיאוֹת וְהַנְּכִידוֹ עַל
אֱלֹהֵי הַטֵּבָעִים נָתַן בַּטֵּבָעִים הֵהֱם יִכְלֹת לַחֲדָשׁ
בִּלְאִי אֲשֶׁר חָדַשׁ מִן הַנִּפְלְאוֹת (רמב"ם, חו"ה, טס' כ' ל).
וְהַטֵּבָע הָאֱלֹהִי פֶעַל בְּרָאשׁוֹנָה דָּבָר בְּטָל חֲלִידָה
לְנוֹ לְהַאֲמִין (זוֹתוֹ אֶדָס 14). וְהַטֵּבָע הַחֲכָם מִסִּיד
הַדֹּאגְמוֹת (מִשָּׁל קַדְמוּנִי א'). הַחֲכָמִים מִחוּכְמִים עַל דֶּרֶךְ
הַהִשְׁאָלָה כִּי חֲכָמָתָם אֵינָה כְּמַחֲשַׁבָה וַעֲצָה אֲבָל מִטֵּבָע
מוֹטָבֵעַ בָּהֶם וְעַל כֵּן אִמְרוּ הַטֵּבָע חֶסֶם בְּלֹא שֶׁפֶד
(פ' מִשְׁלֵי לֹחֶת' סְלִי ל' כח). כִּי הַשֵּׁם יַתְעַדָּה מִשְׁנִיחַ
רוּחָה וְיִכְוֹל לִשְׁנוֹת הַטֵּבָעִים שֶׁהוּא אֲרוֹן הַטֵּבָעִים
לְקִיּוּמָם אוֹ לִשְׁנוֹתָם (שׁו"ת רמב"ם י'). דָּא תַּמְלֵא הָאוּנוֹן
לְשִׁמּוֹעַ מִזְחִישֵׁי לְרֹב הַחֲלוּפִים אֲשֶׁר בָּהֶם אֵלֹא שֶׁעַם
כֹּל זֶה יִמְצָאוּ בָּהֶם טֵבָעִים קִיּוּמִים (לִלְכָג קה"ל
א'). בִּשְׁנַת חֲמִשָּׁת אֲלָפִים וָאַחַת וָאַרְבָּעִים, לְצֵאת דְּפוּעַל
אֶדָם וְטֵבָעִים, וַיַּעֲבֵר רוּחַ עֲלָיו, וְהָבִין רוּחַ פְּעָלָיו
(הַקֵּד' מִשָּׁל קַדְמוּנִי). כִּי הַטֵּבָע הוּא אֶחָד מֵעֲבָדֵי
הָאֵל וּמִשְׁרָתוֹ יִצְוֶנוּ וַיִּרְדּוּ כַּעֲבַד דְּפִנּוֹ (מ' אֶלְדִּי,
כ"א א'). — וְאִמְרוּ הַמְּשׁוֹרֵר: הֵיטֵכֵן בְּתוֹנֶעַת הַגִּלְגֹּל
מִכְלֵי הַרְכַּבַּת הַטֵּבָעִים, וּבַעֲלִיּוֹת וַיִּירָדוּ מִכְלָתִי
בִּיאַת הַפְּנֻעִים (פְּנִי, מִחֵ' כד). — טֵבָע גַּעֲדָם: וַעֲיֵב
קִרְאוּהוּ כַּעֲדֵי הַטֵּבָע (אַתְּ בַּח הַסְּנוּלוֹת שֶׁל הַגּוֹפִים)
טֵבָע גַּעֲלָם לֹא יוֹדֵעַ טֵבָע הַסְּנוּלָה הַזֹּאת אֵלֹא אֲרוֹן
הַטֵּבָע (רמב"ם, דוֹקֵן, מִגֵּ' חֶקֶן סוֹסִינוֹ א'). — לִפִּי טֵבָע
הַעוֹלָם, בְּדֶרֶךְ הַטֵּבָע, הַטֵּבָע הַנְּהוּג: וְקָחוּ לָכֵם עֲדִים
וּדְמִיּוֹן וּמִשָּׁל מִבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת הַמִּתְנַאֲמִים וּמוֹשְׁלִים זֶה
עַל זֶה לִפִּי טֵבָע הַעוֹלָם וְסִדְרוֹ (יֹסִיפֹן פד). וַעֲדִיין דָּא
הַשְׁנִי לְגַבּוֹל בְּקֶשֶׁת הַמּוֹחַ בְּדֶרֶךְ הַטֵּבָע לֹא בְּבַחֲרִיהָ
בְּלָתִי רִצּוֹן וְלֹא בְּרִצּוֹן בְּלָתִי בַּחֲרִיהָ (סס' פה). אִם
בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל אַחֲרֵי חֲשַׁבּוֹנָךְ וְדִי כֹזֶה אֲרַכָּא בְּחַיִּים
וּמִן וַעֲדָן כִּפִּי הַטֵּבָע הַנְּהוּג (כ' קְלוּנִי, אֲנִי כֵּן עג). —
טֵבָע הָאֶדָם וּבְדוּמָה, הַתְּכוּנָה הַנְּטוּעָה בּוֹ מִבְּרִיּוֹת:
כִּמָּה טֵבָע גּוֹ עֵבֶה וַעֲרַפְנוּ קֶשֶׁה וְאִמּוֹנִתָנוּ מַעוּטָה
וְכִמָּה אֲנוּ קָשִׁים לְהַמְשִׁךְ אַחֲרֵי הָאֵמֶת (חו"ה, חֲסִי' סס' ג').
שֶׁהַנִּבְיָאִים כִּשְׁתְּבוּאָם הַנְּבוּאָה אַעֲפִי שִׁיחִיהָ בְּמִרְאָה

עֲבִי יִתְקַלְקְלוּ טֵבָעִי וַיִּזְדַּעְזְעוּ בְּנִינִי גּוֹפִי (רמב"ם
אֶבְרָהָם, רִאשׁוֹן חֲמִשָּׁה א'). וְאִפִּי, אִם יַעֲשֶׂה כָּל הַעֲבֹרוֹת
שִׁישׁ בַּעֲדָם מִצַּד הַתְּאוּהָ וְהִצִּיר וּנְכוּרָת טֵבָעִי
הַחֲסִידִים הֵנָּה הוּא מִפּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל (סס'). אַחֲרֵי זֶמֶן
כְּשִׁיתְעוּרָו וַיִּתְחַקֵּן בּוֹ הַטֵּבָעִים רָאוּ מִדֶּרֶךְ הַטֵּבָע
שִׁידְבָּר אוֹ יִגְמֹם גַּמְגוּם שְׂרֹבּוֹ יִהְיוּ מְלוֹת מְדוּכְרוֹת
(שִׁאֲלִי ר' הֵלֵל לר"י סְלִי, חו"ה כ'). לָכֵן צָרִיךְ אָדָם לְכוּיִן
שַׁעַת הַחֲבוּרָה בַּחֲצִי הַלֵּילָה שֶׁהוּא שַׁעַת שְׁנִפְשׁוֹ מִיּוֹשְׁבַת
עָלָיו וְשִׁקְטוֹ מִבְּעִי הַנֶּהֱפֵחַ מִרְתִּיחַת הַמּוֹנוֹן שֶׁאֵבֶל (מִנְהו"ת
ג' כו ו'). — יִצְאָה טֵבָעִי, נִשְׁתַּנָּה מִמָּה שֶׁהוּא כְּטֵבָעִי:
וְאִמְרוּ הַמִּנְסָה שֶׁאֵם תִּקַּח הָאֵלִים הַנּוֹכַח וַיִּתְּלֶהוּ עָלָיו לְמִי
שִׁיִּצְאָה מִטֵּבָעִי וְר"ד שֶׁאֵין לוֹ פָּנִים יָפוֹת וַיִּשְׁלֹךְ נֶכֶד
דָּאנָה יִסּוֹר לְמִרְאָהוּ וְלִטֵּבָעִי הָרָאוּשׁוֹן (לִכְרִיט,
סס' סִסְיוֹנוֹת כ'). — וְרַפּוֹ מִבְּעִי שֶׁל אָדָם: וְהִנֵּי
דַּעַת וְקוֹנָתוֹ בְּחוּלָשֶׁת טֵבָעִי וְאִפִּיסַת כְּחֹתָיו (הַמִּאֲרִי,
הַקֵּד' לִמְשִׁי). כִּי נִסָּם אִם אֲרִכּוֹ הַיּוֹמִים וְנוֹשְׁנוּ הַעֲתִידִים
מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר נִתְחַבְּרָנוּ בַּעֲרֵי רוּמִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְרַפּוֹ
טֵבָעִי וְנִחְלָשׁוּ כְּחֹתָיו מֵאֵז וַעֲדָה עֵתָה עִם כָּל זֶה
לְבָבִי חָדַשׁ וְטֵבָעִי חוֹק וְכוּתִי גָדוֹל לְהַתְחַבֵּב כְּחִיבִיתֶךָ
(מִחֵ' ר' הֵלֵל ע"ד סְפִירֵי הַרְמְכָס). — וּבְמִשְׁמֵ' תְּכוּנָה
וּמִנְהַג קְבוּעָה: שֶׁטֵּבָעִי שֶׁל אָדָם נוֹטֶה לְהִרְבוֹת קִנְיָנוֹ
וְלִהְיוֹת עַל מִסּוֹנוֹ (רמב"ם תְּמוֹרָה ד' יג). כִּי טֵבָעִי הָאֶדָם
תְּלוּי בְּמִנְהַג (הו"א, חֲגִר' לִנְנוֹ, דֶּרֶךְ טוֹבִים). לִפִּי שֶׁטֵּבָעִי
שֶׁל אִשָּׁה לְהַתְּבִישׁ יוֹתֵר מִן הָאִישׁ (סס' מוֹסֵר לר"י כֵּן
יְהוּדָה א'). — טֵבָעִי שְׁנִי, ר"ל תְּכוּנָה קְבוּעָה שֶׁלֹּא הִיָּה
לוֹ מְקוֹדֵם: יִבְבִּיר שְׁכָלוֹ עַד תְּאוֹתָיו עַד שֶׁתִּשְׁבֹּשׁ וַיִּרְאֶתוּ
לוֹ טֵבָעִי שְׁנִי (הַמִּאֲרִי מִשְׁלִי ט). — טֵבָעִי דִּבְקָה: יִהְיֶה
תַּמִּיד נִכְנָע וְשׁוֹפֵל עַד אֲשֶׁר תִּהְיֶה לוֹ הַכְּנִיעָה טֵבָעִי
דְּבִק לֹא יִפְרֹד מִמֶּנּוּ (חו"ה, סִסְיוֹנָה א'). — וּבְמִשְׁמֵ'
מִדָּה מִסְדּוֹת הַנֶּפֶשׁ: יֵשׁ בָּאֶדָם אֲרֵבָה טֵבָעִים
שְׁכָל וּסְכָלוֹת וַיּוֹשֶׁר וְתִאוּהָ (מוֹסֵרִי הַפְּלִסּוֹפ' כ' כ').
— מִה שֶׁאֲחֵר הַטֵּבָע, מִה שֶׁלְּמַעַל מִהַטֵּבָע: וַיִּקְרָאוּ
נֶכֶד אֶת הַחֲבִיבָה הָאֱלֹהִית מִה שֶׁאֲחֵר הַטֵּבָע (מְלוֹת
הַגִּיּוֹן יד). וְזֹאת הִיא סִבְרָת בַּעֲלֵי הָעֵינַן הָאֵמֶת בְּמִה
שֶׁאֲחֵר הַטֵּבָע (חֲמוּנִי' רמב"ם א'). וַיֹּאמְרוּ בַּעֲלֵי
הָעֵינַן בְּמִה שֶׁאֲחֵר הַטֵּבָע כִּי אַחֲדוֹתָיו יִת' הוּא
עֲצֻמוֹתוֹ (סס'). שֶׁהַתְּחִלַּת הַדְּבָרִים הַנִּפְסָדִים תִּהְיֶה בְּהִכְרַח
מִתְחַלֶּפֶת לְהַתְּחִלַּת הַדְּבָרִים הַבְּלָתִי נִפְסָדִים וְהִיא אֵת
מִהַשְׁאֲלוֹת אֲשֶׁר יִתְחַקֵּר בְּהֵן הַפְּלוֹסוֹפ' בְּמִה שֶׁאֲחֵר הַטֵּבָע
(לִלְכָג, מִלְתָּמ' ס' ג' יג). — ד' בְּהַשְׁאֲלָה, יִצִּיאַת
הַצִּוּאָה מִהֶנָּה: וְאִמְרוּ הַהוֹרָאָה מִדֶּרֶךְ הַעֲפָלָה הֵנָּה

העבוד הטוב אמנם יהיה כשיהיה המאכל הנקד עדין וכו' וביאת הטבע לצאת נקלה (קאמון ג' א' יד). אמר אבוקרט מי שיהיה בכחורו רך הטבע או קשה הנה יהיה בזקתו בהפך (ס' י' א' ב). ואם יהיה הטבע נעצר ראוי שישתה בכל יום פעם מזה המשקה (ס' י' ס' ד). וראוי שיתמעט מהם העונות הקובצות ואעפ"י שהיו חוקים כמו עונות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (ס' ד' י' ב).—ובהרחבה, עולם ומלואו: הבט ימין ושמאל קדמה וימה, מה תרדמת נצח נדרם הטבע (י' ג', נית מופד לכל ח').

יִטְבְּעָה ש"ג, — כמו טבע: וכל הדעות יש מהן שהיו לאדם מתחילת ברייתו דפי טבע טבעת

נופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכון ועתיד לקבל אותם מהרה יותר משאר דעות (הקד' לזכר' לדיקים).

יִטְבְּעוֹן ש"ג, — כמו *טבעו: כהן הרינו עם הארץ שנשא גרושה או חלוצה ולא ידע שדבר זה

אסור לסוף נודע הרבר וכתב לה גט וגרשה הקידושין שקידשה בהן ניתנו לטיבעון או לא כך ראינו שאילו הקידושין לטיבעון ניתנו בין הכיר בה שהיא גרושה ובין לא הכיר בה (תש' הגא' הרכני' י).

יִטְבְּעִי (י'), ת"ז, ליק' טבעית, מ"ר טבעיים, טבעיות,

(א) של הטבע, מסגולת הטבע, natürlich; physisch; naturel, physique; natural, physical

טבע יסוד האש לעלות למעלה כאשר תראה העשן העולה מן העצים שהוא מגביה למעלה מן האויר עד היותו למקומו הטבעי (רוח ח' ז). ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו נדר הטבע כי הוא נקרא טבעי מפני שהטבע דבוק בו (שפ"ט יג). לכל גשם טבעי יש *תנועה טבעית (ס'). כי נסמך על הקדמות טבעיות אשר נתבאר (מנח' קא' לר"י מפ"סא 26). — וטבעי בנגוד לנפשי, כגשם גופני, חסרי: הפרק השלישי (מדרב) בתנועה וסיניה וזכרון הטבעית ממנה והנפשית (אמונה רמא ג'). הוצרכנו ג"כ לומר שמהן (מהתנועות) נפשיות ומהן טבעיות (ס' א). — וטבעי בנגוד למלאכותי: כל מה שלא יבדיל בין מה שבבחי ובין מה שבפעל ומה שבפעולות ומה שבמקרה ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים

(י) בערב' טבעי (א).

(א) טבעי

הטבעיים (מלות הנזין, פק יא). ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות (ספורנו, לור עמים, ידעם).—ובנגוד לנפשי: כי כארץ תוציא צמחה וכנגה זרועיה תצמיח אשר הוא דבר טבעי דומה לנפשי (יוסף דון יחיא, מכו' לפי' ס' ט'). — ובנגוד למקרי: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהנפשות נאבדים בדרך מקרי או טבעי או עונשי כמו שזכר שלשת אלו המתות (פי' משלי לזכר' סלוי יא ד).—ותבכה הטבעית, החוקרת בכחות הטבע: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלישה חלקים החלק האחד הלמודי והטבעי והאלהי (מלות הנזין יד). והחכמה הטבעית תענין בנשמים הנמצאים בטבע (ס'). ויחקור האדם סביב הרברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למדית טבעית אלהית (זכות אדם 10). כי מעשה בראשית יורה על עניני המציאות מצד הנודע בחכמות למדיות וטבעיות ומעשה מרכבה יהיה עניני התנועות הגלגליות (מנח' קא' לר"י מפ"סא 102).—ומ"ר הטבעיות, ר"ל החכמות הטבעיות: כי כבר התבאר בטבעיות שאין באש כח פועל וזולת החום (לר"ג, מלח' ס' ג' ב). ואמר (אבן רשד) וכשנחבר עם זה מה שנתבאר בטבעיות והוא שיש מניע ראשון קדמון נגדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, לור עמים, גלתי גס'). — (ב) הכס בקי בחכמת הטבע, Physiker; physicien; -eist: שואה האמונה הנפסדת היתה מפורסמת בימי משה רבינו ע"ה והיא אמונת הטבעיים הקדמונים קודם סקראם וחבריו שהיו מאמינים כי אין האדם אלא מציאותו המורגש (המעל' לרש"ט פלקינא א'). כי הלמודי יחקור בגשם המוחלט והטבעי יחקור גם בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (הקד' מלח' ס' לר"ג ג'). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה והיא כמו שיקבל המתגדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיים והמספרי מציאות האחדות והטבעי מציאות העצמים והמקרים מבעלי הפלוסופיא הראשונה ובעל הפלוסופיא הראשונה יקבל מן הטבעי מציאות מניע ראשון (העקריס א' יו). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והתחלותיו (ס' ד' ב). והדעות היתר קרובות לאמת כזה דעות הטבעיים כפי התחלפותם (אמונה רמא א'). שחשבו

אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד (כס ח). כי כבר בארו הטבעיים היות היסודות המורכב בפועל (דק אמונה כז). ויקבל במסרת הרופא מן הטבעיים שם (היסודות) ארבעה ואין עוד (קאנון א א כ). אמר אכן רשד בפירושו כי מציאות העלה ראשונה יתבאר בחכמה הטבעית והאלהייתקחו כמו דבר מקובל מהטבעיים (מנח' קנא' לר' מסיסא 19). כי ידיעת המרפיות לגדולי אומתנו היא יותר דקה מכל מה שזכר אותו הגדול שטבעיים כי זכות נבואתן מסייעתן לעמוד על מה שלא יוכל עליו טבע שכלו של אדם (קול יסוד, טורי כ מד). ואמר המשורר: ואין כמך בכל הארץ טבעי, ובירדן התעודות רוחצת למשעי, ואני דא כטבעך טבעי (עמנו, מחכ' ח).

טבעני, ת"י, לנח' טבענית, כמו טבעי: שיש ראייה טבעית והודאה פתוחה מבארים לנו איוחו המוכרח מכל כלל היצורים (כרכ' הנקדן כא).

טבעת, ט"י, כנ' טבעתו, מ"ר טבעת, טבעת, טבעתיו, טבעתם, טבעתיהם, ענול עשוי ממכתב וכדומה, Ring; anneau: ויחדו יהיו תמים עד ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). ויצקת דו (להארון) ארבע טבעת זהב וכו' והבאת את הכדים בטבעת על צלעת הארץ (שס כה יכ"ד). לעמך המסגרת היו הטבעת בתים בדדים לשאת את השלחן (שס לו יד). ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריתם (שס לו לד). ואת הקרשים תצפה זהב ואת טבעתיהם תעשה זהב (שס כו כט). — ובתו"ם: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכה ס ח). תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה (יומ' סכ:). וטבעות היו לצפוננו של מזבח וכו' שעליהן שוחטין את הקדשים (מדות ג ס). — ובפרט ענול קטן ילבישוהו על האצבע לקשט, Fingerring; bague: כל גדיב לב הביאו חח ונום וטבעת וכוסו כל כלי זהב (שמות לו כב). איש אשר מצא כלי זהב אצעה וצמיד טבעת עגיר וכוסו (כמד' לא כ). — ועם חותם למעלה יחתמו בו: וימר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (בראש' מא מנ). ואתם כתבו עד היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך וחתמו בטבעת המלך אין להשיב (אסת' ח ח). ויכתב בשם המלך אחשוורש וחתם בטבעת המלך (שס י). — ובתו"ם:

ולא (תצא האשה בשבת) בנומים ולא בטבעת שאין עליה חותם (שבת ו א). ואין עושין תכשיטים לעבודת אלילים קטלאות ונומים וטבעות (ע"ז א ח). טבעת ארם טמאה טבעת בהמה וכלים ושאר כל הטבעות טהורות (כלים יב א). טבעת שר מתכת וחותם שדה של אלמוג טמאה טבעת של אלמוג וחותם שדה של מתכת טהורה (שס יג ו). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (ירוש' ע"ז ג מנ ג). השירין והנומים והטבעות הרי הן ככל הכלים הנישלין בחצר (מו"ק יב:). למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם כך מה היה העולם חסר שבת (מד"ר כראש' י). מעם אתה הייתי משתעה בטבעתי ובא שיר שימדין וחטפה מסני והשלך אותה לים (שס ש"ג ג ח, סול' גריהוט). — וטבעת שבראש הרצועה להכניס דרך בה הקצה השני של הרצועה ודרכה: טבעת שהתקינה לחגור בה מתניו ולקשר בה בין כתפיו (שבת נב:). שאין מחוברות יחד אלא ע"י טבעת מתכת שבראש הרצועה ובו מסמר קטן (רש"י שס קיד:). — וטבעת הקנה שבגרון: השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה (חול' א ג). דא אמר אלא כטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה אבל בשאר טבעות לא (גמ' שס יח). השוחט בשאר טבעות אע"פ שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיתתו בשרה (שס:). — ובהשאלה: כך עשה ר"ע ועשה כל התורה טבעות טבעות (אדר"י יט). — *ונקב ענול, ובפרט פי הטבעת, הפתיחה בתחתית השת ליציאת הצואה, After; anus: יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:). שלש (עצירות עזר הקב"ה בשלקח אבימלך את שרה) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ד' באשה שכבת זרה ולידה וקטנים ופי טבעת (כ"ק נב). בפיקעא פי טבעת שר בית רעי (רש"י ע"ז כח:). — ואמר המליץ: יגורשו צפי מן גו וגתן ויהיו על שני עצים צלובים, אשר תחמיד שטותם עם חוותם בטבעתם שפודי עץ תחובים (ר"ע פרכס', הקד' מתק שפת'). — וטבעת שר ברזל גדוד לצחצח הבגדים: ופירוש הניהוץ שטעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תשו' הגא', סרכני רמט).

מבר

¹ רק בעכר', ולא נתברר מקורו ושרשו האמתי.

טָבֵר, — קל לא נהוג.

— קפֿע, "הטביר", עשה כמו טביר, הנביה: דגלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע, דמיון קרח הנורא האיר והרקיע, הרי בשמים הטביר וכביר הצביר, הצמיה משמח ומסעד ופנים מסביר (מאיר נר"י, את הסס).

טַבֵּת¹, ט"י, — שם החדש העשירי מחדשי היהודים מאחרי חדש האביב שבו חג הפסח, והוא חדש הרביעי מראש השנה: בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו (אסתר ג' יו). — ובתנ"כ: באחד בטבת שבו בני פרעוש שנייה (תע"ד דה). אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עדיו השלג מן השמים (ימ' לה). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו ורע חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף (מד"ר כרלס' לד), לא הוציאו (את ישראל ממצרים) אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן (שס נמד' ג). טבת הוא המועד לזמור את הכרמים ראוי לאכול בו כר אוכל מדושן ממשמני הבשר ולשתות הממתקים מכל יין מרוקת וזהרבות דרחוק במרחק ולעסוק בנשים לשביבה (אסף כרופא 38). — ואמר המשורר: טבת הוא הרביעי למונים, הוא מועד הזמיר לנפנים, תאכל בו כשר ממשמנים, תשתה המרוקחים מיינים, גם תרחץ במרחץ רב מונים, תקץ משכב גשים מעדנים (ראכ"ט, שמעו נא). חדש טבת מרפא לנפש נדאבת ולרוח נעצבת, השוכבת למעצבת (ר"י חריוו, חתכמ' ה). — ומשל: טוב לשנה שטבת מנוולת². — ומלאך הממונה על זה החדש "ענאל": ואם גולד בחדש טבת ששם מלאך ראש משמרתו, שמולו ענאל ארור הוא מפני ומפי כל משמרתו (חרס גדול כסף נר"י אכרס).

טַגֵּן³, ממנו *טגון, *טגן, *טיגן.

***טַגֵּן**, ט"ו, מ"ר טגונים, — (א) טג"ס מן טגן: ותקח את המשרת ותצוק לפניו א"ר יהודה אמר רב שעשתה

(1) באשור, טבת, וכן בארמית.

(2) גוף המשל בארמ' : טבא לשתא דטבת

מנוולתא (תע"ו ו).

(3) גם בסור' וערב' נמצא שרש זה במשמ' שיש לו בעברית. אבל, כבר השבוהו הערבים בעצמם בין המ' ע"ר, ר"ל מלות הירות שנהיו לערבויות, והביא אבו מנצור אלג'ואליקי בהמ' ערב בשם אבן דרדך כ"י המלה מינן לקוחה מפרסית. אך הערבים מדברים בה (מערכ 100 q). והעקר שמקורה ביונית.

דן מינן טיגון (סנה' כה). אמר רבי יצחק מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון הללו משל למלך כשר ודם שעשה לו אוהבו מעודה ויודע בו שהוא עני אמר לו עשה לי מן חמשה מיני טיגון כדי שאהנה ממך (מנח' קד). ומתקנין אותו (את האגוז) ע"י טיגון הדבש (סלנוס או"ח רכ יג). שאם היו אוכלין כל היום כולו וכסוף אכילתם היו מכיאים להם מעשה טיגון היו לוחכין גם הקערה (הקנה, כר"י סנה"ג). — (ב) "בסו טיגן: אבוב קלאים פי' בלי חרש כמין טיגון¹ שקולין בו (רס"ג כל"ס נ ג). וע"י שמן נעשה בטיגון ואין נאפה בתנור (האשכל, נט"י וספוד).

***טַגֵּן**, ט"י, — טגן דבר בשמן, בשל אותו היטב בשמן, gar machen; fire; fry, roast: הצולח המטגן השולק והמעשן (ירוש' שכת וי). אופה אותה ואחר כך מטגנה (סס קק' ונד). שלקו (את הקור) ומטגנו (פרוכ' כה). מיד בטלוהו (את הבן הראשון של מרים) ונתנוהו בתוך הטיגן ומטגנו אותו (פסיק' רבתי מג). בשעת אפייתה בתנור תהא נאה ואם מטגנה תחילה הרי היא שחורה מן השמן וסן המחבת (רש"י מנח' נ). עושה שבלילתה עבה בעיסת לחם גמור המתלגלת בידים ומטגנה במחבת בשמן (כר"י סנה"ג נ יג). — ובהשאלה, צער את פלוני וענה אותו: אמר הקב"ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והמטיית אותו ואמרת לו היה רעה אכלתהו (אגד' כרלס' נט).

— פט', *טגן, *טגן, *טגון, — שטגנו אותו: הנודר מן המבושל וכו' מהו שיהא מותר בטגון (ירוש' נדר' ו לט ג). הסופגנין עשויין כספוג והדובשנין מטוגנין בדבש (רש"י פסח' לו). שהמנחות מטוגנות בשמן (תוספ' נר"י לו). אנו המטוגן בדבש (סלנוס או"ח רכ יג). שאינה מסולאת בפירות וכיוצא בהם אלא בנכינה ומטוגנת בהמאה או בכשר ומטוגנת בשומן (כר"י סנה"ג נ יג). — ואמר המליץ: ושירותי באור שמש והם קעב תעופינה וברננה ובנגינה, מליצתי מהונגה מתוקה היא כצפיתית אשר כדבש מטוגנה (רמב"ח, הקד' דרכי נעס).

— נפט', *טגן, — כמו טגן: מעשה היה בהר בדגים שני מטגן במחבת בשמן ונמצא בין קרבי הדגים שרץ קטן (רש"י כ"י קמרידש 87). כיון שנטגנין בשמן (1) כך בפרוש רה"ג שבש"ס וילנה, אבל בערוך מינן.

טהרה: דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה' ד' ב'). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (סנה' ח' ו'). מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלם והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלם נעשות עד גבה (מקנא' ד' ה'). ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו (תוספתא דמאי' כ' כד). — ובהשאלה, "טהרת החשבון, נמירת החשבון; ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא בוגיהם שנתפרע ממנה מכל מונוניה עד היום ההוא עד פרוטה אחרונה (ש"ת תורת אמת כג). ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא שנתפרע ראובן מאחותו ממונוניה (ש"ס). — "טהרת הלשון, בלי הערובת מלים שאינן ממקור הלשון, שאינן דפי חקי הלשון; כי נמעטו ונצטערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה ואין מחוק את ידי המחבר ספר על טהרת הלשון ההוא (סקדמ' מא"ג, הלפת' כדוסיה).

טהרון, ט"ז, — כמו ב. *מ'הר: צהצח שבע על טהרון ושפך השריון עד צאתו (רסע"ג, ענוה).

טהריאל, ט"ז, — שם מלאך הממונה על שערי דמעה: הוא נקרא שערי דמעה ובפתח הזה מכניסין יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון והממונה עליהם הוא טהריאל (המלאך (עמס"מ, עולם הכריא' י). ועל המדור הזה (הראשון שבשבעה מדורי עולם העשייה) ממונה עליו מלאך אחר שמו טהריאל ועמו שבעים ממונים (ש"ס, עולם העשייה). בפתח היכל אחד לבנת הספיר שם מלאך טהריאל העומד לקבל תפילת היחיד אם היא הגונה מכניסה לפני המלך לדורון (ש"ס מוסר לג).

טוב (2), ממנו א, טוב, ב, טוב, טוב, טובה, טובות, טובי, טוביות.

ספרים ואשכנזים.

(1) בארמ' בזהר: בהאי היכלא חד ממנא שמשא טהריאל שמיא ואיהו קיימא על פתחא דההוא היכלא וכל נשמתין דסלקין קיימא האי ממנא בהאי פתחא (ווסק, פקודי). מדורא קדמא לתא הוא אתר בי חשון דלא נהיר זכו' ועל ההוא אתר ממנא חד מלאכא טהריאל שמיא ועמיה שבעין ממנן מעופפין (ש"ס, כרלש').

(2) שרש משתף לכל הלשונות השמיות, בערב' טיב (8).

(8) طيب

א. טוב, ת"ז, לנק' טובה, ט'בה, ט'בת, מ'ר טובים, טובות, — (א) שאינו רע, שהוא נעים, יפה, מועיל, שהוא כמו שצריך וראוי להיות, שהוא למי חלק, הצדק והדעת, gut; bon; good: וירא אלהים את האור כי טוב (ברלש' א' ד). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (ש"ס לא). וזהב הארץ שהוא טוב (ש"ס ב' יב). ויקח בן בקר רך וטוב (ש"ס יח ו). וברני אלהים אתי וכד טוב (ש"ס ל' כ). ותרא אתו (את הילד) כי טוב הוא (שמות כ' ב). ויאמר תתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה נבל תכל נם אתה נם העם הזה אשר עמך כי כד ממך הדבר (ש"ס יח יו"ת). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקרא' כו' י). הטוב טוב אתה מבלק בן צפור (שופט' יא' כס). תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואחנה לך תחתיו כרם טוב ממנו (מ"א כ"א ב). ואת הבשמים ואת השמן הטוב (ישע' לג' ב). והכר בין הטוב (ש"ס י' י). לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרתק (ירמ' ו' כ). כך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדי עזים ט'בים (ברלש' כו' ס). ובתים ט'בים תבנה וישבת (דכר' ח' יב). ואת כרמיכם וזיתים הטובים יקח (ש"א ח' יד). ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח (ש"ס יו). כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הט'בים הבאתם להיכליכם (יואל' ד' ס). ראה דברך טובים ונבחים (ש"ס י' ב). ר"ל נאמרו בצדק, אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א י' י). ר"ל דברים של רצון, בנות, לפי בקשתם. ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה (דני' א' ד). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג' ח). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה (כמד' יג' ט). ואראה בשדד אדיר שגער אתה טובה ומאתים שקלים כסף (יחזק' ד' כא). הלא אחותה הקטנה טובה ממנה (שופט' י' ב). אל בני כי דוא טובה השמעה אשר אנכי שמע (ש"א כ' כד). טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (ש"א יו' יד). והבער ט'בת מראה מאד (ברלש' כד' יו). והאשה טובה שכל יופת תאר (ש"א כ' ג). ויראו בני האלהים את כבוד האדם כי ט'בת הגה ויקחו להם נשים מכל אשר בתרו (ברלש' ו' ב). יפות וגדמות. שבע שכלים עלות בקנה אחד בריאות וט'בת (ש"ס מא' ס), מלאות, לא

שדופות. הדוד אחד תאנים ט' בות מאד כתאני הככרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (יכמ' כד כ). — הדבר טוב לדבר: עץ נחמד למראה וטוב למאכל (נראש' כ ט). — ובגמ': תבשיל של תרדיון יפה ללב וטוב לעינים וב' שלבני מקים (כרכ' לו). — לבו טוב עליו, עי' לב. — *טוב שברופאים, עי' רופא. — ודבור *בטוב שבעינים, באופן היותר טוב שאפשר: לכן הם (השכלים) מניעים על צד הדמותם לאל ית' שהוא המניע הראשון אשר בזה ההדמות יקוימו נצחיים כמצאות וכו' טוב שבעינים וכו' ואמנם י' רשד יראה שהשכלים הם על הטוב שבעינים למה שהם מניעים וזה הטוב לא שיגיע בהם ויקבלו אותו מחדש אבל בשביל התנועה יקוימו בטוב שבעינים (מנח' קנא' ל"י מפוסט 82). — לא-טוב, הלא-טוב, בנוי דהשד: ונעשה ברונו עליה. ונזקקה מפיו דיבור שהלא טוב יקח אותך (מוזכר', ספורי מעש' ג). — ובמשמ' תה"פ, טוב, טוב לפלוני, טוב לעשות כך וכך: ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו (בראש' נ יח). ויאמר לכן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר (שס כט יט). וירא שר האפים כי טוב פתח (שס מ יו). כי טוב לנו עבד את מצרים (שמות יד יג). כי טוב לנו במצרים (נמד' יח יח). הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שס יד ג). כי טוב דו עמך (דנר' יו יו). דברו נא באוני כל בעלי שכם מה-טוב לכם (שופט' עב). הנה שמע מוכח טוב (ש"א יח כב). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אסלט אל ארץ פלשתים (שס כו א). למה באתי מנשור טוב די. עד אני שם (ש"נ יד לב). ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזר (שס יח ג). כי טוב יום בחצריך מאלף (תה' עד יח). טוב להודות ליי' (שס גכ כ). טוב לחסות ביי' (שס קיח ח). טוב לי כי ענית (שס קט טא). הנה מה-טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (שס קלג א). גם ענוש לצדיק דא טוב (משלי יו כו). שאת פני רשע לא טוב (שס יח ה). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מרונים וכעס (שס כא יט). כי טוב אמר לך עלה הנה (שס כה ו). אבל דבש הרבית לא טוב (שס כו). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קה"י ד). — ובמשמ' זו ישמש טוב בל"י גם לרבים ורבות: וירא מנחה כי טוב. ואת הארץ כי נעמה (בראש' מט יח). הלא. טוב עללות אפרים מבציר אביקור (שופט' ת ט). הלא טוב

אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ"ג ה יכ). ואני קרבת אלהים לי טוב (תה"ל עכ כח). טוב די תורת פיר מאלפי זהב וכסף (שס קט עב). טוב ארחת ירק ואהבה שם (משלי יח יו). טוב בתי כי תצאי עם גערותיו (רות ג כג). — והמלת טוב בדברה, במשמ' אני מסכים לדברך, אעשה כרצונך: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך. ואם חרה יתיה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש"א כו). וישלח אבגר מלאכים אל דוד-וכו' לאמר כרתה בריתך אתי וכו' ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש"נ ג יג). שאלה אחת אנכי שאף מאתך וכו' אמרי נא לשלמה המלך וכו' ותאמר בת שבע טוב אנכי אדברי (מ"א כ יו-יח). — טוב בעיני פלוני לעשות דבר פלוני, שדבר פלוני רצוי לו: וירא בלעם כי טוב בעיני יי' דברך את ישראל (נמד' כד א). ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב (ש"נ ג לו). יעשה די כאשר טוב בעיניו (שס יח כו). ועשה לו את אשר טוב בעיניך (שס יט לת). אם טוב בעיניך לבוא אתי בכל בא (יכמ' מ ד). — טוב על פלוני, זה רצוי לו: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנתר (נחש' ג ו). אם עד המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א יט). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (שס ג ט). ותאמר אמתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה (שס ד ט). ויאמר דוד לכל קהד ישראל אם עליכם טוב וטן יי' אלהינו נפרצה נשלחה עד אחינו וכו' ויקבצו אלינו (דסי"א יג כ). — *בטוב, בחדש: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון (אבות ג טו). — ובמשמ' בדרך טוב, בדרך רצוי: אם יודע הוא להתגמו מוטב ואם דאו גותנו דמי שידע לתרגם בטוב ומתרגם (סופרים יח ד). שאלך עמך ותראני גן עדן בטוב עד שאסתכל בחדריו מן השער (א"כ גל כ"ס כט). וחרב רואה ובודקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים (ספ' חסיד', תתקפד). מה שאני נותן לך המעות בדרך בשביל שאני מבירך שאתה נאמן ואע"פ שאם לא תרויח כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב (שס תתתינ). — ובמשמ' *במעמד טוב: ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד הוצא ענינך אמר לו כטוב בעוד ירי שלמה (תו"ש, סעמון ג). בהורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב (ד"ח

ודעת קמ"י כ' י'). — רצה בטוב, ברצון טוב באמת :
וענתה לאביה שהיתה רוצה בטוב שרבי חיים הנזכר
יקבל ניטה מיד בעדה (כ"ח ריב"ש תעב). — היה
בטוב עם פלוני, ביחס טוב : אתה שעוסק במשא
ומתן תהיה בטוב עם העולם ותזהר שלא יהא
ההכרע שלך אלא לחבירך (ספר חסידים, תתת"ז).
— ט"ו, דבר טוב : לא נוכל דבר אלא רע או טוב
(כ"ח ט"ו). כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך
רק טוב (ס"ט כו כט). ובניכם אשר לא ידעו היום טוב
ורע המה ויבאו שמה (דכ"א ח' ט). ואני שנאתיו כי
לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ"א כ"ח ח). דרשו
טוב ואל רע (פסוקים יד), וזה ישראל טוב (ס"ט ח
ג). מבשר טוב משמיע ישועה (יט"ז נ"ז). שמעו
שמע אלי ואכלו טוב ותתענג בדרש נפשכם (ס"ט נה
כ). לא תשוב עיני לראות טוב (ח"ו ז' ז). והוא
(האלהים) מצא בתיכם טוב (ס"ט כ"ח יח). כי טוב קויתי
ויבא רע (ס"ט ל' כו). סור מרע ועשה טוב (תה"ל ל' י').
מפרי פי איש ישבע טוב (מס"י י"ד). משכיל על דבר
ימצא טוב (ס"ט י' כ). מצא אשה מצא טוב (ס"ט יח כב).
נמלתה טוב ולא רעבד ימי חייה (ס"ט לא יב). — ובתו"מ:
על כן צפור יגיעו רחמיו ועל טוב יזכר שמך (כ"ח ס"ג).
מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה
עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים
שאינו משליטני עליה (מד"ר כ"ח ט). — *וזכור לטוב,
ע"י אברהם. — ומשל : טוב (י' ל'ע לא תעשה ורע
לא יגיעך (מד"ר כ"ח ט). שאין רע שאין בו טוב
במשל הדיוט (לזרז המור, ח"י טרה). איש טוב מבשר
טוב ור מכסה ומעלים (כ"י מדינא, למח לדיק, מש"י).
— ג' * ט' טוב, ואמר בן מירא : תן לטוב ומנע
מרע (כ"ט ג' י' י' ד). האומר יברכך טובים היו
דרכי מינות (כ"ח ל' ד). דעולם ידבק אדם בטובים
(כ"ג קט'). — *בן טובים, בת טובים, אדם ממשפחה
טובה, מיוחסת וכדומה : מעשה כהרד חוקן שלקח
לעני בן טובים אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד
שהיה משמשו (תוספתא פאה ד' י'). כשהיה רואה (ר'
יונה) בן טובים שויר מנכסיו היה אומר לו בני
בשביד ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר מול
ואת פורע (ירוש' שק"י ס' מט'). הדבר דומה לבן
טובים שנמצא נזב כדים מבית המרחץ ולא היה
(י' גוף המשר בארמית : טב לביש לא תעביד
וביש לא ימטי לך).

רוצה בעל הנגיבה לפרסמו התחיל גותן סימניו אמר
לו מי נגב כל"ך אמר להם אותו בן טובים בעל
קומה ושיניו נאות ושערי שחור (מד"ר כמ"ד ית).
הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פני
שביעית (ספרי דכ"ו כו). מישל דמי שנשא אשה בת
טובים עד שהוא מתקן לה חופה מצאה שזנתה
(מד"ר ט"ז ח). למדך שמבקש ליקח לו אשה בת
טובים ובת נגוסים (ס"ט יקני). — *טובי (י' העיר,
העומדים בראש הנחנת העיר, Vorsteher; repräsentant;
טובי : שרא התנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי
העיר (מ"י כו). מקלסו בשנים עשר טובי העיר
כנגד י"ב שבטים (ספרים י"ט י'). ואין קוברין בתוכן
מת עד שירצו שבעה טובי העיר (רמב"ם בית הכחיר'
ז' יג). ואם ימנעו קניתי משבעה טובי העיר כדרך
שמוכרין ההקדשות ז' טובי העיר אם יורו שבעה
טובי העיר יש לו חזקה אע"פ שאין לו שטר (טווח"מ
קמ"ט ט). שיתיד לא יוכל לעבב אפילו לבתולה בלא
שעם אם לא ע"י טובי העיר שיאמר מעם הגון
לפניהם למה מעבב (הלכות ח"ח נ"כ). בכל מין ועד
שעושים בין מחבמי העיר בין מ טובי העיר
(פלא יועץ, כדורים). — ובמשמ' "היותר חשוב בעיר :
ומטובי העיר רבי פתחיה הצורף היה איש גדול
בעניניו ונכבד בהמוניו (כ"י חריו, תתמ"ז מו). —
טובי הקהה : טובי הקהל שרוצים להטיל תרם (ש"ת
תמת יט"ז טו). — והטובים בלבד, במשמ' טובי העיר :
וע"ז העמדנו את הטובים יצ"ו באם אשר הפרנס
החדש וכו' (פנק' קראקא, שנת ש"ס).

ב. **טוב**, פ"ע, טוב, מ"ב, טובת, טובתי (י' אטוב,
יטוב (י' — היה טוב : מה-טובו אהליך יעקב משכנתך
ישראל (כמ"ד כד ס). מה-טובו דרך מיין (ס"ט ד י').
— קפ"ט, הטוב, הטובות, הטובות (א) פ"ע, עשה טוב :
יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטובות (י'
כי היה עם לבבך (מ"א ח ית). יען אשר הטובות
לעשות הישר בעיני וכו' בני רבעים ישבו לך עד כסא
ישראל (מ"ב י' ל). — *והטוב לאחרים, עשה שיהיה
להם טוב, ואמר כ"ס : אמר טוב דע למי טוב
(כ"ס ג"י י' א). ועל בשורות טובות אומר ברוך

(י' כך גקוד כלוי וקוה', אך ספרדים ואשכנזים
קוראים טובי.
(י' ר"י חיוני. — (י' ר"ק, מכלול. — (י' ברה"ב
(י' ת) : הטובות מצא.

הטוב והמטיב (כרכ' ט א). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קדוש' א י). והמטיב את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה' ז י). כל המריעין לו דא במהרה מטיבין לו (כ"ק פ:). אם המטיבות הרבה יהא בעיניך מעט ואם המטיבין מעט יהא בעיניך הרבה (דל"ז נ). — *פ"י, המטיב את האשה וכדומה, יפה אותה, קשמה: משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובעלה תחלה (מד"ר כראש' כו). — המטיב חלום, החליטו שיהיה טוב: הרואה חלום ונפשו ענומה וכו' ויבינו בפני שרשה (כרכ' נה:). — הפע', *הוטב, — נעשה טוב, ומוטב, במשמ' יותר טוב, besser; mien; beter: מוטב לי להקרא שומה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עדי' הו). מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (סו ו). הנשר הזה אינו מתיירא אלא מאדם בלבד שלא יורוק בו חץ אומר מוטב שיכנס בו ולא בבנו (מכ' יתרו, החש' נ). אם שחם מוטב שיטול מאמר שהוסק ביום טוב ואז יחפור בדקר ויכסה (ירוש' כ"ז א פ:). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים אמרתי מוטב שאלך אני וגוריע לחכמים (סו ר"ה ג נח). ונשמתי שד אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה (שנת ל:). לאדם שאמר לשלוחו העדה לי בור חטין לעדייה הלך והעדה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו אמר לו מוטב אם לא העליתיה (סו לא). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מוידין (כ"ז ל). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואז יתחלל שם שמים בפרהסיא (ינ"מ עט). מוטב שיתכפרו בפרו של אהרן וכו' ואז יתכפרו בשעיר הנעשה בפנים (שנ"פ יג). מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבור עכו"ם (סנה' מד). מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמור' יד). מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקבורת אבותי (מד"ר כמד' כג). אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול עבשיו יקפחני ברבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל ברחי מוטב שדא אוקף לו (תנחומא קרת טו). — ובמשמ' טוב בחלט: אם נצחו מוטב ואם דאו יעסוק בתורה (כרכ' ה). לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בגדיו (סו סג). על עסקי נר הוזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם

(1) לא נמצא אצלי מקור יותר קדום לדבר זה, אך נראה כי אין זו המצאת המחבר אלא מליצה קבועה ורגילה, ולא ידעתי מי חדש אותה.

הן לא בידם טובים (איוץ כח יו). יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חיך (תהלי קח ס). בטוב צדיקים תעלץ קריה (משלי יא י). — (ו) אוכות טובה שר דבר: טוב טעם ודעת למדני (תהלי קיט סו). — ועי' טעם. — ובתו"ם: טוב כן עדיף עדי ועל כל באי העולם יעדיף טוב כן עלי ולמדני חקיד (ספרי כמד' קיט). ותתעטף בחסידותך ותתאור בחנינותך ותבא לפניך מרת טוב כן וענותנותך (כרכ' יו). שואל אדם בטובו לעולם (כ"מ קג). — ומשל: זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ופרעתו רע לי (מד"ר ח"כ, פתי' — *טוב, כמו טוב, טובי י) העיר, עי' טוב, טובי העיר.

טובה

(א — ת"ג, מ"ד טובות, עי' טוב משמ' א. — ב) ט"ג, כ"י טובתי, מ"ר, טובות, ט"ב, — מה שטוב לאדם, בחמ"ר או במוסר: ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי, לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). ולא עשו חסד עם בית ירבעל נדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל (שופט' ח לה). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כנגול ידיו עשיתם לו (שס ט יו). כי אתה נבלתי הטובה ואני נבלתיך הרעה ואת הנדת היום אשר עשיתם אתי טובה וכי' ויי' ישלח טובה תחת היום הוה (ש"א כד יח-כ). ונם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה (ש"ב כו). משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי יו יג). חיתך ישבו בה תבין בטובתך לעני אדחים (תהלי סח יא). — ובתו"ם: בטובה שהשפעת ליכם אתם מתגאים בה לפני (מכ"י נשלח כ). בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים בה אני אפרע מכם (ספרי דבר' מג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (כרכ' לג). ואם רצו בני חבורה לעשות עמו טובה כאין ויושבין בצידו (ספס' פו). כל טובתן שר רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים (נויר כג): אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה (מד"ר כראש' סו). אורוים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה (שס פט). אלא זו טובה עשה לי שבר מקום שאתה הולך קיוון אתה עשה לי שאדור אצלכם (שס ויקר' לג). מה עשו בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (שס כמד' ו). עד מה אתה מתרברב עלינו מה טובה

הטוב (נפול' יסוד' כח). ולהבחין בין טוב למוטב (פלא יועץ, תענית). — (ב) "הוטב, שעשו לו טובה, מוטב, מי שנעשה לו טובה: ואמר (אריסטו) ויחשב שהמטיב יותר רב חבה להמוטב מן המוטב אל המטיב (ר"י כספי, ספ' מוסר ט, כ"י וטיקן).

טוב

טוב, ט"ג, ככ"ו טובי, טובה טובך, — (א) דברים טובים, עשר, נכסים, אבני חפץ, פירות וברומה, Kostbarkeit, Güter; ויקח העבד עשרה נמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו (בראש' כד י). ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים (שס מה ית). ועינכם אר תחם על כלבים כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שס כ). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים גשמים מטוב מצרים (שס כג). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאה (דכ"ר ו י). ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים נמל (מ"ב ח טו). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע' א יט). ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה (ירמ' כ ז). ורוייתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (שס לא יד). והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת להם וכו' והארץ אשר נתת לאבותינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמ' ט לה-לו). — ובמדרש: למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד"ר כראש' ת). — (ב) טוב הנוף, כריאותו, שמנו, ימיו, Beileibtheit, Schön-; heit; beauté, embonpoint; beauty על טוב צוארה (הוש' י יא). כי מה-טובו (י ומה יפיו (זכר' ט יו). — (ג) כבוד ויקר: ויאמר (אדחים) אני אעביר כל טובי עד פניך (שמות לג יט). — (ד) תכונה טובה, הנטייה לעשות טוב וחסד, Güte; bonté; kindness; ובקשו את יי אלהיהם ואת דויר מלכם ופתחו אל יי ואל טובו באחרית הימים (הוש' ג ה). לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים (תהלי כו יג). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי (שס כה ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירגנו (שס קמה ז). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שס לא כ). — (ח) טוב יב, שלבו טוב עדין, שמחה וששון, Fröhlichkeit; gaité; -ty; תחת אשר לא עבדת את יי אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דכ"ר כח מו). הנה עבדי ירגנו בטוב לב ואתם תצטקו מכאב לב ומשבר רוח תידילו (ישע' סה יד). — (ג) אשר, הצלחה, Glück; prospérité; felicity;

(1) בהצדק טובו.

(1) לפי הקריאה הרגילה, כמו סור בור.

עשית דנו הוצאתנו ממצרים שהוא כנן ה' ובארץ כנען לא הכנסתנו (ס' יח). אינו ברין שאני מצר למי שעשה ביטובה (ס' כג). וכופרים במי שעשה להם טובה (ס' אס' ג ט). ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט (אד"ל מא). הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי (מד"ר ויק' לד). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק' רנתי, נחמו). — חשב לטובה, הוֹתִיר לטובה וכדומה: ואתם חשבתם עלי (במה שמכרתוני למצרים) רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (נראש' נ' כ). והוֹתִיר יי' לטובה בפרי בטןך וכפרי בהמתך (דכ"ר כח יא). — *הט' לטובה: לא כהטיתך לטובה הטיתך לרעה הטיתך לטובה על פי אחר הטיתך לרעה על פי שנים (פנ' א ו). — *למובתו של פלוני: לטובתו של אחרן בא קרה וערער על הכהונה נגדו (פסרי נמד' קיע). עצה טובה אני נותן לך לטובתך (ס' דכ"ר קח). כל מה שעושה הקב"ה הבד לטובה (נכ"ר סא). מעשה בר"א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור וחוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי (מד"ר נראש' מג). לטובתך מקשקשין וממרקין לך מן חוביך (ס' טט). ואם תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה דא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהן (ס' דכ"ר ת). האנוזה היא נגזות ונחלת ולטובתה היא נגזות (ס' ט"ז, אל גינת). לטובתו אדם דמד תורה ושוכח (ס' קה"ג, ונתתי את לבי). — ומליצה, גם זו לטובה: נחום איש גמ זו (היה רגיל שכל מה שארע לו) אמר גם זו לטובה (פנ' קת). — ואמר המליץ: וכל דבר אשר מאל יהי בא, רצה בו ואמור גם זאת לטובה (רס"ג, שירי מוסר השכל). — דבר אתו טובות, דברים טובים, דברי ידידות: נשא אויל מדרך מלך בבד בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא וידבר אתו מ'בות ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"כ כה כח). — *עשה דבר בטובה, דא מפני שבר או מפני חובה, אלא חנם, מפני טוב לבו, בחסד, gratis; gratuitement; אוכלין פירות שביעית בטובה וכה"א אוכלין בטובה ושלא בטובה (שני' ד נ). משרבו עובדי עברה התקינו שיהא זה מלקט מתוך ש' זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (ס' א). עבודת

אלילים שהיה לה ניגה או מרחץ נהנין מהן שלא בטובה ואין נהנין מהן בטובה (ע"ד ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה (תוספתא שני' כ). בראשונה היו אומרים מלקט אדם זיתים מתוך שלו בדרך שמלקט מתוך ש' חבירו את הגם הגם חזרו להיות נותנין זה דזה בטובה התקינו שיהא מביא מן הקרוב (ס' ג ת). ומוסרים להם שומר לנער את צאנם רבי אומר בשבת בטובה ביו"ט במזונות כמועד בשכר (מו"ק יב). כותב אדם תפילין ומזונות לעצמו וטובה על יריכו תבילת דציציתו ולאחרים בטובה (ס' יע). — לשום טובה, רק לעשות טובה ולא בשביל שכר: לא יתן אדם תרומת ניתו לשומר ניתו ולא בכר צאנו לרועה צאנו אם נתן דהן שכן רצה דיתן להם לשום טובה (תוספתא דמאי' ס' יח). — משום טובה, שפדוני יודעה בשביל הטובה: מתנות כהונה ולויה כנון הורוע והלחיים והקיבה יש כהן משום טובה ונותן לכל כהן שירצה (תוספתא פאה' כ יג). הלקט והשכחה והפיאה אין בהן משום טובה ואפי' עני שבישראל מוציא את שלו מתחת ידו (ס'). — עשה בדבר פלוני טובה: שלא יתננה כמתנה ושלא יעשה בה טובה (פסרי דכ"ר ריד). — *החוקק טובה לפלוני, עי' ערך חוק. — פפה טובה, עי' ערך כפה. — *טובת הנאה, עי' הנאה. — ג' אשר והצלחה: לא תדרש שלמם (של המואבים) ופ' בתם כל ימך דעולם (דכ"ר כג ו). וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה (איו"ט כה). וזכרני יי' ברצון עמך פקדני בישועתך לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת נויך (תה"ל קו דה). — ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע בודד (כ"ס גני' יב ט). — ובתו"מ: כל שהוא בטובה אד יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו"ר כת). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו בטובה (ירוש' נכ"ר א). כך התניתי עם אבותיהם שבזמן שהם בטובה ואני עמהם ואם אחרת כבודי עמהם (פסיק' רנתי, ותאמר ליון). אמרתי כשראיתי בצרתך כך אראה בטובתך ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר די דא תעבור את הירדן (מד"ר דכ"ר יא). ביום טובתו של חברך היה בטובה וביום רעה ראה היאך עשות עמו חסד (פסיק' רנתי, כיוס השמיני). — *טובת יום:

טובת יום תשבת רעה ורעת יום תשבת טובה (כ"ס נגי' יא כה). אל תמנע משובת יום ובהלקח את אל תעבר (סס יד יד). — ובמשמ' מעשה טוב, מדה טובה: גם מוצותיו (של טובה) היו אמרים לפני (נחמ' ו יט). אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (כ"ב קסד:). אמר דה הקב"ה (דציון) רעותיך אני שוכח וטובותיך לא אשכח (פסיק' רנתי, ותלמך ליון). וכל עונות האדם ותמאותיו כלם הם נמשכות אחרי החסר אשר לו דא אחרי צורתו אבל מדותיו החמודות וטובותיו הם נמשכים אחרי צורתו (ר"י חיי'י, מו"ג ח). — ואמר החכם: מי מבני אדם תאהב יותר מי שרבו מוצותיו אצלו (מנח' הפניני', הלהנה). כמו שאמר חכם אחד ממבחר הטובות הזריזות וזה השתדלות (כ"ת מדו', מעל' סור'י). — *בטובה, ברצון טוב, בהסכמתו, שלא בטובה, על כרחו: פותחין את פיו (של הנדון לשרפה) בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקת לתוך פיו (סנה' ז ב). רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשבח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו (מכ' נשלת ד א). זו דרכו של רב"ג להסתכל בנשים וכו'. והביט בה שרא בטובתו (יוס' נרכ' ט יג ב). הקב"ה יושב ומוזוג זיווגים בתו של פלוני דפלוני וכו' מוזוג בעל כרחו שלא בטובתו (מד"ר נראש' סת). ויש אציה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (סס פס). לפרה שהיו מושבין אותה למקורדין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניו והיתה מהלכת אחריו עד כרחו שלא בטובתה (סס פו). במה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו (סס שמות ד). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (סס כ). מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על כרחכם (סס כד). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני (סס ויקר' כז). לחרש שהיה עושה אימוגין של מלך מתוך שהוא עושה בה נשברה לתוך ידיו אמר המלך אלו בטובתו שיברה היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד דמטלון (סס דנר' כ). מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה (פסיק' רנתי מג). אם ראה מוטב ואם לאו תראה

שלא בטובתך (סס). היו נוטלים אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים ומשליכים אותו לפנייהם והם רואים ומחלכים שלא בטובתן כשם שהלסטים עושים כשהם שובים את הצאן (סס כט). עמדו (המובסים) עליו (על אברהם) ופתחו את התיבה שלא בטובתו (תנחומא לך לך ת). העין הזו רואה שלא בטובת אדם והאון שומעת שלא בטובת אדם (סס מקן ה). — ואמר הפיטן: ונאולים השיבו דא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יו"ל' ו' פסת, חסדי). — *טובת עין, בדי קנאה, בנדיבות, בדי קטון: משה נהג בה טובת עין ונתנה לישאראל (נדר' לת). — *טובת נפש, טוב לבו, רצון, שמחה: וחייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש כדרך שהוא מברך על הטובה בשמחה (סמ"ג, מ"ע כז). — ובמשמ' עשר וברכה ביבול השרה ובנכסים: עשרת שנת מוצתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סס יב). הודו לה' שנובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסת' קית).

טובות.

טובות, ט"ז, — א) סגולת מה שהוא טוב: ולשון בריאה סובלת שלשה ענינים האחד הוא מענין בריאות וטובות (עמנואל, כראש', פייטרו פירו). — ב) משרת טובי העיר: אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטובות עד שיבררו בסדר הקהל (פנק' קראקא, שנת שמג).

טובי, ת"ז, — של טוב, מטבע הטוב: ולא שהיה השינוי הטובי והוא בבחירת המקום (רשכ"ס דוכן, מגי' ספ', אסתר).

טובות.

טובות, ט"ז, — סגולת מי שהוא טוב: כשנאמר עליו יתברך שהוא טוב ראוי שיובן שהוא בלתי כ"ת בטובות בהכרח שאם היה הטוב מוגבל יהיה אפשר שיהיה טוב יותר גדול ממנו (העקר' נ כה). הנה הם ו"ל הסיכו פני הטובות ההיא ששינה בה שהוא חוזר אל דבר אחד נקרא טוב (מגי' ספ' לרשכ"ס דוכן, אסתר). אפילו שתהיה הארץ רעה מצד עציה הקב"ה יעשה אותה טובה ואם היא טובה יוסיף בה טובות (תולד' יתק' לר"י קארן, תולדות). וכאשר ישחוו שני אנשים בקבלת תועלת או בערבות או בטובות תהיה האהבה יותר שדמה ביניהם (מרפא לנפש, הלהנה). ופעולותיו

טוה פ"י, טוה, טוית, אטוה, טוה, טווי, טוה חוטם, עשה חוט מצמר או מפשתן על ידי פתול ושזירה,

spinnen; filer; to spin
בדיה טוה ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוה את העוים (שמות לה כה-כו). — ומצוי בתו"ם: שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטוה כמלא רחב הסיט כפול (שנת יג ד). כותב ארם תפילין ומוזות לעצמן וטוה על יריכו תכלת לציציתו (מו"ק ג ד). יוצאה וראשה פרוע וטוה בשוק ומדברת עם כל אדם (כתוב' ז ו). כדי שיהיו נשים טוה לאורו (ירוש' כרכ' ח יב ג). וכמה יגיעות יגע ארה"ר עד שמצא בנר ללבוש גזו ולבן ונפץ וטוה וארג (בבלי סס נח.). הטוה צמר שעל גבי בהמה בשבת (שנת קעד.). והאשה (האבלה) טוה בפלך בתוך ביתה (מו"ק כא:). בטוה ודר כנגד פניה (כתוב' עכ:). גזו טוה וארגו (כ"ק לג:). פשתן שטוה אתו גדה מסיטו טוהר (זכ"י עט:). — ופעול טווי: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארגו וכו' דבר שהוא שוע טווי גזו (כלא' ט ת). תכלת טווי ושזור דבן (ספרי שלח קטו). אין דרך גזיה בכך ואין דרך מנפץ בכך ואין דרך טווי בכך (שנת עד:). מרפן וטוה אותן כאחד וארג בנר מווי זה (רמב"ם כלא' יב). — "גשים הטוה לאור חלבנה: ששמע מהנשים הטוה דאור חלבנה נושאות ונותנות בה שזונתה (רמב"ם סוט' א ת). — ולמדאבת העכביש: לעכביש שמושלל בהם (בהובובים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום (ספ' חסיד' תתתשנ). — ובמליצה, "טוה שיר וכדומה, ואמר המשורר: ויטוה לשוני, פתיל רעיוני, ובגדי ומני, בשירי אשבץ (ר"י חריו, הקד' תתמח). טוה בנות שיר מחלצות הודו ממשבצות עדים וטוב נשים (סס א).

— נפט, *נמוה, שמוז אותו: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגזו היה גיטוה (תוספתא כלא' ס כא). זהב שחוט שנטוה בחוט (חול' ל:). וצמר גמלים וארגבים וחיה שבים ושאר כל הנטוין כדי לטוה חוט וכו' (רמב"ם שנת יח יג).

*אימה. — *אשויה. — חומ. — *כיש. — כישור. — *פיקה. — פלה. — *פקעת. — פשתן, וכדומה. — פתל. — צמר. — *צנור. — שזר. — ועי' חוט.

טוהר, — עי' טוהר.

(של הכורא) חסד משפט ותפארת טוביות ואחרות ויתר התוארים (שטה"ש לר"א אריכו א ה). כי הפועל הנעדר והפחות מה טוביות יורה על העדר וחסרון הטוביות והיכולת (סס כ ג). — וטוביות הארץ וכדומה, טוהותיה הטובות: ויהי כאשר ראה כי ארכו ימי חוליו רצה ללכת אל עיר מוא"ב אולי ימצא שם מזור לחלו כפי טוביות הארץ ההיא (תשנ"ז ד לג). — ומ"ר: הטובה ממנה כפי מה שפרשה קצת מפרשים ז"ל הטובה מעצמה ומצדה ולא שיהיו טוביותיה מצד התיחסות לבית אביה כושתי (מג"י ספ' לרש"י דור, אסתר). — ובמשמ' מרה טובה, Tagend; vertu: וראי היה להם טוביות הצאן שהן אוהבות הקבוץ (שנע יחוד' ז). וטוביות האדם ושלמותו הוא להשתדל בעולם הזה כדי שישגי הע"ה המושג אחר המות (ראש' דעת לר"מ אלכילה כ ו). וכמו שטוביות הפרי ושבתו הפנימי בצורתו העצמית מוליד ערבות גמרץ ריח טוב ויופי מזהיל פנים בחייונו (נפול' יסוד' ז). שכן אמרו מביני מדע והם בעלי ברית אפלמון שהיופי אינו אלא ריח הטוביות (סס).

***טובל**, טו, מ"ר טובלים, — א) מי שדרכו ומנהגו לטבול: מה טובלי שחרית עושין פה (ירוש' כרכ' ג ו ג). מה מיכין של טובלי שחרין (בבלי סס ככ.). — ב) "שם עוף מעופות המים, Taucher; plou-geon; diver: הטובל וכו' נתנו מחקרי הטבע רק למשפחה ואת הכלולה מששה ועשרים מינים את השם הזה ביותר שאת אשר לה במדאבה זאת על כולם גם בנין גופם כונן ביותר לפעולה זו רגליהם עומדות קרוב לאחוריהם יותר מבשאר עופות וכו' רובם הם חמרי הונב ולזאת כאשר יטבדו וילכו שמים כה לא נראה גופם מאומה (תוס'א לשיטה, העוף קעכ). המחלקה הזאת תכלול בתוכה טובדי המסוה החרטום שטוח על פני כל ארכו משני צדיו באמצעו הוא גבוה ארבע פעמים יותר מרחבו (תוס'א לאכרמוז, העוף).

טוה, עי' טוה.

טוה א), ממנו טוה, מוה, *טויה, *טווי.

(¹ בערב' טוה א) במשמ' קפול וקמוט, אך במשמ' צחיית חוטם רק בעברית.

(א) طوى

אותו בזהב וזהגדיל במעשיו ה"ן מצוה (רמכ"ט בית הכחיר' א יא). — ופעול *טוה, טוהים, טוהות, שטחו אותו בדבר: שכל הכית טוה בזהב חוץ מאחר הדלתות (מדות ד א). אמר להם (ר"ח לבניו) כלום בא מעשה לירכס אמרו לו פנים טוהות בא לירינו וטימאנוה (נדס כד). אלו הכליות שהן טוהות בנוף (מד"ר נמד' י). סיד שהוא טוה על גבי אבנים (אדר"י נוסח' כ לה). תנור המוקף צמיד פתיל שניקב בקב בעינו של תנור ה טוהה (רמכ"ט טומ' מת ככ ס). העין נברא משבע לחות קצתם שטוהות וקצתם עגולות וטוהות ובהם רוחות שלוחות לבחות (ר"י תיו"י, אגר' לשון הזהב). בשטח לצד חבירו ואינו טוה לתוך שלו (רמכ"ט כ"ג א ב). — (ב) "ט"ו, מה שטחים על הפנים: שער אשר הוזהב לעין החרס, מצח אשר נמרט במלקחים פנים מלוטשים בטוה ארס (רע"ט, טעמו שחקים). — ועי' ט ח ה.

— נפע', הַטוּחַ, נטוה: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הַטוּחַ וכו' צרעת ממארת הוא (ויקר' יד מגימל). רפידתו זהב וכו' שכל הבית נטוה בזהב (מד"ר טה"ט, עמודיו). בלי נחושת הנטוה בזהב ששוכרין אותו דכלה להתקשט בו (רמכ"ט טוען ונעט' ט ט). — ואמר המשורר: דודים בלבנת יערה אם לא ידעתנה תמול אל תבטחו בטוה, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטוה (עמ"ל, מחכ' יו).

— הפע', *הַטוּחַ, — כמו טח בקל: הרואה (שמוליך את הסולם משוכך לשובך) אומר להטיח נגו הוא צריך (כ"ל' ט). יורה (נקרא המטר הראשון ע"ש) שמורה את הכריות להטיח נגותיהן ולהבנים את פירותיהן (תע"ו). המשכיר בית להבירו וכו' שוכר חייב דעשות לו סולם לעשות לו מעקה דעשות לו מרוב ול הטיח את נגו (כ"מ קא). ויטיחו את השער בזפת וכו' מעורבים קוצי מדבר ויתנו בהם אש וישרפו את השער (יוסיפון כג). שהיו רגילים להטיח את הדג בביצים (רמכ"ט פסח' קיד:).

— הפע', *הַטוּחַ, יוּטַח: וימורח בטנו בשמן מור מריחה דקה ויוטח טבורו כמרת בקר (קאטון א ג א ג).

ב. *טוּחַ, ט"ו, מ"ר מוּחִים, — המחשבה הנסתרה בדעתו של אדם, verborg. Gedanke; pensée secrète secret, thought: כי הוא יתברך שמו לעד שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה עד עדי והוא יודע

*טוּוִי, ט"ו, — טח שנטוה: חשר לחמי הטעמת, בשובע שמחות הנועמת, מה יפית ומה נעמת, טווי יריעות רקמתך, ירירות שכן הקמתך, ואת קומתך (כ פסח, אודך).

טוּחַ, ממנו א. טוּחַ, טוּחַ, *טוּחַ, וי"א גם *טוּחַ, טוּחַ. אי. טוּחַ, (א) פ"י, טח, טחם, יטוה טוּחַ, — טח את הקיר וכדומה, צפה את האבנים בטיט ושיר וכדומה, übertünchen; erépír; to daub

והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית (ויקר' יד מכ). וחוא בנה חין והנם טחים אתו תפל אמר אל פתי תפל וכו' איה הטיח אשר טחתם וכו' וחרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו' וכליתי את חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו (יחוק' יג י"ה). ושבעת אלפים כבר כסף מוקק לטוה קירות הבתים (דסי"א כט ד). — ובחשאלה, הוא טח תפל, דבר דברים בטלים, שאין בהם ממש: ונביאיה טחו להם תפל חוים שוא וקסמים להם כוזב (יחוק' כ כח). — ומצוי בתו"ם: בית שחצו בקנקנים ו ט ח במיח (אסל' ו ב). תאינה שנתקדפה אין טחין אותה בטיט (תוספתא שבי' א ט). הביא עפר דטוה את נגו סיד לסור את ביתו מכסין בו (ירוש' כ"ל א ס). אבל לא (נותנים) קדרה ע"ג מיהם ומיהם על גבי קדירה וטח את פיה בכצק (שבת נא). אם טח פניה בטיט (פסח' מה:). לפי שבעולם הוה גשמים מדרות לעולם יוצאי דרכים מצוירין בהם מפרשי ימים מצוירין בהם ודורכי גתות וטחי גגות (מד"ר ויקר' לה). סתם החכית ככלי שאינו מחורק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט (רמכ"ט מאכ' אסור' יח). — ובשמן: שמן ערב כימינו וכוס בשמאלו וכו' וטחו בראש השמש אם היה שמש ט"ח טחו בכותל שאין שבתו ש"ח להיות יוצא מבושם (ירוש' נרכ' ח יב:). — ובביצה: שהיו טחין ביצה על הדג כשצולין אותו (תוספ' כ"ל יח:). — ובמיני תמרוקים: ואין צריך לטוה את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תנ"י הגא', הרכיני טו). — ובזהב וכדומה: וטפאין אותו (את היכל הקרש) ומיפין כפי כחן אם יכולין לטוה

(1) קצת דומה לזה בערב' טו"ח א) במשם' לבלוך, אך במשם' המיוחדת שמשמש שרש זה בעברית בפרט במדאכ' הבנין אין לו חבר בשאר הלשונות האחרות.

(a) طيخ

מארה (ר"ש הנגיד, לכני). בלב נדכה ונשבר באנו לחלותך ובשברון רוחות, גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (סליח' ד' ע"ת, ה' אלהי). וירקדו צבאות מרוסות, ויבילו דרוחות מנוחות, ויחלימו שובע שמתות, וירפאו הנפשות האנושות, ויחלימו הגופות הנגופות (ר"י כ"ר תנח' לר"ד נכד הרמב"ם). והוא תיודע מה בסתרי טוחותיהם שהרי הוא עשאו ואין להסתיר בהן דבר מסנו (מח' ויטרי תכד). ועין הדעת נטע בלב יציר כפו וטוחותיו, טוחותיו פותחות את השם ואל טובו (הקד' תנח' פי' המשי' לרמב"ם, מועד). בוחן כליות ולב תאות לבו יגלה ויגיד טוחותיו ויסיר מיחותיו והאלהים אנה לידו להפק רצון בד מוימותיו (ר"ש אוליוורו, אגר' אילת אהב'). שיתקן גופו ויטהר נשמתו ויוקק טוחותיו בדישמצא חן בעיני אלהים חיים (שערי אורה, המתכ"ט). כך חוקר טוחות אל את לבי יודע, כך אלהים נשבעתי אף אקיסח (מיכל, הרים' ערויח).

טוחנה, ט"ז, מ"ר טוחנים, — א) מי שאומנותו לטחן, Müller; meunier; miller (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אחו עותה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים (שופט' יו' כל). — ובתנ"כ: המולך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתן למעשרות ודשביעית לטוחן גברי דמאי (דמאי ג' ד). — ומ"ר: כגון חמורים של טוחנים (תנחומא משפט' יע). — ב) שם אחר ממיני הצפרים: ה טוחן בקרא בשמותיו אלה למהירות קול צפצפו אשר ישמיענו דחופים זה אחר זה בקול בית הטחנה קלאפ קלאפ קלאפ מראהו ממערד אמוץ אדמוני ובטנו לבן משכנו בגנים ובחורש על שוכות ועצים שפלים אשר ירוץ עליהם במהירות נפלאה מצפצף בקולו הנעים והוא עוף המסע (תוס' א' לשינהק, העוף קמה). להצפור הנחמד הזו קראו טוחן מפני אשר בשירתו יצלצל בקול קלאפ קלאפ בקול הטחנה גבו אמוץ חום ומלמטה הוא לבן ארכו חמש אצבעות ורביעית משכנו בארצות אירופה ואויה (תוס' א' לאכרומ', העוף 125).

טוחנה, ט"ז, מ"ר ט' חנות, טוחנות, — השנים הנמות שמשני צדדי תפה, המוקדקות המאכל: ביום שיועו שמרי הבית והתענות אנשי החיל וכמלן ה' חנות' כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קסל' יב' 1) ואמרו בגמ' (שנת קנ"ג): ביום שיועו שומרי

טוחי לבי ומסתרי כי אין בוגתי אלא דשמו (הקד' ר"ג גאון להלמוד). — ואמר הפישן: ומס דהרונ ששת אחיו, זר יהיר בעברת טוחיו, זבחם בכבש אלוף בחותיו (יול' שנת א' חנה, חודק). מפדתי שקר, וטוחי לאין חקר, מפלו עלי שקר (ר"י הלוי, ודוי, רכש"ט). ידע (האלהים) דבבי כי בתום הולך בוחן סעיפותי ובן טוחי, לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות וכרי וטוב שבחי (רד"ק, מכלול, שיר, השכל וידוע). — ובמשמ' כליות: יודו לאל חי, לבי וטוחי, ורעי ואחי, ונשמת כל חי (רשות לנשמת, יודו). למבין מחשבות לבי וטוחי, אעורר ואסדר את שבחי (ר"א גאליון, עמר השכחה). ואורה ואומר ואחלל למבין מחשבות לבי וטוחי (סס). לבי וזשרי וטוחי, וירנו לך אל חי, אספר שמך דאחי (ר"י גאראל, לבי וכשרי).

טוחה, ט"ז, מ"ר טוחים, טוחים, — ירייה, כמו טוח: שני טוחים בקשת מיל (מד"ר כראש' ג).

א. טוחה, — עי' טחה.

ב. **טוחה**¹, ט"ז, מ"ר טוחות, — כמו ב. טוחה, כליות, כליות: שם הליכות עולם ששה כמו ששה בדבביות טוחות וכסד ושכוי וסרעף ובטן וקרב (מוס' א' ר"ה ואלה און). ויצר בראשו מוכרת ומסמרת ונתן לשכוי בין וחכמה ב טוחותיו, בקרב אנוש הושם כמלך עלי כסאו וכד האברים לעבדיו ואמהתיו (רמב"ם, כסס אל). די לו להיות עיניו תוך גן עדן ובתוך טוחותיו אח (רמב"ם, תרש"ט, א). ולשור גידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים ב טוחות, היותם כאון לשכד ועין לדעה ואל גוף תעודות ברוחות (סס, הקד'). ופניהם ימלאו בשחוק לפני וטוחותם באש קנאה אכזרות (הוא, העונות, א"י נ). להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספר מר אנדידו ארחיק שמחות (רמב"ם כ' נחאל, י"ז תמוז, וארץ שפלי). מטוב אמרות טחורות (מלותיו) חשוקות, בככר כור השכל יצוקות, ובמעבה ה טוחות טוחות ומוצקות (ר"י מריו, תחכמ' יו). גם אנכי אשגן כליותי ואסיר טיח תפל מ טוחותי ודברי תוכחות אחבר (כתיב' פולס יד). — ובמשמ' סתרי המחשבות: ואסון אין במגורתם, ורמעה אין בעפעפותם, וצרה אין במחשבותם, וצוקה אין ב טוחותם, ויצר רע אין בלבותם (ר"א קליה, יול' כ' סכות, כי אקח). ויש נותן בפיהו לי ברכות ויטור די בטוחותיו

¹ עפ"י הפרוש הרגיל של המלה טוחה, עי' זה.